

Atatürk Üniversitesi
**Doğu
Coğrafya Dergisi**

Ocak - 2017
Yıl: 22 Sayı: 37

***Eastern
Geographical Review***

*January – 2017
Volume: 22 Numbers: 37*

37

ERZURUM-2017

DOĞU COĞRAFYA DERGİSİ
EASTERN GEOGRAPHICAL REVIEW

ISSN 1302-7956

Yazı Kurulu(Editoral Advisory Board)

Prof.Dr. Hayati DOĞANAY (Başkan)

Prof.Dr. Kenan ARINÇ
Prof.Dr. Saliha KODAY
Prof.Dr. Lütfü ÖZAV
Prof.Dr. Halil KOCA
Prof.Dr. Ramazan SEVER

Prof.Dr. Hakkı YAZICI
Prof.Dr. İbrahim GÜNER
Prof.Dr. Nuriye GARİPAĞAOĞLU
Prof.Dr. Abdullah KÖSE
Prof.Dr. Ünal ÖZDEMİR

Yasal Sorumluluk (Legal Responsibility)

*Yazıların içeriğinden yazarları sorumludur.
The authors are responsible for the contents of their papers*

•
Editörler

Prof.Dr. İbrahim Fevzi ŞAHİN
Prof.Dr. Hakkı YAZICI

•
Yazışma Adresi (Correspondence Address)

Prof.Dr. Hakkı YAZICI
Kocatepe Üniversitesi
Afyon Eğitim Fakültesi
AFYON
Tlf: 0 272 228 14 18
hyazici@kocatepe.edu.tr

Prof.Dr. İbrahim Fevzi ŞAHİN
Atatürk Üniversitesi
Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi
25240 ERZURUM
Tlf: 0 442 231 42 11
ifevzi@atauni.edu.tr
ifsahin@hotmail.com

DOĞU COĞRAFYA DERĐİSİ YAYIM İLKELERİ

- **DOĞU COĞRAFYA DERĐİSİ**; Atatürk Üniversitesi, Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi *Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı* yayın organı olup, Derginin yayım ilkelerine uygun hazırlanmaları koşuluyla, diğer üniversitelerimizin, coğrafyacılarının makaleleri de yayımlanır
- Doğu Coğrafya Dergisi; Ocak ve Temmuz sayıları olmak üzere yılda iki kez yayımlanmaktadır. Belirtilen aylardan en az bir ay önce gönderilen makaleler; gerekli inceleme ve düzenlemelerin yapılip, yayımına karar verilmesinin ardından, baskıya hazır duruma getirilerek, ilgili sayıda yayımlanır.
- Dergi hakemli olup, hakem raporları bağlayıcıdır. Talep edilen değişiklikler, mutlaka yapılır.
- Makalelerde işlenen fikir ve görüşlerin bilimsel ve hukuksal sorumluluğu, yazar veya yazarlarına aittir.

YAZIM KURALLAR

- Dergiye alınacak makaleler fotoğraf, harita ve diğer şekiller için ayrılmış alanlar dahil 25 sayfayı aşmayacaktır. Bu limiti aşan makaleler yayımlanmaz.
- Makalelerin sayfa yapısı; Üst: 6,5 cm – Alt: 5 cm – Sağ: 4 cm – Sol: 4 cm olmalıdır. Üst bilgi: 5 cm – Alt bilgi: 3 cm olacaktır. Makalelerde satır aralığı: Tek, ilk satır: 1,25, satır aralarından sonda 6 nk boşluk bırakılacak şekilde ayarlanma yapılmalıdır.
- Makalelerin başlangıç kısmında ana temayı içeren Türkçe ve İngilizce özet ile en az üç anahtar kelime yer alacaktır. Türkçe ve İngilizce özetten sonraki giriş kısmı sayfa başından başlayacak şekilde yapılmalıdır.
- Makalelerde, üst bilgiye yer verilecektir. Bu amaçla tek numaralı sayfalarda italik olarak, çalışmanın İngilizce adı, çift numaralı sayfalarda Türkçe adı yazılacaktır.
- Yazı karakteri metin içerisinde 10 punto, Times New Roman'dır. Bu punto büyüklüğü üst bilgi alanında 8,5 punto, tablo-fotoğraf-grafik adlarında 10 punto ve tablo içerinde, tablo özelliğine göre 7-10 punto arasında olacaktır.
- İlk sayfada yer alan ve yazar veya yazarlarla ilgili bilgilerin bulunduğu dipnot, * işareti ile gösterilmelidir. Yazarlar okuyucu ile haberleşmesi açısından, bu bölüme e-mail ve diğer adres bilgilerini koyabilirler.
- Birden fazla yazarlı makalelerde, makalenin her yazar tarafından hangi başlık veya alt başlıklarının hazırlandığını gösteren açıklama, yine ikinci bir sayfa altı notu olarak verilmelidir.
- Baskı kalitesini azaltan 3 boyutlu grafiklerden kaçınılmalıdır. Grafikleri Exel ortamında çizip word dosyasına yapıştırma yoluna gidilmemeli, grafikler word metni içerisinde hazırlanmalıdır.
- Dergi siyah-beyaz basıldığı için renkli şekil-grafik ve haritalardan kaçınılmalıdır.
- Yukarıda belirtilen kurallar, derginin şekil açısından bir bütünlüğe kavuşması amacıyla hazırlanmıştır. Bu nedenle belirtilen formata uygun olmayan çalışmalar, yazara iade edilip yeniden düzenlenmesi istenecektir. Gereken düzeltmelerin yapılmadığı çalışmalar yayımlanmayacaktır.
- Makalelerin dergi içerisindeki sıralaması, alfabetik düzende (bir sayıda artan, bir sayıda azalan) soyadına göre olacaktır. Derginin her sayısındaki ilk makale dergi editörü için ayrılmış olup, bu bölüm soyadı sıralamasına dahil değildir.

MAKALENİN DERĐİYE TESLİM EDİLMESİ

- Yukarıda belirtilen şekilde hazırlanan eserler, isimsiz olmak üzere <http://dergipark.gov.tr/ataunided> adresinden sisteme girilerek dergi adresine gönderilir.
- Hakemden yayımlanabilir raporu alan makaleler istenilen düzeltmeleri yapmak üzere makale sahibine gönderilir.
- İstenilen düzeltmeler yapıldıktan sonra **MAKALENİN SON HALİ SİSTEME YÜKLENİR.**

DOĞU COĞRAFYA DERĐİSİ

EASTERN GEOGRAPHICAL REVIEW

Ocak (January) 2017

Sayı (Volume): 37

37. SAYININ HAKEM KURULU

Prof.Dr. İbrahim Fevzi ŞAHİN • Atatürk Üniversitesi

Prof.Dr. Özlem Sertkaya DOĞAN • İstanbul Üniversitesi

Prof.Dr. Mehmet ZAMAN • Atatürk Üniversitesi

Prof.Dr. Ünal ÖZDEMİR • Karabük Üniversitesi

Prof.Dr. Mete ALIM • Atatürk Üniversitesi

Prof.Dr. Mehmet Akif CEYLAN • Marmara Üniversitesi

Doç.Dr. Yavuz AKBAŞ • Karadeniz Teknik Üniversitesi

Doç.Dr. Fatih AYDIN • Karabük Üniversitesi

Yrd.Doç.Dr. Fatih ORHAN • Erzincan Üniversitesi

Yrd.Doç.Dr. İskender DÖLEK • Muş Alparslan Üniversitesi

DOĞU COĞRAFYA DERGİSİ
EASTERN GEOGRAPHICAL REVIEW
Ocak (January) 2017
Sayı (Volume): 37

İÇİNDEKİLER(Content)

- Prof.Dr. Yılmaz ARI
Çevresel Determinizmden Politik Ekolojiye: Son 100 Yılda Dünya’da Ve Türkiye’de İnsan-Çevre Coğrafyasındaki Yaklaşımlar1
- Prof.Dr. Alpaslan ALİAĞAOĞLU - Semra YILMAZ ÇİLDAM
Balıkesir’de Şehirselleşme: Şehirselleşme Problemlerinin Tespitine Yönelik Bir Araştırma.....35
- Yrd.Doç.Dr. Adnan ALKAN
Siirt İlinin Nüfus Gelişimi, Yapısı ve Dağılışı.....53
- Prof.Dr. Duran AYDINÖZÜ – Doç.Dr. Asım ÇOBAN – Hakan TUNÇ
Tüylü Meşe’nin (Quercus Pubescens) Türkiye’de Yeni Bir Yayılış Alanı: Elmalı Dağı (Kayseri).....83
- Yrd.Doç.Dr. Adem BELDAĞ – Doç.Dr. Yılmaz GEÇİT
Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin “Coğrafya” Kavramına İlişkin Algıları: Bir Olgubilim Araştırması.....99
- Öğr.Gör.Murat ÇOBAN – Prof.Dr. Mustafa SÖZBİLİR - Prof.Dr. Yüksel GÖKTAŞ
Deprem Deneyimini Yaşamış Kişilerin Deprem Öncesi Hazırlık Algılarının Belirlenmesi: Bir Durum Çalışması.....113

- Yrd.Doç.Dr. Mustafa GİRĞİN – Doç.Dr. Ali Ekber GÜLERSOY
Coğrafya'da İndirgemecilik Sorunu.....135
- Doç.Dr. Ali Ekber GÜLERSOY – Yrd.Doç. Mustafa GİRĞİN
Toprak Sömürüsünün Değişen Yüzü: Azgelişmiş Ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Arazi Kapatmaları (Arazi Satın Alımı / Kiralanması).....147
- Doç.Dr. Rüştü ILGAR
Çanakkale İlinde Tarımda Sürdürülebilirlik ve Organik Tarım.....159
- Fatih KARTAL - Doç.Dr. Hakan KOÇ
Ortaöğretim (9. Sınıf) Öğrencilerinin Harita Okuryazarlık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi.....179
- Yrd.Doç.Dr. Erol KOÇOĞLU
Sosyal Bilgiler Dersinde Karikatür Kullanımına İlişkin Öğrenci Algıları.....199
- Kamile MANAV - Doç. Dr. Vedat ÇALIŞKAN
Geleneksel Bir Mesken Tipinin Turizmde Çekicilik Potansiyelinin Araştırılması: “Düğmeli Evler” (Antalya) Örneği.....215
- Geçmiş Sayı İndeksi.....240

ÇEVRESEL DETERMİNİZMDEN POLİTİK EKOLOJİYE: SON 100 YILDA DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE İNSAN-ÇEVRE COĞRAFYASINDAKİ YAKLAŞIMLAR¹

From Environmental Determinism to Political Ecology: Approaches in
Human-Environment Geography in the World and in Turkey during the last
100 Years.

Prof.Dr. Yılmaz ARI*

Özet

Bu çalışmanın amacı, insan-çevre coğrafyasındaki farklı yaklaşımları Anglo-Amerikan ve tarihsel bir perspektifle ortaya koyarak, bunların Türk coğrafyasındaki yansımaları üzerine bir değerlendirme yapmaktır. Coğrafyanın en yaygın tanımlarından birisi insan ile çevre arasındaki karşılıklı ilişkilerin incelenmesi şeklinde olmaktadır. Bu tanımda geçen ilişki tarihin ilk dönemlerinden geçen yüzyıla kadar hep çevresel etkiler anlamında ele alınmıştır. Ancak son yüzyıl içerisinde hem sosyal, politik ve teknolojik yenilikler hem de bilim felsefesindeki değişimler nedeniyle insan-çevre coğrafyasına çok farklı yorumlamalar getirilmeye başlanmıştır. Başlangıçta çevresel etkilerin hâkimiyetini savunan çevresel determinizme gösterilen ilk tepkiler insanın, çevrenin sunduğu olanaklar içerisinde, kültürel birikimine bağlı olarak farklı seçimler yapabildiği gerçeği üzerine temellendirilmiştir. Kültürel birikim ve adaptasyon yeteneğine vurgu yapan bu Olasıcılık görüşü aynı zamanda kültürel ekolojinin de temelini oluşturmuştur. Özellikle son 50 yıldır insan hareketliliğinin daha önce görülmemiş boyutlarda artması ile çevresel algı ve davranışsal coğrafya daha önceki yaklaşımları gölgede bırakmaya başlamıştır. Diğer taraftan

¹ Bu makale yazarın farklı bölümlerini Ankara Üniversitesi, DTCF'de 27-28 Mart 2015'te yapılan 100. Yılında Türkiye'de Coğrafya Çalıştayında ve Coğrafyacılar Derneği'nin 20-22 Mayıs 2015 tarihinde Ankara'da yapılan yıllık kongresinde sunduğu bildirilerin birleştirilmiş ve geliştirilmiş şeklidir. Yazının önceki müsveddeleri üzerindeki düzeltme önerileri için Prof. Dr. Abdullah Köse ile Arş. Gör. Yasin Koç'a teşekkür ediyorum.

* Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü. E-mail:yari@balikesir.edu.tr

Dergiye Müracaat Tarihi: 19.12.2016

büyük ölçekli projeler ve kültürel yapılar, çevreyi değiştiren unsur olarak insanı ön plana çıkarmıştır. Bu anlayış bir süre sonra küçük yerel toplumların çevreleri ile ilişkilerinin küreselleşme, bölgesel ve ulusal politikalar ve güç ilişkileri tarafından önemli ölçüde etkilendiğinin anlaşılması ile yerini politik ekolojik yaklaşımlara bırakmıştır. Temelde metodolojik olan bölgesel, yaklaşımları bakımından da çevresel determinist karaktere sahip Türk coğrafyası ise bu farklı paradigmalara anlamlı bir şekilde takip etmekten uzaktır. Bu çalışma bütün bu farklı yaklaşım ve süreçlerin dünya ve Türk coğrafyasındaki etki ve ağırlığını tartışmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *insan-çevre coğrafyası, kültürel ekoloji, davranışsal coğrafya, politik ekoloji, Türk coğrafyası.*

Abstract

The purpose of this paper is to investigate the perspectives in human-environment geography with an Anglo-American perspective and evaluate the reflection of these perspectives in Turkish geography with a historical approach. One of the most common definitions of Geography states that geography is the study of human-environment relationships. This definition has been understood in terms of environmental influences until the last 100 years. However, due to social, technological and political developments on one hand, and development of scientific thought on the other, new interpretations of human-environment relationship emerged. The first objections to environmental determinism, which favored the environmental influences, based on the fact that the biophysical environment gives opportunities and it is up to the human groups to choose among various options. The technological and social developments have diminished the influence of the environment and stressed the culture and adaptation capabilities. Thus a new possibilistic approach has emerged and constructed the base for cultural ecology. Especially in the last 40-50 years environmental perception replaced the previous concepts as a result of ever increasing human mobility. On the other hand the large-scale projects and cultural constructions marked the human as changing the face of the Earth. Cultural ecological perspective replaced by political ecology shortly after because of increasing influence of political processes, policy effect and power relations between different socio-cultural groups. Characterized by regional geography methodologically and by environmental deterministic approaches philosophically, Turkish geography is far from following these paradigmatic shifts in a meaningful way. This research discusses all these different approaches and processes in Turkish geography and beyond.

Key Words: *human-environment geography, cultural ecology, behavioral geography, political ecology, Turkish geography.*

1. Giriş

Tarihinin önemli bir bölümünde Yeryüzünün çizilerek tasvir edilmesi anlamında kullanılan coğrafya 1850'li yıllara gelindiğinde yeryüzünün neredeyse bugünküne yakın bir şekilde çizilip tasvir edilmesiyle kendisine yeni bir anlam aramaya başlamıştır. O tarihten sonra Dünya'nın neresinde hangi doğal kaynakların bulunduğu ve insanların bu kaynaklarla ilişkilerinin ne olduğu konusu ağırlıklı olarak coğrafyacıları meşgul etmeye başlamıştır. Kaynaklarla birlikte herhangi bir yerin lokasyonunun getirdiği avantajlar ya da dezavantajlar coğrafya içerisinde önemli tartışma konuları olmuş, hatta bu konuda jeopolitik teoriler de geliştirilmiştir (Mackinder, 1904). Böylece başlangıçta Yer'i çizerek tarif etmeyi amaçlayan coğrafya, giderek farklı anlamlar kazanmaya başlamıştır. Coğrafya bir yandan yeryüzünün fiziki süreçlerini anlamaya çalışırken, diğer yandan dünyanın farklı bölge ve yerleri arasındaki farklılıklar ve benzerlikleri tespit etmeyi amaçlamış, insanın mekansal organizasyonu ve bu organizasyonu yöneten kuralları ortaya koymaya çalışmış, bir yandan da insanların doğal ortamları ve bu doğal ortamın farklı unsurları ile nasıl etkileşim içerisinde olduğunu anlamaya çalışmıştır. Pattison (1964; 2003) coğrafyanın bu farklı tanımlamalarına vurgu yaparak, insan-çevre geleneğinin mekânsallıkla birlikte coğrafyanın özünü oluşturduğunu belirtmiştir. Bu yazının konusu da bu iki özden biri olan insan-çevre coğrafyasıdır.

Coğrafyacı Glacken (1967) çevre çalışmaları için bir başucu kitabı olan ve Batı dünyasında antik çağlardan günümüze kadar doğal çevreyle olan ilişkileri incelediği *Traces on the Rhodian Shore* isimli çalışmasında Batılı düşünür ve bilim adamlarının insan ve doğal çevre arasındaki ilişkiler konusunda sürekli olarak üç soru sorduğunu belirtmiştir: Dünya belli bir amaç için özel olarak mı yaratılmıştır? İklim ve yeryüzünün diğer fiziki özellikleri kişiler ve toplumların sosyal ve kültürel durumlarını etkilemekte midir? İnsan el değmemiş doğayı ne şekilde değiştirmektedir? Bu soruların ilki tarihin ilk dönemlerinde düşünürleri meşgul etmiş, ikincisi ise son 100 yıla kadar coğrafya biliminin ana akım düşünce biçimi olmuştur. Son soru ise 1864 tarihinde George Perkins Mars'ın *Man and Nature* (İnsan ve Doğa) isimli eserini yayınlaması ile başlayan, başlangıçta yavaş gelişen, geçen yüzyıl boyunca ise coğrafi düşüncede gittikçe ağırlık kazanmış ve günümüz coğrafi araştırmalarının temel çıkış noktalarından birisi haline gelmiştir.

Bu çalışma önce insan-çevre coğrafyasının özellikle Anglo-Amerikan coğrafya geleneğinde nasıl ele alınıp, incelendiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Coğrafya insan-çevre ilişkilerini incelerken tarihi süreç içerisinde hangi yaklaşımları kullanmıştır? Bu yaklaşımlar zamanla değişmiş midir? Eğer değişim varsa bu değişimin temel dinamikleri nedir? Çalışmanın ikinci bölümü Anglo-Amerikan coğrafyasındaki bu değişimlerin Türk coğrafyasında bir yansıması olup-olmadığına odaklanmaktadır. Acaba bu değişen yaklaşımları Türk coğrafya literatüründe görmek mümkün müdür?

Çalışma aslında bir literatür incelemesidir. Önce Amerikan coğrafya literatürü incelenerek, insan-çevre coğrafyasında kullanılan yaklaşımlar tespit edilmiştir. Batı coğrafya geleneğinde bu tür değerlendirme yazıları belli aralıklarla sürekli yazılmaktadır (Harvey, 1969; Hartshorne, 1939; Stoddart, 1986; Soja, 1989; Peet, 1998; Thrift, 2007; Cresswell, 2013; Unvin, 2013). Bu değerlendirme yazılarından hareketle özellikle

1920'lerden sonra Amerika'da insan-çevre coğrafyasındaki perspektif değişimleri ele alınmıştır. Burada incelenen ve makalede atıf yapılan eserlerin bir kısmı Amerika'daki lisansüstü öğrenimimiz sırasında derslerde okutulan temel çalışmalar; bir kısmı da daha sonrasında taradığımız inceleme ve değerlendirme yazılarıdır. Bu anlamda çalışma çevresel determinist görüşü, kültürel ekolojiyi, davranışsal coğrafyayı ve politik ekolojik yaklaşımı; bunların temel argümanlarını ve bu paradigmalara yükselişe ya da düşüşe geçmesine neden olan faktörleri ele almaktadır. Şüphesiz burada ortaya konan resim, yazarın insan-çevre coğrafyasının özellikle son 100 yıl içerisindeki gelişimini kendi tecrübesi çerçevesinden okumasını yansıtır ve bu anlamda subjektif bir değerlendirme içerir. Konuyu inceleyen başka meslektaşlarımızın farklı anlayışların gelişim zamanlaması ve bir birleri ile olan ilişkileri bağlamında alternatif düşünceleri olabileceğini de göz ardı etmemek gerekir.

Çalışmanın Türkiye ile ilgili olan kısmı, özellikle Amerikan insan-çevre coğrafyasında ortaya çıkan ve Batı coğrafya geleneğini de önemli ölçüde etkilemiş olan paradigma değişimlerinin Türk coğrafyasına yansımaları ele almaktadır. Bu paradigmalara içerisinde, akademik anlamda kuruluşunun başından beri Türk coğrafyasına hakim olduğu ve bu düşünce biçiminin artık değişmesi gerektiğine dair güçlü bir mesaj vermek istediğimiz için çevresel determinizm üzerinde özellikle durulmuştur. Bu inceleme iki türlü yapılabilir: birincisi çevresel determinist görüşlere sahip yayınları incelemek; ikincisi de çevresel determinizm hakkındaki değerlendirme türü yayınları incelemek. Birinci yolu denemiş olsaydık, incelenemeyecek kadar çok sayıda makale ve kitapla karşılaşılacaktı. Çünkü Türk coğrafyasında fiziki faktörlerin etkisini incelemek, insan faaliyetlerinin ve kültürünün çevresel faktörlerin izin verdiği ölçüde gelişebileceğini iddia etmek ve olumsuz fiziki koşulları da, gelişememe ve kalkınamamanın sebebi saymak çok yaygın bir pratiktir. İlginç bir çelişki olarak böyle düşünülmemesi gerektiğine dair Türk coğrafya literatüründe yapılmış tespitler vardır. Makalenin ilgili bölümü bu tespitleri ortaya koymakta ve bu tespitlere rağmen bu pratiğin neden hiç değişmeden bugüne kadar geldiğini sorgulamaktadır. Dolayısı ile geniş literatür içerisinde seçkili örneklem yapılarak, çevresel determinizme karşı güçlü ifadeler barındıran yazılardan alıntılar yapılmıştır. Diğer perspektiflerle ilgili de genel değerlendirmelere yer verilmiştir.

2. İnsan-Çevre Coğrafyasının Son 100 Yılı

2.1 Çevresel determinizm

Çevresel determinizm, kaynağını Charles Darwin'in (1976) ilk kez 1859'da yayınlanan *On the Origin of Species* (Türlerin Kökeni) başta olmak üzere diğer çalışmalarından alır. Darwin'in doğal seçim ve adaptasyon kavramlarının coğrafyaya uyarlanması, fiziki çevrenin kontrol eden bir güç, insan davranışlarının da bunun doğal bir sonucu olduğunu savunan bir anlayış ortaya çıkarmıştır (Johnston, 1987). Bu anlayış fiziki çevrenin kültürü şekillendiren hakim güç ve insanoğlunun esas itibarıyla doğal ortamın pasif bir ürünü olduğu iddiasına sahiptir. Çevresel determinist perspektif, kültürlerin tamamen doğa tarafından şekillendirildiğini, dolayısı ile benzer fiziki çevrelerin benzer kültürler ortaya çıkardığını savunur. Çevresel deterministler, örneğin dağ insanların basit, geri, tutucu, yaratıcı olmayan ve özgürlüğüne düşkün olmalarının engebeli arazi tarafından belirlendiğine inanırlar. Onlara göre çöl sakinleri tek tanrıya inanmaya, ancak zorba

yönetimlerin egemenliğinde yaşamaya eğilimlidir. Bu düşünceye göre yenilikleri, endüstriyi ve demokrasiyi ılıman iklimler ortaya çıkarmıştır; fiyortlu kıyılar büyük denizci ve balıkçıları yaratmıştır (Jordan-Bychkov ve Domosh, 2005).

Bu düşünce aslında ilkçağlardan beri coğrafya içerisinde çok güçlü bir şekilde hissedile gelmiştir. İster Batı literatüründe olsun isterse Doğu literatüründe olsun çevresel determinizm son 100 yıla kadar coğrafi çalışmalardaki hakim düşünce biçimidir. M.Ö. 5. yy'da Hipokrat hastalıklarla fiziki çevre arasında ilişki kurmaya çalışmış ve belli hastalıkların, belli özelliklere sahip yerlerde ortaya çıktığını tespit etmiştir. Hipokrat, rüzgâr, içme suyu ve mevsimlik iklim değişmelerinin insan sağlığına etkilerini sorgulayarak çevrenin insan üzerinde etkili olduğu görüşünü ortaya koymuştur (Pattison, 1964). Bu görüşün 19.yy'daki en önemli savunucuları ise İngiltere'de Halford Mackinder, Almanya'da Friedrich Ratzel, Amerika'da ise Ellen Semple ve Elsworth Huntington'dır. Mackinder'in tamamen fiziki faktörlere bağlı Kara Hakimiyet Teorisi, bütün teknolojik gelişmeleri ve kültürel mirası yok saymaktadır. Aynı şekilde Semple (1911) insanın doğanın yoğurduğu bir çamur olduğunu ve insan gelişiminin ancak fiziki koşulların uygun olduğu yerlerde olabileceğini iddia ediyordu. Semple, "Subtropikal Akdeniz havzasının güneyindekiler uysal, zorunlu haller dışında tedbirsiz, keyfine düşkün, duygusal, hayalci gibi ekvatorial kuşağın siyahlarının ölümcül ırksal noksanlıklarına sahiptir" şeklindeki keskin ifadeleri ile bu görüşü savunuyordu (1911:620). Huntington ise iklimin asıl belirleyici unsur olduğunu belirterek "Birçok ülkede insanların tembel, sahtekâr, ahlaksız, aptal ve isteksiz olmasının en önemli sebeplerinden birisi iklimdir" demiştir (1915:294).

Özellikle Amerikalı coğrafyacılar bu teoriyi kullanarak imparatorlukların çöküş ve yükselişini, savaş stratejilerini ve kamusal düzen ve hizmetleri inceleyen sayısız araştırmalar ortaya koymuştur. Bu araştırmalar Batı uygarlığının fiziki koşulların sağladığı avantajlardan dolayı dünyanın geri kalan yerlerine göre daha gelişmiş ve ileri olduğu, dolayısı ile Dünyayı sömürgecilik ve benzeri yöntemlerle yönetmeye hakkı olduğunu iddia etmişlerdir. Hem uluslar arası ilişkilerde hem de toplumda güçlü bireylerin ayakta kalması ve zayıfların sistem dışında tutulmasını öngören Sosyal Darwinizm, çevresel determinist görüşlerle birleşince problemlili sosyal düzenlemelerin temelini oluşturmuştur. Bu tür yorumlar güçlü olanın kaynakları kullanmada, güçsüz olanlara göre daha avantajlı olduğunu, dolayısı ile onların gelişmesinin mümkün, diğerlerinin ise mümkün olmadığını savunur. Emperyalizmin ve sömürgeciliğin temel düşüncesinin de bu olduğu bilinir. Bu yaklaşım ırkçılığı, eşitsizlikleri, haksızlıkları ve sömürgeciliği meşrulaştırmış, coğrafya bu anlamda yöneticilerin bu kötü niyetlerini meşrulaştırma aracı olarak şaibeli bir bilim haline gelmiştir. Bu yönüyle çevresel determinizm daha sonra konu hakkında yazan coğrafya tarihçileri tarafından etik olmayan bir yaklaşım olarak kabul edilmiştir (Peet, 1985).

Çevresel determinist düşünce eğilimini Orta Çağ İslam coğrafyacılarında da görmekteyiz. Mesela Mukaddime isimli eserinde İbn-i Haldun fiziki koşulların özellikle de iklimin insan kültürü ve karakterini önemli ölçüde belirlediğini savunmuştur. O'na göre yeryüzünde 7 iklim (bölge) vardı. Birinci iklim en güneyde, 7. iklim de en kuzeyde olacak şekilde iklimler güneyden kuzeye sıralanıyordu. Birinci ve yedinci iklimler ve onlara bitişik olan ikinci ve altıncı iklimler insan gelişimini kısıtlıyordu. İnsana ait iyi ve güzel ne varsa üç, dört ve beşinci iklimde ortaya çıkıyordu. İbn-i Haldun'a göre "iklimleri mutedil olduğu

için bu iklimlerin insanları en mükemmel insanlardır...Bunların ev ve konaklarını yüksek ve nefis bir sanat eseri olarak süslü, nakışlı ve yüksek olarak inşa ettiklerini de görüyorsunuz” (İbn-i Haldun, 1990:194). Birinci, İkinci, altıncı ve yedinci iklim bölgelerinde yaşayanların ise “kılık ve ahlakları dilsiz hayvanların kılık ve ahlaklarına yakındır...bunlar vahşi, kaynaşıp, anlaşmış kişiler olmayıp birbirini yerler” (195).

Teknolojik gelişmenin sınırlı olduğu tarihin önemli bir döneminde doğal koşulların her zaman önemsendiğini unutmamak gerekir. Hatta bazı araştırmacılar halen doğal koşulların süregelen etkisinin insan topluluklarının bugünkü durumunu önemli ölçüde belirlediğini savunur. Bunlardan birisi coğrafyacı ve ornitolog Jared Diamond'ın görüşleridir. O'nun Türkçeye Tüfek, Mikrop Çelik (2003) ve Çöküş (2006) adlarıyla çevrilen kitapları çevresel determinizmi savunmaktadır. Bu kitaplarda Diamond yüksek medeniyetlerin sadece zengin biyocoğrafya çeşitliliğine sahip ekosistemlerde ortaya çıktığını ileri sürer. O'na göre Avrasya bölgesinde yaşayan insanlar, burada bulunan ve sonradan evcilleştirilen yabancı bitkilerden bir maddi birikim elde etmiştir. Bu maddi birikim de buradaki milletlerin daha hızlı gelişmesinin temelini oluşturmuştur. Diamond, birikime sahip toplumların daha fazla sayıda insanı destekleyebileceğini ve daha fazla insanın da inovasyon ve askeri anlamda avantaj olduğunu belirtmektedir. Fiziki çevrenin asıl etkisi ile ortaya çıkan yeniliklerin ve fikirlerin aynı enlemler boyunca rahatça yayılmasının mümkün olduğu, oysaki Afrika gibi Kuzey-Güney doğrultusunda uzanan kara parçalarında farklı enlem özelliklerinden dolayı yayılmanın daha zor olduğu, dolayısı ile buralarda yeni fikirler üretilse bile bunların yayılmasının daha uzun zaman alacağı iddia edilmektedir.

Her ne kadar Diamond çevresel determinizmin modern bir şeklini savunsa da bu düşünce günümüzde her zamankinden daha sert eleştirilere muhatap olmaktadır. Mesela Acemoğlu ve Robinson tarafından yazılan ve Türkçeye Ulusların Düşüşü (2012) ismiyle çevrilen kitapta yazarlar Diamond gibi “neden aynı fiziki koşullara sahip ülkeler farklı şekillerde gelişir?” sorusuna cevap aramaktadırlar. Yazarların iddiasına göre fiziki faktörlerden çok; açık, çoğulcu siyasal sistemler, rekabet ve en önemlisi de bir ülkenin siyasal ve ekonomik kurumları gelişmede anahtar rol oynar. Diamond'ın tezi çevresel determinizmi desteklerken Acemoğlu ve Robinson'un tezi ekonomik determinizmi savunmaktadır. Determinist açıklamalara, indirgemeci bir tavırla olayların arka planındaki gerçek faktörlerin çok az bir kısmını dikkate almalarından dolayı her zaman şüphe ile bakılmalıdır.

Sosyal bilim teorileriyle yeni tanışanlar hemen fark etmese de çevresel determinizm tezi büyük yanılgılarla doludur. Bu yanılgının temel sebebi bu anlayışın kültürel birikimi dikkate almamasıdır. Her biri kültürel yapının bir sonucu olan yönetim şekli, sosyal organizasyonlar ve kurumlar, kişisel özgürlükler, dini inanışlar, diğer toplumlarla ilişkiler gibi unsurlar bir toplumun ne kadar gelişebileceği konusunda çevresel faktörler kadar, hatta onlardan daha fazla rol oynayabilir.

Ayrıca bu görüş fiziki çevre ve onun içerisinde gelişen yaşamın değişmez olduğunu, fiziki koşulların her zaman belirleyici ve aynı fiziki koşullara sahip yerlerin gelişmişlik durumlarının da aynı olacağını savunuyordu. Ancak hem fiziki koşullar aynı

kalmamaktadır hem de aynı fiziki koşullara sahip alanlardaki insan gelişimi farklı olmaktadır (Sutton ve Anderson, 2014). Mesela Doğu Karadeniz Bölümü'nde ekonomik yaylacılığın neden yaygın olarak yapıldığı sorusuna genellikle oradaki fiziki koşulların uygun olmasından dolayı şeklinde cevap verilir. Ancak dünyanın benzer fiziki koşullarına sahip başka yerlerinde aynı beşeri faaliyetler yapılmamakta; yapılan faaliyetleri büyük ölçüde orada yaşayan insanların tarihi gelişimi ve dış toplumlarla bağlantıları, beslenme alışkanlıkları gibi yerel yaşam biçimleri, üretim şekilleri ve kültürün diğer unsurları belirlemektedir.

Diğer taraftan çevresel determinist düşünce kadercidir. Toplumların kaderinin sadece çevresel faktörlerce belirlendiğini, insanın ne yaparsa yapsın bu kaderi değiştiremeyeceğini savunur. Bu düşünce dezavantajlı koşullara sahip toplumların ve kişilerin gelişme ve kalkınma imkânının olmayacağını bilinçaltına inşa ederek tehlikeli bir işlev görür. Mesela bu felsefe ile hayata bakarsak olumsuz çevre faktörlerine sahip bir öğrencinin, daha olumlu çevre koşullarına sahip öğrencilere göre başarılı olma şansı yoktur. Oysaki başarı çevre koşullarıyla birlikte bireysel bilgi birikimine, motivasyona ve disipline bağlıdır ve bu faktörler sayesinde olumsuz çevre koşulları bertaraf edilebilir.

O halde çevresel determinist bakış açısı neden halen taraftar bulmaktadır? Bunun birkaç sebebi vardır. Öncelikle determinist anlayış karmaşık ilişkilere getirilmiş yüzeysel bir açıklama şeklidir ve bu yüzeyselliği kolayca akılda kalmasına neden olur. O nedenle akademik coğrafya ile ilk kez karşılaşanların bu fikri cazip bulması şaşırtıcı olmamalıdır. Öğrenciler, ancak görünen nedenleri değil de asıl etken olan ve açıkça görülmeyen nedenleri sezmeye başlayınca çevresel determinizmin ne kadar basit bir açıklama şekli olduğunu anlayabilir. Bu ise özellikle tarihi, politik ve kültürel konularda derinleşmeyi gerektirir. Bu derinlik olmadan çevresel determinizmin kısıtlılıklarını tam olarak kavramak mümkün değildir. Nitekim Coğrafyaya Giriş derslerinde öğrencilerin bunun yanlış ya da en azından eskimiş bir paradigma olduğunu anlayabilmeleri epeyce zamanlarını almaktadır.

Diğer taraftan çevresel determinizm, coğrafyacı olmayanlara coğrafyanın aslında ne ile ilgilendiğini anlatmanın en somut ve geleneksel yoludur. Diğer sosyal bilimciler de zaten coğrafyanın fiziki şartların insan yaşamına etkisini konu edindiğini peşinen kabul ederler (Pattison, 1964). Coğrafya, tarihi boyunca bu algıyı besleyecek çalışmalar ortaya koymuştur (Livingstone, 1993; Johnston ve Sidaway, 1997). Ayrıca Dünya'nın birçok yerinde ilk ve orta dereceli okul müfredatında coğrafyanın rolü tam da çevresel etkileri konu alır (Robinson 1976; 2005); bu durum Türkiye'de orta dereceli okul müfredatında daha belirgindir. Orta dereceli okul öğrencileri üniversite eğitimi alanların ilk yıllarında olduğu gibi fiziki çevre ile insan faaliyetleri arasındaki kurulabilecek ve basit açıklamalar içeren bu tür çıkarımları kolayca anlamaktadır. Ancak ilişkilerin arka planındaki tarihi, kültürel, teknolojik ve sosyal nedenleri tespit ve analiz etmek her zaman daha zor bir iştir. O nedenle coğrafya öğrenmeye yeni başlayan öğrenciler ya da coğrafyaya meraklı diğer bilim dalları mensupları çevresel determinist bakış açısının eski bir teori olduğunun söylenmesinden büyük bir hoşnutsuzluk duymaktadırlar.

Kısaca 1920'li yıllara kadar geçen yüzyıllar boyunca coğrafyanın hakim düşünme biçimi çevresel determinizmdi. O tarihten sonra coğrafi düşüncede bazı önemli değişimler

olmaya başlamıştı. Bu görüşün coğrafi olayları açıklamada yetersiz kaldığı, daha önceleri de belli belirsiz ifade edilmiş olmasına rağmen sistematik olarak ilk kez Avrupa'da Vidal de la Blache ve Kuzey Amerika'da Harlan Barrows (1923; 1985; 2005) ve Karl Sauer (1925) tarafından dile getirilmiştir. İngiltere'de ise çevresel determinizm ile Olasıcılık üzerine olan tartışmalar 1960'lara kadar devam etmiştir ve sonrasında yerini yeni bir anlayışa bırakmıştır (Spate, 1957). Bir sonraki bölümde bu yeni yaklaşımın temel özelliklerine yer verilmektedir.

2.2. Kültürel Ekoloji

Batı coğrafya literatüründe 1900'lerin başından itibaren, çevresel determinizmin zirve yıllarını yaşadığı bir dönemde fiziki çevre faktörlerinin ve koşullarının belirleyiciliği sorgulanmaya başlanmıştır. Bu sorgulanma önce de la Blache'ın çalışmaları ile Fransa'da, peşinden de Amerika Birleşik Devletleri'nde (A.B.D) yeni bir bakış açısı ortaya çıkardı. A.B.D'de Barrows ve Sauer bu yeni akımın öncülüğünü yapmıştır. Çevresel determinist görüşlerin derin bir şekilde etkilediği Alman coğrafyasında ise değişim daha da geç gerçekleşmeye başlamıştır. Bu yeni anlayışa her ne kadar Possibilizm (Olasıcılık) deniyor olsa da, yaklaşımları ve temel savları bir biri ile örtüştüğünden biz bu anlayışı Kültürel Ekoloji başlığı altında toplamayı uygun bulduk.

Fransa'da Paul Vidal de la Blache (1902; 1911; 1913), kurucusu olduğu bölgesel karakterli yeni coğrafyada fiziki faktörleri göz ardı etmemekle birlikte, mekânı esas olarak üzerinde yaşayan toplulukların ekonomik, sosyal, ideolojik ve teknolojik karakterinden oluşan yaşam tarzlarının (genres de vie) şekillendirdiğini iddia ediyordu. Vidal'in coğrafyası bölgesel monografyalara önemseyen, peyzajı inceleyen ve yaşam tarzlarının peyzaja karakter kazandırdığını iddia eden, idiografik karakterli bir coğrafyaydı (Tümertekin, 1990). Bu anlayışta gelişmeyi sağlayan gerçek güç doğal ortam değil, toplumların birbirleri ile etkileşimleri ile elde ettikleri bilgi birikimi ve tarihi karakterdi. İnsan toplulukları bu ilişkiler ve tarihi mirasa bağlı olarak doğal koşulların sunduğu olanaklar arasından olası seçimler yaparlar. Bu seçimler sonucunda benzer doğal ortam koşullarına sahip yerlerde yaşayan insan topluluklarının ekonomik, kültürel ve teknolojik gelişimleri farklı olabilirdi. Bu yeni anlayış, daha akla yatkın yapısı ve dünyanın farklı bölgeleri arasındaki gelişmişlik farklarını açıklamakta daha anlamlı olması nedeniyle 1900'lerden sonra gittikçe taraftar toplamaya başlamıştır. Her ne kadar Vidal bu kelimeyi kullanmadıysa da Febvre (1922) bu yeni anlayışı Olasıcılık (posibilizm) olarak adlandırmıştı. Böylece kıta Avrupa'sında Vidal'in eserlerini vermeye başladığı 1900'ün hemen başından itibaren çevresel determinizme karşı bir ses yükselmeye başlamış oluyordu. Fransa'da geçen yüzyıl boyunca özellikle Annales dergisinde yazan coğrafyacılar ve tarihçilerin yaklaşımı Olasıcılık'tı. Akdeniz havzasını ele alan çalışmaları ile Braudel buna iyi bir örnek teşkil ediyordu (McNeill, 2010).

Kuzey Amerika'da ise bu ses çok daha güçlü bir şekilde Vidal'in ölümünden (1918) birkaç yıl sonra yükselmeye başlamıştır. Öncelikle Barrows, yazmış olduğu İnsan Ekolojisi Olarak Coğrafya adlı makalede "...insan ekolojisi olarak tanımlanan coğrafyanın, genel ya da özel alanların, yüzey şekillerinin oluş ve gelişimi ile değil; ama insanın doğal çevrenin öğeleri olan yüzey şekillerine getirdiği uyarlanmalarla ilgilenmesi gerektiğini"

savunmuştur (s.42). O'na göre insan-çevre ilişkileri gelecekte de coğrafyanın kalbini oluşturacaktı; ancak coğrafyacılar bu ilişkilere “çevrenin etkisi açısından çok, insanın kendini çevreye uyarlaması açısından bakacaklardır“ (s.41). Böylece çevresel faktörlere gerçekte sahip olmadıkları belirleyici bir rol verme tehlikesi ortadan kalkacaktı.

Yine 1920'lerde Amerikan Kültürel Coğrafyasının kurucusu kabul edilen Karl Sauer, ortaya koyduğu eserlerle bu yeni anlayışı başka bir yorumla geliştirmiştir. Sauer'un peyzaj coğrafyası kendisinden önce Fransa'da gelişen yeni coğrafya anlayışına benziyordu. Sauer, Peyzajın Morfolojisi (The Morphology of Landscape, 1925; 2005) isimli eseri ile ortaya koyduğu bu yeni anlayışta coğrafyanın asıl konusunun çevresel etkilerin incelenmesi değil, aksine belli bir bölge içerisinde fiziki unsurların insan faaliyetleri sonucunda nasıl değiştiğini incelemek olması gerektiğini savunuyordu. Kısaca bir doğal peyzajın kültürel peyzaşa dönüşümü ve bu dönüşümü sağlayan her türlü tarihi, sosyal ve kültürel hikâyeler coğrafyanın bütünlüğünü oluşturuyordu. Peyzaj kısaca yeryüzünün insanoğlu tarafından etkilenen, değiştirilen ve algılanan kısmını oluşturur ve onun incelenmesi insan-çevre ilişkilerini açıkça ortaya koyar (Arı, 2005a; Arı, 2005b; Kayserili, 2010). Coğrafya insanın peyzaj üzerindeki etkisini incelemeliydi ve Sauer'u takip eden çok sayıdaki öğrencisi insan etkilerini konu alan araştırmalara ağırlık vermişti (Thomas et. al 1956). Denebilir ki Sauer (1925), Glacken'in (1967) kendi döneminden çok sonra sorduğu sorulardan üçüncüsüne cevap veriyordu ve coğrafyanın tarihi ve bölgesel bir karakterle bunu yapması gerektiğini düşünüyordu. Dolayısı ile bütün tarih boyunca coğrafyanın ilgisi ilk kez kıta Avrupa'sında 1900'lerin başında, de la Blache ile ve 1920'lerde Barrows ve Sauer ile Kuzey Amerika'da fiziki faktörlerden insan kültürüne çevrilmişti. Çevresel determinist görüş bu dönemden sonra belirgin bir şekilde Anglo-Amerikan coğrafi düşünce geleneği içerisindeki hakimiyetini kaybetmiştir.

Sauer ve Barrows'un 1920'lerde geliştirdiği yeni coğrafya anlayışının birkaç temel özelliği vardı. Öncelikle ilk kez coğrafyanın asıl ilgisi yeryüzünün fiziki özellikleri ve süreçlerinden, insan faaliyetlerine kayıyordu. Aslında onlardan yaklaşık 50 yıl önce Marsh (1864) bu yönde bir çağrı yapmıştı. Marsh, Avrupalıların Kuzey Amerika'ya, doğudan başlayarak yayılması ile doğal ortamın hızla değiştiği, bu değişimin devam etmesi durumunda gelecekte yaşam ortamlarının zarar göreceğini iddia ediyordu. Ancak o zamanki bilimsel anlayış bu çağrıyı doğru algılayabilecek düzeyde değildi çünkü insanın doğa üzerindeki etkisinin fazla önemli olamayacağına dair bir inanç vardı. Hatta Sauer ve Barrows'da bile Marsh'a atıf yoktur. Marsh'ın çağrısının karşılık bulması, dünyanın ekolojik krizle karşı karşıya olduğunu anlaşıldığı 1970'li yıllardır.

Bu yeni coğrafyanın bir diğer özelliği insan kültürüne verdiği önemdir. Barrows bunu “fiziki koşullara adapte olma” olarak, Sauer ise “insan eliyle peyzajın dönüştürülmesi” olarak ifade ediyordu. Barrows'a göre coğrafya aslında “insan ekolojisi” yani insanın fiziki çevresi ile olan karşılıklı ilişkisidir. Pattison (1964) daha sonra bu anlayışın coğrafyanın dört geleneğinden sadece birisi olduğunu belirtmiştir. İnsan temelde geçimi için yeryüzünü kullanmak zorunda olduğu için fiziki çevre ile bu bağlamda ilişki kuruyordu. Barrows ve Sauer fiziki çevreyi insan faaliyetlerini etkileyen faktörlerden sadece birisi olarak görüyor ve bu faaliyetleri belirleyici olduğuna inanmıyorlardı. Her ne kadar bu iki yaklaşımın benzer tarafları olsa ve çevresel determinist yaklaşıma alternatif

olarak ortaya çıksa da ikisi arasında da temelde önemli farklar vardı (Arı, 2005a). Olasıcılık anlayışında iklim ve topografya gibi çevresel faktörler insan gelişmesini belli ölçüde kısıtlıyordu; ancak kültürel birikime bağlı olarak başka birçok farklı seçenek de sunuyordu. Toplumlar benzer fiziki çevrelerde, kendi kültürel birikimlerine, toplumsal yapılarına, siyasal ve inanç sistemlerine bağlı olarak farklı yaşam tarzları geliştirebilirdi. Mesela bazı toplumlar doğa ile uyumlu yaşamayı tercih ederken, Batı toplumlarında olduğu gibi bazıları da doğal ortamı önemli ölçüde değiştirecek eylemler içerisinde olabiliyorlardı.

Aslında insanlar tarihin ilk çağlarında bile çevrelerini önemli ölçüde etkilemeye başlamışlardır. M.S. 400 yıllarında Atina bölgesinde toprak erozyonu hakkında yorum yapan Plato, bir zamanlar verimli olan sahaların, toprakları su ve rüzgâr tarafından süpürüldüğü için bu alanlar “şimdi eskisiyle karşılaştırıldığında hasta bir adamın iskeletine benzer, yerin kalın ve yumuşak örtüsü eriyip gitti ve geriye sadece sahanın çıplak iskeleti kaldı” diyerek bu etkiyi ortaya koymuştur (Jordan-Bychkov ve Domosh, 2005:57). Binlerce, yüz yıllarca veya bazen on yıllar boyunca tekrarlanan ve bizim görünüşte zararsız olarak bildiğimiz davranışlar çevre üzerinde afet etkisi yaratabilir. Mesela tarımsal faaliyetler, erozyon ve hayvan otlatma belli yerlerde bitki örtüsünü tamamen ortadan kaldıracaktır. Enerji ve teknolojiye erişimin artışı, çevresel değişimi önemli ölçüde hızlandırmaktadır.

Sonuçta çevresel faktörler insan faaliyetlerini kısıtlayıcı ya da teşvik edici olarak etkileyen faktörlerden sadece birisidir; ama belirleyicisi değildir. Bu etkileyen faktörler hem çevresel hem de kültürel faktörler olabilir. İklimin sert ya da ılıman olması, yağış miktarı, kuraklık vb. gibi çevresel faktörler insan faaliyetlerini kısıtlayıcı rol oynadığı gibi; siyasal sistemler, diğer toplumlarla olan ilişkiler, teknoloji, inanç sistemleri, sosyal ve ekonomik kurumlar da insan faaliyetlerini ve çevre ile ilişkileri temelden etkiler. Mesela herhangi bir yerde demir madeni olduğunu varsayalım. Ancak o bölgede yaşayan toplum, bu madeni çıkaracak, işleyecek ve değişik aletler üretecek bilgi birikimi, teknoloji ve kurumlara sahip değilse o madenin sunduğu olanakları kullanamayacaktır. Fakat o toplum demir işleme teknolojisi ithal edebileceği başka bir toplumla ilişkilere sahipse, o zaman demir madeninin sunduğu imkânları kullanabilir (Sutton ve Anderson, 2014).

Türkiye'nin bor mineralleri üretimi gerekli teknoloji, bilgi birikimi ve kurumlar olmaksızın fiziki varlıkların çok fazla anlam ifade etmeyeceğini gösteren bir örnektir. Dünya bor minerali rezervlerinin yaklaşık % 72'si Türkiye'de bulunmaktadır. Ancak Türkiye dünya bor piyasasına tek başına hakim değildir ve bu piyasadan en fazla geliri A.B.D. elde etmektedir. Yenmez'e göre (2009:91) bunun nedeni Türkiye'de ham ve rafine ürünler üretiliyor olmasına rağmen, özel bor ürünleri olarak adlandırılan elemanter bor, bor karbür, bor nitrür, borik asit esterleri gibi ileri teknoloji gerektiren ve katma değeri yüksek olan ürünlerin 2009 yılı itibari ile ticari olarak üretilmemesidir. Bu tablo son yıllarda hızla değişiyor olsa da bu durumda Türkiye'nin bor mineralleri rezervlerinin önemli bir kısmına sahip olması tek başına anlamlı değildir. Anlamlı olan bu bor minerallerini işleyecek teknolojik seviyeye ulaşmak, bununla ilgili kurumsal altyapıyı tamamlamak, bunları pazarlayabilecek uluslar arası ticaret ilişkilerine ve bu konuda rekabet edebilir bir teknolojiye sahip olmaktır. Yani bir yandan fiziki koşulların uygunluğuna diğer yandan da

bu koşulları avantaja çevirebilecek düzenlemelerin önemine vurgu yapan Olasıcılık bakış açısı bor konusunu daha iyi değerlendirmemizi sağlayacaktır.

Olasıcılık düşüncesini ilk kez somut olarak kültürel ekolojik çalışmalarda görmekteyiz. Coğrafya içerisinde 20.yy'ın ilk çeyreğinde çevresel determinist anlayışın kısıtlılıkları gündeme gelirken, antropolojide de benzer yaklaşımla insan çevre ilişkilerini yorumlamada kültürel ekolojik perspektif öne çıkmaya başlamıştır. Başta Franz Boas (1940) ve Julian Steward (1955) olmak üzere toplumların fiziki çevreyi farklı şekillerde kullanmaları ve ona adapte olmalarında önemli gördükleri bir dizi faktöre dikkat çekmişlerdir. Yeryüzündeki çeşitlilik, değişim ve adaptasyon insan-çevre ilişkilerini anlamada anahtar rol oynuyordu. Onların düşüncesine göre kültür, hayatta kalmak ya da yiyecek, giyecek ve barınma için fiziki çevreyi kullanmanın farklı metotlarını içeren bir depo gibidir. Bu depo farklı toplumlarla iletişim sayesinde dolmaktadır ve ihtiyaç duyulan metot o depodan alınmaktadır. Deponun yeterince dolu ve zengin olması diğer toplumlarla iletişime bağlıdır. Dolayısı ile toplumun iletişimi ve dış ilişkileri anahtar konumdur. Depoda biriken yöntemler iletişimle diğer toplumlara da aktarılır; o nedenle dil, sanat, hikayeler ve metinler iletişimin önemli unsurları olarak görülür (Neumann, 2014).

Kültürel ekolojinin kurucusu olarak kabul edilen Steward özellikle belli fiziki koşullarda çevreye adapte olma ve kaynakları kullanma stratejilerinin kültürü nasıl etkilediği üzerinde durmuştur. Fiziki çevreye adapte olmanın belli davranış şekilleri mi gerektirdiği yoksa bunun çok çeşitli şekillerinin olabileceğini mi araştırdı. Bulduğu sonuç ise “çok hatlı evrim kuramı” idi (Ateş, 2011). Bu kurama göre benzer fiziki koşullarda farklı toplumlar çevreye adapte olabilmek için bir birinden çok farklı stratejiler geliştirebilirler ve bu stratejiler o toplumun başarılı ya da başarısız olmasını önemli ölçüde etkiler. Böylece benzer fiziki koşullarda gelişim, kültürel seçimlere göre farklı olabiliyordu. Mesela verimli bir ovada tahıl tarımı yapan toplulukların hangi tahıl türünü yetiştireceğini yiyecek tercihleri gibi kültürel faktörler belirleyebilir.

Kültürel ekoloji kavramı özellikle Amerikan kültürel coğrafyasına teorik anlamda katkı yapmıştır. Kültürel coğrafyanın ana inceleme konusu insanın doğayı değiştirmedeki rolü ve kültürel peyzaj iken, kültürel ekoloji daha çok ekolojik sürdürülebilirlik, yiyecek üretimi ve demografik faktörler üzerinde durur (Butzer, 1989). Kültürel ekolojik yaklaşım ekosistem içerisinde özellikle yiyecek üretimi, barınma ve demografik değişkenlerin doğal kaynaklara yaptığı baskıyı ele alır ve dolayısı ile sürdürülebilirlik önemli bir konu olarak ön plana çıkar. Kültürel ekolojistler insanın ekosistem içerisindeki rolü ve doğal kaynakları kontrol etmesini aşağıdaki üç şekilde inceler (Butzer, 1994):

Özellikle insanların beslenme alışkanlıkları, teknoloji, yerleşme, üreme ve yaşama biçimlerinin doğal kaynakları kullanmaya etkileri,

Maddi ve maddi olmayan kültürel değerlere bağlı olan kültürel davranış biçimleri ve çeşitliliği,

Demografik değişkenler ve sürdürülebilirlik ile ilişkileri açısından yiyecek üretimi ve bu konudaki değişimler (Butzer, 1990:686).

Kültürel ekolojik çalışmalar genellikle küçük toplumları ele alır; çünkü bu yaklaşımın temel kavramları olan ekoloji, adaptasyon, kültür bölgesi, geçim şekilleri, çevresel denge gibi kavramların en iyi küçük toplumlarda gözlenebileceğine inanılıyordu. Küçük toplumların içerisinde buldukları doğal çevreye adapte olma kabiliyeti, genel anlamda değişimlere ve durumlara nasıl uyabildiği, yeni bilgi, teknoloji ve düşünceleri nasıl kabul ya da reddettiklerini anlamak bu tür çalışmaların temel amacıydı (Arı, 2003). Bu çalışmalarda küçük toplumların bütün hayati ilişkilerinin o toplumun iç yapısından kaynaklandığı kabul edilir ve toplumun dış bağlantıları üzerinde çok durulmaz. Aşağıda bu bölümün son paragrafında değinilen eleştirilere ek olarak küreselleşme çağında insan-çevre ilişkilerini açıklamada böyle bir yaklaşımın yeterli olamayacağını da belirtmek gerekir.

Çevresel adaptasyon kavramı birçok coğrafyacıya kullanabileceği önemli bir teorik çerçeve sunmuştur ve bazı araştırmacılar bu yaklaşımı kullanarak çok önemli ve uygulama değeri olan çalışmalar yapmışlardır. Bunlara belki de en güzel örnek Gilbert White'dır. White 1950'lerde A.B.D'de insanların neden sel afetine maruz kaldığını ve bu durumlarda neler yaptıklarını araştırıyordu. Daha sonra bu araştırmaları genişleterek insanların kuraklık, sel, kasırga ve deprem gibi doğal afetlere verdiği tepkiyi anlamaya çalışmıştır (Rappaport, 1967; White, 1974; Burton, et. al., 1978). White ve arkadaşları daha çok bireysel davranışları çevreden ve toplumdan bağımsız ele alıyordu ve "Sayısal Devrimin" de etkisiyle tamamen istatistikî olarak açıklamaya çalışıyordu. Mekanik dünya görüşüne sahip Batı dünyasında ortaya çıkan bu açıklamalar daha organik bir doğa anlayışına sahip, özellikle gelişmekte olan ülkelere uygulandığında yanlış sonuçlar üretiyordu. Böylece tamamen pozitivist anlayışla üretilen bilim, bu gelişmekte olan ülkelerdeki insan-çevre ilişkilerini açıklamakta yetersiz kalıyordu. Bu durumu eleştirdiği makalesine Waddell'in (1977) "Bilimselliğin tehlikeleri" adını vermesi durumu özetliyordu.

Kültürel ekoloji, yaklaşımını aslında biyolojik ekolojiden almıştır. Ancak biyolojik ekoloji, hayvan ve bitkileri incelediği için, insan kültürünü ve insanın öğrenme kabiliyetini dikkate almamasından dolayı insan ve hayvan davranışları arasında yanlış karşılaştırmalar yapabilmektedir (Butzer, 1994). Kültürel ekoloji her ne kadar kültürel faktörlerin önemine dikkat çekse de yine de fiziki faktörler ile insan davranışları ve gelişimi arasında bir bağ aradığı için çevresel determinist olmakla eleştirilmiştir. Bu teori yine insanın fiziki ortama yaptığı etkiyi ihmal etmekle de itham edilmiştir. Özellikle Steward'ın en önemli kavramlarından birisi olan adaptasyon kavramının sebep-sonuç arasındaki iki yönlü ilişkiyi açıklamaktan uzak olduğuna dikkat çekilmiştir (Galvin, Tarihsiz). Ayrıca bu teori kültürü, sistemin bir parçası olarak değil, onun üzerinde bir unsur olarak görür (Davidson-Hunt ve Berkes, 2003). Bütün bunlar bu yaklaşımın kısıtlılıkları olarak eleştirilmiştir. Bu yaklaşımın bir başka kısıtlılığı da çevresel algı konusunu ihmal etmesidir ki şimdi bu konuya ayrıntılı bir şekilde bakabiliriz.

2.3. Davranışsal Coğrafya ve Çevresel Algı

Kültürel ekoloji insanoğlunun herhangi bir fiziki ortamda kültürel birikime bağlı olarak farklı seçim ihtimalleri olduğunu savunurken; çevresel algılamacılar insanların yaptıkları seçimin sahanın gerçek yapısından çok, insanların çevreyi nasıl idrak ettiklerine

dayandığını iddia ederler. Bu durumda çevreyi algılama davranışı, öğretileri ve kültürü önem kazanır. Mesela geleneksel yaşamın hüküm sürdüğü kırsal bir yerde büyümüş bir kişinin doğal ortam hakkındaki bilgisi ve ona bağlı olarak oluşan algısı ile kentte yaşayan birisinin algısı bir birinden çok farklıdır. Algılar kültürel kodlara göre de şekillenebilir. Mesela bazı kültürler doğaya daha yakın bir yaklaşım içerisindeyken bazılarının doğal ortam ile bağı oldukça sınırlıdır. Çevresel kaynakları kullanma kararları çoğu kere algılara dayanarak verilir. Yaşayacağımız, alış-veriş yapacağımız, ziyaret edeceğimiz yerlere karar verirken hep o yerlerle ilgili algılarımızı kullanırız. Bu algılar bize o yerlerin güzel ya da çirkin, iyi ya da kötü, güvenli ya da güvensiz olduğunu söyleyebilir (Tümertekin ve Özgüç, 2004). Özellikle teknolojik çağda algılar, sosyal paylaşım ortamlarını da içine alan popüler medya tarafından şekillendirilir.

Davranışsal coğrafya 1950'lerden sonra coğrafyada gelişmeye başlayan teori temelli perspektiflerden birisidir ve insan-çevre ilişkilerinde çevrenin nasıl algılandığı, öğrenildiği ve çevreyle ilişki kararlarını etkileyen faktörlerin neler olduğu üzerinde durulmaya başlanmıştır. Bu çalışmalarda çoğunlukla genellemeci bir yaklaşım kullanılmıştır. Mesela arazi incelemelerinde bütün arazinin eşit olduğunun kabulü gibi çevre ile ilgili karar verme ve seçim yapma davranışlarının da aynı olduğu kabul edilmiştir (Golledge, 2008). 1950'lerin sonunda ve 1960'ların başında özellikle Berry ve arkadaşları tarafından yapılan birçok araştırma (Berry ve Garrison, 1958; Berry, et al., 1962) pazar alanları ve müşteri davranışlarındaki çeşitliliği ortaya koymuştur. Hatta onların daha sonraki bir çalışması (Golledge, et al., 1966) çiftliklerde oturanlar ile oturmayanların alış-veriş için seyahat ettikleri mesafenin bir birinden çok farklı olduğu ve önceki mekânsal teorilerin beklentilerinden de farklılaştığını ortaya koymuştur.

1970'lerde ise bir dizi çalışma insanın mekânsal davranışlarını etkileyen faktörler üzerinde durmuştur. Böylece coğrafyada bir davranışsal yaklaşım ortaya çıkmıştı. Bu yaklaşımla 1) yer ve peyzajın insan davranışlarını nasıl etkilediği, 2) doğal tehlikelere ve afetlere karşı davranış ve algıların nasıl olduğu ve tehlikelere rağmen insanların bu alanları neden kullanmaya devam ettiği, 3) ekonomik ve mekânsal teorilerin basit açıklamalarıyla çelişen karar verme ve seçim davranışları inceleniyordu (Golledge 2008).

Davranışsal coğrafyanın bir alt alan olarak gelişmesi coğrafyanın çok paradigmatlı gelişme dönemine geçtiği 1960'lardan sonra olmuştur. Bu konuda Amerikan Coğrafyacılar Derneği (AAG) başkanı Wright'ın başkanlık konuşması dönüm noktalarından birisi olarak kabul edilebilir. "Terra Incognita: Coğrafyada Hayal Gücünün Yeri" başlığını taşıyan ve daha sonra *Annals of the Association of American Geographers* dergisinde yayımlanan konuşmasında, aslında terra incognita denen bilinmeyen ülkelerden ve yerlerden, her bireyin hayal gücünde var olan, algılara dayanan ve gerçekle örtüşmeyebilen imajlardan bahseder (Wright, 1947). İnsanlar büyük ölçüde ilişkilerini ve davranışlarını bu imajlar üzerine kurar.

Çevresel algı çalışmalarının ilk sistematik örneklerini Şikago Üniversitesinde Gilbert White yönetiminde yapılan sel algısı çalışmalarında görmekteyiz. White ve öğrencileri bir dizi çalışmayla insanların kaynakları kullanmaya nasıl karar verdiklerinin, emin olamadıkları çevrelerinden kaynaklanan riskleri ve fırsatları nasıl algıladıklarına sıkı

sıkıya bağlı olduğunu ortaya koymuşlardır. Onlara göre insan davranışları 4 varsayım üzerine kuruluydu: 1) İnsanlar karar vermede rasyonel davranırlar, 2) İnsanlar karar verirken seçim yaparlar, 3) Seçimler konu hakkındaki bilgilere dayanır, 4) Bütün bu bilgiler kültürel birikim ve tecrübeye bağlı olarak değerlendirilir (Kates, 1962). White ve arkadaşlarının geliştirdiği yaklaşımın eleştirilerine bir önceki bölümde yer verilmişti.

Davranışsal coğrafya, coğrafya literatürüne zihin haritaları, çevresel algı, imaj, algılanan mekan, davranışsal çevre, şema gibi yeni sözcükler getirmiştir (Özgüç ve Tümertekin, 2000) ve bu kavramların her biri üzerinde çok sayıda araştırma yapılmış ve coğrafyacılar bu konularda uzmanlaşmışlardır. Mesela Lynch (1960) Lowenthal (1961), Downs ve Stea (1973), Gould ve White (1974) Tuan (1975), Lloyd (1989), Golledge (2008) bu geleneği takip ederek alana önemli katkılar yapmışlardır .

Coğrafyacıların çevresel algı ile ilgili yaptıkları en ilginç araştırmalar, su baskını, kasırga, volkan patlaması, deprem, salgın hastalıklar ve kuraklık gibi doğal tehlikeler üzerine olanlardır. Bütün kültürler bu gibi tehlike ve afetlere karşı tepki verir; ancak bu tepki bir kültür grubundan diğerine büyük değişiklik gösterir. Bazı insanlar, doğal afetleri ve tehlikeleri önüne geçilmez ilahi bir iş, hatta belki de günahlarından dolayı üzerlerine gönderilen cezalar olarak görür. Çoğunlukla ilahlarını yatıştırarak tehlikelerin üstesinden gelmeye çalışırlar. Diğer bazıları, tehlikeler felakete yol açtığında bunun sorumluluğunu yönetimlere yüklerler. Bazı kültürler doğal tehlikeleri, teknolojik imkanlarla üstesinden gelinebilecek problemler olarak kabul eder. Böyle düşünenler örneğin kuraklık olduğunda, bulutlara müdahale edecek bir yol bularak yağmur yağdırılabileceğine inanırlar (Jordan-Bychkov ve Domosh, 2005).

Çevresel algı ve kültürel ekoloji yaklaşımları küresel çağın çok katmanlı ağ ve ilişkilerini açıklamak için ne kadar yeterlidir? 1970'lere gelindiğinde izole olmuş yerel toplumların bile küreselleşmenin doğal bir sonucu olarak kapitalist ticaretin bir parçası olduğu ve küresel ticari malların dolaşımında önemli rol oynadığının anlaşılması, insan-çevre ilişkilerini araştıran coğrafyacıları ve diğer sosyal bilimcileri bir yol ayrımına getirmiştir. Özellikle küresel işgücü dolaşımının arttığı, ticari ürün ağlarının her yere ulaştığı, yeni teknolojilerin çok hızlı bir şekilde kapalı toplumlara kadar yayıldığı bir durumda araştırma ünitesi olarak alınabilecek, kendi kendine yeten ve dış dünya ile ilişkileri sınırlı olan insan topluluklarını bulmak gittikçe zorlaşıyordu. 1980'lere gelindiğinde özellikle dışa kapalı Üçüncü Dünya ülkelerinde küreselleşen kapitalist ekonomik sistemlerin sosyal ve ekolojik talepler karşısındaki tavrı merak ediliyordu (Nietschmann, 1973; Gordon, 1992). Böylece küçük toplumları etkileyen bölgesel, ulusal ve uluslar arası ekonomik, sosyal ve çevresel gelişmeleri göz önüne almanın gereği ortaya çıkıyordu. Artık küçük toplumların ulusal politikalarından, çok uluslu şirketlerin faaliyetlerinden ve bölgesel, ulusal ve uluslar arası kuruluşların kararlarından gittikçe artan oranda etkilenmeye başlaması ile bütün bu karmaşık ilişkileri ve etkileşimleri doğru anlayabilmek için yeni bir paradigma değişimine ihtiyaç vardı. Böylece politik ekoloji kavramı yavaş yavaş gelişmeye başladı. Bir sonraki bölümde bu yeni yaklaşımın ayrıntılarına yer verilmektedir.

2.4. Politik Ekoloji

Bir önceki bölümde değinildiği üzere kültürel ekoloji insan çevre arasındaki ilişkileri incelerken çoğunlukla toplumun iç dinamiklerine, kültürel kodlarına ve geleneklerine odaklanıyordu. Sonraki çalışmalar adaptasyon kavramının bu ilişkileri açıklamada yeterli olmayacağını, çevresel kaynakların ve fiziki ortamın aslında sosyal ve siyasal olarak da yapılandırıldığını fark ettiler. Politik ekoloji denen bu yeni yaklaşım insan çevre ilişkilerini şekillendiren sosyal yapıları ve bağlantıları ön plana çıkaran politik ekonomi ile fiziki coğrafya çalışmalarının bir sentezi niteliğindedir. Politik ekoloji bu anlamda 1950'li ve 1960'lı yılların kültürel ekolojik çalışmalarının üzerine oturuyordu (Peet ve Watts, 1996). Ancak kültürel ekoloji bir toplumun çevre ile ilişkilerini şekillendiren geleneklerin uzun zaman içerisindeki gelişimini tarihi bir perspektifle ele alırken, politik ekoloji bu ilişkileri herhangi bir zamanda etkileyen daha genel ve büyük güç odaklarını ele alır (Sutton ve Anderson, 2014).

Politik ekoloji terimi ilk kez Frank Thone (1935) tarafından muğlak bir terim olarak kullanılmış ve uzun bir süre üzerinde fazla durulmamıştır. O tarihten yaklaşık 40 yıl sonra ilk olarak kültürel ekolojinin kurucusu olarak kabul edilen Steward'ın öğrencilerinden biri olan Eric Wolf (1972) tarafından bugünkü anlamına yakın bir anlamda kullanılmış daha sonra 1980'lerde coğrafyaya girmiş ve bu yeni yaklaşımın ilk önemli örnekleri ortaya çıkmıştır (Blaikie ve Brookfield, 1987; Zimmerer, 1994; Peet ve Watts, 1996; Bryant ve Bailey, 1997; Robbins, 2004).

Politik ekoloji yaklaşımı, kaynaklara erişim ve kaynakların kullanımında sosyal sınıflar, bölgeler ve ülkelerin güç farklılıklarının rolünü ön plana çıkarır (Galvin, Tarihsiz). Buna göre ekosistemler kısmen sosyal olarak oluşturulmuştur ve ekosistem analizleri kültürel ve siyasal süreçleri de içermelidir (Davidson-Hunt ve Berkes, 2003). Bu yaklaşımda tarihi olayların rolü ve özellikle ulusal ve uluslar arası kanun ve kuralların yerel toplumlar üzerindeki etkisi incelenir. Önceleri küçük toplumların çevreleri ile uyum içerisinde yaşamak için geliştirdikleri yaşam stratejileri incelenirken bu yeni yaklaşımda özellikle küresel, ulusal, bölgesel ve yerel güç ilişkilerinin ve odaklarının bu yerel toplumların fiziki çevrelerindeki kaynakları kullanmalarına ne şekilde etki ettiğine yönelinmiştir. Ekonomik, toplumsal cinsiyet, etnisite ve sınıfsal eşitsizliklerin çevresel kullanıma nasıl yansıdığı ön plana çıkmaya başlamıştır. Politik ekolojinin amacı aslında ilk bakışta sakin görünen bir peyzajın o duruma gelmesine neden olan arka plandaki bütün mücadeleleri ortaya koymaktır (Robbins, 2004).

Politik ekoloji yaklaşımının önemli temsilcilerinden Blaikie ve Brookfield (1987) üretim, paylaşım ve tüketim süreçlerinin çevresel baskılar ve ekonomik faydalar bağlamında bir bütün olarak ele alınması gerektiğini ifade etmiştir. Çevresel kaynakların kullanımında eşitsizlikler ve bu eşitsizliklerden doğan güç çatışmaları ve bu çatışmaların hem yerel toplumlarca hem de bölgesel ve ulusal hükümetler ya da uluslar arası kuruluşlar ve çok uluslu şirketler gibi daha organize güçler tarafından nasıl yönetildiği temel inceleme konuları arasındadır. Turhan'a göre (2011) ticari tarım ve balıkçılık baskısı nedeniyle geleneksel toplum ve yaşam biçimlerinin önemli ölçüde değişmesi ya da yok olması; barajlar ve sulama projeleri gibi büyük ölçekli projeler nedeniyle küçük toplumların göç

etmek zorunda kalması; sosyo ekonomik anlamda alt tabakada yer alan toplumların çevresel felaketlerin yaşandığı alanlarda yaşamaya zorlanması ve buralarda çevresel adaletin önemli bir gündem olması gibi konular politik ekolojinin önemli çalışma alanlarıdır.

Politik ekoloji yaklaşımı aslında özellikle 1970'lerden sonra hızla artan ve çevre ile gelişme arasında dengeli bir bağ kurmayı amaçlayan çalışmalar için de önemli bir teorik temel oluşturmuştur. Özellikle "üçüncü dünya ülkeleri" olarak addedilen bugünün gelişmekte olan ülkelerindeki yerel toplumların bir önceki paragrafta sayılan problemlere nasıl yaklaştığı ve bu problemlerin ortaya çıkardığı çözümsüzlükler ya da iyi uygulama örnekleri çalışma konularını oluşturmuştur. O nedenle Bölgesel Politik Ekoloji önemli bir teorik çerçeve olarak ortaya çıkmıştır (Blaikie ve Brookfield 1987). Ekonomik, politik ve çevresel anlamda marjinal toplumlar politik ekoloji çalışmalarının odağında yer alır çünkü Blaikie ve Brookfield'in ifade ettiği gibi bu marjinal toplumların durumundaki iyileşme ya da kötüleşme diğer toplumlara doğrudan etki edecek bir durumdur. Neumann (2005) marjinalleşmenin üç farklı şekilde kavramsallaştırıldığını belirtir. Birincisi yeni, işlenmemiş arazilerin üretime açılması için harcanan giderin, o topraklardan elde edilen gelire eşit ya da daha az olduğu ekonomik marjinalleşme; ikincisi belli türlerin yayılış alanının fiziki sınırlılığını konu alan ekolojik marjinalleşme; üçüncüsü ise politik ekonomi literatüründen alınan ve ekonomik gelişme sürecinde belli sosyal grupların ve bütün bölgelerin iş bulma, barınma, sağlık hizmetleri, sosyal gelişme ve politik katılımçılık anlamında aynı fırsatlara sahip olmadıkları marjinalleşmedir.

Marjinalleşmeyi sağlayan nedenler gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde bir birinden çok farklı olacağından bölgesel politik ekoloji önemli bir kavram olarak ortaya çıkmıştır. Bryant (1992), politik ekoloji kavramının gelişmekte olan ülkelerdeki insan çevre ilişkilerini yorumlamada çok önemli bir çerçeve ortaya koyduğunu ve bir Üçüncü Dünya Politik Ekolojisinden bahsetmenin mümkün olduğunu ifade etmektedir. O'na göre böyle bir politik ekolojik çalışma üç ana alana odaklanır. Birincisi "üçüncü dünya" ülkelerindeki çevresel değişimin bağlamını özellikle de devlet politikalarını, devletlerarası ilişkileri ve küresel kapitalizmi de içine alacak şekilde incelemek. İkincisi tarımsal değişim, çiftçilik çalışmaları ve politikaları ve değişen mülkiyet rejimlerini de içerecek şekilde arazi ve kaynak kullanma haklarına, bunlarla ilgili yerel mücadelelere ve ekolojik değişimlere odaklanmalıdır. Üçüncüsü de bu ülkelerdeki politik ekolojik çalışmalar çevresel değişimin maliyetinin toplum sınıfları arasında nasıl paylaşıldığına odaklanmalıdır. Böylece kentsel politik ekolojide, yani Birinci Dünya Politik Ekolojisinde daha belirgin olan ayrımları, "üçüncü dünya"da da yapmış olacaktır.

Politik ekoloji insan çevre ilişkilerinde temelde dört alanla ilgili çalışmalara odaklanır. Bunlar arazi degradasyonu, çevresel çatışmalar, doğa koruma çalışmaları ve çevresel sosyal hareketlerdir (Robbins, 2004). Politik ekoloji bütün bu konularda geleneksel yaklaşımlara meydan okuma eğilimindedir. Mesela arazi degradasyonu ile ilgili geleneksel çalışmalar degradasyonu çiftçilerin kötü arazi kullanım yöntemlerine bağlarken politik ekoloji çalışmaları, problemin çiftçilerin geleneksel yöntemlerinde olmadığını, aksine onları kendi ihtiyaçlarını karşılamak için araziye daha yoğun kullanmaya yönelten devlet politikaları olduğunu savunur. 1980'lerden sonra politik ekoloji perspektifi ile yapılan bir

dizi çalışma özellikle gelişmekte olan ülkelerde yerel toplumların çevre ile ilişkilerini incelemiş ve sosyal bilimlerin gelişmesine önemli katkı yapmışlardır (Watts, 1983; Peluso, 1992; Escobar, 1998; 2006).

Bryant ve Bailey (1997) politik ekolojik çalışmaların üç temel varsayımı olduğunu ifade eder:

Birincisi çevresel değişimle ilgili faydalar ve maliyetler toplumun farklı kesimlerine eşitsiz dağılır. Siyasal, sosyal ve ekonomik farklılıklar eşitsiz dağılımın nedenidir. Siyasi ve ekonomik güç odakları bu eşitsiz dağılımda önemli bir rol oynar.

Bu eşitsizlikler halen var olan sosyal ve ekonomik eşitsizlikleri artırır ya da azaltır. Çevresel koşullardaki herhangi bir değişim, siyasi ve ekonomik durumu etkileyeceği için politik ekoloji, politik ekonomi ile kesişir.

Fayda ve maliyetlerin var olan sosyal ve ekonomik durumu etkilemesi, toplumdaki güç ilişkilerini de değiştirme potansiyeline sahiptir.

Politik ekoloji insan-çevre ilişkilerini disiplinler arası bir şekilde analiz etmek için bir çerçeve sunar. Bu düşüncenin öncülerinde her ne kadar temelde Franz Boas (1927; 1940) gibi Alman ve Barrows (1923) gibi Amerikalı coğrafyacıların çalışmalarının da etkisi olmuş, daha sonra da antropologların çalışmalarıyla gelişse de aslında politik ekoloji, çevre sosyolojisi, ekonomik coğrafya, siyaset bilimi, tarih gibi disiplinlerin de desteği ile olgunlaşmıştır. O nedenle politik ekolojik çalışmalarda etnografik yöntemden söylem analizine, arşiv çalışmalarından katılımlı gözlem araştırmalarına kadar uzanan bir yöntem çeşitliliği görülür. Ancak dezavantajlı kesimlerin mücadelelerini yansıtmada daha etkin olan vaka incelemeleri bu yaklaşımın özüne uygunluğu nedeniyle daha ön plana çıkmıştır (Turhan, 2011).

İnsan çevre ilişkilerinde daha küresel güçlerin ve süreçlerin etkili olduğunu savunan politik ekolojik yaklaşımlar zaman zaman ağırlık verdikleri konulara göre değişik isimler alabilmektedir. Burada Türk coğrafyası açısından önemli olabilecek iki tanesine değinmekte yarar vardır. Bunlardan birisi tarihi ekolojidir. Tarihi ekoloji çevre tarihi, peyzaj tarihi gibi diğer tarihi alt disiplinlere yakındır ve insan çevre ilişkilerini tarihi bağlamda değerlendirmenin gerekliliğine inanır. Balee (1998; 2006) bu alan için bir teori önermiştir. Burada da yine kültürel ekolojinin temel savı olan insanın çevreye adaptasyonu fikrine karşılık Balee aslında hem insanın hem de çevrenin aktif birer oyuncu olduğunu iddia eder. O'na göre tarihi ekolojinin dört temel ön kabulü vardır:

İnsan faaliyetleri tarih boyunca neredeyse tüm ortamları etkilemiştir,
İnsan faaliyetleri fiziki ortamı ne iyi ne de kötü yönde etkilemez,
Farklı kültürel sistemlerin çevreyi etkileme biçimleri de farklıdır,
İnsan-çevre ilişkileri ancak bütüncül perspektifle anlaşılabilir.

Tarihi ekologlar da diğer alt disiplinlerde olduğu gibi küçük toplumlara odaklanırlar ve çevre ile ilişkileri uzun tarihi perspektifle anlamaya çalışırlar. Bu yaklaşımın bütüncüllüğe ve tarihe yaptığı vurgu Sauer'un (1925) analiz birimi olarak kullandığı peyzaj kavramını tekrar gündeme getirir.

İnsan çevre ilişkilerini yorumlamada kullanılan bir başka perspektif de kutsal ekolojidir (spiritual ecology). Kutsal ekoloji, toplumların çevresel kaynaklara nasıl ve neden kutsallıklar atfettiğini ve bu durumun çevresel kaynak kullanımını nasıl etkilediğine odaklanır. Özellikle Sponsel (2012) tarafından geliştirilen bu alan dinleri, kutsallıkları ve bunların fiziki ortama etkilerini çalışır. Bu perspektif dinin ve diğer kutsal sayılan inanç ya da düşüncelerin insanların çevreleri ile etkileşimini önemli ölçüde etkilediğini savunur. Mesela Batı düşüncesinde doğanın insanın kullanımına tahsis edilmiş olduğu inancının dinden kaynaklandığı ve çevre üzerinde tahrip edici etkiler yaptığı yine Batı literatüründe sıkça dillendirilmektedir. Aynı şekilde Berkes de (2012) kutsal ekolojinin başka bir yönüne dikkat çekmiştir. Dini inançlar ve gelenekler insan-çevre ilişkilerinde belirleyici bir role sahiptir ve bu inançlar zamanla sürdürülebilir çevre yönetimi sağlayacak adaptif stratejiler geliştirir. Günümüz modern çevre yöneticilerinin bu geleneksel toplumlardan öğreneceği ve modern programlara aktarabileceği kaynak kullanma yöntemleri mevcuttur.

Feminist politik ekoloji yaklaşımı da özellikle eko feminist teorinin ve politik ekonominin uygulama alanlarından biridir. Bu yaklaşım cinsiyetin politik ekolojik yaklaşımdaki yerini ele alır; cinsiyetin sınıf, ırk, kültür ve ulusal kimlik ile etkileşiminin doğal çevre ile ilişkilerimizi nasıl etkilediği gibi karmaşık sorunlar üzerinde durur. Eko feminizm ve benzer yaklaşımlar feminist politik ekoloji altında toplanabilir (Rocheleau, et al., 2013). Yaklaşımın temel argümanı çevre ile olan ilişkilerimizin toplumsal cinsiyete göre temel farklar gösterdiği ve önceki literatürün bu farkları erkek egemen bir yaklaşımla ele aldığı varsayımına dayanır (Hovorka, 2006).

Çalışmanın buraya kadar olan kısmında Anglo-Amerikan coğrafyacılarının insan çevre ilişkilerini hangi perspektiflerle incelediği ve bu perspektiflerin zamanla nasıl ve neden değiştiği üzerinde durulmuştur. Buna göre tarihin çok uzun bir döneminde çevresel determinist bir yaklaşımla insan-çevre ilişkilerini inceleyen coğrafyanın 1920'lerden sonra bakış açısını değiştirerek bu ilişkileri Olasıcılık yaklaşımı ile ele aldığını görmekteyiz. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra davranışsal ve algısal yaklaşımlar önemsenmeye başlanmıştır. Özellikle 1980'lerden sonra da gittikçe küreselleşen ve ilişkiler anlamında karmaşıklaşan yapıları anlamak için politik ekoloji perspektifi ön plana çıkmaya başlamış ve günümüzün hakim paradigması durumuna gelmiştir. Acaba bütün bu yaklaşımlarda zamanla meydana gelen değişimler Türk coğrafyasına nasıl yansımıştır? Çalışmanın bundan sonraki kısmı bu soruyu cevaplamaktadır.

3. Türk Coğrafya Literatüründe İnsan-Çevre İlişkileri

Çalışmanın bu bölümünde, temelde Amerikan insan-çevre coğrafyasında meydana gelen perspektif değişimlerinin Türk coğrafyasına nasıl yansıdığı üzerinde durulacaktır. Türk coğrafyasının geçmişine eleştirel gözle bakan çalışmaların sayısı çok azdır ve bunların çoğu, son zaman çalışmalarıdır (Erinç, 1973; 1997; Hütteroth, 1992; Tümertekin, 2001; Koçman, 1999; Kayan, 2000; Arı ve Köse, 2005; Yavan, 2005; Karabulut, 2012; Perouse, 2012; Arı, 2013; Özgür ve Yavan, 2013; Bekaroğlu ve Özdemir, 2014). Eleştirel bakışın eksikliği Türkiye'de coğrafyanın gelişiminin sağlıklı bir şekilde değerlendirilmesinin önündeki en önemli engeldir. 100 yıllık tarihinin önemli bir kısmında çevresel determinist

yaklaşımı benimsemiş olan Türk akademik coğrafyasında doğal unsurlar yanında sosyal, kültürel, ekonomik ve tarihi faktörlerin de dikkate alınması gerektiği 1960'lı yıllardan beri Türk coğrafya literatüründe vurgulanır. Burada, bu türden tekrar eden ısrarlı ifadelerden alıntılar verilerek, teori-pratik arasındaki zıtlığa dikkat çekilmiştir. Ayrıca insan-çevre coğrafyasındaki diğer yaklaşımların Türk coğrafyasına yansımaları ile ilgili değerlendirmelere yer verilmiştir.

Türk coğrafyasının karakteristik özelliklerini anlamak için akademik coğrafyanın Türkiye'de gelişimine kısaca göz atmakta fayda vardır. Türkiye'de akademik coğrafyanın kuruluşu 1915 yılında İstanbul'da Darülfünun'un kurulması ile başlar. Bu kurumun bünyesinde, 1915 öncesinde Fransa'da coğrafya öğrenimi görmüş olan Faik Sabri Duran, Ali Macit Arda, Selim Mansur ve Viyana'da eğitim almış Hamit Sadi Selen bulunuyordu. Kuruluş aşamasında bu gruba Almanya'dan davet edilen Erich Obst'da katılmıştı. Bu kadro büyük ölçüde Fransız bölgesel coğrafyası ve Alman Ritter-Ratzel geleneğinin etkisinde yetişmiştir. Türk akademik coğrafyasının bu öncüllerine daha sonra katılmış olan İbrahim Hakkı Akyol ise önce Fransa'da sonra da Almanya'da eğitim almıştır. Daha sonra Fransa'dan Théodore Lefebvre ve Ernest Chaput bölüm kadrosuna katılmıştır (Erinç, 1973; Ceylan, 2013). Bunlardan özellikle Chaput ve Akyol'un uzun süre jeolojiye kayan çalışmaları daha kuruluş zamanlarından Türk coğrafyasının jeolojiye yakın bir fiziki coğrafya anlayışı ile başlamasına neden olmuştur.

İstanbul'dan sonra ise Ankara'da 1935'de Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde coğrafya bölümü açıldığında öğretim üyesi olarak Herbert Louis, Cemal Arif Alagöz, Danyal Bediz ve Niyazi Çıtakoğlu bulunuyordu. Alagöz Fransa'da, Bediz, Çıtakoğlu ve sonradan bölüme katılan Reşat İzbirak da Almanya'da eğitim almıştı. Bölüme daha sonra katılan İskoç bilim adamı Mc Callien ise bir jeologdu (Ceylan, 2014). Özellikle bu ilk kuşak yabancı coğrafyacılar jeoloji kökenli olanların ve Türk coğrafyacılar onları izleyenlerin Türkiye'de coğrafyanın gelişmesini belli bir yönde etkilediği açıktır. Bu ilk dönem coğrafyacılarının akademik çalışmalarını karakterize eden yaklaşım bölgesel coğrafya yaklaşımıdır. Bekaroğlu ve Yavan'ın (2013) Türk coğrafyasını değerlendirdikleri bir analize göre kıta Avrupa'sı etkisinde gelişen Türk akademik coğrafyası bu geleneğini 2000'li yılların başına kadar sürdürmüştür.

Diğer yandan Türk akademik coğrafyasının, kuruluşu olarak kabul edilen 1915 yılından 1960 yılına kadar dünyadaki gelişime paralel bir gelişim gösterdiği iddia edilir (Erinç, 1973; Tuysuz ve Yavan, 2012; Gümüşçü, 2012; Özgür ve Yavan, 2013). Bu yargı en azından insan-çevre ilişkilerini konu alan coğrafya çalışmaları için doğru değildir, yani Türk coğrafyası 1950'li ve 1960'lı yıllara kadar Batı coğrafyası düzeyinde, hatta ondan daha ileri düzeyde değildi. Çünkü Türkiye'de akademik coğrafyanın kuruluş yıllarına denk gelen 1915-1920 döneminde, Fransa'da ve Amerika'da ayrıntıları yukarıda anlatılan Olasıcılık anlayışını benimseyen coğrafya çalışmaları ortaya çıkmış, çevresel determinist anlayışın coğrafya disiplindeki hakimiyeti ise zayıflamaya başlamıştır. Ancak diğer faktörler yanında gerek Türkiye'de akademik coğrafyayı kuran yabancıların çoğunun jeoloji ve fiziki coğrafya kökenli olmaları, gerekse bunların Kuzey Amerika değil Avrupa kökenli olması (Erinç, 1973; Bekaroğlu ve Yavan, 2013) bu yeni coğrafyanın Türkiye'de yaygınca pratik edilmemesine sebep olmuştur. Avrupa'da eğitim almış Türk coğrafyacılar

ile Türkiye’ye gelen Avrupalı coğrafyacıların ve onları takip eden öğrencilerinin pratik ettikleri şekliyle Türkiye’de coğrafya büyük ölçüde perspektif olarak çevresel determinist, metodoloji olarak da bölgesel coğrafya karakterindeydi (Tuysuz ve Yavan, 2013; Arı, 2013).

Aslında insan-çevre ilişkileri Türk akademik coğrafyasında çevresel determinist bir yaklaşımla her zaman önemsenmiştir. Türkiye’de coğrafyanın en yaygın ve kabul edilebilir tanımı “insan ve onun fiziki çevresi arasındaki ilişkileri inceleyen bilimdir” şeklinde olmaktadır. Bu tanıma uygun olarak Türk akademik coğrafyasında insan-çevre geleneği hep önemli bir yer tutmuştur. Somuncu (2014) bu yeri sorguladığı söyleşisinde Türk akademik coğrafyasındaki insan-çevre çalışmalarını 3 dönemde incelemektedir; birinci dönem 1980 öncesi dönemdir. Bu dönemde fiziki coğrafyacılar Sırrı Erinç, Reşat İzbırak, Oğuz Erol; beşeri coğrafyacılar da Erol Tümertekin ve Mecdi Emiroğlu dikkat çeken çalışmalar ortaya koymuştur. 1980-2000 yılları arasındaki ikinci dönemde özellikle çevre sorunlarına karşı tüm Dünyada ve Türkiye’de bir tepki olarak çevre çalışmaları artmış, anayasa ve kanunlara çevre ile ilgili düzenlemeler eklenmiş ve kurumsal gelişmeler yaşanmıştır. Bu dönemde yine Sırrı Erinç, Necdet Tunçdilek, Oğuz Erol, Cemalettin Şahin, İlhan Kayan, İbrahim Atalay ve Emrullah Güney insan-çevre coğrafyası konusunda önemli eserler vermişlerdir. Son dönem olan 2000 yılından sonraki dönem ise coğrafya bölümü ve akademik coğrafyacı sayısının artması, çevre sorunlarının güncelliğini koruması ve çevre duyarlılığının gelişmesi, disiplinler arası çevre çalışmalarına olan eğilim gibi nedenlerle bu tür çalışmalarının çeşitlendiği ve sayısının arttığı bir dönemdir (Somuncu, 2014). Somuncu’nun nitelik ve nicelik açısından değerlendirdiği insan-çevre literatürü, bu çalışmada kullandıkları felsefi yaklaşımlar açısından değerlendirilmektedir.

Çevresel determinist görüş Türkiye’de ancak son zamanlarda sistematik bir şekilde sert eleştirilere uğrasa da aslında Türk coğrafyasında bu anlayışın kısıtlılığı üzerinde uzun zamandır durulmaktadır. Türk coğrafya literatüründe çevresel determinist düşünceye karşı uyarıların yaklaşık 50 yıl öncesinden başladığını görürüz. Bu eleştiriler farklı zamanlarda farklı coğrafyacılar tarafından dile getirilmiştir. Hakikaten 1964 yılında Tanoğlu, coğrafyanın felsefi yönüne değindiği bir makalesinde “çevreden doğan kader” anlayışına karşı uyarılar yapıyordu: Tanoğlu (1964:6) bu konuda şöyle diyordu:

“...insan toplulukları, en gerisinden en ilerisine kadar, tabiatın tesiri altındadır, hayat ve faaliyetlerinde bu tesirin izlerini taşırlar. Bununla beraber her şeyin izahını şu ya da bu tabii faktörde yahut bu faktörlerin kombinezyonundan meydana gelen tabii çevrede aramak ve bu suretle determinizma ya da fatalizmaya kadar gitmek doğru değildir. Şunu hemen kabul etmek icab eder ki insan, bitki ve hayvan gibi, çevre şartlarını olduğu gibi kabul eden, bu şartlara karşı pasif kalan bir varlık değildir. Bilakis insan tabiate karşı gelir, tabiatla savaşır, onu değiştirmeğe ve isteklerine uydurmağa çalışır. Bununla beraber tabiatın insan üzerindeki etkisi mevzuunda olduğu gibi, insanın tabiate karşı reaksiyonu meselesinde de şunu kabul etmek lazımdır ki, insanın tabiatı tadil yolundaki çabası bir dereceye kadar ileriye gidebilir ve esasen ancak bir hadde kadar ileri gittiği takdirde faydalı olur.”

.....

“Şu halde beşeri coğrafyada ham determinizmaya, şu veya bu fizik faktör ya da bu faktörler kombinasyonundan meydana gelen ve çevreden doğan kadere inanmamak lazımdır (9).”

1970’li yıllarda ise Erinç (1972) meşhur “Türkiye: İnsan ve Ortam” adlı makalesinde Türkiye’de fiziki faktörlerin yaşamı nasıl etkilediğini uzun uzun anlattıktan sonra tarih ve kültürün önemini de şu cümlelerle özetliyordu:

“Çevreci ve tarihi determinizmin, özellikle teknolojik gelişme seviyesine bağlı muayyen sınırları olduğu münakaşa edilmez bir gerçektir. Bununla beraber ülkenin bugünkü kültür landşaftında bir yandan fiziki şartlar bakımından mevcut büyük sialı farklar, bir yandan da uzun ve cidden karışık iskan ve kültür tarihinin derin izleri hala daha açıkça göze çarpar (Erinç, 1972, 166)...Fiziki ortamın ve tarihi tekamülün, coğrafi şahsiyet üzerindeki belirleyici tesirleri Türkiye’de bilhassa barizdir. Çünkü fiziki şartlar bakımından yatay ve düşey doğrultuda mevcut farklar Türkiye’de, aynı boyuttaki birçok ülkelere nazaran çok daha çeşitli ve çok daha geniş sialıdır. Öte yandan, Türkiye en aşağı 6000 yıldan beri muhtelif ırk ve kültür grupları tarafından oldukça kesif bir şekilde nüfuslanmış, bazı devrelerde intansif olarak kullanılmış, bazı devrelerde değişik ekonomilere göre değerlendirilmiş, sosyo-ekonomik bakımdan bazen parlamış, bazen sönükleşmiş, fakat devamlı iskan sahası olma karakterini daima muhafaza etmiş çok eski bir uygarlık alanıdır” (Erinç, 1972;165).

Somuncu’nun (2014) belirttiği gibi bu yazısında Erinç’in yaklaşımı büyük ölçüde çevresel determinizm izleri taşır. Ancak yukarıdaki alıntı, Erinç’in Anadolu’nun bugünkü peyzajını fiziki faktörler yanında ancak uzun yerleşme ve kültür tarihini inceleyerek anlayabileceğimizi ifade eder. Bu da tipik bir Olasicılık yaklaşımıdır.

Özgüç ve Tümertekin (2000;216), benzer şekilde Rogers’dan (1992) aynen alıntı ile “coğrafyacilar çevreci determinizmi artık ne bilimsel olarak bir şey ifade eder, ne de ahlaki bakımdan kabul edilebilir bulmaktadırlar” şeklinde ifade etmişlerdir.

Talip Yücel ise 1987 tarihli Türkiye Coğrafyası isimli bölgesel çalışmasında okuyucuyu bu “sakat görüşe” itibar etmemeleri konusunda uyarıyordu:

“Eserin hazırlanması sırasında tabiat şartlarını her şeyin üstünde tutan ve insanoğlunu tabii olayların oyuncağı sayan sakat coğrafi görüşe itibar edilmemiştir. Zira birçoklarının zannettiği gibi, coğrafyanın gayesi, tabiat olaylarını araştırmak değildir. Onun hedefi insan topluluklarını incelemek, daha doğrusu, tabiatın insanlar üzerindeki etkisini ve insanların tabiata karşı gösterdiği tepkinin şekillendirdiği hayat tarzını ortaya koymaktır” (Yücel, 1987:1).

Doğanay da 2011’de coğrafyanın tanımı ve anlamını konu alan bir makalesinde, çevresel determinist yaklaşımlara karşı keskin bir uyarı yapıyor ve şöyle diyordu:

“İnsan-çevre etkileşimi, ya da diğer anlamıyla toplum-doğa etkileşimi süreçleri analiz edilirken; insanın rolünü göz önünde tuttuğumuz sürece coğrafya ilmi yapmış sayılırız. Toplumu, yaklaşımın ilgi odağı ya da odak merkezi kabul etmeyen hiçbir araştırma, coğrafya değildir. Bu nedenle de, modası çoktan geçmiş ve yaklaşık 1850-1900

devresinde kalmış determinist görüşlerle coğrafya araştırmaları yapmak, coğrafyanın bütünlüğünü zedeleyen bir yaklaşım olur. Hem fizikî coğrafya ve hem de beşerî coğrafya araştırmalarına eşit düzeyde ağırlık ve önem verilmeli; ancak, yapılan araştırmaların sonucunda, toplumun gelişimini engelleyen sosyal ve ekonomik sorunlar analiz edilerek; bunların çözümleri ve toplumun refahı yönünde çözüm önerileri getirmek, esas amaç olmalıdır” (15).

Ancak bütün bu uyarılar Türk coğrafyasının çevresel determinist karakterli olarak gelişmesini engellememiştir. Bu tür uyarıların yapıldığı ilk zamanlardan beri Türk coğrafyasındaki çevresel determinist yayınlar hiç bitmemiştir ve son 10-15 yıldır bir farkındalık oluşmasına rağmen halen devam etmektedir. O halde sorun bütün bu uyarılara rağmen, bu yayınların devam etmesinin nedeninin neler olabileceği konusunda düğümlemektedir.

Kanaatimizce buradaki en önemli neden Türk coğrafyasının tarihi gelişimi ile ilgilidir. İnsan-çevre ilişkilerini yorumlamada önceki bölümlerde ana hatları çizilen perspektifler ve bunların değişimi büyük ölçüde Anglo-Amerikan coğrafi geleneğini yansıtır. Coğrafi düşünce tarihi incelendiği zaman özellikle ikinci dünya savaşından sonra Sayısal Devrim Akımı ile başlayan değişimin çok kısa sürelerle yeni paradigma değişimleri (Kuhn, 1970) şeklinde devam ettiği görülür (Arı, 2005a; Özgen, 2010; Karabulut 2012; Öztürk ve Karabağ, 2013; Arı ve Kaya, 2014; Kaya, 2014). Paradigma değişimleri ile bakış açıları değişmekte, olayların yorumlanma biçimi de bu yeni bakış açıları ile yapılmaktadır. Böylece yeni paradigma ile pratik edilen coğrafya, bilimsel ve sosyal problemlere yeni açılımlar getirebilmekte, sorunlarının doğru tanımlanması, anlaşılması ve çözümlenmesine katkı yapmaktadır. Oysaki Türk akademik coğrafyası bu paradigma değişimlerinin başladığı özellikle 1970'lerde gittikçe içe kapanan ve dış dünya ile bağları zayıflayan bir alanı temsil ediyordu (Özgür ve Yavan, 2013).

Diğer taraftan yukarıda alıntı yapılan yazarların diğer çalışmalarına bakıldığında çevresel determinizmin yine de hakim paradigma olduğu hemen fark edilir. Türk akademik coğrafyasında son 10-15 yıla kadar insan-çevre ilişkilerinde etkileme yönünün hep çevreden insana doğru olduğu varsayılmıştır ve akademik çalışmalar da bu yönde gelişmiştir. Bu anlamda makalenin Giriş bölümünde yazılanlara ek olarak tarımsal üretimin coğrafi koşullarını belirlemek, nüfusun dağılımına etki eden coğrafi faktörleri incelemek ya da herhangi bir yerleşme ya da bölgenin kalkınmasını o yerin fiziki coğrafya koşulları ile açıklamaya çalışmak hakim akademik anlayışı oluşturmuş ve bu tür yayınlar hakemli akademik dergilerde rahatça yayımlanmıştır. Bu tür yayınları son zamanlara kadar neredeyse bütün akademik dergilerimizde görmek mümkündür. O nedenle burada bu tür yayınlara atıf yapılmamıştır.

Herhangi bir tarım ürününün neden belli bir bölgede yetiştirildiğini araştıran bir araştırmacının toprak, yağış, sıcaklık, nem, rüzgar gibi fiziki etmenlere ait istatistiksel verileri inceleyerek o ürünün o yerde yetişmesinin tamamen fiziki ortamın sunduğu koşullarla ilgili olduğunu iddia etmesi, coğrafi düşüncenin bugün geldiği nokta itibarı ile mümkün değildir. Eğer o ürünün orada yetiştirilmesini tamamen iklim ve toprak koşullarına bağlarsak, benzer iklim ve toprak koşullarına sahip her yerde aynı ürünün yetiştirilmesi

gerekecektir. Oysaki o ürünün orada yetiştirilmesini, orada çiftçilik yapan insanların tarihini, çiftçilik alışkanlıklarını, kültürünü, ticari ilişkilerini, yerel ekonomik koşulları, bölgesel ve ulusal tarım politikalarını, tarımsal teşvikleri, vs. anlamadan açıklamak mümkün değildir. Örneğin bu perspektif ile Türkiye’de tütün tarımı incelenecek olursa, tütün tarımının yayılış alanlarını artık fiziki koşullardan çok politik kararların belirlediği rahatça görülecektir. Aynı şekilde Doğu Karadeniz Bölümü’nde fiziki koşullar aynı kalmasına rağmen çay yetiştiriciliği denemeleri 1924’te, yetiştiricilik ise çıkarılan özel kanun ve teşviklerle ancak 1940’larda başlayabilmiştir ve tamamen siyasi bir karar sonucudur (Doğanay, 2007). Buradan hareketle Türk coğrafyasının küreselleşme ve politik süreçlerin Türkiye’de insan-çevre ilişkilerini nasıl etkilediğini yeterince incelemediği sonucuna varabiliriz.

Benzer bir şekilde Türkiye’de herhangi bir bölgemizde nüfusun dağılımını ele alan çalışmaların, dağılışı belirleyen temel faktörlerin jeomorfoloji ve iklim elemanları gibi fiziki coğrafya koşulları olduğunu iddia etmesi günümüz coğrafi düşüncesinde yetersiz bir açıklama biçimidir. Örneğin Doğu Anadolu Bölgesinde nüfusun dağılımını açıklarken, tarihi ticaret ve göç yollarını ya da bölgedeki sosyolojik yapı, siyasi gelişmeler, özellikle de PKK ve diğer terör örgütlerinin faaliyetleri ve bunları bertaraf etmek için devletin aldığı tedbirleri dikkate almadan yapılacak açıklamalar yanıltıcı olacaktır. Burada yine tarihi ve politik ekolojinin sunduğu teorik çerçeve açıklamalarımıza yardımcı olacaktır.

Aslında Türk coğrafyasının determinist karakterine rağmen bazı araştırmacılar özellikle 1970’lerden sonra dünya gündemine gelen çevresel krizin de baskısı ile insanın çevre üzerinde yaptığı etkiye dikkat çekmeye de başlamıştır. Ancak bu çalışmalar disiplini domine edecek hacim ve etkiye değildir. Yine de eleştirel gözle bakıldığında çevrenin insan faaliyetlerine değil, tersine insan faaliyetlerinin çevreye yaptığı etkilerin güzel örneklerinin de Türk coğrafya literatüründe var olduğu görülecektir (Erer, 1992; Temuçin, 1995; Avcı, 1999; Arı, 2003; Çiçek ve Türkoğlu, 2005; Köse, 2005; Ölgün, vd., 2009; Baykal vd., 2011; Erdoğan, 2012; Erkal ve Taş, 2013). Sorun bu tür yaklaşımların yokluğu değil, aksine bütün ekonomik, sosyal ve teknolojik gelişmelere rağmen bu tür araştırmaların halen sınırlı kalmasıdır.

Türk coğrafya literatüründe determinist çalışmalara sıkça rastlanırken diğer 3 perspektifle yapılan çalışmalara daha az rastlanmaktadır. Kültürel ekoloji, çevresel algı ve politik ekoloji terimleri Anglo-Amerikan coğrafyasında kullanımından çok sonra Türk coğrafyasında kullanılmaya başlanmıştır. Mesela tespit edebildiğimiz kadarıyla teorik anlamda kültürel ekoloji yaklaşımını ilk kullanan Türkçe çalışma Arı (2003) tarafından; politik ekoloji terimini ilk kullanan coğrafya çalışması da yine Arı ve Hurley (2010), Hurley ve Arı (2009, 2011) tarafından yapılmıştır. Çevresel algı ile ilgili ilk uygulama çalışması ise Alişaoğlu’na göre (2007) Türk literatürüne ancak 2002 yılında girmiştir. Daha önce sadece teorik olarak davranışsal coğrafyanın ne olduğu ve neyi araştırdığı Batı coğrafyasından alıntılarla bazı Türkçe kaynaklarda verilmişti (Tolun, 1980; Özgüç ve Tümertekin, 2000). Bu verilere bakılarak insan-çevre coğrafyası araştırmalarında kullanılan yaklaşımlar bakımından 2000’li yılların başında köklü değişimler olmaya başladığı sonucuna varılabilir.

Yukarıda değinildiği gibi çevresel determinist çalışmalara sıkça rastlanırken, araştırmacılar çok da bilinçli olmadan kültürel, ekonomik ve sosyal faktörleri de dikkate almaya başlamışlardır. Kanaatimizce özellikle lisansüstü eğitimde coğrafya tarihi ve felsefesi ile ilgili konular yeterince önemsenmediği için çoğu kere araştırmacılar, araştırmalarını hangi teorik çerçeveye oturttuğunu da çok iyi kurgulayamamaktadır. Lisansüstü programların birçoğunda felsefi ve teorik derinlik sağlayacak dersler henüz mevcut değildir. Dolayısı ile Türk coğrafya literatüründeki insan-çevre çalışmalarının büyük bir kısmı çevresel determinizmle Olasıcılık arasında gidip gelmektedir. Ancak yukarıda da değinildiği gibi son zamanlarda çevresel determinizme karşı yayınların artması ile bu konuda bir duyarlılık oluştuğu söylenebilir. Özellikle politik ekoloji çalışmaları 2010'lu yıllardan itibaren Türkçe coğrafya ve diğer sosyal bilimler literatüründe görülmeye başlanmıştır (Olgun, 2009; Candan ve Özbay, 2014; Cantek, 2014; Akbulut ve Candan, 2014).

Eğer coğrafya bilimi toplumsal sorunların çözümünde gerektiği kadar etkin olamıyorsa, ya da Türk coğrafyası, Fransız coğrafyacı Pérouse'nin (2012) dediği gibi "sosyal bilimlere yönelik söylem çekingenliği" içerisindeyse bunun temel sebeplerinden birisinin yeni söylemler üretmeye katkı yapacak teorik yaklaşımların benimsenmemiş olmasının olduğu söylenebilir. Türkiye'de coğrafya disiplininde geleneksel olarak bilim felsefesinin önemsenmemesi, bilimsel paradigma değişimlerinin takip edilmemesi, coğrafyanın uzun süre fiziki ağırlıkta gelişmesi ve bilim çevrelerindeki tutuculuk nedeni ile bu değişimler araştırma pratiğine yansımamıştır. Tutuculuktan yükseköğretimde müfredat geliştirme, araştırma yaklaşımlarını değiştirme ve teorik derinleşmeye önem vermeme durumu kastedilmektedir.

Örneğin Batı'da yukarıda sözü edilen önemli yayınların Türk coğrafyasında tanınması yazıldıkları dönemden çok çok sonra olmuştur. Şöyle ki bu yayınlardan Barrows'un İnsan Ekolojisi Olarak Coğrafya (1923) adlı makalesi, Türkçeye ilk kez 1985 tarihinde, yani yazılışından 62 yıl sonra, Tümertekin tarafından çevrilmiş ve İstanbul Üniversitesi, Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisinde basılmıştı. Ancak bu çevirinin coğrafi düşüncede bir sorgulamaya neden olması ikinci kez basıldığı 2005 yılından sonradır (Arı, 2005). Aradaki 20 yıllık sürede Tümertekin'in bu makaleyi neden çevirmiş olabileceği coğrafya camiası tarafından hakkıyla değerlendirilememiştir. Bu sürede yazılan makalelerde bu çeviriye neredeyse hiç atıf olmaması bu durumu kanıtlamaktadır. Ancak 2005 sonrasında ikinci basımından sonra bu makale atıf almaya başlamıştır. Sauer'un Peyzajın Morfolojisi adlı çalışması ise Türkçeye ilk kez 2005'te, yani yazıldıktan 80 yıl sonra çevrilmiştir. Bu iki çeviri aslında Türkiye'de coğrafi düşüncenin Anglo-Amerikan dünyasındaki coğrafi düşüncüyü ne kadar geriden takip ettiğinin de göstergesidir.

4. Sonuç

Bilim, birikimle ya da paradigma değişimleriyle gelişir. İncelenen konular aynı olmasına rağmen, o konuya hangi gözlemlerle bakıldığı, araştırma sonucunu değiştirir. Değişen koşullar ve sosyal, ekonomik, politik ve teknolojik bağlam aynı konuya farklı açılardan bakmayı zorunlu kılar. O farklı açılar bilimi geliştirir ve zenginleştirir. İnsan-çevre coğrafyasında da konu aslında insan ile çevresi arasındaki ilişkidir ancak bu ilişki

tarikh boyunca her zaman aynı şekilde değerdendirilmemiştir. Tarihin ilk dönemlerinden geçén yüzüylün başına kadar insan-çevre ilişkilerine çevrenin etkisi anlamında bakılıyordu. Dolayısı ile aslolan çevresel faktörlerdi ve onların araştırılması önemseniyordu. Ancak zamanla aynı fiziki koşullara sahip yerlerde insan gelişiminin farklı yönlerde olması, kültürel gelişmenin sadece çevre koşulları tarafından değil; toplumların inançları, tarihi, diğer toplumlarla ilişkileri, teknolojik seviyeleri ve adaptasyon kabiliyetleri tarafından da etkilendiğı fikrini doğurmuştur. Böylece insan-çevre coğrafyasında farklı kültürlerin ortaya çıkardığı kültürel peyzajları incelemek, yeryüzünü insanın evi olarak incelemek, insanın yeryüzüne etkisini ve bu etkiyi belirleyen, teknolojik, sosyal ve politik faktörleri incelemek gibi farklı bakış açıları ortaya çıkmıştır. Dünya coğrafyasında bu anlamda son 100 yıldır gerçekleşen paradigma değışimlerinin izlerini Türk coğrafyasında ancak çok silik bir şekilde görmekteyiz.

Türk coğrafyasında teorik yaklaşımlar ve metodolojik sorunları tartışmak, son 10-15 yıla kadar çok fazla önemsenmemiştir. Özellikle hızlı paradigma değışimlerinin yaşandığı 1970'lerden sonra bu değerdendirmelerin yapılmamış olması, modası geçmiş ve devrini tamamlamış paradigmalardan bir kenara bırakılmamasına sebep olmuştur. Bu durumu etkileyen bir başka konu genel anlamda eleştirel bilimin Türkiye'de hak ettiğı değeri kazanmamasıdır. Coğrafya söz konusu olduğunda bu durum daha da olumsuz bir manzara arz etmektedir. Geçmişe saygı ve eleştirel yaklaşım sıklıkla birbirine karıştırılmaktadır. Geçmiş eleştirmek sanki geçmişte coğrafya bilimine katkı yapan insanlara saygısızlık, ya da geçmişte bu bilimin kurumsallaşması ve gelişmesi adına yapılan önemli işleri değersizleştirmek olarak anlaşılakta eleştirel bakanlara da kötü muamele edilmektedir (Arı, 2013). Oysaki bir bilim dalının gelişimi eleştirel olarak değerdendirilmedikçe, o bilimin gerçek anlamda ileriye doğru mesafe kat etmesi beklenemez.

İyi bir gelişme olarak geçén yüzüylün ilk yarısında olduğu gibi 2000'li yılların başından itibaren Türk coğrafyasının dünya coğrafyasına yeniden hızlı bir şekilde entegre olmaya başladığını görmekteyiz. Bunun kanıtları olarak, insan-çevre coğrafyasındaki yeni yaklaşımlarla araştırmaların yapılmaya başlanması, artan uluslar arası yayınlar, Türkiye'de organize edilmeye başlanan uluslar arası coğrafya kongreleri ; Türk coğrafyacıların uluslararası kongrelere artan katılımı ve uluslar arası coğrafya derneklerinde daha fazla söz sahibi olmaları ve uluslar arası ortaklarla yapılan çok uluslu projeler ile yeni coğrafya derneklerinin kurulmasıdır.

Bütün bunların Batı coğrafyasındaki teorik tartışmaları ve insan-çevre coğrafyasındaki yeni yaklaşımları Türk coğrafyasına daha hızlı bir şekilde taşıyacağı açıktır. Böylece gelecekte coğrafyacılar insan-çevre ilişkilerini etkileyen politik kararlara, toplumsal değışimlere, uluslararası ekonomik gelişmelere ve toplumların bu gelişmeler karşısında takındığı tavırlara daha fazla önem vermek zorundadırlar. Bunu yaparken diğer sosyal bilimlerle teorik anlamda güçlü bir bağ kurma zorunluluğı da vardır.

Kaynakça

- Acemoğlu, D., ve Robinson J. A. (2012). Why nations fail. the origins of power, prosperity and poverty. Londres: Profile Books, Ltd.
- Aliagaoglu, A., (2007). Davranışsal coğrafyaya bir örnek: öğrenci merkezli Balıkesir şehir imajı. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17 (1), 17-44.
- Akbulut, B. ve Candan, A. B. (2014). Bir-iki ağacın ötesinde: İstanbul'a politik ekoloji çerçevesinden bakmak. Yeni İstanbul Çalışmaları içinde (s. 288-299.) İstanbul: Metis.
- Arı, Y. (2003). Manyas Gölü'nün kültürel ekolojisi: tarihi süreçte adaptasyon ve değişim. Türk Coğrafya Dergisi, 40 (1), 75-97.
- Arı, Y. (Ed.). (2005a). 20. yüzyılda Amerikan coğrafyasının gelişimi. Konya: Gündüz Yayınevi.
- Arı, Y. (2005b). Amerikan kültürel coğrafyasında peyzaj kavramı. Doğu Coğrafya Dergisi 10 (13), 311-339.
- Arı, Y. (2013). Yeni yüzyılda Türkiye'de coğrafya: fırsatlar ve tehditler. Beşeri Coğrafya Dergisi, 1 (1), 6-13.
- Arı, Y. ve Hurley, P. (2010). Doğal zenginlikler ve şehirselleşen politik ekolojik dönüşümler: Edremit körfezi örneği, Balıkesir. TUCAUM, VI. Ulusal Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı içinde (s. 345-353). Ankara.
- Arı, Y. ve Kaya, İ. (Ed.). (2014). Coğrafya araştırma yöntemleri. Balıkesir, Coğrafyacılar Derneği Yayınları.
- Arı, Y. ve Köse, A. (2005). İnsan-çevre etkileşimini yorumlamada yeni bir alternatif: kültürel coğrafya, Ulusal Coğrafya Kongresi Bildiri Kitabı içinde (s.51-59), İstanbul.
- Ateş, S., (2011). Julian Steward ve Karl Wittfogel ilişkisi: Antropolojik bir inceleme. Folklor/Edebiyat, 17 (61), 127-140.
- Avcı, M. (1999). Ilgaz dağları ve çevresinde doğal bitki örtüsü üzerinde insanın etkisi. İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi, 7, 209-228.
- Balee, W. (2006). The research program of historical ecology . Annual Review of Anthropology, 35, 75-98.
- Balee, W. (Ed.) (1998). Advances in historical ecology. New York: Columbia University Press.
- Barrows, H. H. (1923). Geography as human ecology. Annals of the Association of American Geographers, 13 (1), 1-14.

- Barrows, H. H. (1985). İnsan ekolojisi olarak coğrafya. (Çev. Erol Tümertekin). İstanbul Üniversitesi, Coğrafya Dergisi, 1,153-172.
- Barrows, H. H. (2005). İnsan ekolojisi olarak coğrafya. (Çev. Erol Tümertekin). 20. Yüzyılda Amerikan Coğrafyasının Gelişimi içinde (Ed. Arı, Y.). (s. 39-52). Konya: Çizgi.
- Baykal, F., Emekli, G. ve Ataberk, E. (2011). Dikili ve Bergama turizmini bütünleştirmede coğrafi faktörlerin rolü. Ege Coğrafya Dergisi, 20 (1), 1-16.
- Bekaroğlu, E. ve Yavan, N. (2013). Modern Türk coğrafyasının tarihsel gelişiminde batılı coğrafya okullarının etkisi: ampirik bir analiz. Beşeri Coğrafya Dergisi, 1 (1), 51-66.
- Bekaroğlu, E. ve Özdemir, A.R., (Ed.) (2014). Bir disiplinin iç dünyası: modern Türk coğrafyası üzerine söyleşiler. İstanbul: İdil Yayıncılık.
- Berkes, F. (2012). Sacred ecology. (2nd ed.) New York: Routledge.
- Berry, B. J., Barnum, H. G., ve Tennant, R. J. (1962). Retail location and consumer behaviour. Papers in Regional Science, 9 (1), 65-106.
- Berry, B. J. ve Garrison, W. L. (1958). Recent developments of central place theory. Papers in Regional Science, 4 (1), 107-120.
- Blaikie, P. ve Brookfield, H. (1987). Land degradation and society. London: Methuen.
- Boas, F. (1927). Primitive art. MA: Harvard University Press.
- Boas, F. (1940). Race, language and culture. New York: Mcmillan.
- Bryant, R. L. (1992). Political ecology: an emerging research agenda in Third World studies. Political Geography, 11 (1), 12-36.
- Bryant, R. L. ve Bailey, S. (1997). Third world political ecology. London: Routledge.
- Burton, I., Kates, R., ve White, G. (1978). Environment as hazard. Oxford: Oxford University Press.
- Butzer, K. W. (1989). Cultural ecology, In Geography in America. Gaile, G. L. and Willmott, C. J. (Ed.). Columbus, Ohio: Merill.
- Butzer, K. W. (1990). The realm of cultural-human ecology: adaptation and change in historical perspective. B.L. Turner, et al. (Ed.). The Earth as Transformed by Human Action. Cambridge: Cambridge University Press.
- Butzer, K. W. (1994). Toward a cultural curriculum for the future: a first approximation, Re-Reading Cultural Geography. Kenneth E. Foot, et al. (Ed.). Austin: The University of Texas Press.
- Candan, A. B. ve Özbay, C. (2014). Yeni İstanbul çalışmaları: sınırlar, mücadeleler, açılımlar. İstanbul: Metis.

- Cantek, F. Ş. (Ed.). (2014). Kenarın Kitabı. İstanbul: İletişim.
- Ceylan, M. A. (2014). Türkiye coğrafyasına katkıda bulunan yabancı bilim adamları: H. Louis ve W.J. McCallien. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 29 (7), 176-191.
- Ceylan, M. A. (2013). Türkiye coğrafyasına katkıda bulunan yabancı bilim adamları: E. Obst, Th. Lefebvre ve E. Chaput. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 2 (1), 311-351.
- Çiçek, İ. ve Türkoğlu N., (2005). Urban effects on precipitation in Ankara. *Atmosfera*, 18 (3), 172-186.
- Cresswell, T. (2012). *Geographic thought: a critical introduction*. John Wiley & Sons.
- Darwin, C. (1976). Türlerin kökeni (Çev. Öner Ünalın) Onur Yayınları: Ankara.
- Davidson-H, I. J. ve Berkes, F. (2003). Nature and society through the lens of resilience: toward a human-in-ecosystem perspective. In Berkes, F, J. Colding and C. Folke. *Navigating Social-Ecological Systems. Building Resilience for Complexity and Change*. pp 53-82. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- de la Blache, P. V. (1902). Les conditions géographiques des faits sociaux. *Annales de Géographie*, January, 13-23.
- de La Blache, P. V. (1911). Les genres de vie dans la géographie humaine. *Annales de Géographie*, May, 193-212.
- de La Blache, P. V. (1913). Des caractères distinctifs de la géographie. *Annales de Géographie* July, 289-299.
- Diamond, J. (2003). Tüfek, mikrop, çelik. 8. Baskı. (Çev. Ülker İnce). Ankara TÜBİTAK.
- Diamond, J. (2006) Çöküş: medeniyetler nasıl ayakta kalır ya da çöker. (Çev. Elif Kırıl) İstanbul: Timaş.
- Doğanay, H. (2011). Anlamı, tanımı, konusu ve felsefesi bakımından coğrafya ilmi hakkında bazı düşünceler. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 25, 1-44.
- Doğanay, H. (2007). *Ekonomik Coğrafya-3: Ziraat Coğrafyası*. İstanbul, Aktif Yayınevi.
- Downs, R. M, ve Stea, D. (Eds) (1973). *Image and environment: cognitive mapping and spatial behaviour*. Chicago: Aldine Publishing.
- Erdoğan, B. (2012). Bir kıyı yerleşmesinde kimlik dönüşümü: tarihsel süreç içinde Karşıyaka'nın (İzmir) kıyı kullanımında gözlenen değişimler. *Ege Coğrafya Dergisi*, 21 (2), 37-47.
- Erer, S. (1992). Coğrafi ekolojide çevre sorunları; bozulma (degradasyon) aşamaları ve önlemler. İstanbul: İ.Ü. Basımevi ve Film Merkezi.
- Erinç, S. (1972). Türkiye: insan ve ortam. *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 1, 165-194.

- Erinç, S. (1973). Cumhuriyetin 50.yılında Türkiye’de coğrafya. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Erinç, S. (1997). Coğrafya. Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Bilim: Sosyal Bilimler I içinde (s. 51-56). Ankara: TÜBA Yayınları.
- Erkal, T. ve Taş, B. (2013). Jeomorfoloji ve insan (uygulamalı jeomorfoloji).Yeditepe Yayınevi: İstanbul.
- Escobar, A. (1998). Whose knowledge, whose nature? Biodiversity, conservation and the political ecology of social movements. *Journal of Political Ecology*, 5, 53-82.
- Escobar, A. (2006). Difference and conflict in the struggle over natural resources: A political ecology framework. *Development* 49 (3), 253-267.
- Febvre, L. (1922). La terre et l'évolution humaine. Introduction géographique à l'histoire. Paris, La Renaissance du Livre.
- Galvin, K. A. (Tarihsiz). Human-environment interactions: new directions in human ecology. Colorado State University.
- Glacken, C. (1967). *Traces on the Rhodian shore*. Berkeley, California: University of California Press.
- Golledge, R. G. (2008). Behavioural geography and the theoretical/quantitative revolution. *Geographical Analysis*, 40 (3), 239-257.
- Golledge, R. G., Rushton, G., ve Clark, W. A. (1966). Some spatial characteristics of Iowa's dispersed farm population and their implications for the grouping of central place functions. *Economic Geography*, 261-272.
- Gordon, R. (1992). *The Bushman myth: the making of a Namibian Underclass*. Boulder, Colorado: Westwies Press.
- Gould, P. ve White, R. (1974). *Mental maps*. London: George Allen and Unwin.
- Gümüşçü, O. (2012). Katip Çelebi’den günümüze Türkiye’de coğrafyanın tarihi serüveni. TÜCAUM VII. Coğrafya Sempozyumu 2012 Bildiriler Kitabı içinde (s.389-423). Ankara: TÜCAUM.
- Hartshorne, R. (1939). The nature of geography: A critical survey of current thought in the light of the past. *Annals of the Association of American Geographers*, 29, 173-658.
- Harvey, D. (1969). *Explanation in geography*. London: Edward Arnold.
- Hovorka, A. J. (2006). The No. 1 Ladies' poultry farm: A feminist political ecology of urban agriculture in Botswana. *Gender, Place and Culture*, 13 (3), 207-225.
- Huntington, E. (1915). *Civilization and climate*. New Haven: Yale University Press.

- Hurley, P. T ve Arı, Y., (2009). Mining (Dis)Amenity: A political ecology of resistance to gold exploration in the Kaz Dagi Mountains of western Turkey. AAG Annual Meeting, March 25, Las Vegas, Nevada, U.S.A.
- Hurley, P. T. ve Arı, Y. (2011). Mining (dis)amenity: The political ecology of mining opposition in the Kaz (İda) Mountain region of western Turkey. *Development and Change*, 42 (6), 1393-1415.
- Hütteroth, W. (1992). Cumhuriyet döneminde coğrafya biliminin gelişmesine dışarıdan bir bakış. *Selçuk Üniversitesi, Ata Dergisi*, 2, 21-28.
- İbn-Haldun, (1990). *Mukaddime I. Şark İslam Klasikleri*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Johnston, R. J., ve Sidaway, D. (1997). *Geography and geographers: Anglo-American geography since 1945*. John Wiley & Sons.
- Jordan-Bychkov, T. G. ve Domosh, M. (2005). *The human mosaic: a thematic introduction to cultural geography*. New York: Macmillan.
- Karabulut, M. (2012). 20. yy'da coğrafi düşüncede meydana gelen değişimler. TÜCAUM VII. Coğrafya Sempozyumu 2012 Bildiriler Kitabı içinde (s.357-361). Ankara: TÜCAUM.
- Kates, R. W. (1962). *Hazard and choice perception in flood plain management*. Chicago: University of Chicago.
- Kaya, İ. (2014). Coğrafi düşüncenin değişimi ve paradigmlar. *Coğrafya araştırma yöntemleri* (Y. Arı ve İ. Kaya Ed.), içinde (s.19-49). Balıkesir: Coğrafyacılar Derneği.
- Kayan, İ. (2000). Türkiye üniversitelerinde coğrafya eğitimi: amaç, yeni hedefler, sorunlar ve öneriler. *Ege Coğrafya Dergisi*, 11, 7-22.
- Kaysirili, A. (2010). Carl Ortwin Sauer ve kültürel coğrafya. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 24 (15), 177-190.
- Koçman, A. (1999). Cumhuriyet döneminde yüksek öğretim kurumlarında coğrafya öğretimi ve sorunları. *Ege Coğrafya Dergisi*, 10 :1-14.
- Köse, A. (2005). Türkiye'de Geleneksel Kırsal Konut Planlarında Göçebe Türk Kültürü İzleri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (2): 165-200.
- Kuhn T. S. (1970). *The Structure of scientific revolutions*. (2nd edition). Chicago: University of Chicago Press.
- Livingstone, D. (1993). *The geographical tradition: episodes in the history of a contested enterprise*. Wiley-Blackwell.
- Lloyd, R. (1989). Cognitive maps: encoding and decoding information. *Annals of Association of American Geographers*, 79 (1): 101-124.

- Lowenthal, D. (1961). Geography, experience and imagination: toward a geographical epistemology. *Annals of Association of American Geographers*, 51 (3): 241-260.
- Lynch, K. (1960). *The image of the city*, London: The M.I.T. Press.
- Mackinder, H. J. (1904). The geographical pivot of history. *The Geographical Journal*. 23 (4), 421-437.
- Marsh, G. P. (1864). *Man and Nature: or physical geography as modified by human action*, Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press.
- McNeill, J. R. (2010). The state of the field of environmental history. *Annual Review of Environment and Resources*, 35, 345-374.
- Neumann, R. (2014). *Making political ecology*. Routledge.
- Neumann, R. (2005). *Making Political ecology. Human geography in the making series*. Hodder Education: London.
- Nietschmann, B. (1973). *Between land and water: the subsistence ecology of the Miskito Indians, Eastern Nicaragua*. New York: Seminar Press.
- Ölgen, M. K., Erdal, Ü. ve Sökmen, Ö. (2009). Turgutlu-Salihli arasında organik tarım faaliyetlerinin toprak üzerindeki etkileri. *Ege Coğrafya Dergisi*, 18 (1-2), 17-30.
- Olgun, H. (2009). Politik ekolojinin karanlık yüzü: Nazi ekolojisi üzerine notlar. *Liberal Düşünce*, 56, 197-213.
- Özgen, N. (2010). Bilim olarak coğrafya ve evrimsel paradigmaları. *Ege Coğrafya Dergisi*, 19 (2), 1-25.
- Özgülç, N., ve Tümertekin, E. (2000). *Coğrafya: geçmiş. kavramlar. coğrafyacılar*. İstanbul, Çantay Kitabevi.
- Özgür, E. M. ve Yavan, N. (2013), Türk coğrafyacılarının iç hesaplaşması: neden başaramadık? Nasıl başarabiliriz? *Beşeri Coğrafya Dergisi*, 1 (1), 14-38.
- Öztürk, M. ve Karabağ, S. (2013). Coğrafyada paradigmlar. *Journal of European Education*, 3 (1), 8-32.
- Pattison, W. D. (1964). Four traditions of geography. *Journal of Geography*, 64, 211-216.
- Pattison, W. D. (2003). Coğrafyanın dört geleneği (Çev:Yılmaz Arı). *Ege Coğrafya Dergisi*, 12, 119-125.
- Peet, R. (1998). *Modern geographic thought*. Oxford: Blackwell.
- Peet, R. (1985). The social origins of environmental determinism. *Annals of the Association of American Geographers*, 75 (3), 309-333.
- Peet, R., ve Watts M. (1996). *Liberation ecologies: environment, development, social movements*. London: Routledge.

- Peluso, N. (1992). Rich forest, poor people: research control and resistance in Java. California: University of California.
- Pérouse, J. F. (2012) Türkiye'de coğrafyanın yansımaları. (Çev. N. Yavan ve S. Acar) Coğrafi Bilimler Dergisi, 10 (1), 1-8.
- Rappaport, R. 1967. Pigs for the ancestors: ritual in the ecology of a New Guinea people. New Haven: Yale University Press.
- Robbins, P. (2004). Political ecology. Oxford: Blackwell.
- Robinson, J. L. (1976). A new look at the four tradition of Geography. Journal of Geography, 75 (9), 520-530.
- Robinson, J. L. (2005). Coğrafyanın dört geleneğine yeniden bakış (Çev. Yılmaz Arı). 20. Yüzyılda Amerikan Coğrafyasının Gelişimi (Ed. Yılmaz Arı) içinde (s.135-146). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Rocheleau, D., Thomas-Slayter, B., ve Wangari, E. (2013). Feminist political ecology: Global issues and local experience. Routledge.
- Rogers, A. (1992). Key themes and debates. a student's companion to geography. Oxford: Blackwell.
- Sauer, C. O. (2005). Peyzajın morfolojisi (Çev: Yılmaz Arı), 20. Yüzyılda Amerikan Coğrafyasının Gelişimi İçinde, S: 53-84, Konya: Çizgi Kitabevi, (Orijinal Basım Tarihi 1925).
- Semple, E. C. (2005). Fiziki çevrenin insana etkileri (Çev: Yılmaz Arı) Y. Arı (Ed.). 20. yüzyılda Amerikan coğrafyasının gelişimi içinde (s.23-37). Konya: Çizgi Kitabevi (Orijinal Basım Tarihi 1911).
- Soja, E. W. (1989). Postmodern geographies: The reassertion of space in critical social theory. Verso.
- Somuncu, M. (2014). Coğrafya ve çevrebilimi üzerine. Bir disiplinin iç dünyası: modern Türk coğrafyası üzerine söyleşiler (Bekaroğlu, E., Özdemir, A.R., Ed.) içinde (s. 285-318), İstanbul: İdil Yayıncılık.
- Spatte, O. H. K. (1957). How determined is possibilism? Geographical Studies, 4 (1), 3-12.
- Sponsel, L. E. (2012). Spiritual ecology: A quiet revolution. Santa Barbara, California: Praeger.
- Steward, J. H. (1955). Theory of culture change. Urbana: University of Illinois Press.
- Stoddart, D. R. (1986). On geography and its history. Oxford: Blackwell.
- Sutton, M. Q. ve Anderson, E. N. (2014). Introduction to cultural ecology. Lanham, AltaMira.

- Tanoğlu, A. (1964). Coğrafya nedir? İstanbul Üniversitesi, Coğrafya Enstitüsü Dergisi, 14, 3-14.
- Temuçin, E. (1995). Türkiye’de kentleşmenin sıcaklık koşulları üzerine etkisi. Ege Coğrafya Dergisi, 8 (1), 75-92.
- Thomas, W., Sauer, K., Bates, M, ve Mumford, L. (1956) Man’s role in changing the face of the Earth, Chicago: University of Chicago Press.
- Thone, F. (1935). Nature rambling: we fight for grass, The Science Newsletter, 27 (717), 5-14.
- Thrift, N. (2007). Non-representational theory: Space, politics, affect. Routledge.
- Tolun, B. (1980). Davranışlara yönelik coğrafya, anglo-saksonların ‘behavioral geography’si ve sosyo- ekonomik deneyimleri. İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi, 23, 257-278.
- Tuan, Y. (1975). Images and mental maps. Annals of Association of American Geographers, 65 (2): 205-213.
- Tunçel, H. (2002). Türk öğrencilerinin zihin haritalarında İslam ülkeleri. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 12 (2): 83-103.
- Turhan., E. (2011). Karpuzlar ve insanlar hakkında: Türkiye’de mevsimlik tarım işçiliğinin ve tarımdaki neoliberal dönüşümün politik ekolojisi yolunda. Praksis, 25: 69-86.
- Turner, B. L. (1988). The earth as transformed by human action. The Professional Geographer, 40 (3), 340-341.
- Tuysuz, S. ve Yavan, N. (2012) Bölgesel coğrafya yaklaşımı ve Türk coğrafyasındaki etkileri üzerine kritik bir değerlendirme. TÜCAUM VI. Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı içinde (s.390-405). Ankara: TÜCAUM.
- Tümertekin, E. (2001). Beşeri coğrafya. Cumhuriyet döneminde Türkiye’de bilim: sosyal bilimler II içinde (s. 187-217), Ankara: TÜBA Yayınları.
- Tümertekin, E. (1990). Çağdaş coğrafi düşüncenin oluşumu ve Paul Vidal de la Blache. İstanbul: Coğrafya Enstitüsü.
- Tümertekin, E., ve Özgüç, N. (2004). Beşeri coğrafya: insan. kültür, mekân, İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Unwin, T. (2013). The place of geography. Routledge.
- Waddell, E. (1977). The hazards of scientism. Human Ecology, 5, 69-75.
- Walmsley, D. J., ve Lewis, G. J. (2014). People and environment: Behavioural approaches in human geography. Routledge.
- Watts, M. (1983). Silent violence: food, famine and peasantry in Northern Nigeria. California: University of California.

- White, G. (1974). Natural hazards: local, national, global. New York: Oxford University Press.
- Wolf, E. (1972). Ownership and political ecology. *Anthropological quarterly*, 45, 201-205.
- Wright, J. K. (1947). Terrae incognitae: the place of the imagination in geography. *Annals of the Association of American Geographers*, 37 (1), 1-15.
- Yavan, N. (2005). Bilim felsefesi bakımından coğrafyada pozitivist yaklaşım. *Ulusal Coğrafya Kongresi 2005 (Prof. Dr. İsmail Yalçınlar Anısına) Bildiriler Kitabı içinde (s.405-414)*. İstanbul: Türk Coğrafya Kurumu.
- Yavan, N. ve Kaya, İ. (Eds.) (2012). *International perspectives on postgraduate education and training in geography*. Diyarbakır: Turkish Association of Geographers.
- Yenmez, N. (2009). Stratejik bir maden olarak bor minerallerin Türkiye için önemi. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, Coğrafya Dergisi*, 19, 59-94.
- Yücel, T. (1987). *Türkiye coğrafyası*. Ankara: Türk Kültürünün Araştırma Enstitüsü Yayınları, 68, Seri: 7, Sayı: A.5.
- Zimmerer, K. S. (1994). Human geography and the "new ecology": The prospect and promise of integration. *Annals of the Association of American Geographers*, 84 (1), 108-125.

BALIKESİR'DE ŞEHİRSEL İMAJ: ŞEHİRSEL PROBLEMLERİN TESPİTİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

THE URBAN İMAGE OF BALIKESİR: A STUDY DN THE İDENTİFİCATION OF URBAN PROBLEMS

Prof.Dr. Alpaslan ALİAĞAOĞLU¹

Semra YILMAZ ÇİLDAM ²

Özet

Şehirselleşme kavramının algısının özel biçimidir. Şehirler insanların çok olduğu, çok sayıda öznel imaja sahip yerleşmelerdir. Şehre ait imajların iyi okunmasının şehirler açısından çok yönlü öneme sahiptir. Bu çalışmada şehirselleşme imajı, Balıkesir'de şehirselleşme problemlerinin tespiti açısından analiz edilmektedir. İmaj çalışmaları tasarımsal şehir imajı ve değerlendirme şehir imajı gibi iki yaklaşımla ele alınmaktadır. Çalışmada değerlendirme şehir imajı kullanılmıştır. Veriler anket uygulaması ile elde edilmiş, SPSS programında betimsel istatistiksel olarak değerlendirilmiştir. Sonuçta görülmektedir ki Balıkesir şehrinin mahalle düzeyinde en beğenilen özelliği, ulaşım kolaylığıdır. Mahallelerin manzaralı olmaması beğenilmeyen özelliği olarak sıklıkla ifade edilmektedir. Şehrin en önemli problemi, çarşıda trafik park sorunu iken, küçük ve sakin oluşu şehrin en beğenilen özelliği olarak sıklıkla ifade edilmektedir.

Anahtar kelimeler: Balıkesir, şehir, şehirselleşme imajı, şehirselleşme problemleri

¹ Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, alpaslan38ster@gmail.com

² Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora öğrencisi, semrayc@gmail.com

Dergiye Müracaat Tarihi: 03.12.2016

Abstract

The urban image is special form of the perception of the past. With a lot of people, cities are settlements that have many subjective images. The reading of the image of city is of versatile importance regarding cities. In this study urban image is analyzed in terms of identification of urban problems of Balikesir. City images are addressed with two approaches, being designative and appraisive urban image. In this study, appraisive aspect of urban image is used. Obtained by the application of survey, data are evaluated by using descriptive statistics in SPSS. In conclusion, the results show that the most popular feature of Balikesir city in local level is ease of transportation. The lack of neighborhood scene is often expressed as a unpopular feature. The most important problem that city has is traffic and parking problem. Being small and quiet is the most popular city feature.

Key words: Balikesir, city, urban image and urban problems.

Giriş

Şehirsel çevre homojen değildir. Şehirler hoş olan ve olmayan alanlardan ibarettir. Bu özellik içinde yaşayanları olumlu ve olumsuz şekilde etkilemektedir. “Şehir bir metin” olarak kabul edilirse olumsuz özelliklerin ortadan kaldırılması şehirsel çevrenin iyi anlaşılmasına veya okunmasına bağlıdır. Şehirsel çevrenin algılanması veya şehirsel imajın bu açıdan önemi büyüktür. Şehirsel imaj şehir içinde yaşayanlar tarafından deneyimle elde edilen, şehirsel çevreye ait inanç, fikir ve görüşlerin bütünüdür. Şehirsel imajı, şehrin mekânsal özellikleri, zaman, bazı kurum ve kuruluşların faaliyetleri ve şehrin bir parçası olan insanların sosyo-ekonomik ve kültürel özelliklerine bağlı olarak oluşmaktadır. Bu çalışmada Balıkesir’in şehirsel imajı, şehirsel problemler açısından analiz edilmektedir. Mahalle bazında beğenilen ve beğenilmeyen özellikler yanında genel olarak şehirsel sorunlar ve beğenilen özellikler araştırılmaktadır. Şehirde ortaya çıkan problemlerin çözümü ve olumlu imajın devamı kurumların çeşitli faaliyetleri yanında şehir halkının şehir konusundaki algılarının bilinmesiyle daha kolay olacaktır. “Güçlü bir kent imajı, kentin her açıdan, kalkınmasına katkıda bulunacak, destekleyici bir unsur olarak görülmektedir” (Demirel, 2014: 230).

Şehirsel imaj ile ilgili çalışmalar davranışsal coğrafyada yapılmaktadır. “Mekân ve yerin coğrafyasının anlaşılması, insanların çevresel bilgiyi algılaması, düzenlemesi, tecrübe etmesi ve ona anlam vermesine bağlı olduğu kadar bu bilgiyi kullanarak davranmasına da bağlıdır” (Aitken vd. 1989: 218). Davranışsal coğrafya, “çevreyi nasıl algıladığımız, düşüncelerimiz ile algılarımızın davranışlarımızı nasıl etkilediğinin incelenmesidir. Davranışsal coğrafya, insanların çevrelerine tepkilerinin, çevrelerini nasıl algıladıkları ve anladıklarını bağlı olduğunu esas alan yaklaşımdır” (Bergman, 1995: 50).

Davranışsal coğrafyada konular genel olarak iki yaklaşımla ele alınır. Bunlar tasarımsal şehir imajı ile değerlendirme şehir imajıdır. Çevresel algılama ve davranışsal coğrafya konusundaki çalışmaların dört farklı konuda yapıldığı görülmektedir. Bunlar: Mekânsal bilme-öğrenme ve beşeri davranış (analitik davranışsal coğrafya), kökeni doğal afet algılamasına dayanan insan-çevre ilişkilerinin çevreyle ilgili boyutları, coğrafi görünümün algılanması ve deneyimi ve bireysel, sosyal ve kültürel kıyaslama çalışmalarıdır (Aitken vd. 1989).

Çalışma kısa bir giriş kısmından sonra beş bölümde ele alınmaktadır. Birinci bölümde ilgili yayınlar gözden geçirilmektedir. İkinci bölümde kavramsal çerçeve ele alınmakta; şehir imajı çalışmalarının üzerinde kurulduğu teorik arka plan verilmektedir. Yöntem bölümünde verilerin elde edilmiş ve değerlendirme şekli ve sınırlılıklardan bahsedilmektedir. Çalışmanın temeli ya da Balıkesir şehir imajı anket uygulanmasıyla elde edilen sonuçlara göre, dördüncü bölümde değerlendirilmektedir. Son bölüm kısaca problemin tekrar ortaya konulması ve varılan sonuçların açıklanmasından ibarettir.

Yöntem

Çalışmada veriler anket uygulaması ile elde edildi. Anket Balıkesir şehrinin merkez mahallelerine yapıldı. Balıkesir’in Büyük Şehir olmasıyla, idari olarak mahalle konuma yükselen köy yerleşmeleri dikkate alınmadı. 2015 yılı TÜİK verilerine göre şehir

nüfusu 278 000 kadardır. Şehirde uygulanan anket sayısı bu nüfus dikkate alınarak, %95 güven aralığında ve %5 hata kabul oranı ile 374 olarak belirlendi. Şehir 40 mahalleden oluşmaktadır. Anket uygulaması mahalle nüfusları dikkate alınarak yapıldı. Çalışmada üç aylık bir zaman diliminde 498 adet anket yapıldı. Ancak bunların 430 kadarı değerlendirildi. Anket çoklukla self tamamlama metodu ile yapıldı. Yüz yüze görüşme metodu da kullanıldı. Ankette kullanılan sorular kapalı uçlu ve çok cevaplı sorular şeklindedir. Ankete kişisel bilgilerin alınmasıyla başlandı. Bu kısımdan sonra anket dört farklı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde mahallenin beğenilen özelliklerinin seçimi istenmiştir. İkinci bölüm mahallenin beğenilmeyen özellikleriyle ilgilidir. Bu özellikler kaynağını tespit edemediğimiz bir çalışmadan alınmıştır. Üçüncü bölümde şehirde ortaya çıkan sorunlar sorulmakta; bu alanda 12 problem sıralanmaktadır. Bu problemler daha önce şehirde yaşayan halkla yapılan mülakatlar sonucu elde edilmiştir. Son bölümde Balıkesir şehrinin beğenilen özellikleri ilgili bilgi elde edilmektedir. Elde edilen anket sonuçları SPSS programına girilerek, sıklık analizi yapılmış, betimsel istatistiki sonuçlar elde edilmiştir. Betimsel istatistiki sonuçlar, değerlendirme şehir imajı teorik çerçevesinde çözümlenmiştir.

Çalışmada çapraz sorgulamanın yapılmamış olması bir eksiklik olarak değerlendirmelidir.

İlgili yayımlar

Bal vd. (2012), Isparta şehri örneğinde, muhtarların demografik ve sosyo-ekonomik özellikleri ile mahalle ve kentsel sorunlara bakış açıları arasındaki ilişkiyi ele almışlardır. Çalışmada muhtarlar ve muhtarlık kurumunun çeşitli sorun ve özellikleri yanında, muhtarların şehirsel sorunlara bakış açısı konusunda bilgi verilmiştir. Kentli kimdir? Sorusuna, “kent hayatına uyum sağlayanlar kentlidir, cevabını verilmiştir. Isparta’ya göç ile gelenlerin şehir hayatına uyum sağlamasına neden olan en önemli faktör, akrabaların varlığıdır.

Isparta’nın olumlu yönleri, önem sırasına göre, güvenli olması, ucuz olması, küçük bir şehir olması, ulaşımın rahat olması, sağlık hizmetlerinin yeterli ve uygun olması, eğitim hizmetlerinin kaliteli olması, üniversitenin varlığı ve Ispartalıların hoşgörülü olması şeklinde sıralanmaktadır.

Isparta’nın olumsuz yönleri olarak, başta istihdamın yetersiz oluşu olmak üzere, hava kirliliği, fazla göç alması, kiraların yüksek oluşu, üniversite öğrencilerinin davranışları şeklinde sıralanmaktadır.

Muhtarlara göre belediyenin çözmesi gereken en önemli üç acil sorun, şehir içi caddelerde paralı park, çevre temizliği ve hava kirliliğidir.

Yabancı yazında değerlendirme imajı ile ilgili çok sayıda yayın yapılmıştır. Türkiye’de de bu konuda çalışmaların varlığı dikkat çekmektedir.

Değerlendirme imajı çalışmalar şehir herhangi bir parçasında yapılan değişikliğin halk tarafından nasıl algılandığı ile ilgili olabileceğiyle gibi (Seymour vd. 2010, Brain vd.

2011), şehirde suç alanları veya şehrin güvenliği (Lopez ve Lukinbeal 2010) ile ilgili de olabilmektedir. Kuşkusuz değerlendirme şehir imajı başka amaçlar için de yapılmaktadır.

Davranışsal coğrafya çalışmaları çok sayıda bilim tarafından yapılmaktadır. Davranış ve eğitim bilimi, ekonomi, işletme, turizm, sosyoloji ve halkla ilişkiler, iletişim bunlardan bir kaçıdır. Konu coğrafyacılar tarafından da ele alınmaktadır. Bu konuda uygulamalı çalışmayı yapan ilk bilim insanı Harun Tunçel'dir. Tunçel'in tasarım imajı ile ilgili eseri (2002) olduğu gibi, değerlendirme imajı konusunda da çalışması vardır. Bu konuda çalışma yapan diğer coğrafyacılar arasında, Aliağaoğlu (2007), Karadağ ve Turut (2013), Sağdıç (2014) ile Temurçin ve Keçeli (2015) de yer almaktadır.

Tunçel'in "Türk Öğrencilerinin Zihin Haritalarında İslam Ülkeleri" çalışması ülkemizde, Tümertekin (1978) ve Tolun'un (1980) teorik çalışmalarından sonra, davranışsal coğrafyada uygulamaya geçişin adı olmuştur. Taslak harita yöntemini de kullanan Tunçel, öğrencilerin İslam Dünyasını algılamasını araştırmıştır. Eğitim sistemi, alan-nüfus, yakınlık, kültürel bağlar, güncellik ve tarihi faktörlerin zihinsel haritaların oluşumunu etkileyen başlıca faktörler olarak ortaya çıktıkları görülmüştür. Öncelikle yapılan haritalar Avrupa merkezlidir. Öğrencilerin yükseköğrenim öncesi deneyimleri ve eğitim gördükleri ortamlardaki uyarıcılar zihinsel haritaların oluşumunda etkili olan bir başka unsurdur. Araştırmacı taslak harita tasarlama ve çizmede başarısız olunmasını ülkemiz eğitim sisteminin yetersizliğine bağlamaktadır. Güneybatı Asya ülkelerinin bilinmesi yakınlık ile ilgili iken; Osmanlı İmparatorluğu sınırları dâhilindeki ülkelerin bilinmesi tarihi ve kültürel bağlarla ilgilidir. Çeçenistan'ın Rusya federasyonunda en çok bilinen ülke oluşu güncellik ile ilişkilidir. Batı Trakya ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinin bilinmemesi araştırmacı tarafından üzüntü verici olarak değerlendirilmektedir (Tunçel 2002).

Aliağaoğlu (2007), Lynch ve Appleyard tipolojilerini kavramsal çerçeve olarak kullanarak, coğrafya bölümünde okuyan 1 ve 3. Sınıfların Balıkesir şehir imajını analiz etti. Taslak harita yöntemi kullanılan çalışmada, Lynch tespitlerinin aksine, şehirselleme algısı sadece fiziki elemanların etkisi ile değil, onu kullanımının da bir sonucudur. Bu kullanımda farklı ihtiyaçlar ve bu ihtiyaçları karşılayan elemanların mekânsal dağılımının önemli etkisi olduğu görüldü. Şehirselleme algısı zamana bağlı olarak şekillenen bir olaydır. Zamanla netleşmekte ve mekânsal olarak genişlemektedir.

Tunçel (2009) Elazığ şehrinde alışveriş için kullanılan önemli bir caddenin şehirde yaşayan çeşitli gruplar arasında zihin haritası yoluyla nasıl algılandığını çalışmıştır. Genel olarak bakıldığında, zihin haritalarının oluşumunda gruplar arasında belirgin farklılıklar vardır. Bütün gruplar kendilerine tanıdık olan işyerlerini başlangıç noktası olarak seçmişlerdir. Örnek olarak memurlar resmi kurumları, öğretmen ve akademisyenler büyük cepheli bilinen işyerleri ve resmi kurumları seçmişlerdir.

Karadağ ve Turut (2013), öğrenci gözüyle İzmir'in kentsel algısını çalıştı. Çalışmada, anket uygulanan bölümler arasında öğrenci imajlarının farklı olması yanında, İzmir, deniz, özgürlük ve gevrek (simit) sıfatlarıyla anlatılmıştır. Saat kulesi en fazla tekrarlanan nirengi noktası olmuştur. Vapur ve kordon vurgulanan diğer işaretlerdir.

Sağdıç (2014), Üniversite öğrencilerinin İstanbul’a ilişkin algısını çalıştı. Kent algısında tarihi mekânlardan çok doğal unsurlara vurgu yapılmaktadır. İstanbul Boğazı en fazla ifade edilen doğal güzelliştir. Kız kulesi, Topkapı sarayı ve Galata Kulesi en sık ifade edilen tarihi varlıklardır.

Temurçin ve Keçeli (2015), Isparta şehri imajını çalıştı. Sonuç olarak, Isparta örneğinde daha önce Türkiye’nin başka bir yerleşmesinde yaşamamış yabancı öğrencilerin kentsel mekân algılarında en önemli elemanın kamu binaları olduğu görülmüştür. Yollar/kavşaklar ve alışveriş merkezleri önem bakımından sonradan gelen başlıca elemanlar olmuşlardır. Elde edilen sonuçlara göre, nirengi noktaları inşa etme, cazibe merkezleri oluşturma ve kentsel mekân yaratma konusunda bazı eksikliklerin yaşandığı kolayca söylenebilir.

Küreselleşen dünyada, kentler bir imaj ve tüketim mekânına dönüşmüştür. Rekabetçi kentler anlayışıyla, kentlerin tercih edilmesinde onların imajı etkili olmaktadır. Çünkü olumlu imaja sahip kentler, sermaye veya yatırım çekmekte, alışveriş, yerleşim, çalışma yeri, turistik yer seçimi gibi hususlarda etkili olabilmektedir. Aşağıda bu durumu konu alan yazından Türkiye için bazı örnekler verilmektedir.

Değerlendirme imajı çalışmalarının bir kısmı, olumlu kent imajı ve marka şehir oluşturma çabası nedeniyle ve yerleşmelerin turistik potansiyelini artırmak, onları çekici kılmak için de yapılmaktadır. Bu bağlamda Köksal ve Sarı (2014) Burdur şehri imajını, yerel halk ve öğrenciler arasında anket çalışması yaparak değerlendirmişlerdir. Çalışmada yerel halk Burdur’u pozitif yönde algılamak, öğrenciler farklı şekilde düşünmektedir. Genel olarak, “öğrencilerin kentte ev bulmakta zorlandığı, kentin doğal güzelliklerinin ve eğlence yerlerinin az olduğu, hava kirliliğinin fazlalığı ve ulaşım hizmetlerinin yeterli olmadığı gibi konularda sıkıntı yaşadıkları tespit edilmiştir” (Köksal ve Sarı, 2014: 287). Yazarlara göre, öğrencilere yönelik yatırımlar artırılmalıdır.

Özdemir ve Karaca (2009) benzer bir çalışma yapmışlardır. Afyonkarahisar kent imajını kentte yaşamayanlar arasında anket yaparak tespit etmeye çalışmışlardır. Elde edilen sonuçlara göre “Afyon kentinin marka olmaya en yakın kentsel ürünleri, kaymak, sucuk, şekerleme, termal ve tarihi kalesi olarak tespit edilmiştir. Ayrıca kentin marka olmak için sahip olduğu avantajlar sıralanmıştır” (Özdemir ve Karaca, 2009: 113) . Bu konuda Türkiye’nin farklı şehirlerinde çalışma yapılmıştır. Özilhan Özbey ve Başer (2015), Konya şehrinde benzer bir çalışma yapmışlardır. Konu Kars şehri (Çalışkan vd. 2014) ve Rize (Can ve Başaran 2014), için de ele alınmıştır.

Can ve Kazan Başaran (2014), Rize örneğinde kent markası ve imajının belirlenmesi konusunu çalıştı. Rize denilince akla çay gelmektedir. Doğal güzellikler ve başbakan takip eden ifadelerdir. Rize’yi en iyi ifade eden kavram “Doğal güzelliklere sahip olması” iken, en az tercih edilen ifade, “Dışa açık il” olmasıdır. Rize halkı çalışkan ve dindar olarak tanımlanmaktadır.

Kent imajı turizm destinasyonları açısından da önemlidir. Olcay ve Doğan (2015) Gaziantep’in şehir imajı potansiyel turistler olan üniversite öğrencileri gözüyle ele alınmıştır. Öğrencilerin turizm ile ilgili görüşlerinde bilimlere göre farklılık ortaya

çıkılmaktadır. Fen bilimlerinde okuyan öğrenciler, sosyal ve beşeri bilimlerde okuyan öğrencilere göre daha seçicidir. Şehrin insani boyutuna ilişkin özelliklerde sosyal ve beşeri bilimlerde okuyan öğrencilerin daha seçici oldukları görülmektedir. Çalışmada sağlık bilimlerinde okuyan öğrenciler dikkate alınmamaktadır.

Bu konuda başka bir çalışma Sapanca'nın turistik yer imajına yönelik olmuştur (Yıldırğan vd. 2015).

Kuşkusuz çeşitli düzenlemeler de kent imajına olumlu yönde katkı yapmaktadır. Bu konuda bir çalışmada Görkemli vd (2013) tarafından yapılmıştır. Çalışmada Mevlana'nın şehir imajı ve tanınmasına olan olumlu katkılarından bahsedilmektedir. Kuşkusuz televizyon dizlerinin ve çekilen filmlerin yerleşme imajına olumlu katkıları da olabilmektedir. Örnek olarak Mardin'de çekilen filmlerin Mardin'in tanınması ve olumlu imajına katkı yaptığı ifade edilmektedir (Şahbaz ve Kılıç, 2009).

Şehir imajının oluşumunda medyanın da rolü vardır. Görkemli ve Solmaz (2014), Konya imajının basında çıkan haberlere göre analizini yaptı. Zaman, Posta ve Hürriyet gazeteleri bu açıdan incelendi. Bir aylık zaman zarfında elde edilen sonuca göre, suç ve spor haberleri sıklığının en yüksek haberler olduğu görüldü. Suçlar içinde en önemli olayların trafik kazaları ile yaralama ve silahlı saldırıydı. Futbol ve bisiklet ile ilgili haberler önemli sportif faaliyetler olarak ifade eldi. Faaliyetler, özellikle eğlenceye yönelik olanlar, fuar ve anma törenleri önemli olan haberler arasında yer almıştır. Tarihi ve kültürel olaylar arasında Mevlana'yı anma törenleri ile Konya mutfağı yer almıştır. Milletvekili faaliyetleri politik haberler arasında sıklıkla yayınlandı. Ekonomi, eğitim, sağlık ve ulaşım haberleri sıklık açısından önemli olmayan haberler grubundaydı. Sonuç olarak Konya'nın basında tek yönlü olarak alınmadığı görüldü.

Kavramsal Çerçeve

Şehirler insan yapısı coğrafi görünümün önemli parçasıdır. "Her şehirli kentin bazı kısımları ile uzun bir münasebeti olmuştur ve ona ilişkin kendi imgesi, hatıra ve anlamlarla yüklüdür" (Lynch, 2010: 3). Buna göre şehirselleşmenin imajı farklı şehirselleşmiş gruplara ve mekânlara göre değişik olmak eğilimindedir. İmaj (zihinsel harita) geçmişin algısıdır. Ya da kafamızdaki resimlerdir. Başka bir şekilde tarif edilirse, algı (imge), "duyu organlarının dıştan aldığı bir nesnenin bilince yansıyan benzeri, hayal" olarak tarif edilmektedir (Türkçe Sözlük, 2011:1182). "Ancak imaj algılanan nesnenin bilince yansıyan benzeri olmaktan öte; hatırlama, anlama, kavrama gibi süreçlerle, kişinin birikimlerinin de katılımı ile kişiden ve geçmiş deneyimlerinden de etkilenir" (Kahvecioğlu, aktaran Günel, 2008: 10). "Çevresel imgeler, gözlemci ve çevresi arasında işleyen iki yönlü bir süreçtir. Çevre farklılıklar ve ilişkiler ortaya koyar. Gözlemci ise uyum kabiliyeti ve kendi amaçları doğrultusunda gördüklerini seçer, düzenler ve anlamlandırır" (Lynch, 2010: 7). Bu şekilde oluşturulan imaj şehirselleşmiş mekânın görüntüsü ile ilgili olduğu kadar, aynı mekânı algılayan insanın yaş, cinsiyet, eğitim seviyesi, sosyo-ekonomik durum, yaşanan yerde kalış süresi veya zaman, yaşama alanı ve meslek gibi çok sayıda değişken ile de ilgilidir.

İnsanlar tek bir imaj veya zihinsel haritaya sahip değildir. Özel bir davranış yerine getirildiğinde bilinçsiz bir şekilde hatırlanan bir dizi gizli imajlara sahiptir. Bu bağlamda

şehirsel imaj ile ilgili iki farklı ayırımın yapılması gerekir. Bunlar; tasarımsal (designative) ve değerlendirme (appraisive) imajdır (Knox, 1982).

Şehirsel çevrede yön bulmaya yönelik, mekânın zihinsel örgütlenmesiyle ilişkili imaja tasarımsal imaj denilmektedir. Tasarımsal imaj, büyüklük, şekil, yapı ve düzen ile ilgilidir. Bu konuda en önemli eser Lynch tarafından verilmiştir. Lynch, “Şehrin İmgesi” adlı eserinde şehirsel imaj elamanları beş başlık altında ele alınmaktadır. Bunlar; bağlantılar, sınırlar, bölgeler, odak noktaları ve nirengi noktalarıdır. Tasarımsal imajda, şehirsel yapının bilgisi sadece çeşitli elaman ve niteliklerden oluşmamakta, mesafe, yön, izafi konum ile ilgili ilişkilerden oluşan mekânsal özelliklerle de bağlantı kurulmaktadır.

Değerlendirme imajı, karar verme süreci ile ilişkili, insanların şehirsel çevre ile ilgili duygularını ifade etmektedir. Çevresel değerlendirmenin esası, ister açık bir şekilde ifade edilsin, ister bir listeyi kontrol etme şeklinde olsun, isterse iyilik-kötülük ölçeğinde sıralama şeklinde olsun, sözel tanımlamadır. Değerlendirme imajı fikir, karar ve tercihlerle ilgilidir. Bunlarla da kalmayıp o, yere duygusal bağlılıkla da ilgilidir. Yüreğin ve aklın yere duyarlılığı, semboller, duygular ve inanışlar alanıdır. Fiziksel bir nesneye adanan anlam veya o nesnenin varlığının uyandırdığı anlamlarla ilgilidir. Değerlendirme imajı çalışmaları çeşitli konuları ele alır. İnsanların herhangi bir faaliyet için yer seçiminden başlayan bu çalışmalar, şehrin bir sembol olarak görülmesi ve yerlilik duygusuna kadar uzanan çeşitliliktedir. Bu bağlamda insanların alışveriş davranışları, konut yeri seçimi tercihleri araştırma konusu olabilmektedir. Yine şehir sembol olarak görülmekte; insanın değer sisteminin, yani, düşünce, inanış, arzu ve korkularının görsel ifadesi olarak tanımlanmaktadır. Yerlilik duygusu yer ve insan arasındaki ilişkilerle ilgilidir. Açıkça ifade edilirse, belirli lokasyonların farklı karakterlerinin veya özelliklerinin farkında olmaktır (Pocock ve Hudson, 1978).

Şehrin herhangi bir mahallesinin çekiciliği veya cazibesi onun yerleşme yeri seçiminde etkili olmaktadır. Bu tür imaj, insanların farklı mahallelerle ilgili pozitif veya negatif duygularının sentezidir. Değerlendirme imajına göre, yerleşme yeri seçiminde üç özellik dikkate alınmaktadır. Bunlar; mahallenin fiziki, sosyal ve lokasyonel özellikleridir. Başka bir çalışmanın sonuçlarına göre, yer seçiminde, mahallenin estetik, gürültü, güvenlik, erişilebilirlik, rahatlık ile ilgili özellikleri dikkate alınmaktadır (Knox, 1982).

Balıkesir’de şehirsel imaj ve şehirsel sorunlar

Anket katılımcılarının sosyal ve demografik özelliklerinin bilinmesinde fayda vardır. Çalışmada analize dâhil edilen anket sayısı 438 adet kadardır. Araştırma büyük çoğunluğuyla erkek katılımcılar üzerinde uygulanmıştır. Katılımcılar arasında erkeklerin oranı %50’nin üzerinde (%62,6) bulunmaktadır. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu (%75,4) 21-50 yaş dilimleri arasında bulunmaktadır (Tablo 1). Üniversite ve lisansüstü öğrenim görenlerin birlikte alınması durumunda, katılımcıların eğitim seviyesinin yüksek olduğu (%52,2) görülmektedir. Katılımcılar daha çok memur olarak çalışmakta (%22,4), işi olmayanlar (%19,4) ve işçiler (%19,2) memurları takip etmektedir. Ankete katılanların çoğunluğu (67,1) evlidir. Balıkesir şehrinde ve Balıkesir ili dışında doğanlar aynı oranlarla katılımcı durumundadırlar. Balıkesir şehrinde yaşama süresinde en yüksek değer 24,6’lık

oranla 1-10 yıl diliminde yaşayanlardır. 11-20 ila 21-30 yıl yaşama süresine sahip katılımcıların oranı da düşük değildir (Tablo 2).

Tablo 1: Anket katılımcılarının yaş ve eğitim özellikleri

YAŞ	SIKLIK	%	EĞİTİM DURUMU	SIKLIK	%
0	2	0,5	Belirtmeyen	1	0,2
0-20	25	5,7	Okuryazar değil	2	0,5
21-30	110	25,1	İlkokul	57	13,0
31-40	119	27,2	Ortaokul	55	12,6
41-50	101	23,1	Lise	103	23,5
51-60	53	12,1	Üniversite	155	35,4
61+	28	6,4	Lisansüstü	65	14,8

Bütün bu açıklananlardan hareketle denilebilir ki anket sonuçları, erkek, yetişkin yaş diliminde, üniversite mezunu, memur olan, evli, 11 yıldan daha fazla süredir şehirde yaşayan insanların bakış açısını yansıtmaktadır. Balıkesir’de ve il dışında doğanların eşit katılım oranına sahip olmasının halk imajında farklılık olmadığını göstermektedir.

Tablo 2: Anket katılımcılarının bazı özellikleri

MESLEK	SIKLIK	%	BALIKESİRDE YAŞAMA SÜRESİ	SIKLIK	%	DOĞUM YERİ	SIKLIK	%
Belirtmeyen	1	0,2	Belirtmeyen	16	3,6	Belirtmeyen	6	1,4
Okuryazar değil	2	0,5	1-10 yıl	108	24,6	Balıkesir şehri	158	36,1
İlkokul	57	13	11-20 yıl	102	23,2	Balıkesir köyleri	71	16,2
Ortaokul	55	12,6	21-30 yıl	92	21	Balıkesir ilçeleri	49	11,2
Lise	103	23,5	31-40 yıl	51	11,6	Balıkesir il dışı	154	35,2
Üniversite	155	35,4	41-50 yıl	41	9,3			
Lisansüstü	65	14,8	51 ve üstü	28	6,3			

Şehirde mahalle düzeyinde beğenilen üç özellik ortaya çıkmaktadır. Bu özelliklerin seçilme sıklığı %50’nin üzerindedir (Tablo 3). Bunlar ulaşım kolaylığı (%60), mahallenin yeri (%58) ve çarşıya-merkeze yakınlıktır (%56). Bu durum şehir her ne kadar büyük şehir olarak tanımlansa da sit alanının küçük oluşuyla ilgilidir. Ancak TOKİ konutlarının bulunduğu, Yeni Mahallenin şehirden uzak oluşu da dikkate alınmalıdır. Çöp toplama vb. hizmetlerin yeterli olarak verilmesi %35 sıklıkla yukarıda verilen özelliklere en yakın değer olarak ortaya çıkmaktadır. Diğer seçeneği dikkate alınmazsa, kültürel tesislere yakınlık en düşük sıklıkla seçilen özelliktir.

Tablo 3: Mahallenizin beğendiğiniz tarafları nelerdir?

	SIKLIK	%
Mahallenin yeri	254	58
Ulaşım kolaylığı	262	60
Çevredeki yapıların düzeni	100	23
Manzaralı olması	89	20
Çarşıya-merkeze yakın olması	246	56
Eğitim tesislerine yakınlık	97	22
Sağlık tesislerine yakınlık	147	34
Kültürel tesislere yakınlık	50	11
Çevrenin sosyal yapısı	137	31
Akrabalara yakınlık	107	24
Yeşil alanların varlığı	121	28
Otopark imkânı	110	25
Çevre, su, hava kirliliğinin olmaması	134	31
Çöp toplama vb servislerin varlığı	153	35
Diğer	12	3

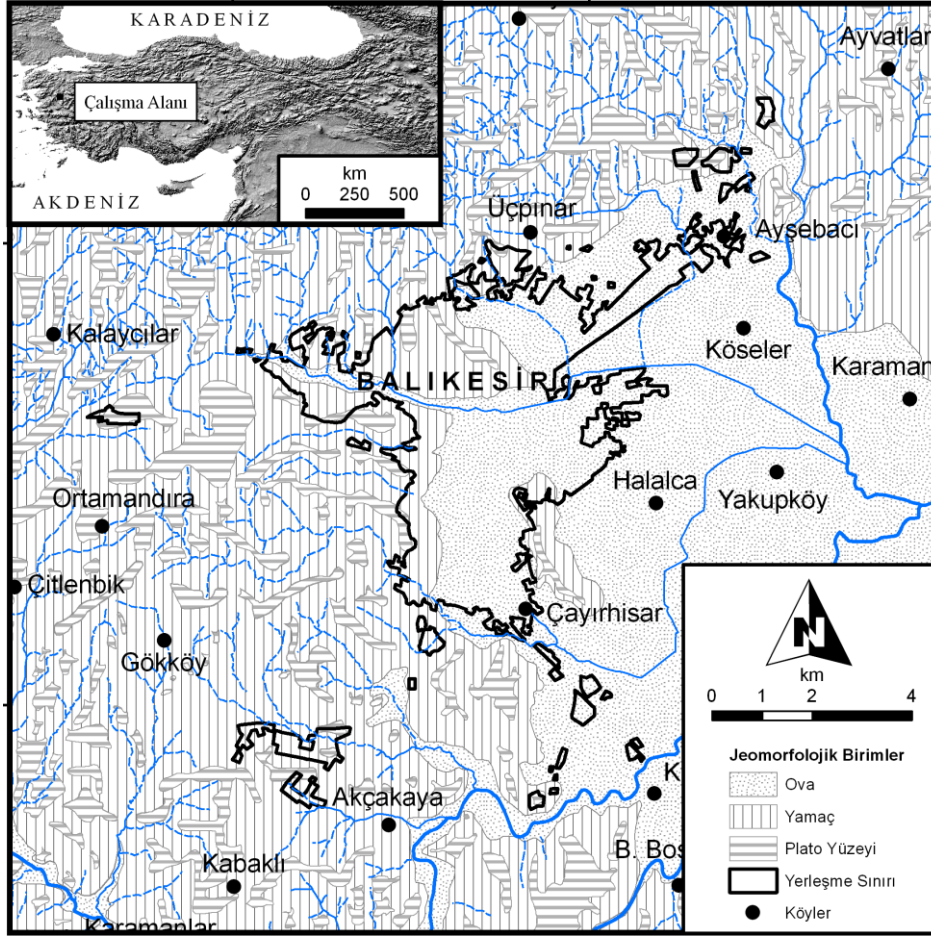
Mahalle düzeyinde beğenilmeyen özellikler farklı bir durum sergilemektedir. Beğenilmeyen özelliklerin aksine, seçeneklerden herhangi birinde toplanma yoktur. Örnek olarak %50'nin üzerinde beğenilmeyen bir seçenek görülmemektedir (Tablo 4).

Tablo 4: Mahallenin beğenmediğiniz tarafları nelerdir?

	SIKLIK	%
Mahallenin yeri	52	12
Ulaşım güçlüğü	71	16
Çevredeki yapıların düzeni	113	26
Manzaralı olmaması	151	35
Çarşıya-merkeze uzak olması	74	17
Eğitim tesislerine uzaklık	51	12
Sağlık tesislerine uzaklık	56	13
Kültürel tesislere uzaklık	108	25
Çevrenin sosyal yapısı	82	19
Akrabalara uzaklık	55	13
Yeşil alan yokluğu	147	34
Çarşıya ulaşım güçlüğü	42	10
Çevre, su, hava kirliliği	138	32
Çöp toplama vb. servisler	75	17

Bu durum beğenilmeyen özellikler üzerinde eşit bir şekilde durmayı gerektirmektedir. Bu açıdan %30'un üzerinde üç seçenek sıklıkla ifade edilmiştir. Bunların başında mahallelerin manzaralı olmaması (%35) gelmektedir. Bu durum şehir sit alanının özellikleriyle ilgilidir. 2007 yılı itibarıyla şehir sit alanı daha çok ova yüzeyinde (%60) kurulmuştur (Şekil 1). Yamaç (%34,8) ve plato yüzeyi (%5,2) ova yüzeyini izleyen

jeomorfolojik birimlerdir (Cürebal vd. 2008). Yeşil alanların yokluğu (%34) ve çevre, su ve hava kirliliği (%32) sıklıkla seçilen diğer seçeneklerdir. Çarşıya ulaşım güçlüğü sıklığı en az olan (%10) sorun olarak görülmektedir.

Şekil 1: Balıkesir şehri çevresinde jeomorfolojik birimler (Cürebal vd. 2008)

Kuşkusuz yukarda açıklananlar ortalama durumları ifade etmektedir. Mahalle bazında özgün bazı sorunların da mevcut olduğu görülmektedir. Bu sorunlar anket uygulaması aşamasında elde edilmiştir. Çöp toplama saatlerinin erken yapılması çocuklu aileleri rahatsız edebilmektedir (Gazi Osman Paşa Mahallesi). Şehir çöp depolama alanının aynı mahalleye yakın olması, durgun havalarda koku kirliliğine sebep olabilmektedir. Şehir içinden geçen Kasaplar deresinin kanal içine alınmış olması ve üzerinin örtülü olmaması Sütluçe Mahallesiinde ortaya çıkan bir sorun olarak ifade edilmiştir. Bu tür sorunların sayısı çoktur. Örnek olarak Bahçeli Evler Mahallesiinde, Çarşamba pazarının kurulduğu gün trafik

tıkanıklığı yaşandığı gibi araç park sorunu da yaşanmaktadır. Mahalle sakinleri çevredeki kamu kurumlarına ait bahçelerin park alanı olarak kullanılmasını önermektedirler. Mahallede ortaya çıkan başka bir sorun bisiklet yolunun olmayışıdır.

Şehir genelinde üç önemli sorunun ön plana çıktığı görülmektedir. Sorunlar düzeyinde de toplanma vardır. En sıklıkla belirtilen sorun, çarşıda trafik ve park sorunun olduğu (%70) belirtilmektedir (Tablo 5). Şehrin uzun süre ovaya doğru demiryolunu aşamaması, demiryolu ile geri plandaki tepelik alan arasında sıkışık kalması, mevcut yolların şehrin 1950'lilerin nüfusuna göre planlaması, bundan sonraki yıllarda şehir nüfusunu ve araba sahipliğindeki artış bu durumun nedenleri arasındadır. Bugün genel olarak çarşı olarak bilinen alanda, başta Anafartalar, Atalar ve Milli Kuvvetler caddesinde olmak üzere trafik yoğunluğu had safhadadır. Bu alanlarda daha çok tek yönlü ulaşım yapılmaktadır. Yollar şehirsiz park alanı olarak kullanılmakta, park yapma eylemi esnasında trafik olumsuz yönde etkilenmektedir.

Tablo 5: Size göre Balıkesir şehrinin en önemli sorunları nelerdir?

	SIKLIK	%
Ekonomik olarak geri kalma	295	67
İşsizlik	244	56
Hava kirliliği	183	42
Çarşıda trafik, park sorunu	308	70
Arsa, Konut ve Kira fiyatlarının yüksek oluşu	259	59
Yeşil alanların azlığı	200	46
Yeme-içme dışında vakit geçirecek alanların azlığı	265	61
Komşu ilişkilerinin zayıf olması-Bireysellik	128	29
Suç oranlarının yüksek olması	89	20
Altyapı yetersizliği	258	59

Ekonomik olarak geri kalma (%67) ikinci sıklıkta seçilen sorundur. Ancak bu durumun halk arasında İzmir ve Bursa şehirlerini dikkate alarak göreceli olarak yapıldığı sanılmaktadır. Yeme-içme dışında vakit geçirilecek alanların azlığı %61'lik oranla üçüncü sıklıkta seçilen sorundur. Bu durum şehrin sosyal ve kültürel manada zayıf olduğunu göstermektedir. Şehirde yaşayanların boş zamanlarını değerlendirebilecek üç alan bulunmaktadır. Bunlar, Değirmen Boğazı mesire alanı, Yaylada alışveriş merkezi ve Susurluk yakınlarında bulunan Outlet alışveriş merkezidir. Yaz aylarında insanlar Körfezdeki yazlıklara göç etmesinin şehirde bu tür faaliyetlerin gelişmemiş olmasında etkisi olmuş olmalıdır.

Arsa-konut ve kira fiyatlarının yüksekliği ve altyapı yetersizliği eşit oranda (%59) sıklıkla ifade edilen sorunlar görülmektedir. Şehir kabaca iki alanda gelişme göstermektedir. Bunlar Paşaalani ve Bahçelievler Mahalleleridir. Plevne ve Kuvayı Milliye Mahallelerini kısmen de olsa bu alanlara katmak mümkündür. Bu alanlarda boş arsaların azalması, talebin bu alanlarda yüksek olması, arsa ve konut fiyatlarını yükseltmektedir. Artık yapsatçılar, eski binaları yıkmakta ve kat karşılığı daire vererek konut inşa etmektedirler.

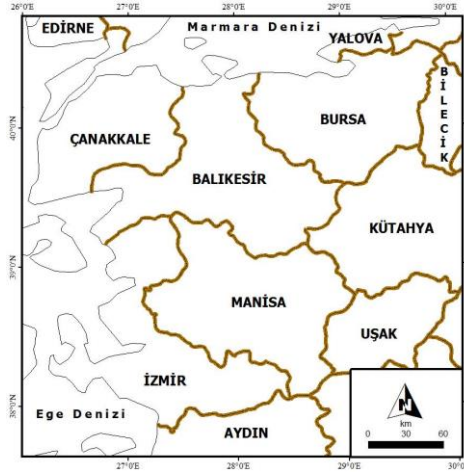
Suç oranlarının yüksek olması en az sıklıkla belirtilen sorun olmak durumundadır.

Halk imajına göre, Balıkesir çok sayıda olumlu imaj elamanına sahiptir. Belirlenen on özellik içinde üç özellik %50'nin altında sıklıkla ifade edilmiştir (Tablo 6). Bunlar; diğer (%4), üniversitenin varlığı (%37) ve çarşı hariç ulaşımın kolaylığı, yer değiştirmenin kolay oluşu (%43) ve üniversitenin varlığıdır. Üniversitenin şehirselleşmenin önemli parçası olmaması, kuruluş tarihinin göreceli olarak yeni oluşu (1992) ile ilgili olduğu kadar, özellikle şehirden 18 km uzakta bulunması ve Tıp Fakültesi Araştırma Hastanesinin tam teşekküllü olarak hizmet vermemesi ile de ilgisi vardır. Şehrin sıklıkla belirtilen en önemli özelliği, küçük ve sakin oluşudur (%75). Ucuz oluş başka bir özellik olmuştur (%72). Çevrenin temiz oluşu %70'e yakın sıklıkta (%67) ifade edilmektedir. Güvenli oluş (%57), büyük şehirlere yakın oluş (%56), denize yakın oluş ve iklim şartlarının uygun oluşu (%54) diğer önemli özelliklerdir. Şehirde adrese dayalı nüfus kayıt sistemine göre 278 bin kişi yaşamaktadır. Dolayısıyla, fazla büyük değildir. Bu durum kısmen de olsa ucuz olmasına neden olmaktadır. Nüfusu kalabalık olan yerleşmelerde toplanmadan dolayı hayatın maliyeti artmaktadır.

Tablo 6: Size göre Balıkesir şehrinin olumlu şehirselleşme özellikleri nelerdir?

	SIKLIK	%
Ucuz oluşu	314	72
Küçük ve sakin oluşu	330	75
Büyük şehirlere yakın oluşu	243	56
Denize yakın oluşu	238	54
Güvenli oluşu	251	57
Çevrenin temiz oluşu	295	67
Çarşı hariç ulaşımın kolay, yer değiştirmenin kolay oluşu	188	43
Üniversitenin varlığı	161	37
İklim şartlarının uygun oluşu	237	54
Diğer	17	4

Şehrin izafi konumunun şehirselleşme imajına olan olumlu katkıları vardır. Şehir İzmir ve Bursa'ya hemen hemen eşit zaman mesafesinde bulunmaktadır. Yine Edremit Körfezine yaklaşık 95-100 km kadar uzaklıktadır (Harita 2).

Şekil 2: Balıkesir ili lokasyon haritası

Sonuç

Şehirler çok sayıda insandan oluştuğu gibi çok sayıda imajlar bütünüdür. Bu imajlar öznedir. Her kişinin kendi “özel coğrafyaları” (Lowenthal, aktaran Tümertekin ve Özgüç, 2006: 41) vardır. Bu özel coğrafyalar insanın şehirsel çevreyle etkileşimi sonucu oluşur. “Özel coğrafyaların” bilinmesi şehirsel mekânın şekillenmesi ve farkındalığının ortaya çıkmasında olumlu yönde etkisi vardır. Kentsel imajlar, bir bütün şeklinde değil, şehrin değişik yerleriyle ilgili parçalardan oluşmaktadır. Kuşkusuz oluşan şehirsel imajın hepsi olumlu parçalardan ibaret değildir. Bu imajların değerlendirilmesi, olumsuz imajların bertaraf edilmesinin yollarından biri de şehirsel imajın analiz edilmesidir. Bu çalışmada Balıkesir şehir imajı, şehirsel problemleri ortaya çıkarılması açısından analiz edilmiştir. Ayrıca şehrin olumlu yönleri de ifade edilmektedir.

Balıkesir şehri fazla büyük olmayan bir alanda kurulmuştur. Dolayısıyla mahalle düzeyinde olumlu imaj elemanlarının varlığı sit alanın küçük olmasından kaynaklanmaktadır. Ulaşımın kolaylığı, mahallelerin yeri ve çarşıya merkeze yakınlık başlıca olumlu imaj elemanlarıdır. Olumlu imaj elemanlarının aksine, olumsuz imaj elemanlarında toplanma yoktur. Mahallelerin manzaralı olmaması sit alanının doğal coğrafi özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Çünkü şehir daha çok ova yüzeyinde yayılmış göstermektedir. Yeşil alanların azlığı ve çevre, su kirliliği diğer olumsuz elemanlardır.

Halkın şehir imajının bütünüyle olumlu imaj elemanlarından oluştuğunu söylemek mümkün değildir. Olumsuz imaj elemanlarının ortaya çıkışının birçok nedeni vardır. Şehrin kuruluş ve gelişmesinde planlamanın rolü, göreceli karşılaştırma, izafi konumun olumsuz etkisi ve şehir nüfusunun azlığı bunlar arasındadır. Halk imajının başlıca olumsuz elemanları, çarşıda trafik ve park sorunu, ekonomik olarak geri kalma ve yeme içme dışında boş vakit geçirilecek alanların yokluğudur. Boş zamanı değerlendirmede eksikliklerin ortaya çıkışında nüfus miktarının az oluşunun da etkisi olmalıdır. Çünkü her faaliyetin

ekonomik olarak devamını mümkün kılacak nüfus eşik değerleri vardır. Arsa-konut ve kira fiyatlarının yüksekliği ve alt yapı yetersizliği de negatif imaj elemanlarıdır.

Balıkesir şehri halk imajı çok sayıda olumlu imaj elemanından oluşmaktadır. Küçük ve sakin oluş, ucuzluk, çevrenin temiz oluşu, büyük şehirlere ve denize yakınlık, iklim şartlarının uygun oluşu olumlu imaj elemanlarındandır. Kuşkusuz bu özellikler birden bire ortaya çıkmamakta, zamanla oluşmaktadır. Kamu ve yerel yönetimlerin faaliyetleri olumlu imajı etkilemektedir. Şehrin özel konumu hem olumlu imajın şekillenmesinde hem de olumsuz imajın ortaya çıkmasında rol oynamaktadır. Çünkü büyük şehirlere yakınlık bir üstünlük olduğu gibi ekonomik olarak göreceli karşılaştırma ile şehir ekonomisinin Bursa ve İzmir şehirlerine göre zayıflığını da ortaya çıkarmaktadır.

Kuşkusuz şehrin sit alanını veya özel konumunu değiştirmek mümkün değildir. Ancak beşeri özellikler dikkate alınarak şehrin planlanması, bu çalışmanın yanında başka amaç gruplarının şehri nasıl gördüğü ile ilgili çalışma yapılarak olumlu imaj elemanlarının devamı, olumsuzların bertaraf edilmesi gerekmektedir.

Kaynaklar

- Aliağaoğlu, A. (2007). "Davranışsal Coğrafyaya Bir Örnek: Öğrenci Merkezli Balıkesir Şehir İmajı", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 17, S. 1, s. 17-44.
- Aitken, S.C., Cutter, S.L., Foote, K.E., (1989), "Environmental Perception and Behavioral Geography", *Geography in America*, (Ed. Gary L., Gaile ve Cort J. Willmont) s. 219-238, Merril Publishing Company, Columbus.
- Bal, H., Aygül, H., Uysa, M.T., Oğuz, Z.N. (2012). "Muhtarların Sosyo-ekonomik Özellikleri ve Mahalle-Kentsel Sorunlara Yaklaşımları", *Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 17, S. 2, s. 17-40.
- Bergman, E. F. (1995). *Human Geography, Cultures, Connections and Landscapes*, Printice Hall, USA.
- Brain, D.e Study, Ronald Van, K., Weesep, J.V. (2011). "Resident Perceptions of Flagship Waterfront Regeneration: The Case of The Kop Van Zuid in Rotterdam", *Tijdschrift Voor Economische en Sociale Geografie*, Vol. 102, Issue 2, p. 125-145.
- Can, C.M., Kazancı Başaran, Z. (2014). "Kent Markası ve İmajının Belirlenmesi: Rize Örneği", *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, Cilt 2, Sayı 42, s. 27-42.
- Çalışkan, U., Tutar, H., Sallan, S. (Editörler). (2014). *Kars Algısı, İmajı ve Marka Kimliği Araştırması*, T.C. Serhat Kalkınma Ajansı, Kars.
- Cürebal, İ., Efe, R., Soykan, A., Sönmez, S. (2008), "Balıkesir Kent Merkezi Yerleşim Alanı İle Jeomorfolojik Birimler Arasındaki İlişkinin CBS ve US Yöntemleriyle Belirlenmesi", *Ulusal Jeomorfoloji Sempozyumu*.
- Demirel, M. (2014). "Burdur Kent İmajı: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir Alan Araştırması", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 6, Sayı 10, s. 230-241.
- Görkemli, N., Tekin, G., Baypınar, Y. E. (2013) . "Kültürel etkinlikler ve kent imajı-Mevlana törenlerinin Konya kent imajına etkilerine ilişkin hedef kitlelerin görüşleri", *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 2(1), s. 151-171.
- Görkemli, N., Solmaz, B. (2014). "Konya ile İlgili Basında Yer Alan Haberlerin Kent İmajı Açısından Değerlendirilmesi", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Dr. Mehmet YILDIZ özel sayısı, s. 145-157.
- Günel, F.E. (2008). *Kent İmajı ve Kentsel Doku Bağlamında Çanakkale Kent Merkezinin İrdelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Karadağ, A., Turut H. (2013). "Üniversite öğrencilerinin Kentsel Çevre Algısı Üzerine Bir Araştırma: İzmir Örneği", *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 11 (1), s. 31-51.
- Knox, P. L. (1982). *Urban Social Geography, An Introduction*, Longman, New York.

- Köksal, Y., Sarı, S. (2014). “Burdur Kent İmajının Yerel Halk İle Üniversite Öğrencileri Arasındaki Karşılaştırmalı İncelenmesi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 42, s. 279-288.
- Lopez, N., Lukinbeal, C. (2010). “Comparing Police and Residents’ Perception in Crime in a Phoenix Neighborhood using Mental Maps in GIS”, *Yearbook of the Association of Pacific Coast Geographers*, Vol. 72, p. 33-55.
- Lynch, K. (2010). *Kent İmgesi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Pocock, D., Hudson, C.R. (1978). *Images of Urban Environment*, Macmillan Press Ltd., London and Basingstoke.
- Özdemir, Ş., Karaca, Y. (2009). “Kent Markası ve Marka İmajının Ölçümü: Afyonkarahisar Kenti İmajı Üzerine Bir Araştırma”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt 11, Sayı 2. s.113-134.
- Özilhan Özbey, D., Başer, H.H., (2015). “ Kent Marka İmajı Oluşumunda Etkili Unsurların Önem ve Yeterlilik Derecelerinin Konya Açısından İncelenmesi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 8, Sayı 39, s. 923-932.
- Olca, A., Doğan, G. (2015). “Bir Destinasyon Olarak Gaziantep Şehir İmajına Yönelik Öğrenci Görüşleri”, *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 15, Sayı 2, s. 235-267.
- Sağdıç, M. (2014). “Üniversite Öğrencilerinin İstanbul’a İlişkin Algılarının Şehir İmajı Açısından Analizi”, *Turkish Studies, International Periodical For language, Literature and History of Turkish or Turkic*, Vol 92, Winter, p. 1267-1283.
- Seymour, M., Wolch, J., Reynolds, K.D., Bradbury, H. (2010). “Resident Perceptions of Urban Alleys and Alleys Greening”, *Applied Geography*, Vol. 30, Issue 3, p. 380-393.
- Şahbaz, R. P. ve Kılıçlar, A. (2009). “Filmlerin ve televizyon dizilerinin destinasyon imajına etkileri”, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 1(1), s.31-52.
- Temurçin, K., Keçeli, K. (2015). “Bir davranışsal Coğrafya Çalışması: Isparta Şehri Örneğinde Uluslararası Öğrencilerin Kentsel Mekân Algısı”, *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 36, s. 117-138.
- Tolun, B., (1980) “Davranışlara Yönelik Coğrafya, Anglo-Saksonların “Behavioral Geography”si ve Sosyo-Ekonomik Deneyimleri”, *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi* 23: 257-277.
- Tunçel, H. (2002). “Türk Öğrencilerinin Zihin Haritalarında İslam Ülkeleri”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 12, Sayı 12, s. 83-103.
- Tunçel H. (2009). “Kentsel Mekânın Algılanması: Elazığ Örneği,” Ankara Üniversitesi V. *Ulusal Coğrafya Sempozyumu (16-17 Ekim 2008)* Ankara.

Doğu Coğrafya Dergisi, 2017; 37: 1-20- *Balıkesir'de Şehirsel İmaj: Şehirsel Problemlerin Tespitine Yönelik Bir Araştırma*

Tümertekin E., (1978). *Beşeri Coğrafya 'ya Giriş*. İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayın No. 100.

Tümertekin, E., Özgüç, N. (2006). *Beşeri Coğrafya: İnsan. Kültür. Mekân*, Çantay Kitabevi, İstanbul.

Türkçe Sözlük. (2011). Türk Dil Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Yıldırđan, R., Batman, O., Sarışık, M. (2015). "Sapanca'nın Turistik Destinasyon İmajı Üzerine Bir Alan Araştırması", *İşletme Bilimleri Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, s. 109-125.

SIİRT İLİNİN NÜFUS GELİŞİMİ, YAPISI VE DAĞILIŞI

The Growth, Structure and Distribution of Population in Siirt

Yrd.Doç.Dr. Adnan ALKAN*

ÖZ

Siirt ili, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Dicle bölümünde yer almaktadır. Cumhuriyet öncesi dönemde zaman zaman fazlaca nüfus barındıran Siirt, bazen de çeşitli unsurların etkisiyle nüfusunun oldukça seyrekleştiği anlaşılmaktadır. Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze doğru ise ildeki yerleşmelerin sayısı arttıkça ve yerleşmeler büyüdükçe, nüfusun da arttığı gözlenmektedir. Ancak İlin idari taksimatında yapılan düzenlemeler ve göçlerden dolayı nüfus miktarında önemli değişikliklerin yaşandığı görülmektedir.

Siirt ili, 2015 yılı adrese dayalı kayıt sistemine göre, 320351 kişilik bir nüfusa sahip olup nüfus büyüklüğü bakımından Türkiye illeri içinde 58. Sırada yer almaktadır. Cumhuriyet tarihi boyunca yıllık ortalama %2,4'lük artış oranıyla ülke ortalamasının üstünde bir nüfus artışına sahip olan Siirt, genç ve dinamik bir nüfus barındırır. Nitekim il nüfusunun %36,8'i 0-14 yaş aralığındaki çocuk nüfustan oluşmakta olup, %24 olan ülke ortalamasının çok üstünde bir değer göstermektedir. Yöre, yüksek bir doğurganlığa sahip olmasına rağmen, göçlerle önemli bir nüfus kaybı yaşamaktadır. Siirt, %o-17,52'lik net göç hızıyla Türkiye'de en fazla göç veren 10. İl konumundadır. Siirt ilinde, nüfus artışı ve miktarı üzerinde ekonomik yapı, Sosyal olgular, göçler, terör olayları ve idari taksimatta yapılan düzenlemeler gibi unsurlar belirleyici olmuştur.

Sahip olduğu coğrafi konumunun oluşturduğu dezavantajların etkisiyle fazlaca nüfuslanmayan Siirt, topografik özelliklerin farklılık göstermesi neticesinde nüfusun il genelinde dengeli dağılmadığı görülmektedir. Siirt'te nüfus yoğunlukla idari ve fonksiyonel anlamda gelişmiş birkaç şehirde yoğunlaşmaktadır. Nüfusun yaklaşık olarak 2/3'ü sadece Siirt ve Kurtalan şehirlerinde toplanmıştır. Kırsal kesimlerde de nüfus yoğunlukla yerleşmeye uygun düzlükler ile su kaynaklarının bol olduğu kesimlerde yoğunlaşırken, engebeli ve dağlık alanlarda ise nüfus seyrekleşmektedir.

Bu çalışmada Siirt ilinin nüfus gelişimi ve yapısı incelenerek, İlde nüfusun nasıl bir dağılım gösterdiği ve bu dağılımı etkileyen faktörler irdelenmiştir. Siirt'in nüfusu incelenirken, çeşitli kuruluşlardan elde edilen veriler, mülakatlar, anket ve literatür çalışmalarından yararlanılarak analizler yapılmıştır. İlin nüfus yapısı ve dağılımı ortaya

* Siirt Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, ad_alkan@siirt.edu.tr

Dergiye Müracaat Tarihi: 12.12.2016

konarak, geleceğe yönelik nüfus projeksiyonları ve planlamaları ile ilgili değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Siirt, Nüfus, Göç, Yerleşmeler

ABSTRACT

Siirt is located in the Tigris section of South-eastern Anatolia Region. Although Siirt hosted a huge number of the population at times before the Republic period, now it is understood that there is a decline in population because of some various factors. It is observed that the population of the city has been increasing by the growing number of the settlements. However, it is also observed that changes made in the administrative division of the city caused significant changes in the amount of the population.

According to the address-based registration system in 2015, Siirt has a population of 320,351. It ranks as the 58.th city amongst Turkish cities in terms of population. Throughout the history of the Republic, with its population growth above the national average, Siirt has a young and dynamic population. In fact, % 36.8 of the population involves 0-14 ages people and it shows a value highly above the national average which is % 24. Although the city has a high fertility rate, it also has a population loss because of migration. With its % 17,52 migration speed, it ranks as the 10th city amongst the Turkish cities as a place which creates the most rate of immigration. In Siirt, some factors such as economic structure, social phenomena migration, terrorist acts and regulations have played an important role in the population growth and amount.

Although Siirt has little population because of disadvantage influences of its geographical position, it is also seen that there isn't a balanced distribution in terms of population because of its differential topographical features. There is a population density especially in some cities which are developed in terms of administrative and functional. Approximately 2/3 of the population gathers around Kurtalan and Siirt. Although in rural areas population density is seen in flat lands and watery places, population becomes sparse in highlands.

In this study, by examining the development and characteristics of the population of Siirt, the demographic structure of the city has been revealed. When examining the population of Siirt, the analyses were made by using of the data obtained from the various organizations, interviews, surveys and literature studies. With expression of demographical structure and distribution of the city, demographical projections and plans towards the future has been evaluated.

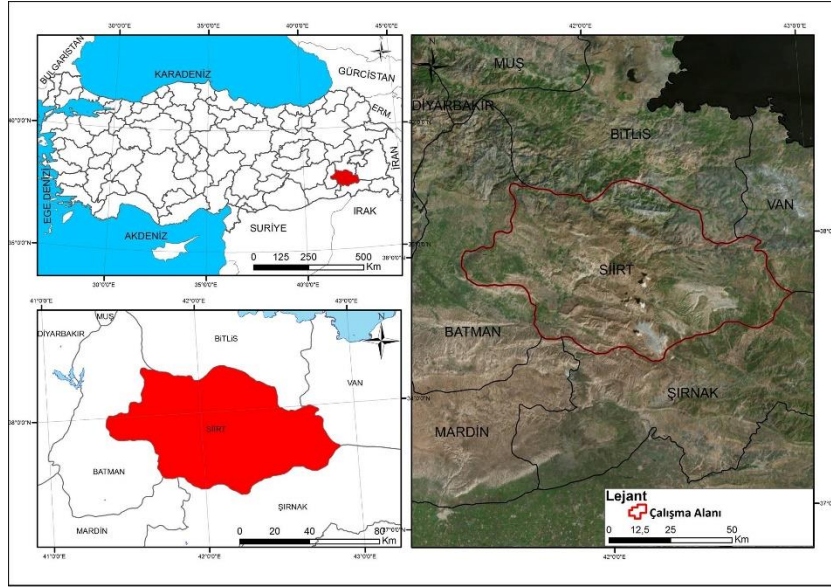
Key Words: Siirt, Population, Migration, Settlements

1. GİRİŞ

Dünyanın tamamında veya belirli bir bölümünde ne kadar insanın yaşadığı hemen her dönemde dikkat çeken bir husustur. İlk çağlardan beri toplumlar nüfus üzerinde politikalar geliştirmiştir. Bazı din adamları, düşünür ve filozoflar da çok eski devirlerden beri yazdıkları eserlerde buldukları toplumun iktisadi yapısı ve nüfus etkileşimleri üzerinde durmuşlardır. (Güneş, 2009: 127). Geçmişten bugüne, nerede, ne kadar, hangi özellikte İnsanın yaşadığı, kaç kişinin yer değiştirdiği, bunların nedenleri ve sonuçları farklı amaçlar için araştırılarak ortaya konulmuştur. Hem nüfusun miktarı, hem de sahip olduğu çeşitli özellikler her dönemde insanlığın ilgilendiği konuların başında gelmiştir. Ancak özellikle 20. yüzyıldaki dünya nüfusunda daha önce görülmemiş değişimlerin yaşanması, nüfus konusuna farklı bir boyut getirmiştir. Modern toplumun oluşum dinamiklerini yaratan bu köklü sosyal ve ekonomik değişim, geçtiğimiz yüzyıla damgasını vuran bir süreç olarak yakın insanlık tarihinde yerini almıştır (Yüceşahin, 2009:2). Böylece bir yandan birçok ülkede, aşırı nüfus artışına karşı önlem alma; diğer yandan da yüzyılın sonlarına doğru, gerileyen veya yaşlanma dolayısıyla ortaya çıkan sorunlara karşı alınacak önlemler üzerinde durulmaktadır (Şahin, 2010:17).

Özellikle son yıllarda daha nitelikli yaşam ve sürdürülebilir kalkınma için etkili bir nüfus politikası izlenmesinin gereği herkes tarafından kabul edilmektedir. Bu durum her şeyden önce, daha rahat bir yaşam ve sahip olunan kaynakları etkili bir şekilde kullanmak için gereklidir. Ayrıca olası sorunlara karşı çözümler üretebilmek, gelecek nesillere yaşanabilir bir dünya bırakabilmek, geçmişten gelen, doğal ve kültürel mirası koruyarak geleceğe aktarabilmek, gibi gerekçelerle de etkili bir nüfus politikası uygulamanın gereğine inanılmaktadır. Bunun yanı sıra ülkelerin mevcut koşullarını geliştirebilmesi veya sosyo-ekonomik açıdan geleceğe yönelik doğru planlamalar yapabilmesi için nüfus miktarını ve özelliklerini iyi analiz etmesi gerekir. Kamu hizmetlerinin etkili ve verimli bir şekilde yürütülebilmesi, ekonomik kaynaklarının doğru ve dengeli kullanılabilmesi, toplumun sosyo-kültürel yapısının ortaya konulabilmesi, nüfus hareketlerinin yön ve sebeplerinin analiz edilebilmesi; nüfusun miktarı, mekânsal dağılışı, yaş gruplarına göre dağılımı, cinsiyet yapısı, ekonomik faaliyet guruplarına dağılışı gibi unsurlara bağlıdır (Zaman ve Coşkun, 2008: 263). Günümüzde nüfus miktarı ve nitelikleri önceki devirlerle kıyaslanmayacak kadar önemli bir husus olup kalkınmanın ön koşullarından biri haline gelmiştir.

Çalışmanın konusunu oluşturan Siirt'in nüfus özellikleri bu bağlamda gerek bulunduğu bölge gerekse ülkemiz için son derece önemlidir. İl nüfusunun iyi bir şekilde analiz edilebilmesi için öncelikle Siirt'in bazı genel özelliklerinin bilinmesi faydalı olacaktır. Zira çalışma sahasının konumu, topografik özellikleri ve sosyo-kültürel yapısı gibi bazı temel nitelikleri, nüfusun dağılışı, göçler, doğurganlık oranları gibi nüfus parametreleri üzerinde belirleyici olmaktadır. Siirt ili, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Dicle Bölümü sınırları içerisinde yer almakta olup doğuda Şırnak ve Van, kuzeyde Batman ve Bitlis, batıda Batman ve güneyde Şırnak ve Mardin illeri ile çevrilidir. (Şekil 1). İlk yerleşme izlerinin M.Ö. 3000'li yıllara uzandığı ve tarih boyunca çok çeşitli uygarlık ve kültürlerin izlerini taşıyan Siirt, nüfus miktarı ve yapısı bakımından önemli farklılıklar göstermiştir. Cumhuriyet tarihi boyunca da Siirt ilinde nüfusun genel olarak genç, dinamik bir yapıda olduğu ve sürekli artış eğilimi gösterdiği anlaşılmaktadır.

Şekil 1: Siirt İli Lokasyon Haritası

Demografik açıdan içinde bulunduğu coğrafi bölgeyle büyük benzerlikler gösteren Siirt, bunun yanında doğal ve beşeri koşullarının gösterdiği bazı farklılıklar nedeniyle kendine has bir demografik yapı meydana getirmektedir. Özellikle göçlerle verilen nüfus kaybı, mevsimsel göçlere dayalı ritmik yer değiştirmeler, yüksek nüfus artış ve doğurganlık oranlarıyla dikkat çeken çalışma sahası, demografik açıdan incelenmeye değer bir konumdadır.

II. AMAÇ ve YÖNTEM

Çalışmada, Siirt ilinin çeşitli demografik özelliklerinin yorumlanması, nüfusun tarihsel gelişiminin ve genel karakterinin ortaya konulması ve günümüzde nüfusun nasıl bir dağılım gösterdiği irdelenmiştir. Bu bağlamda, 1927–2000 yılları arasında yapılan nüfus sayım sonuçları ile Türkiye İstatistik Kurumu Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi verileri, temel veri olarak kullanılmıştır. Sahanın, Osmanlı Dönemi'ne ilişkin nüfus verileri, dönemle ilgili çalışmalardan sağlanmıştır. Ayrıca 1:25.000 ve 1:100.000 ölçekli topografya haritaları, 1:100.000 ölçekli toprak haritaları ise yardımcı materyal olarak kullanılmıştır. Çalışmada nüfus sayımları ve diğer araştırmalardan elde edilen istatistik verilerin, beşeri coğrafya metodolojisi içerisinde analitik yaklaşımlar kullanılarak yorumlanması yoluna gidilmiş ve böylece elde edilen haritalar, nüfus piramitleri, şekil ve grafik gibi görsel ifade yöntemleriyle mevcut demografik yapı ortaya konulmaya çalışılmış, nüfus dağılımı ve bu dağılımı etkili olan faktörler irdelenmiştir. Bunun yanında mevcut demografik yapı ışığında ve sahayla ilgili

1990-2015 yılları aralığı nüfus miktarları dikkate alınarak ve bu dönemdeki artış seyirleri, doğumlar, ölümler ve göçlerle ilgili nüfus verilerinin de yardımıyla, başta TUİK Metodu olmak üzere Üssel, Birleşik Faiz, En Küçük Kareler, Aritmetik (Doğrusal) yöntemler kullanılarak, geleceğe yönelik nüfus projeksiyonları ve demografik analizler yapılmıştır.

III. NÜFUSUN TARİHSEL GELİŞİMİ

Siirt il nüfusunun gelişimini genel olarak Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet dönemi olmak üzere iki dönemde incelemek uygun olacaktır.

A. Cumhuriyet Öncesi Dönem

Cumhuriyet öncesi dönemde Siirt ili nüfusu ile ilgili veriler oldukça yetersiz olup elde edilen verilerin çoğunluğu salname kayıtları, Osmanlı dönemi nüfus sayımları, yerli ve yabancı seyyahlar ve müelliflerin eserlerine dayanmaktadır. Ancak elde edilen bilgilerin önemli bir kısmı, Osmanlı'nın son dönemlerine denk gelmekte ve daha eski dönemlere ait bilgiler azdır. Ancak bütün bu eksikliklere rağmen eldeki kaynaklar, yöre nüfusunun geçmiş dönemlerdeki miktarı üzerinde bir kanaat oluşturması açısından oldukça önemlidir.

Yerleşmelerin kuruluş ve gelişmesinde etkili olan tarihi süreçler, nüfusunda dağılışı ve yoğunluğunu etkilemektedir. Tarih boyunca insanların yaşam alanı olarak neden belli alanları tercih ettikleri, doğal coğrafyanın yörenin geleceğini nasıl şekillendirdiğini ve mevcut potansiyeline geçmişin ne derece katkı sağladığı, yörenin nüfuslanmasında oldukça önemlidir. Bu sayede gelecek dönemler için yerleşmelerdeki nüfus ve mekân ilişkisi hakkında fikir sahibi olunabilir (Yıldız, Döker, 2016: 36). Bu bağlamda Siirt ve çevresinin yerleşme tarihi ve geçirmiş olduğu süreçlerin bilinmesi, günümüzdeki nüfusun daha iyi analiz edilmesine katkı sağlamaktadır.

Siirt ve çevresi günümüzde olduğu gibi, farklı iki bölgenin; Anadolu ile Mezopotamya'nın kesişim alanında kurulmuş ve bundan dolayı tarihsel süreç içerisinde her iki bölgede hem siyasi, hem de kültürel bağlamda meydana gelen gelişmelerden büyük ölçüde etkilenmiştir ve denebilir ki söz konusu iki bölgeye adeta eklenmiştir (Saraçoğlu, Yıldız, 2006: 620). Bu nedenle kuzeyinde ve güneyinde ortaya çıkan uygarlıklar, yörenin kültürel gelişimi ve nüfus yapısı üzerinde etkili olmuştur. Ancak yörede tarih boyunca ulaşım ve topografik koşulların oluşturduğu elverişsizliklerin etkisiyle çok gelişmiş kentlerin ortaya çıkmadığı ve fazlaca nüfuslanmadığı anlaşılmaktadır.

Ulaşım şartlarının ve topografik koşulların oluşturduğu dezavantajlara rağmen Siirt ve çevresi tarih boyunca önemli medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır. Siirt'in bilinen en eski tarihinin M.Ö. 3000'li yıllara kadar uzandığı anlaşılmaktadır (Siirt İl Yıllığı, 1998: 33). Ancak yörenin bugünkü nüfus yapısını etkileyen temel gelişme, Siirt ve çevresinin İslam egemenliğine girmesiyle olmuştur.

Siirt, İslam döneminde Hz. Ömer'in komutanlarından İyaz Bin Ganem tarafından bütün bölge ile birlikte 639'da fethedilmiştir. Bu fetihle birlikte yöre, kalıcı olarak Müslümanlığın etkisi altına girmiştir. İslam inancının Siirt ve çevresine yerleşmesiyle birlikte, sırasıyla Emeviler ve Abbasiler egemenlik sağlamıştır. Daha sonra 1000'li yıllarda sırasıyla Mervaniler, Artuklular ve Anadolu Selçuklular yörede hüküm sürmüşlerdir. Bu

dönemlerde artık önemli bir yerleşme olan Siirt, bilginlerce tercih edilen (Azimli, 2006: 130), gelişmiş ve fazlaca nüfus barındıran bir merkez konumundaydı. Yöre, 1230'lu yıllarda Moğol istilasına maruz kalmış, bu süreçte kentler yakılıp, yıkılmış ve nüfusun büyük bir kısmı katledilmiştir (Özdemir, 2010: 35, İbnü'l Esir, XI: 94). Moğol istilasından sonra Siirt ve çevresinde sırasıyla İlhanlılar, Akkoyunlular ve Safeviler egemen olmuştur. Safevi hükümdarı Şah İsmail, Yavuz Sultan Selim ile 1514 yılında girdiği Çaldıran Savaşını kaybedince, İdris-i Bitlis'in katkılarıyla Siirt ve çevresi de Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun diğer yerleriyle birlikte Osmanlı hâkimiyeti altına girmiştir (Sözer, 1969: 93, Tuncel, 2009: 173).

Yöre, Osmanlılar tarafından ele geçirildikten sonra 1523 yılında, Diyarbakır Beylerbeyliği'ne bağlı bir kazaya dönüşmüştür. Bu yıldaki tahrir defterlerinde Siirt, 25 köy ve 2 mezradan oluşmaktaydı. Merkezinde ise 4 mahalle, 217 hane, 74 mücerredinden oluşan Ermeni cemaati ve 14 hane ile 4 mücerredinden oluşan küçük bir Yahudi topluluğu bulunmaktaydı. Müslümanların ise 402 hane ve 58 mücerreddeleri vardı. Siirt'in hangi tarihte sancak olduğuna dair herhangi bir bilgi bulunmamasına rağmen, 1567 yılındaki tahrir defterlerinde sancak olarak görülmektedir. Bu yıldaki tahrir defterinde Siirt, 27 köy ve 7 mezradan oluşmaktaydı. Aradan geçen 44 yıllık zaman zarfında yörede önemli bir değişikliğin olmadığı anlaşılmaktadır. XVI. yüzyıl boyunca Siirt'te Müslümanlar ve Zimmiyanlar (Ermeni, Yakubi, Nasturi ve Yahuda) birlikte yaşamaktaydılar. Siirt, XVII. Ve XVIII. yüzyılda da Diyarbakır'e bağlılığı devam ettirmiştir (Erpolat, 1999:553). İdari olarak 1880 yılına kadar Diyarbakır Vilayetine bağlı sancak konumunu koruyan Siirt, bu yıldan sonra ise Bitlis Vilayetine bağlanmıştır. Bu dönemde Siirt Sancağı, Siirt, Şirvan, Pervari ve Garzan olmak üzere 4 kaza ve Rıdvan, Zeyraki ve Deyr Gül olmak üzere 3 nahiye ve 570 köyden oluşmaktaydı.

Osmanlı döneminde yöre nüfusu hakkındaki sağlıklı bilgilere daha çok XIX. yüzyıldan itibaren ulaşılmaya başlanmıştır. XIX. yüzyılın başlarında Siirt ve yakın çevresinin nüfusu ile ilgili kısıtlı bilgilere daha çok yabancı seyyahların gözlemleri neticesinde ulaşılmıştır. Bu dönemde Macdonald Kinneir, J. Shiel ve Ainstworth gibi seyyahlar sadece Siirt merkez nüfusu ile ilgili bilgiler verirken, diğer ilçelerin nüfus miktarı ile ilgili bilgilere değinmemişlerdir. (Sözer, 1969:93, Tuncel, 2009: 174).

XIX. yüzyılda yöre nüfusu hakkında en sağlıklı bilgiler ise 1871 tarihli Diyarbakır Vilayet Salnamesinde rastlanmaktadır. Bu tarihte yapılan sayıma göre Siirt sancağında 52143 Müslüman ve 17306 Gayrı Müslim yaşamaktaydı (Sırma, 2006: 123). Yine 1881-1882 tarihli Bitlis Vilayet Salnamesine göre Siirt sancağında 49095 Müslüman, 11971 Gregoryen Ermeni, 2446 Katolik, 435 Protestan, 1720 Monofizit olmak üzere toplamda 65667 kişi yaşamaktaydı (Demirtaş, 2007: 139-140). 1892 tarihli Bitlis Vilayet Salnamesine göre de Siirt sancağında 59489 Müslüman ve 16425 Gayrı Müslim olmak üzere toplam 75914 kişi yaşamaktaydı. Cuinet'in verilerine göre de 1890'da Siirt sancağında 64448 Müslüman ve 36294 Gayrı Müslim olmak üzere toplam 100742 kişi yaşamaktaydı (Cuinet, 1891, Yurt Ansiklopedisi, 1982: 6682-6683). Cuinet'e göre Gayrı Müslim Nüfusun büyük bir kısmı Gregoryan Ermenilerinden oluşurken geriye kalan kısmı ise Katolik, Protestan, Keldani, Süryani ve Yezidilerden oluşmaktaydı. XIX. yüzyılın sonları ile XX. yüzyılın başlarında Siirt ve çevresi, meydana gelen Ermeni olayları, aşiretler arası çatışmalar ve merkezi yönetime

yönelik başkaldırıları nedeniyle oldukça zarar görmüştür (Tuncel:2009,174). Bütün bu olumsuzlukların yanı sıra 1914 yılında I. Dünya Savaşı'nın ortaya çıkması ve hemen sonrasında ülkemizde ve Siirt'te girişilen Kurtuluş Savaşı neticesinde nüfusun büyük kısmı bu savaşlarda kaybedilmiştir. Nitekim 1914 yılında ilin nüfusu XIX. yüzyılın sonuna göre yarı yarıya azalmıştır. Nüfus kaybı Kurtuluş Savaşı sürecinde de devam etmiş ve yöre eski dinamizmi ve kültürel zenginliğini kaybetmiştir.

B. Cumhuriyet Dönemi

Siirt ili ile ilgili sağlıklı nüfus verilerine Cumhuriyet dönemiyle birlikte ulaşılmaya başlanmıştır. Osmanlı döneminde bir kaza konumunda olan Siirt, Cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte il statüsüne kavuşmuştur. Söz konusu yeni idari taksimata bağlı olarak Siirt iline bağlı yerleşim birimlerinin sayısı da oldukça artmıştır. Nitekim Cumhuriyetin ilk yıllarında Siirt iline bağlı 7 kaza ve 728 köy bulunmaktaydı.

Bilindiği üzere Cumhuriyet döneminde ilk nüfus sayımı 1927 yılında yapılmıştır. Bu sayım döneminde Siirt ilinin nüfusu 101529 olup nüfusun %78'i kırsal kesimde yaşarken % 22'si ise şehirlerde yaşamaktaydı. Esasen ilin nüfusu XIX. yüzyılın sonları ile mukayese edildiğinde nüfusun hemen hemen değişmediği dikkat çekmektedir. Ancak bu durum nüfus artışından ziyade ilin yönetim sınırları içerisine dahil olan yeni yerleşim birimlerinin sağladığı katkıdan kaynaklanmaktadır. Zira Siirt ve çevresi Ermeni olayları, aşiretler arası çatışmalar ve savaşlardan dolayı yüksek oranda nüfus kaybı yaşamış ve nüfus artışını sağlayacak genç erkek nüfusun önemli kısmını bu süreçte kaybetmiştir. Bu nedenle bu sayım devresindeki nüfus miktarı üzerinde doğal unsurlardan ziyade diğer faktörler belirleyici olmuştur. Özellikle idari taksimatta yapılan değişiklikler bu devrede ve Cumhuriyet tarihi boyunca Siirt ilinde nüfus artışı ve miktarı üzerinde belirleyici olan temel unsurların başında gelmektedir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında savaşların oluşturduğu olumsuzluklar yavaş yavaş ortadan kalkmaya ve genç Türkiye Cumhuriyeti kalkınmaya başlamıştır. Nitekim 1935 yılında yapılan ikinci nüfus sayımında ülke genelinde nüfusun doğal seyrini yakalamasıyla birlikte nüfus hızla artmaya başlamıştır. Siirt ili de bu sayım döneminde 127518 kişilik bir nüfusa sahipti. Önceki sayım dönemine göre yıllık nüfus artışı %3,2 gibi yüksek bir değere ulaşmıştır. Aynı artış eğilimi 1940 yılı genel nüfus sayımında da devam etmiştir. Bu sayım döneminde ilin nüfusu önceki döneme göre %3 oranında artmıştır. Ancak daha sonra 1940'lı yıllarda ortaya çıkan II. Dünya Savaşı, tüm dünyada olduğu gibi ülkemizi ve Siirt'i de etkilemiştir. Bu dönemde yaşanan genel sefalet hali ve erkek nüfusun savaş nedeniyle silah altına alınmasından dolayı nüfus azalmıştır (Bulut, 2000: 25). Zira 1945 yılında yapılan genel nüfus sayımında söz konusu olumsuzlukların etkisiyle Siirt'te nüfus 133627'ye gerilemiştir. Önceki sayım dönemine göre ilin nüfusu yıllık %-1,8 oranında azalmıştır.

Daha sonra 1950'li yıllara doğru II. Dünya Savaşının oluşturduğu olumsuzluklar ortadan kalkmaya ve ülkemiz tekrardan kalkınmaya başlamıştır. Çok partili sisteme geçilen bu dönemle birlikte büyük kalkınma hamleleri gerçekleşmiştir. Özellikle tarım, ulaşım ve haberleşme alanında meydana gelen büyük değişim ve dönüşümle birlikte ülkede ticaret de hızla gelişmiştir. Söz konusu olumlu hava Siirt ilinde de hissedilmiştir. Nitekim Kurtalan Demiryolu ve Batman Petrol Rafinerisi de bu süreçte hizmete girmiştir. Bütün bu olumlu

havanın etkisiyle Siirt'te nüfus hızla artmıştır. İlin nüfusu 1955 yılı nüfus sayımında 191657'ye yükselmiş ve önceki sayım dönemine göre yıllık artış oranı %4,5 ile Cumhuriyet tarihi boyunca en yüksek değere ulaşmıştır. Bu dönemdeki artış oranı üzerinde özellikle Batman ilçesindeki petrol yataklarının işletilmesi neticesinde ilçenin çevredeki yerleşmelerden yoğun bir göç alması etkili olmuştur. Siirt nüfusu 1960 yılında da artmaya devam etmiş ve bu yılda nüfus 232243 kişiye yükselmiştir. Bu dönemde yıllık artış oranı %4,2 civarında gerçekleşmiştir. 1965 yılına gelindiğinde ise il nüfusu artmaya devam ederken, artış oranları önceki yıllara göre belirgin şekilde düşmüştür. Zira bu yılda toplam nüfus 264832 kişiye yükselirken, yıllık artış oranı %2,4'e gerilemiştir. Bu gerileme doğumlarla birlikte gelişen düşük doğurganlığa bağlı doğal bir süreçten ziyade idari anlamda yapılan değişiklikten kaynaklanmaktadır. Bu dönemde 09/06/1964 gün ve 2463 sayılı kararname ile Bahçesaray (Müküs) bucağı ile ona bağlı köyler, Van'ın Gevaş ilçesine bağlanmıştır. Bu yapılan değişiklikle birlikte 9555 kişilik bir nüfus grubu, il nüfusundan ayrılmıştır. Söz konusu değişikliğin etkisiyle yıllık artış oranları, önceki dönemlere göre düşük bir değer göstermiştir. Nitekim sonraki sayım dönemlerinde artış oranları eski özelliğini kazanmıştır. 1970 yılında il nüfusu 320684 kişiye yükselirken, yıllık artış oranı tekrardan ivme kazanarak %4,2'lik bir orana yükselmiştir. Yöre nüfusu 1970-1990 devresinde de yükselmeye devam etmiş ve yıllık artış oranları bu dönemde %3,6 civarında seyretmiştir. Ancak 1990 yılına gelindiğinde ilin en büyük iki ilçesi olan Şırnak ve Batman'ın, Siirt'ten ayrılıp il statüsüne kavuşması ve Sason, Kozluk ve Beşiri ilçelerinin Batman'a bağlanmasıyla birlikte Siirt, neredeyse nüfusunun yarıya yakın kısmını kaybetmiştir. Ayrıca bu dönemde ülkemizin Doğu ve Güneydoğu'sunda ortaya çıkan terör olayları, Siirt'te de yoğun bir şekilde görülmüştür. Özellikle kırsal kesimde güvenlik ve asayiş sorunlarından dolayı nüfusun büyük bir kısmı göç etmek zorunda kalmıştır. Nitekim 1985 nüfus sayımında 524741 olan nüfus 1990 sayımında 252126 kişiye düşmüştür.

Siirt ili nüfusu yukarıda ifade edilen ekonomik iyileşmeler, tarım ve ulaşımında meydana gelen gelişmelerin etkisiyle 1950'li yıllardan 1990 yılına kadar yüksek bir oranda artmış ve artış hızı daima ülke ortalamasının üzerinde seyretmiştir. Ancak bu dönemde Bahçesaray, Batman, Şırnak, Sason, Kozluk ve Beşiri ilçelerinin Siirt'ten ayrılması nedeniyle önemli oranda nüfus kaybettiği görülmektedir. Bu durum nüfus miktarı ve artış oranlarının dalgalı bir seyir göstermesine yol açmıştır.

Siirt ili nüfusu 2000 yılı genel nüfus sayımında 263676 kadardır. Önceki sayım dönemine göre nüfusun yıllık %0,5 oranında arttığı ifade edilebilir. Ancak söz konusu durumun yanıltıcı olduğu söylenebilir. Zira terör olaylarının en şiddetli yaşandığı 1990'lı yıllarda, Siirt terör faaliyetlerinin en fazla görüldüğü illerin başında gelmekteydi. Bu süreçte köylerin büyük bir kısmı boşaltılmış ve nüfusun çoğunluğu büyük kentlere göç etmişti. İlde bu dönemde nüfus artışından ziyade nüfus kaybı söz konusu idi. Bu durumun istatistiklere ve kayıtlara geçmemesinin nedeni ise sayım sisteminden kaynaklanmaktadır. Zira bu sayım döneminde insanlar yaşadıkları yerde sayılmak istemeyip sayım günü memleketlerine döndükleri için söz konusu çarpık durum ortaya çıkmıştır.

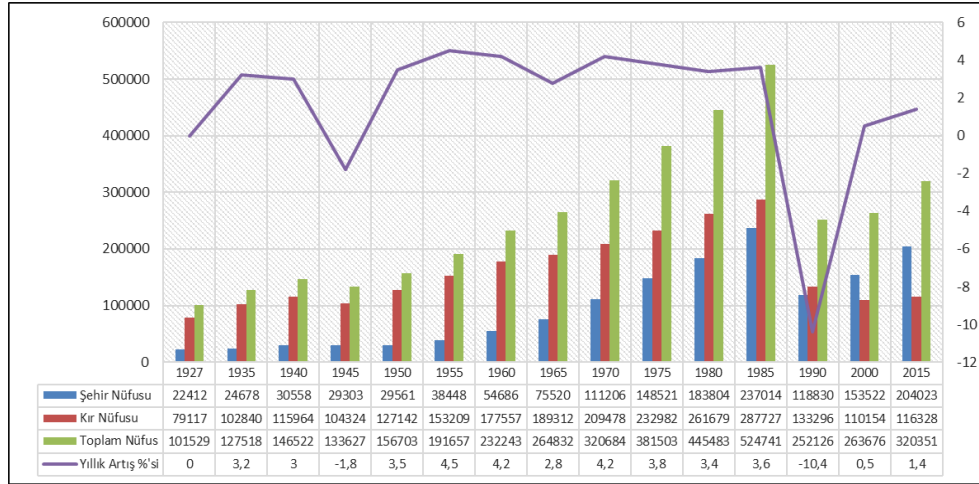
Yörede 2000'li yılların başından itibaren terör olaylarının azalması sonucunda göç eden nüfusun önemli bir kısmı köylerine geri dönmüştür. İlde asayiş ve güvenliğin sağlanması ile birlikte nüfus tekrardan doğal seyrini yakalayıp artmaya başlamıştır. Ayrıca

yatırımların artması, ulaşım imkânlarının gelişmesi ve Siirt Üniversitesi'nin kurulması, nüfus artışı üzerinde olumlu bir etki yapmıştır. Siirt ilinin nüfusu 2015 yılı Adrese Dayalı Kayıt Sistemine göre 320351'tür. Önceki yıla göre ortalama yıllık nüfus artış hızı ise %1,4 kadardır.

İlk nüfus sayımının yapıldığı 1927 yılı ile son nüfus sayımının yapıldığı 2015 yılları arasında Siirt ili yaklaşık 3,5 kat nüfusunu arttırmıştır ve bu süreçte nüfus yıllık ortalama %2,4 oranında büyümüştür. İlde nüfus artışı genelde ülke ortalamasının üzerinde seyretmiştir. Yüksek bir doğurganlık oranına sahip olan Siirt ili nüfusu, genç ve dinamik bir yapıya sahiptir.

Siirt ilinde Cumhuriyet tarihi boyunca kırsal nüfus ile kentsel nüfus arasında önemli farklılıklar ortaya çıkmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında yöre nüfusu kırsal bir karakterdedir. Bu devrede geçim kaynakları çoğunlukla hayvancılık ve kısmen de ziraata dayalı olduğu için nüfus köylerde toplanmıştı (Kaştan, 2006: 66). Nitekim 1927 yılında yapılan ilk nüfus sayımında ildeki nüfusun %78'i kırsal kesimde yaşamaktaydı. Nüfusun söz konusu kırsal karakteri 1960'lı yıllara kadar devam etmiştir. Özellikle bu devrede kırsal nüfus oranı, ülke ortalamasının çok üzerinde seyretmesi geçim tarzı ve şehirlerin önemli istihdam oluşturacak potansiyele sahip olmayışından kaynaklanmaktaydı. Yüksek bir oranda seyreden kırsal nüfus miktarı, 1960'lı yıllardan itibaren hızla azalmaya başlamıştır. Bilhassa Batman ilçesinde petrol yataklarının keşfi ve işletilmeye başlanmasıyla birlikte bu şehre çevredeki kırsal yerleşmelerden çok yoğun göçler yaşanmıştır.

Ayrıca 1960'lı yıllarda tüm ülke genelinde olduğu gibi Siirt ilindeki şehirlerde gelişerek, önemli cazibe merkezleri haline gelmiştir. Bu süreçle birlikte köylerde, artan nüfus ile birlikte geçim kaynakları yetersiz kalmaya başlamış ve ilk etapta çevredeki şehirlere göç şeklinde kendini göstermiştir. Siirt ilinde kırsal nüfus oranını etkileyen bir diğer önemli husus ise terör olaylarıdır. Özellikle 1990'lı yıllarda doruk noktasına ulaşan terör olayları nedeniyle köylerin önemli kısmı boşaltılmış ve burada yaşayan nüfus büyük şehirlere göç etmek zorunda kalmıştır.

Şekil 2: Siirt İlinin Yıllara Göre Nüfus Artış Oranları (1927-2015)

Genel olarak 1960'lı yıllara kadar Siirt ilinde nüfusun %80'e yakın kısmı kırsal kesimde yaşar iken bu oran günümüze doğru hızla azalmıştır. 2015 yılı verilerine göre ilde nüfusun %36,3'ü kırsal kesimde yaşamaktadır (Şekil 2). Söz konusu oran ülke geneli ile mukayese edildiğinde önceki yıllara göre önemli oranda azalmasına karşın ülke ortalamasının üstünde kalmaktadır. Bu nedenle nüfusun kırsal karakterini günümüzde de koruduğu ifade edilebilir.

Öte yandan Siirt ilinde şehirselleşme, kırsal nüfusun aksine Cumhuriyet tarihi boyunca sürekli artmıştır. Söz konusu artış trendi 1950'li yıllara kadar yavaş seyrete de bu dönemden itibaren çok hızlı bir şekilde olmuştur. Nitekim ilk nüfus sayım yılı olan 1927 yılında ildeki şehirselleşme oranı 22412 iken 2015 yılında bu değer 204023'e yükselmiştir. Cumhuriyetin ilk döneminden günümüze şehirselleşme oranı yaklaşık 10 kat artmıştır. Özellikle Siirt, Batman gibi şehirlerde üretimin çeşitlenmesi, sosyal ve kültürel koşulların gelişmesi, ulaşımın iyileşmesi gibi unsurların etkisiyle çevresindeki kırsal kesimlerden yoğun bir göç almıştır. Zira 1940'lı yıllarda Kurtalan Demiryolu inşası, Batman Petrol Rafinerisinin hizmete girmesi, Siirt Üniversitesi'nin açılması, Siirt Havaalanı'nın hizmete girmesi gibi unsurlar yörede cumhuriyet tarihi boyunca şehirselleşme oranının artışında pozitif etki oluşturmuştur.

IV. NÜFUS YAPISI

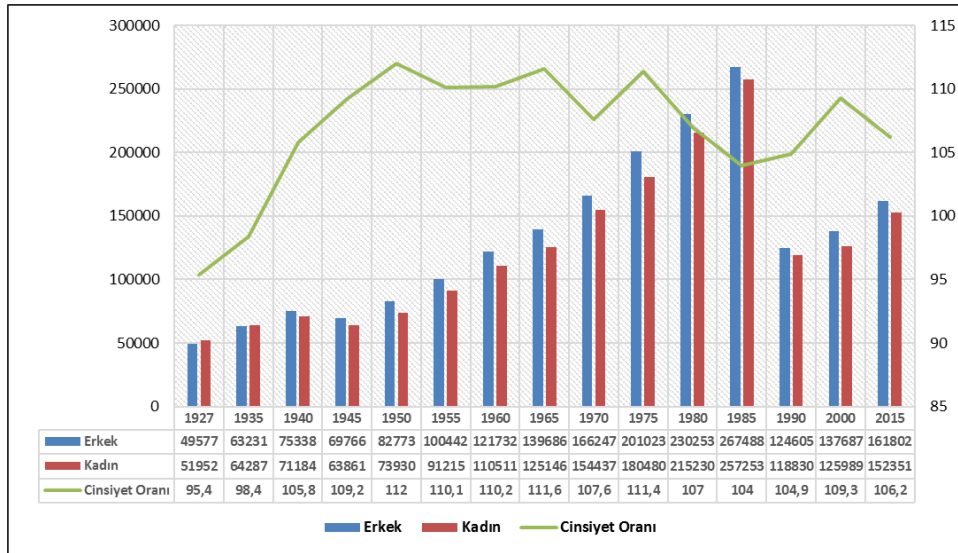
Siirt ili nüfusunun genel özelliklerini ve nüfus yapısını ele almak için bütün nüfus parametreleri dikkate alınarak, belirli başlıklar altında incelemeler yapılmıştır.

A. Nüfusun Cinsiyet ve Yaş Yapısı

Herhangi bir yerin nüfus yapısı incelenirken, cinsiyet ve yaş yapısı dikkatle incelenmesi gereken değişkenlerin başında gelmektedir. Bir yerdeki 100 veya 1000 kadına düşen erkek sayısını (Doğanay, 1997: 164) ifade eden cinsiyet oranı, nüfusun doğal seyrinde

olduğu dönemlerde birbirine çok yakın bir değer gösterir. Ancak herhangi bir yerde cinsiyet oranının yüksek veya düşük bir değer göstermesi durumunda ise söz konusu yerde cinsiyet yapısı üzerinde savaşlar, göçler veya ekonomik şartlar gibi bir takım sosyal ve ekonomik faktörlerin belirleyici olduğu düşünülebilir.

Siirt ilinde kadın-erkek nüfusun oranına bakıldığında; Cumhuriyetin ilk yılları dışında diğer bütün dönemlerde erkek nüfus belirgin bir şekilde fazla olduğu dikkat çekmektedir. Cumhuriyetin kuruluş aşamasında I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı gibi iki büyük millî mücadele döneminde ülkemizdeki erkek nüfusun önemli bir kısmı bu savaşlarda kaybedilmişti. Bu nedenle Cumhuriyetin ilk döneminde ülke genelinde kadın nüfusun erkek nüfustan daha fazla olduğu görülmektedir. Siirt ilinde de söz konusu unsurların etkisiyle 1927 ve 1935 yılı nüfus sayımlarında kadın nüfusun erkek nüfustan daha fazla olduğu ve cinsiyet oranının düşük seyrettiği anlaşılmaktadır. Zira 1927 genel nüfus sayımında cinsiyet oranı 95,4 ve 1935 yılı sayımında 98,5 olduğu görülmektedir.

Şekil 3: Siirt İlının Yıllara Göre Cinsiyet Oranları (1927-2015)

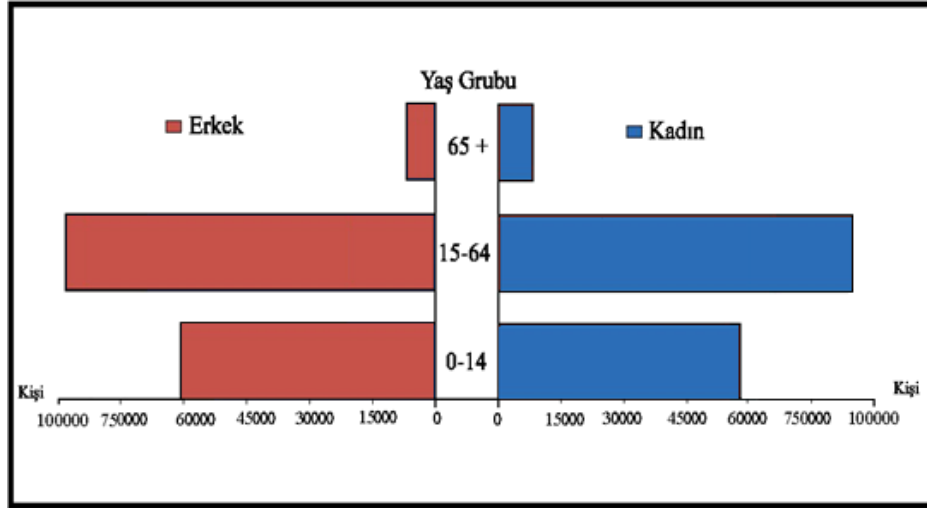
I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşının sona ermesi, ülke genelinde etkili olan sefalet halinin yavaş yavaş ortadan kalkması ve nüfusun yüksek doğurganlık oranını yakalamasıyla birlikte Siirt'te, 1935 yılından sonra erkek nüfusun hızla arttığı ve cinsiyet oranının yükseldiği görülmektedir. Nitekim 1950 yılındaki sayım döneminde cinsiyet oranı cumhuriyet tarihinin en yüksek değeri olan 100 kadına 112 erkeğe ulaşmıştır. Bu dönemden sonra da kimi zaman farklılık göstermekle birlikte cinsiyet oranının ülke ortalamasının üstünde ve yüksek bir oranda kaldığı anlaşılmaktadır. Yörede cinsiyet oranı yalnızca 1990'lı yıllarda terör olaylarından dolayı kırsal kesimdeki genç erkek nüfusunun il dışına göçü sonucunda düşmüştür. Ancak bu dönemde 1990 yılındaki nüfus sayımında bile cinsiyet oranı 104,9 gibi nispeten yüksek bir değerde kalmıştır. Son sayım dönemi olan 2015 yılında ise ilde cinsiyet oranı 106,2'lik bir değer ile ülke ortalamasının üzerinde kalmaya devam etmiştir (Şekil 3).

Siirt İlinin Nüfus Gelişimi, Yapısı ve Dağılışı

Zira 2015 yılında ülke ortalaması 100,7 kadardır. İlde cinsiyet yapısının erkekler lehine gelişmesinin başlıca sebepleri ise doğumla gelen erkek çocuk sayısının nispeten fazlalığı, genelde diğer illerden Siirt'te tayin olan erkek memurların yalnız yaşaması ve ailelerinin Siirt dışında ikamet etmesi ve Siirt'in çok sayıda askeri garnizonu bünyesinde barındırması neticesinde asker sayısının fazlalığı olarak sayılabilir.

Siirt ilinde cinsiyet oranları yerleşim birimlerine göre farklılık göstermektedir. Yörede köy ve kırsal karakterinden sıyrılmamış kasabalarda kadın erkek nüfus oranları daha dengeli iken Siirt, Kurtalan, Erüh, Tillo gibi şehirlerde ise cinsiyet oranları daha yüksektir. Kırsal kesimde yaşayan erkek nüfusun istihdam şartlarının daha fazla olması nedeniyle büyük şehirlere göç etmesi neticesinde erkek nüfusta belirgin bir azalma olduğu söylenebilir. Öte yandan söz konusu şehirlerde, göçün nispeten daha az olması ve daha önce ifade edilen asker ve memur erkek nüfusunun etkisinden dolayı erkek nüfusun fazlalığı söz konusudur.

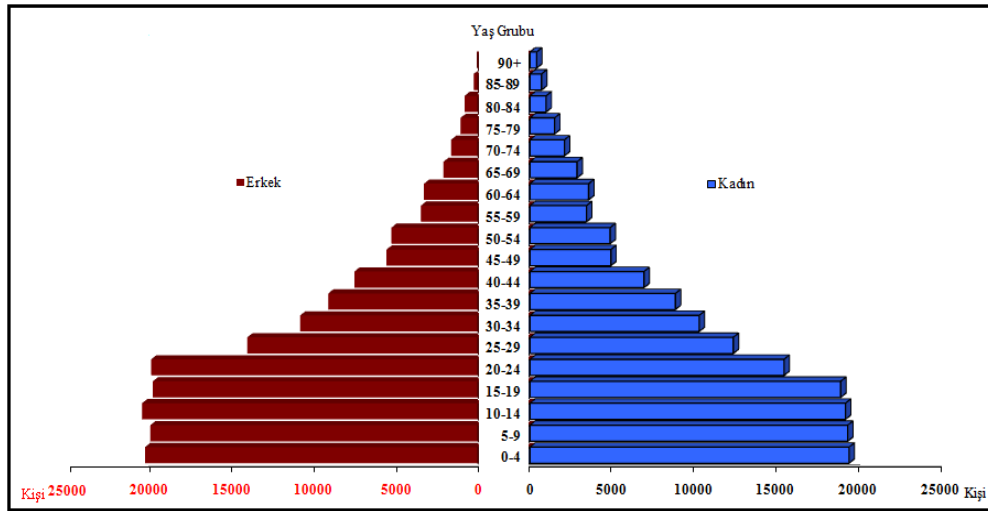
Nüfusun yaş grupları ve her yaş grubuna dağılmış nüfus miktarının bilinmesi de demografik olaylarının analiz edilmesi ve geleceğe yönelik nüfusun tahmin edilmesi ve hizmetlerin planlanması açısından büyük önem taşımaktadır. Siirt ilinde nüfusun geniş aralıklı yaş gruplarına göre dağılımı incelendiğinde, dağılımın gelişmekte olan bölgelerin özelliklerine benzerlik gösterdiği dikkat çekmektedir. İlde nüfusun %36,8'i çocuk, %58,7'si yetişkin ve %4,5'si yaşlı nüfustan oluşmaktadır. Geniş aralıklı yaş gruplarına göre dağılımda dikkat çeken unsur, ilde bağımlı nüfus oranının yüksek oluşudur (Şekil 4). Nitekim bağımlı nüfus oranı %74,6 ile %47 civarında olan ülke ortalamasının çok üstünde bir değer göstermektedir. Ayrıca çocuk nüfus oranı da %24 olan ülke ortalamasının çok üzerindedir. Siirt'te çocuk nüfus oranlarının yüksek olması aynı zamanda bağımlı nüfus oranının da çok yüksek olmasına yol açmaktadır.

Şekil 4: Siirt İli Nüfusunun Geniş Aralıklı Gruplandırılmaya Göre Dağılımı (2015)

Yörede eğitim seviyesinin düşüklüğü, ailelerin, aile planlaması konusunda bilinçsiz olması, geleneksel sosyal ve dini anlayışının katı bir şekilde sürmesi gibi unsurlar, doğum oranlarını yükselten ve çocuk nüfusun yüksek bir düzeyde seyretmesine yol açan başlıca nedenlerdir. Öte yandan ilde yüksek olan çocuk nüfusa karşılık yaşlı nüfus oranı ise düşüktür. Ülke ortalamasının %8,2 olduğu yaşlı nüfus, yörede %4,5 gibi düşük bir değerdedir. Bu durum ilde sağlık koşulları ile genel beslenme şartlarının yetersizliğinden kaynaklanmaktadır.

Siirt ili nüfusunun yaş yapısının daha iyi anlaşılabilmesi için dar aralıklı yaş gruplarının da incelenmesi gerekmektedir. Nitekim 2015 yılı verilerine göre en fazla nüfus sırasıyla 10-14 ve 5-9 yaş aralığında bulunmaktadır. Önceki yıllara göre mukayese edildiğinde ise 0-4 yaş grubunda olanların sayısının istikrarlı bir şekilde düştüğü ortaya çıkmaktadır. Bu durum doğum kontrol uygulamalarında başarının sağlanması ve eğitim seviyesinde yükselmelerin meydana gelmesiyle açıklanabilir. Siirt'te dar aralıklı yaş gruplarında dikkat çeken bir başka hususta, çocuk ve yetişkin nüfus içerisinde erkek nüfusun kadın nüfustan belirgin olarak fazla olmasıdır. Yalnızca 24-34 yaş aralığında kadın erkek oranının birbirine çok yakın olduğu dikkat çekmektedir. Bu durum genç erkek nüfusun ekonomik nedenlerden dolayı il dışına göçü ile açıklanabilir. Öte yandan çocuk ve yetişkin nüfusta erkek nüfusun belirgin olarak fazlalığına karşılık yaşlı nüfus içerisinde kadın nüfus oranı bariz olarak daha fazladır. Söz konusu yaş grubunda kadın nüfusun fazlalığı, erkek nüfusun çalışma hayatında daha fazla yer alması sonucunda sağlık şartlarının bozulması ve daha erken ölmeleri ile açıklanabilir.

Şekil 5: Siirt İli Nüfusunun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı (2015)

Genel olarak Siirt ilinin nüfus piramidi incelendiğinde, daha öncede ifade edildiği gibi gelişmekte olan bölgelerin özelliğini yansıttığı söylenebilir. Piramidin tabanının geniş

olmasına karşın önceki yıllara göre doğumların azalması neticesinde tabanın daralma eğiliminde olduğu görülmektedir. Orta yaş diliminde istikrarlı bir seyir izleyen piramidin üstü de genişleme eğilimindedir (Şekil 5).

B. Doğumlar ve Ölümler

Bir yerdeki nüfus değişimini sağlayan en temel belirleyiciler, doğumlar ile ölümlerdir. Ayrıca toplumun sosyo-kültürel yapısını ortaya koyan en önemli parametrelerdir. Özellikle doğum oranları üzerinde kontrol edilebilir bazı unsurların etkili olduğu ve doğumları etkileyen çok çeşitli toplumsal olgular belirleyici olduğu için demografik analizler için oldukça önemlidir. Bir yıl içindeki doğum sayısının, aynı yıl içindeki toplam nüfusa bölünmesiyle elde edilen ham doğum oranı ile üretici çağıdaki (15-49) kadın nüfusun aynı yıl içindeki çocuk nüfusuna oranlamasıyla (Tümertekin ve Özgüç, 2006:231) elde edilen genel doğurganlık oranları incelendiğinde, söz konusu oranların Siirt ilinde ülke ortalamasının oldukça üstünde olduğu ortaya çıkmaktadır. Nitekim 2015 yılı adrese dayalı kayıt sistemine göre Türkiye'de ham doğum oranı %16,9 iken Siirt'te bu oran %26,6 ile ülke ortalamasının çok üzerindedir. Aynı yıl içinde 8507 doğum olayının gerçekleştiği ilde, genel doğum oranı da %111,4 gibi yüksek bir değerdedir.

Siirt ili doğurganlık verilerinin yüksek oluşunda çok çeşitli sosyal ve ekonomik faktörler etkilidir. Yörede geleneksel cinsiyetçi sosyal yapı ve dini inanış, doğum oranlarını teşvik eden en belirgin unsurlardır. Özellikle kız çocukların erken yaşta evlendirilmesi, bilhassa çok erkek çocuğa sahip olmanın toplumsal anlamda güçlü bir aile veya aşiret olmanın ön koşulu olarak kabul edilmesi, dini inançların doğumları teşvik etmesi gibi faktörler Siirt'te yüksek doğum oranlarının ortaya çıkmasının başlıca nedenleridir. Bunların yanında ailelerin düşük eğitim düzeyine sahip olmaları sonucu aile planlaması konusunda bilinçsiz olması, fazla çocuğun ekonomide fazla işgücü olarak görülmesi gibi unsurlar da doğumları teşvik eden diğer toplumsal faktörlerdir.

Nüfus değişimi üzerinde etkili olan bir diğer unsur da ölümlerdir. Siirt ilinde 2015 yılı verilerine göre ölüm sayısı 1018 olup kaba ölüm oranı da %3,2 olarak hesaplanmıştır. Yörede kaba ölüm oranı %4,9 olan ülke ortalamasının altında seyretmektedir. Ayrıca Siirt'te önceki yıllara göre düzenli olarak ölüm sayıları ve ham ölüm oranları azalmaktadır. Öte yandan ölüm istatistikleri içerisinde demografik açıdan önemli bir diğer veri ise bebek ölümleridir. Ham ölüm oranında ülke ortalamasının altında bir değere sahip olan Siirt ili, bebek ölüm oranında ise ülke ortalamasının üzerindedir. Nitekim 2015 yılında ilde 127 bebek ölümü gerçekleşmiştir. Bebek ölüm hızı Türkiye ortalaması %10,7 iken bu değer Siirt'te ise %15,2 gibi yüksek bir orandadır. İlde bebek ölümlerinin bu denli yüksek oluşu kuşkusuz anne sağlığı ve eğitimi ile ilgili bir durumdur. Ailelerin ve özellikle de annelerin gebelik süreci ve sonrasında bilinçsiz oluşu ve gerekli eğitimlere sahip olmayışı, yüksek bebek ölümlerinin başlıca nedenidir.

Gerek ham ölüm oranları gerekse de bebek ölüm hızları önceki yıllara göre azalmaktadır. Yörede genel sağlık şartlarının iyileşmesi, hastane, uzman doktor sayısı ve tıbbi ekipmanların artması ve acil müdahale gerektiren vakalara ildeki sağlık kuruluşlarında müdahale edilebilmesi gibi unsurların etkisiyle ölüm oranları düşmüştür. Ayrıca Siirt'te ekonomik şartların iyileşmesiyle birlikte beslenme şartlarının düzelmesi de ölümlerin

azalmasında etkili olan bir diğer husustur. İlde yetişkin ölümlerin başlıca sebepleri ise yaşlılığa bağlı hastalıklar, trafik kazaları ve kronik hastalıklardır. Bebek ölümlerinin başlıca sebepleri ise ishal, menenjit ve asye gibi hastalıklardır.

C. Göçler

Göç, bir yerleşim biriminden diğerine nüfusun geçici ve sürekli olarak yer değiştirmesi faaliyetidir. Gerek nüfus miktarını değiştirdiği gerekse nüfusun sosyo-ekonomik yapısını yansıttığı için göç önemli bir parametredir. Bu nedenle göçlere yol açan sebepler ve göçün ortaya çıkardığı sonuçlar dikkatle ele alınması gereken hususlardır. Göç olgusu Siirt ilinde nüfus üzerinde belirleyici olan en temel olguların başında gelmektedir. Siirt ili genel olarak bazı dönemlerde oldukça yüksek bir oranda olmak üzere göç veren bir sahadır. Ülkemizin en fazla göç veren bölgelerinden birinde yer alan Siirt, bu bölge içinde de en fazla göç veren illerin başında gelmektedir (Günel, 2012: 107).

Nitekim 1975-2015 yılları arası TÜİK verilerine göre, ilin aldığı göç, verdiği göç, net göç ve net göç hızları incelendiğinde yukarıda ifade edilen hususlara paralel değerlerin ortaya çıktığı görülmektedir. Buna göre 1975-1980 devresinde ilin aldığı göç 17330 iken verdiği göç ise 28252 kişi olmuştur. Söz konusu dönemde net göç -10922 kişi ve net göç hızı ise % -29,5 olmuştur. İlin göç verileri ile ilgili en çarpıcı sonuçlar ise 1985-1990 yılları aralığında ortaya çıkmıştır. Zira bu devrede ilin aldığı göç 10960 kişi iken verilen göç ise 42271 kişi gibi yüksek bir değerdir. Bu devrede net göç hızı da % -140,7 gibi oldukça yüksek bir orandadır. Siirt ili bu devrede nüfusun önemli bir kısmını göçler yoluyla kaybetmiştir. Yörede bu dönemde yaşanan bölücü terör olayları ve bu olayların ilk çıktığı yerleşim biriminin Siirt olması, aşırı göçlerin yaşanmasına yol açmıştır. Zira köylerde hayvanını otlatamayan ve tarım yapamaz hale gelen köylü nüfus, bulunduğu yeri terk etmek zorunda kalmıştır. 2000'li yılların başından itibaren göçlerle kaybedilen nüfus oranı azalmaya başlamıştır. Nitekim 2015 yılı TÜİK verilerine göre Siirt'in aldığı göç 10505 kişi iken verdiği göç ise 16166 kişidir. Bu yılda net göç hızı ise % -17,5 ile önceki yıllara göre daha düşük bir değer göstermektedir (Tablo 1).

Tablo 1: Siirt İlinin Aldığı Göç, Verdiği Göç, Net Göç ve Net Göç Hızı (1975-2015)

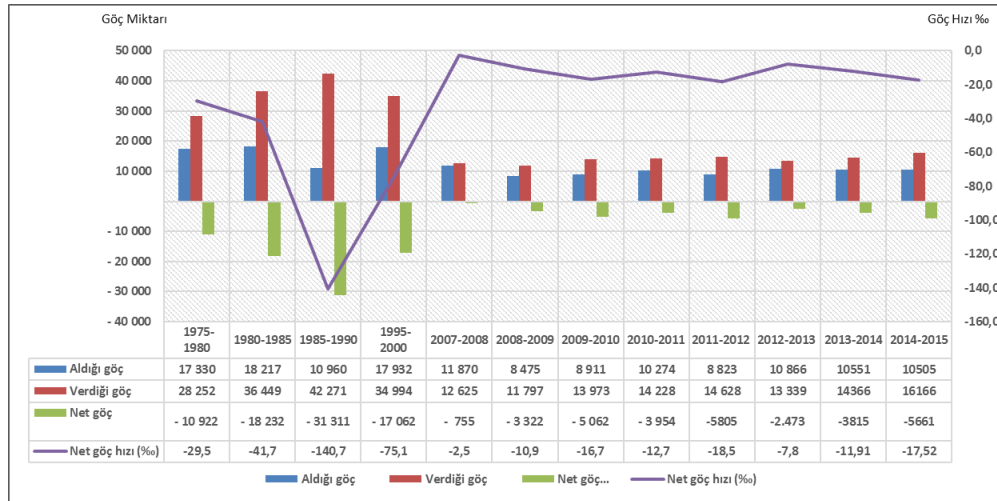
Dönem	Toplam nüfus	Aldığı göç	Verdiği göç	Net göç	Net göç hızı (%)
1975-1980	365 173	17 330	28 252	- 10 922	-29,5
1980-1985	428 080	18 217	36 449	- 18 232	-41,7
1985-1990	206 834	10 960	42 271	- 31 311	-140,7
1995-2000	218 773	17 932	34 994	- 17 062	-75,1
2007-2008	299 819	11 870	12 625	- 755	-2,5
2008-2009	303 622	8 475	11 797	- 3 322	-10,9
2009-2010	300 695	8 911	13 973	- 5 062	-16,7
2010-2011	310 468	10 274	14 228	- 3 954	-12,7
2011-2012	310 879	8 823	14 628	-5805	-18,5
2012-2013	314 153	10 866	13 339	-2.473	-7,8
2013-2014	318366	10551	14366	-3815	-11,91
2014-2015	320351	10505	16166	-5661	-17,52

Kaynak: TÜİK (2015).

Siirt İlinin Nüfus Gelişimi, Yapısı ve Dağılışı

Göç hareketleri ile ilgili önemli parametrelerden biri de doğum yeri ile ikamet adresi arasındaki ilişkidir. 2015 yılı verilerine göre ülkemizde Siirt doğumlu kişi sayısı 745320'tir. Bu nüfusun %37,6'sı Siirt ilinde ikamet ederken %62,4'ü ise Siirt dışında oturmaktadır. Siirt ili dışında yaşayan Siirtlilerin oranı Siirt ili nüfusunun yaklaşık iki katı kadardır. Bu değerler ilin verdiği göçün büyüklüğünü ortaya koymaktadır. Doğum yeri Siirt ili olan nüfusun Siirt dışında en fazla toplandığı il İstanbul'dur. Nitekim Siirt dışında yaşayan Siirt doğumlu nüfusun %47,5'i İstanbul'da yaşamaktadır. İstanbul'dan sonra il dışında en fazla Siirtli sırasıyla Adana, Mersin ve Batman illerinde yaşamaktadır. Ayrıca Diyarbakır, Ankara, İzmir, Gaziantep, Bursa ve Manisa illerinde önemli oranda Siirt nüfusuna kayıtlı kişi yaşamaktadır.

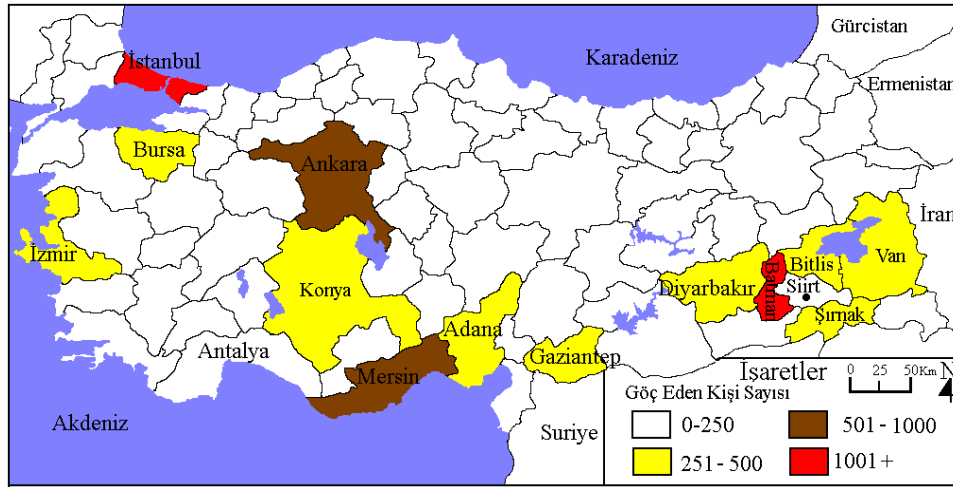
İkamet adresleri esas alınarak ortaya çıkan göç istatistikleri de doğum yeri göç istatistiklerine benzerlik göstermektedir. Gerek 2015 yılı verileri gerekse önceki yıllara ait veriler incelendiğinde, Siirt'te ikamet eden nüfusun en fazla göç ettiği il İstanbul'dur. Ayrıca Ankara, Adana, Mersin ve Gaziantep gibi büyük metropol şehirler de Siirt ilinden en fazla göç alan yerleşim birimleridir (Şekil 7). Söz konusu büyükşehirler dışında yerel çekim merkezi konumunda olan Batman ve Diyarbakır gibi illerde Siirt'ten yoğun bir göç almaktadır. Siirt ili genel olarak göçle nüfus kaybeden bir yöre olmasına karşın önemli sayıda göçte alan bir yerleşim bölgesidir. Hemen hemen ülkenin her tarafından göç almakla birlikte, Siirt ili en fazla göçü İstanbul ve Batman illerinden almaktadır. Bu iki ilden gelen nüfus Siirt'e yönelik göçün %29,3'ünü oluşturmaktadır. Siirt ilinin en fazla göç verdiği merkezler ile en fazla göç aldığı merkezlerin aynı olması, tersine göç hareketlerinin meydana gelmesi ile açıklanabilir. Zira 2015 yılında İstanbul'dan Siirt'te göç eden nüfus, Siirt'ten İstanbul'a göç eden nüfusun yaklaşık iki katıdır. Bu durum hızlı bir tersine göç hareketinin yaşandığını ortaya koymaktadır. Tersine göç hareketi dışında ile yönelik göçler çoğunlukla kamu görevlilerinin zorunlu veya isteğe bağlı yer değiştirme hareketi şeklindedir.

Şekil 6: Siirt İlinde Yıllara Göre Gelen, Giden Göç Miktarı ve Değişimi (1975-2015)

Öte yandan Siirt ilinde göç hareketleri içinde mevsimlik göçler de önemli bir yer tutar. Özellikle bazı köy, mezra ve çeşitli yerlerde kurulmuş obalarda yaşayan göçebe aileler, ilkbahar ayları ile birlikte buldukları yerleri terk ederek Bitlis, Van, Muş ve Ağrı civarlarındaki yaylara ritmik göç hareketinde bulunurlar. Hayvanları otlatmak amacıyla yapılan bu göç hareketi sonbaharda geri dönüşlerle birlikte son bulur. Gittikçe sayılara azalan bu göçebe ailelerin sayısı net olarak bilinmemekle birlikte 1000-2000 aralığında olduğu tahmin edilmektedir.

Göç hareketlerinde önemli bir yer tutan Yurtdışı göçler de Siirt ilinde incelenmesi gereken bir diğer parametredir. Ancak ilde yurtdışı göçlerle ilgili istatistikî veriler yok denecek azdır. Siirt'te genel olarak ekonomik nedenlerle ve işçi göçü şeklinde yapılan yurtdışı göçler, yapılan mülakatlara göre çoğunlukla Almanya, Fransa, Hollanda gibi Avrupa ülkelerine ile Irak, Azerbaycan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti gibi komşu ülkelere yapılmaktadır. Sayısı kesin olarak bilinmemekle birlikte özellikle yöreden son bir kaç yılda yüzlerce insanın Irak'a çalışmak amacıyla gittiği bilinmektedir. Yurt dışından Siirt'e de göçler olabilmektedir. Söz konusu bu göçler de çoğunlukla geri dönüşler şeklinde olmaktadır. 2000 yılı genel nüfus sayımına göre Almanya, Hollanda ve Fransa başta olmak üzere çeşitli ülkelerden 113 kişinin Siirt'te yerleştiği anlaşılmaktadır.

Şekil 7: Siirt İlinde Göç Eden Nüfusun İllere Göre Dağılımı (2014-2015)

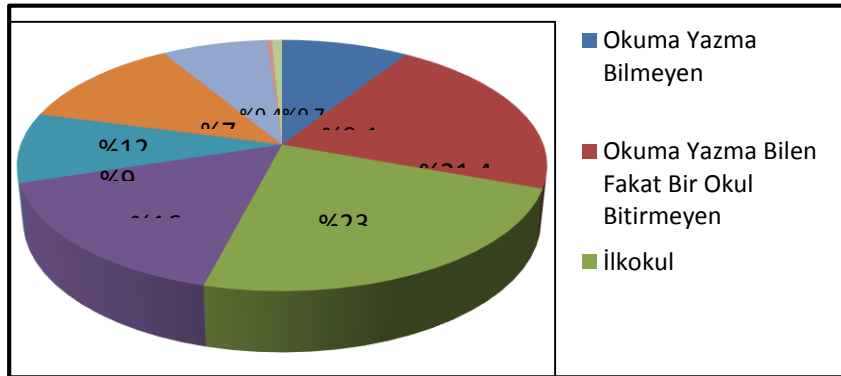
Siirt ilinde göç olgusu ile ilgili sağlıklı değerlendirmeler yapabilmek için nüfusu göçe sevk eden sebeplerin de dikkatle ele alınması gerekir. İlde göçe neden olan itici ve çekici unsurlar bulunmaktadır. Ekonomik kaynakların nüfusa yeterli gelmemesi, işsizlik, terör olayları, aileler veya aşiretler arası çatışma veya anlaşmazlıklar, kan davaları, kırsal kesimde tarım arazilerinin bölünmesi ve yeterli geçimi sağlayamaması gibi unsurlar, Siirt'te göç tetikleyen itici unsurlardır. Bütün bu unsurlarla birlikte Siirt ilinin ülkemizin en fazla göç veren yörelerinden biri olmasının temel nedenleri ise geçim sıkıntısı ve özellikle 1990'lı yıllarda oldukça yoğunlaşan terör olaylarıdır.

Göç alan merkezlerdeki ekonomik koşulların iyi olması, yüksek istihdam olanaklarının bulunması, daha iyi yaşam koşullarının ve bilhassa gelişmiş eğitim ve sağlık kurumlarının varlığı, Siirt'te nüfusun il dışına göç etmesine neden olan çekiciliklerdir.

D. Nüfusun Diğer Özellikleri

Nüfusun eğitim ve sosyo-ekonomik yapısı gibi göstergeler de önemli demografik parametreler içinde yer alır. Siirt ilinde nüfusun eğitim verileri incelendiğinde; ülke ortalamasının altında olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim ilde 2015 yılı verilerine göre 6 yaş ve üzeri nüfusun okuma-yazma bilme oranı %90,1 iken Ülke ortalaması %96,1'dir. Okuma-yazma bilmeyen nüfus içinde ise kadınların oranı daha fazladır. Aynı yılın verilerine göre Siirt'te Okuma-yazma bilen fakat bir okulu bitirmeyenlerin oranı %21,4, İlkokul mezunu oranı %23,5, ilköğretim mezunu %16,1, Lise ve dengi okul mezunu %12,1, yüksekokul veya fakülte mezunu ise %7,9 civarındadır (Şekil 8).

Bir yerdeki ekonomik göstergeler ile nüfus arasında da önemli ilişkiler görülebilmektedir. Nitekim Siirt, gerek gayri safi milli hâsıla gerekse işsizlik ve yaşam memnuniyeti gibi konularda ülkenin gerisinde kalan bir yöredir. Yıllık kişi başı gelirin, ülke ortalamasının çok altında olduğu Siirt, işsizlik oranı yüksek ve yaşam memnuniyeti düşük olan bir ildir. Nitekim TÜİK (2013) tarafından Siirt ile ilgili yapılan çalışmada, istihdam oranı %29,8 iken ülke ortalaması ise %45,9 olarak hesaplanmıştır. İşsizlik oranı da %20,5 ile %9,7'lik ülke ortalamasının çok üstünde seyretmiştir. Yine aynı araştırmada umutlu olduklarını beyan edenlerin oranı %74,3 ile ülke ortalamasının altında kalmıştır.

Şekil 8: Siirt ilinde 6 Yaş ve Üzeri Nüfusun Eğitim Düzeylerine Göre Oransal Dağılımı (2015)

Yöre çalışan nüfusun büyük bir kısmı hizmet ve tarım sektörlerinde çalışmaktadır. Çoğunlukla nüfusun tarımsal faaliyetlerle uğraştığı Siirt'te, aileler, işgücüne daha fazla katkı sağlamak için çok çocuk yapmayı tercih etmektedir. Bu durum yüksek doğurganlığın en önemli sebeplerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

V. NÜFUSUN DAĞILIŞI VE ETKİ EDEN FAKTÖRLER

Doğal ve beşeri çevrenin belirlediği koşullar nüfusun sayısını, artışı ve dağılışı belirlemektedir (Akbulut, 2007: 94). Doğal ve beşeri çevre ile nüfus arasındaki ilişkiyi ortaya koyabilmek için nüfus dağılışı incelemek gerekir. Siirt ilinde nüfusun varlığı ve dağılışı doğal ve beşeri çevre özellikleri karşılıklı olarak etkilemektedir. İlde nüfusun varlığı, daha çok topografik ve iklimatik koşullardan negatif etkilenirken, ulaşım, idari statü ve geçim kaynakları gibi beşeri koşullar da nüfus dağılışı üzerinde belirleyici olmaktadır.

Yörede arazinin engebeli, yüksek ve tarım arazisinin sınırlı olduğu yerler oldukça seyrek nüfuslu iken geniş tarım arazilerinin bulunduğu düzlük kesimler ile plato sahaları ise nüfusun yoğun olduğu alanlardır. Genel olarak ilde Güneydoğu Torosların kenar kıvrımlarından Güneydoğu Anadolu Düzlüklerine doğru nüfus kademeli olarak artmaktadır. Aynı şekilde iklimatik koşulların sıcaklık ve yağış değerleri bakımından dezavantaj oluşturduğu kuzey, güney ve güneybatıdaki bazı kesimlerde nüfusun seyreltiği merkezlerde de nüfus yoğunluğu artarken, önemli yollardan uzak, ulaşım imkânlarının gelişmediği kesimlerde nüfus azalmaktadır. Ayrıca üretim faaliyetlerinin çeşitlilik gösterdiği ve önemli idari merkezlere yakın olan sahalarda nüfus yoğunluğu artarken, tersi koşullara sahip olan alanlarda nüfus seyrelmektedir.

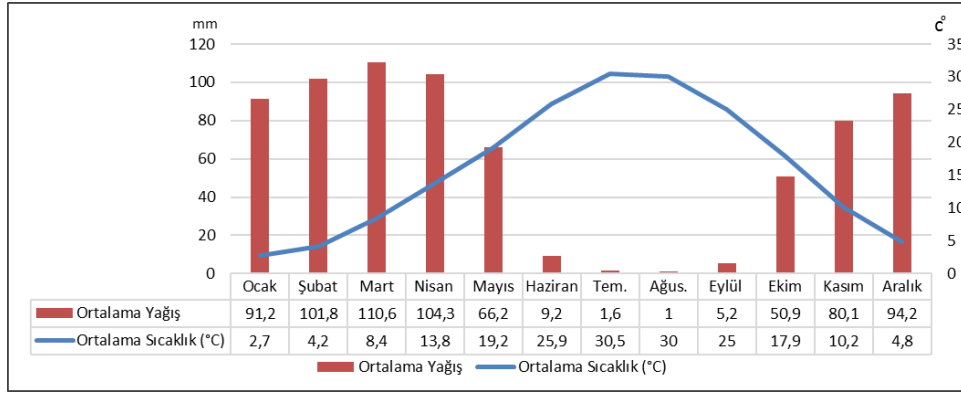
Siirt ili, nüfusun dağılışına etki eden faktörlerin başında gelen fiziki görünüm ve yer yapısı özellikleri bakımından oldukça çeşitlilik arz etmektedir. Sahanın yüzey şekilleri daha çok yüksek dağ ve ortalama 750-1000 metre yüksekliğindeki deformeli platolardan oluşmaktadır. Yörede kuzey ve doğuya doğru gidildikçe irtifa kuşakları hızla artarken, güneye ve batıya doğru ise engebe ve irtifa azalmaktadır. Bu durum Arabistan Platformunun Anadolu Levhasını sıkıştırmasıyla ilgilidir. Arap Plakasının, kuzey, kuzeydoğuya, (Avrasya'ya) doğru sürüklenerek Anadolu Levhasının altına dalması, Van Gölü Bölgesi'nde bir çarpışma alanının oluşmasına neden olmuştur. Kuzey-Güney yönlü bir sıkışma hareketinin artmasıyla birlikte Güneydoğu Anadolu Bindirme Kuşağı oluşmuştur. Bu kuşağın önünde bulunan çalışma sahası, Jura tipi kıvrımlar üzerinde kurulmuştur (Özgen, Karadoğan, 2006:642-643). Söz konusu tektonik faaliyetler sonucunda sahanın kuzey ve doğusu yüksek bir topografyaya dönüşürken, güneybatısını içine alan güçlü çöküntü alanları ortaya çıkmıştır. Güneydoğu Toroslar esnekliğini yitirmiş ve sertleşmiş kesimlerinde ortaya çıkan çöküntü olukları, akarsularca aşındırılarak batı, güneybatı ve güney yönünde uzanan vadilere dönüştürülmüştür. Sahada bir yandan vadiler oluşurken, öte yandan da özellikle çöküntü alanlarında hızla genişleyen vadi tabanlarında IV. Zaman boyunca çeşitli taşıma maddelerden oluşan düzlük oluşmuştur (Şekil 9). Söz konusu topografik koşullar, Siirt'te nüfusun varlığı ve dağılışı oldukça etkilemektedir. Nitekim engebeli ve dağlık bir topografyadan müteşekkil kuzey ve doğu kesimler az nüfuslanırken, daha çok plato, vadi tabanı ve düzlüklerden oluşan güney ve orta kesimler ise daha çok nüfuslanmıştır.

Şekil 9: Çalışma Sahası Topografya Haritası

Öte yandan günümüzde büyük bir kısmı genç oluşumlu bir plato ve dağlık bir arazi üzerinde bulunan il idari alanında, yer yapısı özelliklerine dayalı olarak yaşamı olumsuz etkileyerek kısıtlayacak kayalara pek rastlanılmamaktadır. Siirt şehri ve yakın çevresinde bu özelliği taşıyan sahalarda yer yer bulunmasına rağmen, yerleşme ve nüfuslanmayı etkileyecek bir durum göstermemiştir. Ayrıca Siirt ilinde yer yapısı özelliğine bağlı olarak yerleşme ve nüfuslanmayı etkileyebilecek önemli deprem ve doğal afetler de pek fazla meydana gelmemektedir. Sahada bu duruma bağlı nüfus dağılışı ve yoğunluğunda farklılıklar söz konusu olmamıştır. İlde yer yapısı ve özelliklerine bağlı olarak nüfus dağılışına etki edebilecek yer olaylarından en dikkat çekici olanı heyelandır. İlde heyelanlar daha çok Botan Vadisini çevreleyen eğimli yamaçlar ile kuzeydeki dağlık kütlelerde meydana gelmektedir. Ancak buralarda tehlike altında bulunan yerleşimlerde çeşitli zamanlarda bu olaylara bağlı olarak meydana gelen olumsuzluklara rağmen nüfus dağılımı çevre ortalamalarına yakındır.

Siirt'te topografik koşulların gösterdiği çeşitlilik nedeniyle kayda değer irtifa ve morfolojik farklılıkların görülmesine yol açmıştır. Bu durum aynı zamanda iklimik açıdan sıcaklık, basınç, nem ve yağış gibi iklim elemanlarının da il idari alanı içinde önemli ve anlamlı farklılıklar görülmesine yol açmıştır. İlde nüfusun varlığını etkileyebilecek yıllık ortalama sıcaklık değeri 16 °C civarındadır. Bu ortalama değer bölge ortalamasının altında, ülke ortalamasının ise üstündedir. Kış aylarında sıcaklık ortalaması, 3,9 °C, yaz aylarında ortalama sıcaklığı 28,8 °C civarındadır. İl genelinde sıcaklık genellikle 0 °C'nin üstünde seyretmez (Şekil 10). Ancak yörede beşeri faaliyetleri doğrudan etkileyecek ve nüfus dağılışına etki edecek donlu gün sayıları önemlidir. Sahadaki donlu gün sayısı ise 36 kadardır. Özellikle kış ayları ve Mart, Nisan aylarında yaşanan donlar, bazen yaşamı olumsuz etkilemektedir.

Şekil 10: Siirt İlinde Sıcaklık ve Yağış Ortalamalarının Aylara Göre Dağılımı (1970-2015)

Siirt il sınırları dahilinde sıcaklık değerleri farklılık göstermektedir. İldeki sıcaklık değerleri, kuzeydeki Şirvan ve doğudaki Pervari ilçeleri civarlarındaki dağlık ve yüksek alanlar ile Gerzevil ve Yazlıca dağlarının etrafındaki alanlarda düşük olup yıllık ortalamalar 10-12 °C civarındadır. Beşeri faaliyetler bakımından olumsuzluklar gösteren bu sıcaklık değerleri, nüfus ve yerleşmenin bu kesimlerde seyrekleşmesine yol açmıştır. Öte yandan yıllık ortalama sıcaklık değerlerinin 15-17 °C aralığında olduğu Siirt, Kurtalan, Tillo ve Baykan ilçelerinde, nüfus ve yerleşmeyi etkileyecek sıcaklık değerlerinden kaynaklı olumsuzluklara pek rastlanmamaktadır. Sahada yerleşmelerin bulunduğu alanlarda en yüksek ve en düşük ortalama sıcaklıklar arasında yaklaşık 5-6 °C'lik fark bulunmaktadır (Tablo 2). Bu nedenle ildeki sıcaklık değerleri önemli dağılış farklılıklarına yol açmaktadır.

Siirt ili, nüfusa tesir eden iklimik elemanlardan olan yağış değerleri bakımından düşük ortalamalı ve nispeten homojen bir dağılış göstermektedir. İl genelinde yağış ortalaması, ülke ortalamasına yakın bir değer göstermektedir. Siirt Rasat İstasyonu'nun verilerine göre Siirt'in yıllık toplam yağış miktarı ortalaması 677 mm kadardır (Şekil 10). Sahada yağışlar kuzeyden güneye ve doğudan batıya doğru azalmaktadır. Nitekim en az yağış alan ilçe Kurtalan iken en fazla yağış alan ilçeler Şirvan ve Baykan'dır. İlin yağış rejimi incelendiğinde, yağışların %40'ı İlkbaharda, %38'i Kış mevsiminde, %20'si Sonbahar 'da ve %2'lik kısmı Yaz mevsiminde düşmektedir. Yıl içerisinde en fazla yağış, 104,3 mm ile Nisan, en az yağış ise 1.0 mm ile Ağustos ayında görülmektedir. Ayrıca sahada bütün yıl boyunca ortalama karla örtülü gün sayısı da 18'dir. Sahada beşeri faaliyetleri en fazla etkileyen iklim elemanlarının başında yağış gelmektedir. Yağış azlığı ve su kaynaklarının yetersizliği, yerleşme ve nüfus dağılışı üzerinde olumsuz bir etki oluşturmaktadır. Özellikle yağışların nerdeyse hiç görülmediği Yaz döneminde görülen mutlak kuraklık, nüfusun varlığı ve yoğunluğunu etkilemektedir. Yağışların az, su kaynaklarının yetersiz olduğu alanlarda nüfusun da seyrekleştiği görülmektedir.

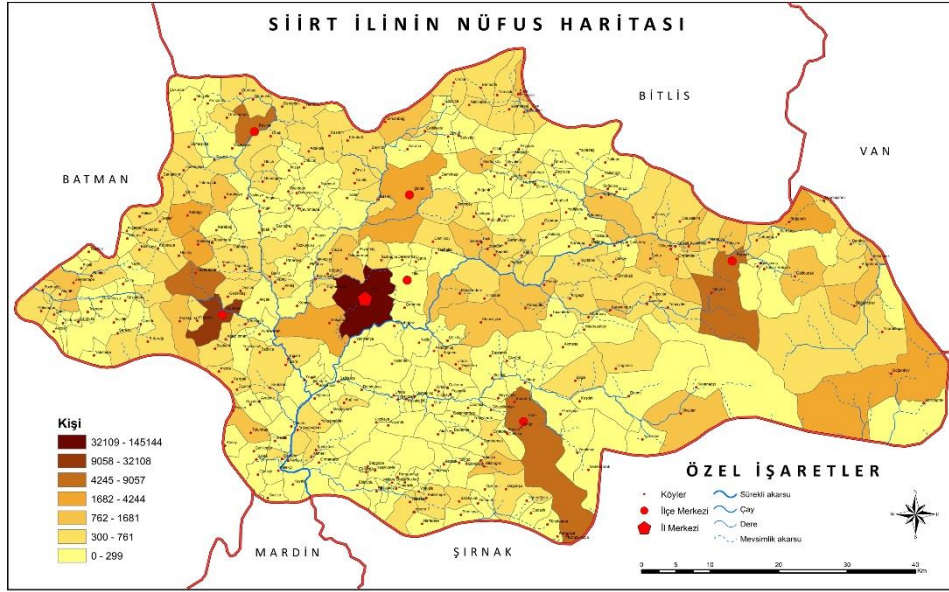
Tablo 2: Siirt İli İlçeleri ile Bazı Köylerinde Sıcaklık ve Yağış Ortalamalarının Aylara Göre Dağılımı (1970-2015)

Siirt İlinin Nüfus Gelişimi, Yapısı ve Dağılışı

İstasyon		Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	Toplam
Siirt-Merkez	Ortalama Sıcaklık	2.9	5.5	9.7	14.5	19.9	27.5	31.6	30.7	25.0	17.9	10.1	4.2	16.6
	Ortalama Yağış	77.2	95.0	102.1	103.6	60.6	9.4	2.0	1.3	3.5	46.5	81.8	86.2	669.2
Kurtalan	Ortalama Sıcaklık	1.9	3.8	8.7	14.2	19.5	25.8	30.7	30.2	25.2	17.6	9.8	4.4	16
	Ortalama Yağış	77.9	98.2	95.8	94.4	58.9	8.0	1.7	0.3	3.8	38.6	81.9	88.4	647.9
Baykan	Ortalama Sıcaklık	3.3	4.6	9.0	14.3	19.6	26.1	30.6	29.9	24.8	17.5	10.0	5.1	16.2
	Ortalama Yağış	122.5	146.6	153.6	130.7	71.6	13.3	1.0	0.3	4.2	55.3	110.1	141.5	950.7
Şirvan	Ortalama Sıcaklık	2.5	3.6	7.6	13.3	18.6	25.2	30.0	29.7	25.1	17.6	9.8	4.4	15.6
	Ortalama Yağış	90.4	104.3	104.3	112.0	67.0	11.8	1.2	0.7	4.8	61.1	101.1	92.2	750.9
Tillo	Ortalama Sıcaklık	1.5	2.6	6.5	12.4	17.3	23.3	28.2	27.8	23.7	16.6	8.0	3.1	14.3
	Ortalama Yağış	74.8	101.2	106.0	98.0	71.8	10.9	2.2	2.5	2.6	64.8	113.0	103.0	750.8
Pervari	Ortalama Sıcaklık	-0.9	0.5	4.8	10.0	15.1	20.7	26.0	26.0	21.5	14.1	7.1	1.6	12.2
	Ortalama Yağış	59.6	62.7	93.0	102.0	72.7	10.2	3.2	2.4	5.8	53.3	70.7	69.8	605.4
Eruh	Ortalama Sıcaklık	0.7	2.5	5.8	10.5	15.9	22.8	27.8	27.0	23.6	16.0	7.7	3.6	13.6
	Ortalama Yağış	53.8	103.5	123.7	97.7	91.7	11.8	0.6	0.1	1.1	55.2	87.7	71.8	698.7
Gözpınar	Ortalama Sıcaklık	2.9	3.1	7.8	13.7	17.7	24.7	29.7	30.2	25.1	18.8	9.4	3.5	15.5
	Ortalama Yağış	51.3	52.3	48.8	65.2	80.0	5.8	0	0	0.0	5.4	86.8	56.5	452
Çayırılı	Ortalama Sıcaklık	2.7	3.8	8.6	14.4	18.0	23.5	29.5	29.0	24.6	17.5	9.4	3.5	15.3
	Ortalama Yağış	61.8	101.0	72.8	65.1	78.0	9.2	0	0	0.7	27.3	82.5	64.5	562.9
Kayabağlar	Ortalama Sıcaklık	3.1	4.5	7.7	15.5	20.0	25.9	30.9	30.4	25.4	17.2	9.8	4.7	16.3
	Ortalama Yağış	89.7	104.7	110.8	81.5	39.5	7.2	0.0	0	1.2	58.0	78.0	126.8	697.4

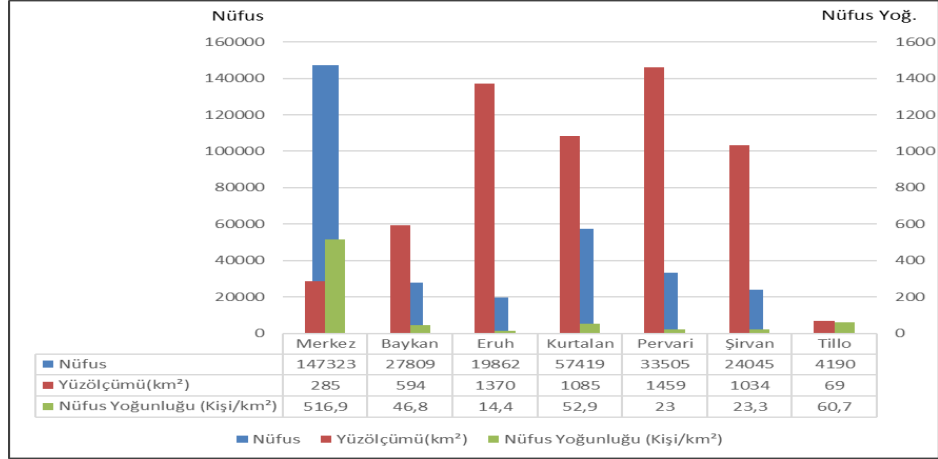
Çalışma sahasında nüfusun dağılışına etki eden en önemli beşeri coğrafya unsurunu ana ulaşım akslarını oluşturan karayolları oluşturmaktadır. Bilindiği üzere Sanayi devrimi ile birlikte ulaşımın yaşamsal faaliyetler için en önemli etken olduğu (özellikle 18 ve 19. yy) dönemlerde, ulaşım ağının geliştiği koridorlar boyunca yer alan merkezler hızla gelişim gösterirken; Siirt şehri gibi ana ticaret yollarına uzak kalan yörelerde doğal ortam koşullarının da etkisi ile şehrsel fonksiyonlar önemli bir gelişme gösterememiştir. Bundan dolayı bölge ve çevre illerle ulaşım ve ticareti oldukça zayıf olan Siirt şehri için “son durak” veya “kör nokta” tabirini sıklıkla kullanılmaktadır. Bu durum Siirt ilinin nüfus varlığı ve dağılışı üzerinde doğrudan belirleyici olmuştur. Siirt, nüfus büyüklüğü bakımından 81 il içerisinde 58. Sırada yer alırken, 52 olan aritmetik nüfus yoğunluğu değeriyle de 100 civarında olan ülke ortalamasının çok altındadır. Yörenin seyrek nüfuslanmasında ulaşım şartları ve coğrafi konumunun önemli bir etkisi vardır. İl idari sınırları içerisinde de ulaşım koşullarına bağlı olarak nüfus varlığı ve dağılışı önemli farklılıklar göstermektedir. Nitekim önemli yollar ve ulaşım akslarından uzak olan Pervari, Şirvan ve Eruh'ta nüfus seyrek iken, önemli güzergâhlara ve yollara yakın olan Siirt, Kurtalan ve Baykan gibi yerleşmelerde nüfuslanma fazladır.

Siirt'te nüfusun dağılışına etki eden bir diğer önemli beşeri faktör ise tarım ve hayvancılıktır. Sahada elverişli tarım arazilerinin bulunduğu Siirt ve Kurtalan ilçelerinde nüfus yoğunluğu fazladır. Bununla birlikte Pervari, Şirvan ve Eruh gibi ilçelerde güv otlakların bulunduğu yayla ve platolarda hayvancılık faaliyetleri gelişmiştir. Bu sahalarda yer alan köyler, etraflarındaki diğer köylere göre daha fazla nüfuslanmıştır. Ayrıca idari fonksiyonlar da nüfus varlığı ve dağılışı üzerinde belirleyici olmaktadır. Nitekim Siirt, Eruh, Kurtalan, Pervari gibi şehir veya kasaba konumunda olan ve idari anlamda ilçe merkezi olan yerleşmelerde nüfus, diğer kesimlere göre daha fazladır. Nitekim tek başına Siirt şehri, fonksiyonları ve idari konumunun sağladığı avantajlardan dolayı il nüfusunun yarıya yakın kısmını barındırmaktadır.

Şekil 11: Çalışma Sahasında Nüfusun Yerleşim Birimlerine Göre Dağılım Haritası

Siirt'te aritmetik nüfus yoğunluğu yerleşmelere göre önemli farklılıklar göstermesine rağmen nüfusun büyük bir kısmının bir kaç şehirde toplandığı görülmektedir. İlde 2015 yılı verilerine göre aritmetik nüfus yoğunluk ortalaması 51,8'dir. Siirt'te aritmetik nüfus yoğunluğu ortalamaları yukarıdaki açıklamalara paralel olarak arazinin engebeli ve yüksek olduğu Pervari, Eruh ve Şirvan gibi ilçelerde düşük iken nispeten arazinin sade veya daha az engebeli olduğu Siirt, Kurtalan, Tillo gibi ilçelerde ise yüksektir.

Şekil 12: Siirt İli İlçelerinin Aritmetik Nüfus Yoğunlukları (2015)

Siirt'te aritmetik nüfus yoğunluğunun en yüksek olduğu yer merkez ilçedir. Siirt şehri ve çevresindeki köylerin dâhil olduğu merkez ilçede ortalama nüfus yoğunluğu 548,6 kişi/km²'dir. Yalnızca Siirt şehri il nüfusunun yarıya yakın kısmını barındırmaktadır. Siirt merkez ilçesi, geçmişten gelen stratejik, ekonomik ve idari merkez olmanın da avantajlarıyla 145 144 kişilik bir nüfusa sahiptir. Merkez ilçe dışında Tillo 59,9 kişi/km², Kurtalan 53,8 kişi/km² ile nüfus yoğunluğunun diğer ilçelere göre yüksek olduğu ilçelerdir (Şekil 12). Bu ilçelerden Tillo gerek topografik koşulların sağladığı avantajlar gerekse Siirt şehrine yakın oluşu ve köklü bir yerleşme olması nedeniyle fazlaca nüfuslanmıştır. Kurtalan ise kurulmuş olduğu düzlükte ve Siirt-Batman karayolu üzerinde yer alması nedeniyle diğer ilçelere göre daha fazla nüfuslanmıştır. Ayrıca Demiryollarının mevcudiyeti ve Kurtalan Çimento Fabrikası da nüfus varlığı üzerinde belirleyici olmuştur. Siirt'te en düşük aritmetik nüfus yoğunluğu ise ilçe alanının büyük ama nüfusun oldukça az olduğu Eruh ve Pervari ilçeleridir. Eruh'ta nüfus yoğunluğu 14,5 kişi/km², Pervari'de ise 21,7 kişi/km²'dir (Şekil 12). Bu iki ilçede de gerek topografik koşullar gerekse ulaşım imkânları bakımından olumsuz şartlar ortaya çıkmıştır. Arazinin genelde engebeli ve dağlık olduğu bu kesimler, aynı zamanda önemli yollar ve merkezlere uzak bir konuma sahiptirler. İktisadi koşulların kısıtlı olduğu ve coğrafi koşulların negatif etki yaptığı bu ilçeler, sahanın en seyrek nüfuslu kesimlerini oluşturur.

Şekil 13: Çalışma Sahası Aritmetik Nüfus Yoğunluğu Haritası

Öte yandan çalışma sahasında nüfusun varlığı ve dağılışı köylere göre değerlendirildiğinde, önemli farklılıkların ortaya çıktığı görülmektedir. Topografik koşulların elverişli olduğu, tarım arazileri ve su kaynaklarının bol olduğu ve ulaşım imkânlarının geliştiği köylerde nüfus yoğunluğu fazla iken su kaynaklarının az olduğu, engebenin fazla ve ulaşımın gelişmediği köylerde nüfus yoğunluğu azalmaktadır. Siirt'te nüfusu binin üstünde ve en fazla olan köyler, merkez ilçeye bağlı Gökçebağ (2007), Baykan'a bağlı Atabağı (3461), Erüh'a bağlı Bağgöze (1043), Okçular (1150), Kurtalan'a bağlı Bölüktepe (2420), Gözpinar (1681), Kayabağlar (5012), Pervari'ye bağlı Beğendik (2502), Doğanköy (2277), Gökçebudak (1476), Gökçekoru (1047), Palamutlu (1500) ve Şirvan'a bağlı Cevizlik (1446), Ormanbağı (1028), Taşlı (1278) köyleridir (Şekil 10). Nüfusu en az ve 50 kişinin altında olan köyler ise Merkez ilçeye bağlı Güneşli (47), Kalender (27), Erüh'a bağlı Akmeşe (99), Bayramlı (39), Bingöl (33), Budamış (33), Gelenkardeş (22), Ortaklı (30), Oymaklıç (32), Yanılmaz (37), Kurtalan'a bağlı Ekinli (4), Şirvan'a bağlı Akçayır (19), Çınarlı (14), Gümüş (16), Kalkancık (31) ve Meşelik (17) köyleridir (Şekil 11). Üzerlerinde gerek eğim miktarının, gerekse irtifanın artması nedeniyle yaşam faaliyetlerinin kısıtlandığı bu köyler, il idari alanındaki en seyrek nüfuslu alanları oluşturmaktadır. Nüfusun neredeyse hiç olmadığı Ekinli, Çınarlı ve Meşelik gibi köyler, terör olayları nedeniyle 1990'lı yıllarda boşaltılmış ve bir daha eski konumuna dönememiş yerleşim birimlerindedir.

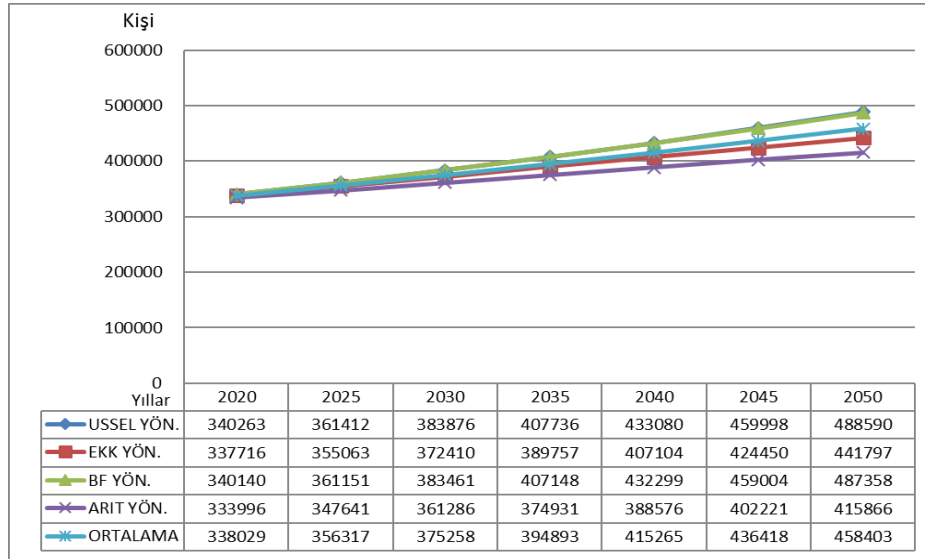
VI. Nüfus Projeksiyonları

Nüfus kestirimi bir bilimdir ve nüfusu projekte edebilmek için kullanılacak pek çok metod bulunmaktadır. Demograflar ve istatistikçiler olasılıksal nüfus tahminleri yapabilmek için metodlar geliştirmişlerdir (Selçuk, 2014: 194). Nüfus projeksiyonları amaca

göre ülke geneli, bölge ve il yanında değişik nüfus büyüklüğüne sahip yerleşmeler veya idari birimler bazında olmak üzere farklı boyutlarda yapılabilmektedir (Kocaman, 2002: 2).

Siirt ili nüfusunun gelecek yıllardaki seyri ve niceliksel yapısı hakkında tahmin ve projeksiyonlar yapılabilmesi için günümüzdeki mevcut nüfus ve nüfus artış hızına dayalı olarak başta TÜİK metodu olmak üzere Üssel, En Küçük Kareler, Bileşik Faiz ve Aritmetik yöntemler kullanılarak projeksiyonlar yapılmıştır. Bu projeksiyonlar yapılırken çalışma sahasının 1990-2015 yılları arasındaki nüfus miktarları ve artış hızları esas alınarak öngörülerde bulunulmuştur. Bu bağlamda TÜİK metoduna göre yapılan projeksiyonda Siirt ili nüfusu 2020 yılında 334274 kişi, 2023 yılında ise 343231 kişi olacağı öngörülmüştür (Şekil 14).

İl nüfusunun gelecek yıllardaki seyri için kullanılan diğer projeksiyon yöntemleri değerlendirildiğinde, ortaya çıkan sonuçların çok büyük farklılıklar içermediği anlaşılmaktadır. Kullanılan bu projeksiyonların güçlü ve zayıf yönleri de dikkate alınarak yapılan öngörüler, il nüfusunun gelecek yıllardaki seyri için önemli ipuçları vermektedir. Nitekim bu projeksiyonlardan, Üssel Metoda göre Siirt ili nüfusu 2025 yılında 361422, En Küçük Kareler metoduna göre 355063, Birleşik Faiz Metoduna göre 361151, Aritmetik Metoda göre 347641 kişi olarak hesaplanmıştır. İlin bu projeksiyonlara göre 2025 yılı nüfus ortalaması ise 356317 kişidir. Söz konusu projeksiyonlara göre 2050 yılı için yapılan tahminler incelendiğinde, Üssel Metoda göre bu yılda il nüfusu 488590, En Küçük Kareler Metoduna göre 441797, Birleşik Faiz Metoduna göre 487358, Aritmetik Metoda göre 415866 kişi olarak hesaplanmıştır. Aynı yıldaki projeksiyon ortalamalarına göre il nüfusunun 458403 kişi olacağı öngörülmektedir (Şekil 14).

Şekil 14: Çeşitli Projeksiyon Yöntemlerine Göre Kars İlinin 2015-2050 Yılları Arasındaki Nüfusu (DPT, 2002, Plan Nüfus Projeksiyon Yöntemleri, Kullanılarak Hesaplanmıştır).

Siirt İli nüfusunun yakın gelecekteki seyri ile ilgili gerek uygulanan projeksiyon metotları gerekse il nüfusunun son 25 yıldaki artış seyri ve doğurganlık oranları dikkate alındığında artış eğiliminin devam edeceği anlaşılmaktadır. Ancak nüfusun eğitim seviyesinin yükselmesi, erken evliliklerin azalmaya başlaması, aile planlaması konusunda bilinç düzeyinin artması ve il genelinde kentleşme hızının yükselmesi gibi hususların etkisiyle nüfus artış hızının gelecek yıllarda bugünkü seyrinden daha düşük düzeyde olacağı tahmin edilmektedir.

VII. SONUÇ

Siirt ilinin nüfus gelişimi, yapısı ve dağılışının ele alındığı bu çalışmada çarpıcı sonuçlara ulaşılmıştır. Elde edilen bulgular doğrultusunda Siirt nüfusuyla ilgili en dikkat çekici olgulardan biri, kuşkusuz ki doğurganlık yapısıdır. Demografik geçiş sürecinin en temel parametrelerinden biri olan doğurganlık hızı ve oranları, nüfusun bugünkü niteliği ve gelecekteki seyri açısından son derece önemlidir. Toplumdaki nüfus dinamiklerini anlamaya imkân tanıyan ve en önemli teorilerden biri olan Demografik Geçiş Teorisi esas alınarak Yüceşahin (2009) tarafında yapılan çalışmada, Siirt'in demografik geçişe direnç gösteren iller arasında yer aldığı anlaşılmaktadır. Siirt, Türkiye'nin güneydoğusunu teşkil eden illerle birlikte, tarihsel süreç içinde çocuk ve bebek ölüm hızlarında ciddi düşüşler yaşamış olmasına rağmen demografik geçişin en önemli aşaması olarak görülen doğurganlık geçişini henüz tam anlamıyla deneyimleyememiştir (Yüceşahin, 2009: 15). Bu bağlamda Siirt'in doğurganlık geçişine direnç gösteren bir eğilim içinde olduğu ileri sürülebilir.

Nüfus artış hızı, doğum oranları ve doğurganlık hızı ülke ortalamasının üzerinde seyreden Siirt'te, yapılan analiz ve projeksiyonlarda da nüfusun yakın gelecekte de bugünküne benzer bir artış eğiliminde olacağı öngörülmektedir. Yörede nüfus artış seyrinin çok iyi takip edilmesi ve mevcut kaynaklarla nüfus arasındaki dengenin dikkatli bir şekilde gözetilmesi gerekmektedir. Zira ildeki sosyal ve ekonomik problemlerin büyük çoğunluğu nüfus yapısal özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Nüfus ve nüfus artışına paralel olarak istihdam alanlarının bulunmaması, beraberinde yoksulluğa ve buna eşlik eden bir dizi sosyo-demografik problemlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Nitekim Berber, Yıldız ve Sivri (2010) tarafından yapılan "Türkiye'de İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması" adlı çalışmada Siirt, Sosyo-Ekonomik gelişmişlik açısından 73. sırada yer almaktadır. Bu durum, başta göç olmak üzere okullaşma ve okuma-yazma oranları, aile büyüklükleri, doğumlar gibi demografik parametreleri negatif yönde etkilemektedir.

Çalışma sahasında elde edilen bulguların işaret ettiği bir diğer önemli husus ise çocuk ve genç nüfus oranlarının yüksek oluşudur. Medyan yaşın 20 ile ülke ortalamasının çok altında olduğu Siirt'te, ortalama hane halkı büyüklüğü ise 8 ve üstüdür. Nüfusun yarısının 20 yaş ve altı olduğu çalışma sahasında, bu genç ve dinamik nüfusun doğru bir şekilde kanalize edilmesi gerekmektedir. Okullaşma ve okur-yazarlık oranlarının ülke ortalamasının altında seyrettiği, işgücüne katılımın erken yaşlarda gerçekleştiği çocuk ve genç kitle çok iyi izlenmelidir. Zira yüksek potansiyelli bu nüfus, eğitim ve istihdam süreçlerine entegre edilmediği sürece terör örgütleri ve illegal yapılar için büyük bir hedef kitle olarak görülmektedir.

Gerek Cumhuriyetten önce gerekse Cumhuriyet dönemi boyunca Siirt, idari taksimatta meydana gelen değişimlerden ötürü keskin nüfus değişimleri yaşamıştır. Nitekim Cumhuriyetten önce zaman zaman Diyarbakır, Bitlis gibi illere, zaman zaman da doğrudan merkezi otoriteye bağlı olarak idare edilen Siirt, nüfus bakımından istikrarlı bir seyir izlememiştir. Aynı durum Cumhuriyet dönemi boyunca da sürmüştür ve il sınırlarına dahil olan köy, kasaba ve şehirler sürekli değişmiştir. Nitekim Cumhuriyetin ilk dönemlerinde idari sınırları içerisinde 7 kaza ve 728 köy yer alırken, bu durum daha sonraki dönemlerde sürekli değişmiştir. Günümüzde il statüsüne kavuşarak 1990 yılında Siirt'ten ayrılan Batman ve Şırnak ile bu illere bağlı bazı ilçeler ile çok sayıda köy yerleşmesinin idari statüsünün değişmesi, yöre nüfusunda keskin düşüşlerin yaşanmasına yol açmıştır. Cumhuriyetin ilk dönemlerinden bugüne gelindiğinde Siirt'te bağlı yerleşim birimlerinin sayısı %60 oranında azalmıştır. Söz konusu değişimler, demografik açıdan önemli sorunlar oluşturarak nüfus miktarı ve nüfus artışı ile diğer demografik parametrelerin doğru bir şekilde analiz edilmesini güçleştirmiştir. Ancak son 20 yılda çalışma sahasında idari anlamda istikrarın sağlanması ve hemen hemen mevcut durumunu muhafaza etmesi neticesinde daha sağlıklı analizler yapılabilmektedir.

Göç olgusu özellikle 1990'lı yıllarda Siirt'te çok önemli boyutlara ulaşmıştır. Artan terör olayları ve bu olayların çoğunlukla kırsal kesimde meydana gelmesinden ötürü bu dönemde köy ve mezralardaki nüfusun önemli bir kısmı yaşadığı yeri terk etmiştir. Nitekim bu devirdeki göç verileri incelendiğinde dikkat çekici sonuçlara ulaşılmaktadır. 1985-1990 devresinde ilin verdiği göç, 42271, net göç -31311 olup net göç hızı ise % -140,7 gibi çok yüksek bir değerdedir. 1995-2000 devresinde de ilin net göç değeri -17062 olup net göç hızı da % -75,1 oranındadır. Göç verilerinin çok yüksek oranda olduğu ve toplumsal anlamda büyük olumsuzluklara yol açan bu süreç, gerek göç edilen gerekse terk edilen yerlerde aileler için önemli sorunların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Her ne kadar günümüzde göçün olumsuz etkileri büyük ölçüde giderilmiş ve göç oranları düşmüş olsa bile bütün olumsuzlukların ortadan kaldırılması ve göç edenlerin çoğunluğunun geri dönüşünü sağlayacak gerekli adımların atılması gerekmektedir. Bu bağlamda yörede tarım ve hayvancılık başta olmak üzere çeşitli ekonomik faaliyetlerle ilgili yatırımların, projelerin ve verim artırıcı yöntemlerin hayata geçirilmesi gerekmektedir.

Siirt'te göç ile ilgili dikkat çekici noktalardan biri de mevsimlik göç hareketine katılan nüfusun demografik yapısıdır. Daha önce belirtildiği gibi Siirt ilinde önemli oranda nüfus, ritmik olarak mevsimsel göç hareketine katılmaktadır. Küçükbaş hayvancılıkla uğraşan bu nüfus, Kasım-Nisan devresini Siirt'in muhtelif köy ve şehirlerinde geçirirken Nisan-Ekim devresinde ise hayvanlarıyla birlikte Bitlis, Muş, Ağrı ve Van'daki yaylalara göç etmektedirler. Sosyo-ekonomik açıdan toplumsal düzene tam anlamıyla entegre olamamış bu nüfus, yüksek bir doğurganlığa, çok düşük okuma-yazma ve okullaşma oranlarına sahiptir. Mevsimsel yer değiştirme hareketleri söz konusu nüfusun eğitim ve istihdam süreçlerine katılımı güçleştirmektedir.

Kadınların eğitim düzeyi ve okullaşma oranı ile kız çocuklarının erken yaşta evlendirilmesi yörede nüfusun önemli problemlerindendir. Nüfusun eğitim yapısı cinsiyet açısından değerlendirildiğinde, geleneksel cinsiyetçi kültür kalıplarının eğitimdeki olumsuz etkileri çarpıcı bir biçimde görülmektedir (Geniş, Adaş, 2011: 301). Siirt'te kadınlar gerek

okuma-yazma gerekse okullaşma oranında erkeklerin gerisinde bulunmaktadır. Nitekim okuma-yazma bilen nüfusun oranı erkeklerde %96,2 iken kızlarda %83,6 gibi düşük bir değerdedir. Benzer değerler okullaşma oranlarında da görülmektedir. Nitekim üst kademe eğitim düzeylerine geçildikçe kızların okullaşma oranları ülke ortalamasının ve erkek nüfus oranının altında kalmaktadır. Bu durumu ortadan kaldırmak ve kızları okula kazandırmak için gerekli tedbirler mutlaka alınmalıdır. Bunun sağlanmasıyla birlikte kızların okullaşmasıyla yörenin önemli sorunlarından biri olan kız çocuklarının erken yaşta evlendirilmesinin de önüne geçilecektir.

Araştırma sahasında 2015 yılı verilerine göre nüfus yoğunluğu 51 olup, 100 olan ülke ortalamasının altında, düşük bir değer göstermektedir. Sahanın nüfusu yerleşmeler arasında dengeli bir şekilde dağılmamış olup sadece Siirt ve Kurtalan şehirleri il nüfusunun %55,3'ünü oluşturmaktadır. Aynı zaman Siirt ve Kurtalan ilçeleri, sahadaki nüfusun %65,5'lik kısmını meydana getirmektedir. Buna karşın Pervari, Eruh, Şirvan, Baykan ve Tillo ilçeleri, sahadaki yerleşmelerin %75'ini (218) barındırmalarına rağmen il toplam nüfusunun yalnızca %34,5'ini oluşturmaktadır. Siirt ilinde ortalama köy idari alanı nüfusu 348 olup sahadaki köylerin 183'ünün nüfusu bu değerden küçük 95'inin nüfusu ise bu değerden büyüktür. Kısaca Siirt ilinde nüfus, köyler arasında dengeli bir şekilde dağılmamış olup köylerin nüfusları ile konumları, arazilerinin eğim ve verim durumu arasında yakın bir ilişki olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akbulut, G. (2007), "Sivas İlinin Başlıca Nüfus Coğrafyası Özellikleri". *C. Ü. Sosyal Bilim. Der.* 31, ss.83-100.
- Azimli, M. (2006), "İlk Fethinden Osmanlı'ya Siirt'in Siyasi Tarihi". *Uluslararası Siirt Sempozyumu*, 19-21 Eylül, Siirt, ss.126-132.
- Berber, M., Sivri, U., Yıldız, E., B. (2012), "Türkiye'de İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması (2010)". *Erciyes Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Der.* S.39, ss.147-167
- Bulut, İ., (2000), "Yozgat'ın Nüfus Coğrafyası Özellikleri". *Doğu Coğrafya Dergisi*, 6, (4), ss.20-54.
- Cuinet, V. (1891), *La Turquie d'Asie*, C.II, Paris.
- Demirtaş, M. (2007), "XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Bitlis Vilayetinde Nüfus", *Dicle Üniversitesi. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9 (1), ss.131-149.
- Doğanay, H. (1997), *Türkiye Beşeri Coğrafyası*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Erpolat, M., S. (199), *XVI. Yüzyılda Diyarbekir Beylerbeyliği'ndeki Yer İsimleri*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya
- Günel, V. (2012), "Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden Verilen Göçün Akım Yönü". *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5 (5), ss.105-127.

- Geniş, Ş., Adaş, E., B. (2011), “Gaziantep Kent Nüfusunun Demografik ve Sosyo-Ekonomik Yapısı: Saha Araştırmasından Notlar”. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Der.* S.10(1), ss.293 - 321
- Güneş, H., H. (2009), “İktisat Tarihi Açısından Nüfus Teorileri ve Politikaları”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (28), ss.126-138.
- İbnü'l Esir, **El-Kamil fi'l-Tarih**, C. XI.
- KAŞTAN, Y. (2006), “Cumhuriyet Döneminde Nüfus Hareketlerinin Fonksiyonu”. *A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (1), ss.65-76.
- Kocaman, T., (2002), *Plan Nüfus Projeksiyon Yöntemleri*, TC Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Yay. Ankara.
- Tuncel, M. (2009), Siirt Maddesi. **Türkiye Diyanet Vakfı Yay. İslam Ansiklopedisi**, Cilt. 37, İstanbul.
- TÜİK (2016), Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi ve Genel Nüfus Sayımları Verileri.
<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>, 04.05.2016
<https://biruni.tuik.gov.tr/nufusmenuapp/menu.zul>, 10.05.2016
- TÜİK, (2013), **Seçilmiş Göstergelerle Siirt 2013**, Türkiye İstatistik Kurumu Yayını, Ankara.
- Tümertekin, E., Özgüç., N. (2006), *Beşeri Coğrafya: İnsan, Kültür, Mekân*, İstanbul: Çantay Kitapevi.
- Özdemir, A., H. (2010), “Moğol İstilâsından Bazı Öğrenilmiş Çaresizlik Örnekleri”. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fak. Der.* S. 29(29), ss.21-41
- Özgen, N., Karadoğan, S. (2009), “Siirt Şehrinin Kuruluşu ve Gelişimi”. *Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (2), ss.61-81.
- Selçuk, İ., A. (2014), “Şehir Planlamada Nüfus Kavramı ve Tahmininde Kullanılan Matematiksel Yöntemler”, *ARTIUM*, Sayı 2(2), ss.191-206
- Sırma, İ., S. (2006), “Siirt ve Civarının Müslümanlaşması ve Müslümanların Gayrimüslimlerle Olan İlişkileri”. *Uluslararası Siirt Sempozyumu*, 19-21 Eylül, Siirt, 121-125.
- Sözer, A., N. (1969), *Diyarbakır Havzası*, Ankara: İş Matbaacılık ve Ticaret.
- Yıldız, M. Z., Saraçoğlu, H. (2006), “19. Yüzyıldan Günümüze Siirt İlinin İdari ve Demografik Yapısında Meydana Gelen Değişimler”. *Uluslararası Siirt Sempozyumu* 19-21 Eylül, Siirt, ss.619-640.
- Yıldız, S., Döker, M., F. (2016), “İzmit Şehrinin Nüfus Gelişimi”. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak. Coğrafya Dergisi*, S.32, ss.33-47.

Yüceşahin, M., M. (2009), “Türkiye’nin Demografik Geçiş sürecine Coğrafi Bir Yaklaşım”.
Coğrafi Bilimler Dergisi, 7(1), ss.1-25.

Yurt Ansiklopedisi, (1982-1983), **Siirt Maddesi**, Sayı: 9.

Zaman, S., Coşkun, O. (2008), “Rize İlinin Nüfus Coğrafyası Özellikleri ve Bunları Etkileyen Etmenler Üzerine Bir İnceleme”, *A.Ü. Doğu Coğrafya Dergisi*, 12 (2), ss.263-283.

TÜYLÜ MEŞE’NİN (Quercus pubescens) TÜRKİYE’DE YENİ BİR YAYILIŞ ALANI: ELMALI DAĞI (KAYSERİ)

The Distribution Area Of Hairy Oak Tree (Quercus Pubescens) in Turkey: Elmalı Mountain (Kayseri)

Prof.Dr. Duran AYDINÖZÜ*

Doç.Dr. Asım ÇOBAN**

Hakan TUNÇ***

ÖZET

Türkiye bulunduğu coğrafi konum gereği dünyanın belli başlı ana bitki kuşaklarının kesişim alanında yer almaktadır. Sahip olduğu makro iklimler yanında özel konum koşullarının etkisiyle çok çeşitli mikro iklimlerin de etkili olabildiği bir ülke özelliğine sahiptir. Doğal olarak iklim koşullarında görülen çeşitlilik flora üzerinde belirleyici olmakta, floristik anlamda ülkeye önemli avantajlar kazandırmaktadır. Gerek otsu, gerekse odunsu türler bakımından zengin bir floraya sahip olan Türkiye'nin ağaç türlerinin içinde meşe (Quercus) türlerinin ise ayrı bir yeri vardır. Birçoğu endemik olan bu meşe türleri içinde Türkiye'nin Sıcak devrede yağış noksanlığı belirgin olan alanlarında doğal olarak yaşama imkanı bulan türlerinden birisi de kuşkusuz tüylü meşedir (Quercus pubescens). Bugüne kadar yapılan bitki coğrafyası araştırmalarında tüylü meşenin Türkiye'deki doğal yayılış alanları içerisinde Kayseri ilinin Erciyes Dağı ve Ali Dağında bulunduğu literatürde açıkça görülmekte, araştırmamıza konu olan sahada ise tüylü meşenin varlığından söz eden herhangi bir çalışmadan bahsedilmemektedir. 2015 yılı yaz döneminde yetiştirme koşullarını dikkate alarak Kayseri ilinin Bünyan-Özvatan ilçeleri arasında kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzanan Elmalı Dağının güney ve güney-batı yüzlerinde tüylü meşenin doğal olarak yetiştirme imkanı bulabileceği tezinden yola çıkılmış, kimi yerlerde çalı, kimi sahalarda ise ağaç boyutunda tüylü meşe topluluklarına rastlanılmıştır. Türkiye'de tüylü meşenin doğal yayılışı ile ilgili bilinen alanların dışında, yeni bir sahada da adı geçen ağaç türünün doğal yayılış alını ortaya konulmaya, çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tüylü meşe, Türkiye'nin ağaçları, Bitki örtüsü, Kayseri

* Kastamonu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, daydinozu@kastamonu.edu.tr

** Amasya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, asim.coban@amasya.edu.tr

*** sahittepe@gmail.com

Dergiye Müracaat Tarihi: 09.06.2016

ABSTRACT:

Turkey related to its geographical position is at the intersection point of the main floras of the world. It has an effective macro climate and it has micro climates because of the effects of the special position conditions as well. The variabilities seen in the natural climate conditions have an effect on the flora and such a case provides an advantage on the flora. The oak tree types has an important place among the types of trees in Turkey that has a rich flora with grassy and woody types. The hairy oak, obviously one of the types of oak trees most of which are endemic, has a chance to survive where the climate is hot and the drought can be seen. From the plant geography researches carried on up to now, it is clearly seen in the literature that the natural distribution areas of the hairy oak are the Erciyes mountain and the Ali mountain in Kayseri. On the other hand no research has been encountered in the literature where we carried out our research about the presence of hairy oak tree. In the summer of 2015, the hairy oak tree is supposed to be found between Bünyan and Özvatan towns of Kayseri on the Elmalı Mountain lying in northeast-southwest directions, we met hairy oak trees sometimes in the form of bush and sometimes at the height of a tree. Turkey outside of the area known about the natural distribution of downy oak, forehead to reveal the natural distribution of a new field of said tree species were studied .

Key words: *Hairy Oak, Tress in Turkey, Flora, Kayseri*

1-GİRİŞ

Quercus L. (meşe) kayingiller familyasından, uzun ömürlü ağaç, ağaççık ve boylu çalı görünüşünde, kışın yaprağını döken ya da her zaman yapraklı odunsu bitkilerden olup, Türkiye Florasında önemli bir yer tutarlar. Ülkemizde kayingiller familyası içinde gerek takson sayısınınca gerekse kapladığı orman alanı bakımından en önemli tür meşelerdir. Türkiye’de 4 tanesi endemik olmak üzere, doğal olarak yetişen 18 *Quercus* türü ve bu türlerden 6 tanesinin 11 alt türü bulunmaktadır. Meşeler; odunlarının anatomik yapıları, meyvelerinin olgunlaşma süresi, yaprak ve kabuk özelliklerine göre 3 gruba ayrılmaktadır (Yeşilöz, 2011; Anşin ve Özkan, 2006; Çağlar, 2003).

Akmeşeler; saplı meşe (*Quercus robur*), sapsız meşe (*Quercus petraea*), Istranca meşesi (*Quercus hartwissiana*), Macar meşesi (*Quercus frainetto*), kasknak meşesi (*Quercus vulcanica*), Doğu Karadeniz meşesi (*Quercus pontica*), mazi meşesi (*Quercus infectoria*), tüylü meşe (*Quercus pubescens*) ve İspir meşesi (*Quercus macranthera*) gibi türlerden meydana gelir. Kırmızı meşeler ise, Lübnan meşesi (*Quercus libani*), Makedonya meşesi (*Quercus trojana*), saçlı meşe (*Quercus cerris*), İran palamut meşesi (*Quercus brantii*), Anadolu palamut meşesi (*Quercus ithaburensis*)’nden oluşur. Herdem yeşil meşeler ise kermez meşesi (*Quercus coccifera*), pırnal meşesi (*Quercus ilex*) ve boz pırnal meşesi (*Quercus aucheri*) dir.

Araştırmamıza konu olan tüylü meşe (*Q. pubescens*) Akmeşeler grubunda yer alıp, çoğunlukla 15 metreye kadar boylanan, ender olarak 20 metreye ulaşan yuvarlak tepeli bir ağaçtır. Genç sürgünler sık tüylüdür. Tomurcuklar 5 mm. çapında, kestane kırmızısı renklidir ve tüylüdür. Çoğunlukla dar oval veya ters yumurta biçimindeki yapraklar 4,5-8,5 cm. uzunluğunda, 2,5-5 cm. genişliğindedir. Tomurcuk, sürgün ve yapraklarının tüylü olması nedeniyle bu meşe taksonuna “Tüylü Meşe” adı verilmiştir. Yan damarlar sayısı 4-8 çifttir. Yaprak sapı kısadır (5-10 mm.). Kadehler sapsız olarak sürgün üzerine oturmuştur. Teker teker veya 2-5 tanesi birarada bulunur. Sürgünün uç kısmındaki yaprakların koltuğunda yer alır. Kadeh yarı küre şeklinde veya oldukça sığdır, 15 mm. çapındadır, üzerindeki pullar birbirinin üzerine sıkıca kapanmıştır ve kül renkli tüylerle örtülmüştür. Palamutun 1/3 kısmı kadeh içine gömülüdür (Ürgenç, 1998., Yaltrık, 1984). Erkek çiçekler açık sarı-yeşil bir eksen üzerinde sarkık kurullar oluşturur ve üzerleri tüylüdür. Dişi çiçekler 1,5-2 mm. boyunda, sarı-kırmızı renkte ve tüylüdür (Öztürk, 2013), Tüylü meşe (*Q. pubescens*), İç Anadolu’ya özgü bir meşe türü olup, yarıkurak şartlar altında yetişir. Kalın topraklı ve kuzey bakılı sahalarda mükemmel büyüme gösterir. Tüylü meşe karaçam ormanlarının tahrip edilmesinden sonra gelişmiştir (Atalay, 1994).

Zohary (1973)’e göre Ksero-Öksin bölgesinin karakteristik bir elemanı olan tüylü meşe (*Q. pubescens*), Browicz (1982)’e göre İç Anadolu’nun en kurakçıl meşe türlerine dahildir. Sıcaklık isteği fazla, nem isteği saçlı meşeye oranla daha az olan tüylü meşe, ülkemizde gerek karasal gerekse Akdeniz ikliminin hakim olduğu yerlerde kurak ve sıcak alanları yetişme ortamı olarak seçer. Özellikle İç Anadolu bölgesinde ormandan stepe geçiş sahalarında en çok rastlanan bir meşe türü olan tüylü meşenin (*Q. pubescens*) parçalı veya topluluklar halinde ekstrem şartlarda varlıklarını devam ettirmeleri dikkati çeken bir

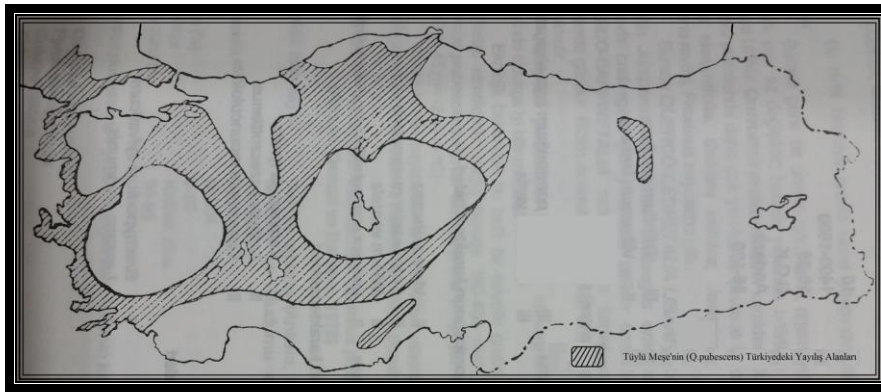
özelliğidir. Kök sistemi kuvvetli olduğundan kurak, kalkerli toprakları tercih eden tüylü meşenin (*Q. pubescens*) büyümesi oldukça yavaştır (Günel, 1997).

2-MALZEME VE YÖNTEM

Tüylü meşenin (*Q. pubescens*) mevcut literatüre göre Kayseri Erciyes dağı ve Alidağı'ndaki yayılışı dışında Bünyan – Özvatan ilçeleri arasında, kuzeydoğu-güneybatı istikametinde uzanan Elmalı dağı'nın güney ve güneybatısındaki Karakaya, Karahıdırlı ve Ömürlü köyleri çevresinde yeni yayılış alanı ilk kez 2015 yılının yazında arazi çalışması sırasında tespit edilmiştir. Bitkinin Türkiye'deki yayılışı ile ilgili detaylı literatür taraması yapılmış, ancak tüylü meşenin (*Q. pubescens*) bu sahadaki varlığı ile ilgili bir bulguya rastlanılmamıştır. Daha sonraki zamanlarda sahaya gidilerek bitkinin yayılış gösterdiği alanlar tespit edilmiştir

3- TÜYLÜ MEŞE (*Q. pubescens*)'NİN DÜNYA VE TÜRKİYE'DEKİ YAYILIŞ ALANLARI

Bu ağaç türünün genel coğrafi yayılışı batı, Orta ve Güney Avrupa ile Kırım ve Anadolu'dur. Tüylü meşe (*Q. pubescens*) Anadolu'da oldukça geniş bir yer kaplamaktadır ve Anadolu'nun merkezi ve batı kısmında kalıntı halinde birçok topluluklara rastlanmaktadır (Şekil 1). Deniz seviyesinden 1700 metre yüksekliğe çıkabilir. Bu sahalarda çoğunlukla çeşitli meşe türlerinden sapsız meşe (*Q. petraea*), *mazi meşesi* (*Q. infectoria*) ve karaçam (*Pinus nigra*) ile karışan tüylü meşe karaçam ormanlarının tahrip edildiği çoğu yerde sahaya hakim olur. İskenderun körfezinden – Samsun'a doğru çizilen bir hattın (36'ncı doğu boylamı) doğusunda bu meşe türüne pek rastlanılmaz (Akman,1995.,Ürgenç,1998). Biyoiklimsel değerlere göre bu türün alanı yarı-kurak katın alt ve üst sınırları arasındadır; yalnız Tuz gölü çevresindeki kurak anklav ve çorak sahalarda bunun dışında tutulur. Dolayısıyla bazı istisnalar dışında en azından merkezi ve batı Anadolu'daki tüylü meşe (*Q. pubescens*) iklimsel bir türdür. Dolayısıyla muhtemelen bu ağacın bulunmadığı edafik şartlar dışında (özellikle marn, jips ve tuzlu topraklar) Anadolu'da devamlı bir orman örtüsü olarak gelişebilir (Akman, 1995).

Şekil 1. AKMAN'a göre Tüylü meşe (*Quercus pubescens*)'nin doğal yayılış sahası (Akman, 1995).

Trakya, özellikle Karadeniz ve Akdeniz ardı ormanlarında Marmara ve Ege bölgelerinde bu tür bulunur. Edirne; Keşan, İstanbul; Çatalca, Bursa; Uludağ, Bolu; Gerede, Artova; Kastamonu; Daday, Eflani, Sinop; Gökçeada, Çangal Dağı, Manisa; Akhisar, Kütahya; Domaniç, Afyon; Bayat; Karaman; Karadağ, Ankara; Beynam ormanı, Kayseri; Erciyes dağı, Alidağ, Sivas-Yozgat arası, İzmir; Kuşadası, Samsun dağı, Muğla; Sandras dağı, Burdur, Konya; Beyşehir'de çoğunlukla karaçam (*Pinus nigra*), saçlı meşe (*Q.cerris*), ahlat (*Pyrus elaeagrofolia*), laden (*Cistus laurifolius*), karaçalı (*Paliurus spinosa – christii*) ile beraber bulunur. Çeşitli nedenler yüzünden bugün çok tahrip edilmiş topluluklar ve bodurlaşmış çalılar görünüşünde bulunmaktadır (Davis, 1965., Yaltrık, 1984., Ürgenç,1998., Akkemik, 2014., Akman, 1995., Ünal, 1996). Trakya'da Ergene havzasında Edirne çevreleri, Hayrabolu, Muratlı, Kırklareli çevrelerinde orman kalıntıları halinde rastlanan tüylü meşe (*Q. pubescens*), Ganosların kuzey etekleri ile Tekirdağ – Muratlı – Hayrabolu arasında kalan sahada vadi yamaçları ve tepeler üzerinde orman parçaları halinde görülür. Bu alan içinde orman parçalarının en büyüğü İncecik köyü ile Ganos dağlarının kuzey eteğindeki Ormanlık köy arasında yer alır (Dönmez, 1968). Ataköy (Kırklareli- Pınarhisarı) korusundaki kuru orman sahasında da tüylü meşe (*Q. pubescens*) yaygın olarak dağılışı gösterir (Aydınöz, 2008). Güney Marmara bölümünde Yenişehir ovasını batıdan çevreleyen yamaçlarda yoğunluk kazanan tüylü meşe (*Q. pubescens*), Ege bölgesinde çoğunlukla dağlık sahalarda kızılçam (*Pinus brutia*) ve karaçam (*Pinus nigra*) ormanları içine karışır ve dağların yüksek seviyelerinde mazı meşesi, saçlı meşe ve yer yer Macar meşesi (*Quercus infectoria* , *Q. cerris*, *Q. frainetto*) ile karışık meşe ormanları oluşturur (Günel, 1997) (Şekil 2).

Şekil 2. Tüylü meşe (*Quercus pubescens*)'nin il bazında Türkiye'deki yayılışı (Öztürk 2013)

4- TÜYLÜ MEŞE (*Quercus pubescens*)'NİN KAYSERİ ÇEVRESİNDEKİ YAYILIŞ ALANI

Tüylü meşe (*Q. pubescens*)'nin bu yeni yayılış alanını açıklamadan önce sahanın coğrafi şartları üzerinde durmak yerinde olacaktır. Çünkü bitkilerin yetişme şartları, iklim,

toprak ve rölyef gibi faktörlerden meydana gelmiş bir bütündür ve ancak bu bütün içinde tam bir gelişme gösterir. Bu nedenle tüylü meşenin yayılış gösterdiği sahanın coğrafi şartları kısaca açıklanmaya çalışılmıştır

İklim, Toprak ve Jeomorfolojik Özellikler

İnceleme alanının da içinde bulunduğu Kayseri'de karasal iklim hakimdir. Karasal iklimin karakteristik özelliği kışların kar yağışlı, yazların ise sıcak ve kurak olmasıdır. Kış aylarında sıcaklık ortalaması Aralık, Ocak ve Şubat'ta 0 °C civarında seyrederken, yaz aylarında ise bir hayli yüksektir. Ocak ayında sıcaklık ortalaması -1.8 °C, şubat ayında -0.2 °C ve aralık ayında da 0.1 °C civarındadır. Yaz mevsiminde sıcaklık ortalamaları yüksek olup Haziran da 18.8°C Temmuz ayında 22.4°C ve Ağustos ayında da 21.7 °C'dir. Yıllık ortalama sıcaklık 10.8 °C olarak gerçekleşir. Sahada ortalama en yüksek sıcaklıklar yaz mevsiminde görülür. Haziran ayında maksimum sıcaklık 26.4 °C, Temmuz ayında 30,5 °C, Ağustos ayında ise 30.4°C dir. Ortalama en düşük sıcaklıklar ise Aralıkta -4.7°C, Ocakta -6.8°C Şubatta -5.3°C dir. Yıllık en yüksek sıcaklık ortalaması 18°C en düşük sıcaklık ortalaması ise 2.8°C dir. Araştırma sahası ve çevresinde yıllık yağış ortalaması, 395 mm.'dir. Saha en çok Mart, Nisan ve Mayıs aylarında yağış almaktadır. Yağışın en az olduğu aylar ise, Haziran, Temmuz ve Ağustos'tur. Araştırma alanı ve yakın çevresinin hakim rüzgar yönü güney sektörlü olup daha çok güney (S) yönünden esmektedir. Aylara göre hakim rüzgar yönleri incelendiğinde daha çok güney sektörlü rüzgarların etkili olduğu görülmektedir. Sıcaklığın yüksek, yağışın az ve güney sektörlü rüzgarların hakim olması sıcaklık isteği yüksek tüylü meşe için uygun iklim koşulları taşımaktadır.

İklim dışında bitki örtüsü ile toprak arasındaki yakın ilişki inceleme sahasındaki toprakların özelliklerini araştırmayı gerekli kılar.

İnceleme sahasında en geniş yayılışa sahip toprak tipi, zonal topraklardır.

Bunlar içinde parçalı yayılışa sahip olan topraklar kahverengi orman topraklarıdır. Bu toprak tipi dışında sahada yayılış gösteren, kahverengi topraklar, kestane renkli topraklar ve daha geniş yayılışı olan koluviyal topraklar başlıcalarıdır (Şekil- 3).

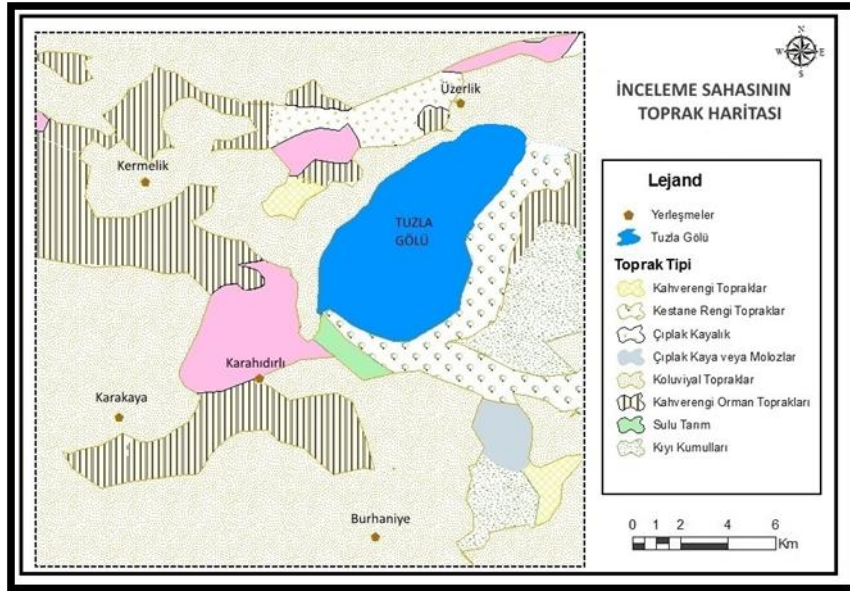
Kahverengi orman toprakları sahada birinci derecede hakim olan ve ülkemizde genel olarak orman örtüsünün bulunduğu alanlarda gelişme gösteren, nemli- ılıman iklim bölgelerinin topraklarıdır. Bu topraklar daha çok kışın yapraklarını döken meşe (*Quercus*), kestane (*Castanea sativa*), gürgen (*Betulus*), akçaağaç (*Acer*) ve kayın (*Fagus*) gibi yayvan yapraklı orman örtüsü altında gelişir.

İyi drenaj şartlarına sahip kahverengi orman toprakları yüksek kireç içeren ana madde üzerinde oluşmuştur. Su tutma kapasiteleri yüksek olan bu topraklar kireçli şistler, gnays, kil, marn ve kalkerler üzerinde oluşmuşlardır.

İnceleme sahasında kahverengi orman toprakları; kuzeyde Elmalı dağ ve çevresinde, Kermelik köyü kuzeyinde, Karakaya ve Karahıdırlı köylerinin yayılış gösterir.

Yine sahada zonal topraklar grubu içinde yer alan ve dar bir alan kaplayan toprak tipi kahverengi topraklardır. Bu topraklar, çeşitli ana maddeden kalsifikasyon sonucu oluştuklarından profillerinde çok miktarda kalsiyum bulunur. Doğal drenajları iyi, A B C

profilidir. A horizonu kahverengi veya grimsi kahverengi, 10-25 cm. kalınlıkta ve granüler yapıdadır. Organik madde içeriği orta, Ph nötr ve baziktir. B horizonu açık kahverenginden koyu kahverengiye kadar değişen renklerde kaba yuvarlak köşeli blok yapıdadır. Kahverengi topraklarda profil tamamen kalkerdir. B horizonunun altında çoğunlukla sertleşmiş kireç birikme katı ve bunun altında da jips birikme katı bulunabilir. Eğimin arttığı hallerde ve erozyona uğrayan kısımlarda A ve C horizonları görülür. Ayrıca, C horizonundaki kireç birikimi, katı olarak niteleyecek ilerilikte olmayabilir. Kahverengi topraklar yazın uzun süre kuru kalır ve bu devrede kimyasal ve biyolojik etkinlikler yavaştır (Toprak Su Genel Müdürlüğü 1974).

Şekil 3. İnceleme sahasının Toprak haritası

İnceleme sahasında bu topraklar Elmalı dağı'nın güney kesimlerinde görülür. Kahverengi toprakların görüldüğü yerlerde bitki örtüsü daha kurakçıl, orman altı fakir ve büyük ölçüde tahrip görmüştür. Tahrip edilmediği yerlerde hakim elemanlar Tüylü meşe (*Quercus pubescens*), mazi meşesi (*Q. infectoria*), ve sapsız meşe (*Q. petraea*) dir.

Sahada görülen diğer bir zonal toprak tipi kestane rengi topraklardır. Toprağın oluştuğu ana maddeler yumuşak kireçtaşından marna ve çakıllı killi depozitlere kadar değişir. Bunlar genellikle Neojen yaşlı olup, çakıl ve kum oranı fazla kaba bir bünyeye sahiptirler. Kalsifikasyon nedeniyle profilde kalsiyum zengin olup, profilleri AC, ABC veya AB+C şeklindedir. Kestane rengi topraklar sık, orta derinlikte, killi, dolayısıyla su tutma kapasiteleri yüksek, kapillarite ile su kaybının az olduğu topraklardır. Organik maddelerce zengin Ph derecesi bakımından nötr veya baziktir. Kestane rengi topraklar inceleme sahasının dışında Tuzla gölünün doğusunda ince bir şerit halinde uzanır.

İnceleme sahasında azonal topraklardan kolüvyal topraklarda yer tutar (Toprak Su Genel Müdürlüğü 1974).

Oluşumları bakımından alüvyal topraklara benzeyen kolüvyal topraklar, inceleme sahasında geniş alan kaplarlar. Bu topraklar genelde dağların eteklerinde ve vadi ağzlarında yer alırlar. Toprak kayması, sel ve seyelan sularının taşıyarak getirdiği ve malzemenin eğimin azaldığı yerlerde depo edilmesiyle meydana gelen genç topraklardır. Toprak, büyük çapta taşıdığı toprağın özelliklerine bağlı olarak değişir. Toprak katları alüvyal topraklarda olduğu gibi birbirine paralel olmayıp düzensizdir. Aşınmanın etkisine bağlı olarak, taşınan malzemenin boyutları değişme gösterir. Kaba elemanlı malzemeler şiddetli erozyonu, ince elemanlı malzemeler ise aşınmanın yavaş olduğunu yansıtmaktadır. Eğim ve bünyeleri dolayısıyla drenajları iyidir ve bunun sonucu olarak ta tuzluluk veya alkalilik göstermezler. İnorganik maddelerce zengin ve kireç içerirler. Çakıl, kum oranları yüksek olduğundan su tutma kapasiteleri düşüktür (Toprak Su Genel Müdürlüğü 1974).

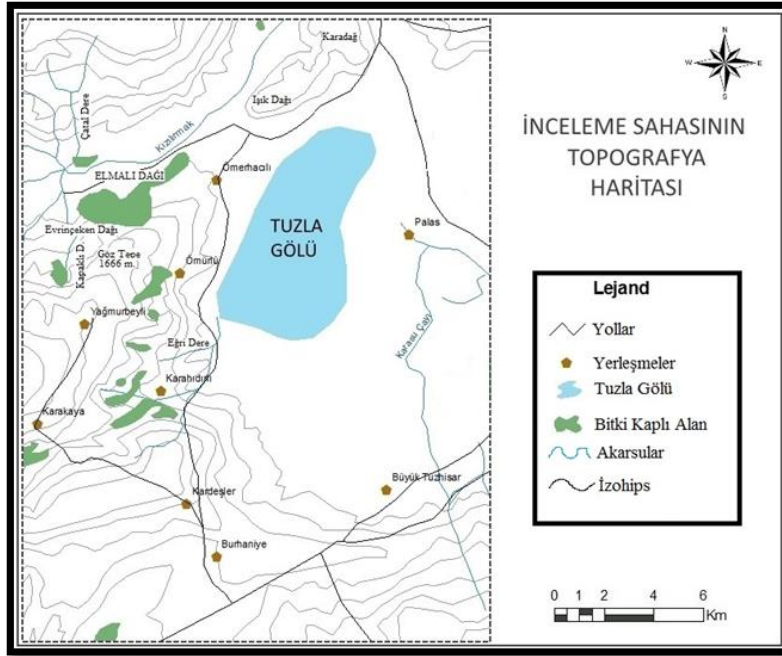
İnceleme sahasında kolüvyal toprakların kapladığı alanlar Tuzla gölünün batısında dar bir şerit halinde, Karakaya köyü çevresinde ve Karahıdırlı köyü doğusunda geniş yayılışa sahiptir. Yerleşim merkezi yakınındaki düzlükler üzerindeki kolüvyal topraklar ise tarım alanı olarak değerlendirilmiştir.

Araştırma sahasında topografik yapı ise kısa mesafeler arasında değişmektedir. Bu duruma bağlı olarak sahanın coğrafi görünümü monoton olmaktan uzaktır. Sahanın kuzey ve batı kesimleri dağlarla çevrili olup, hakim unsurları oluşturan vadi ve depresyonlar bu dağlık alanlar arasında kalmıştır. Araştırma sahasının kuzeyinde Karadağ ve Işık dağı, batısında ise Elmalı dağı ve Evrinçeken dağı yer almaktadır. Araştırma sahasını çevreleyen vadi ve depresyonlara yerleşmiş olan akarsulardan başlıcalarını Oluklu çayı, Bulanık dere, Kapaklı dere, Tavuzlu dere, Havur çayı, Soğuk dere, Eğri dere, Çatal dere, Parmak dere oluşturur. Doğu kesimini ise kuzey-güney istikametinde Tuzla gölü çevreler (Şekil- 4).

Sahada paleozoikten (I. Zaman) günümüz oluşumlarına kadar çeşitli yaşta katmanlar ile geniş volkanik alanlar ve yerkaşu hareketleriyle çökmüş ya da yükselmiş çeşitli oluşumlar yayılış gösterir. Çalışma sahasının güneyinde yer alan Bünyan ilçesi doğusundaki kesim permiyen ve permo karbonifer katmanları ile kaplıdır. Tuzla Gölü çevresinde de genellikle oligomiyosen jipsli serisi adıyla anılan kalın katmanlar biçimindeki alçı taşı dağılışı gösterir (Toprak Su Genel Müdürlüğü, 1974).

İç Anadolu Bölgesinde orman kalıntılarının ortaya çıktığı sahalar arasında Erciyes dağı (3917 m) da yer alır. Yer yer meşe ve ardıç topluluklarının temsil edildiği Erciyes dağında, Eskiçağ'ın ünlü coğrafyacısı Strabon *Geographika* adlı eserinde yoğun ormanlardan bahsetmektedir. O dönemdeki adı Argaios olan Erciyes dağının bütün çevresi ormanlarla kaplıdır ve böylece kolaylıkla kerestecilik yapılabilir. Erciyes dağı ve yakın çevresi zaman içinde geniş orman alanlarını kaybetmiş, büyük ölçüde geven türlerinin temsil edildiği (*Astragalus microcephalus*, *A. acmophyllus*, *A. argaeus* ve *A. angustifolius*) antropojen step alanına dönüşmüştür. Anadolu'nun yerleşme tarihi göz önüne alındığında nüfus artışı, yerleşmelerin sayıca giderek artması, ekip-biçme ve hayvancılık faaliyetleri, çeşitli nedenlerle çıkan orman yangınları, orman formasyonunun yayılış alanını giderek daraltmış, hatta bazı yerlerde orman sahalarının parçalanmasına ve floristik bileşiminin

değişmesine yol açmıştır. Orman sahaları birçok yerde de meşe çalılıklarına dönüşmüştür (Avcı 2013). İşte Kayseri ve çevresi de yüzyıllardır devam eden bu değişim sürecinden etkilenmiş, ormanların yetişme koşullarının bozulmasına, çoğu yerde toprak örtüsünün süpürülmesine neden olarak, step formasyonunun yayılış alanlarının genişlenmesiyle sonuçlanmıştır. Meşe çalılıklarına dönüşen ve hakim elemanını Tüylü meşe (*Q. pubescens*)'nin oluşturduğu inceleme sahası da bu süreçten etkilenmiş çalı formunda hayatta kalma mücadelesi vermiştir. Tahribatın azalmasıyla beraber Elmalı dağı ve çevresinde yayılışını sürdürmeye başlamış ve şartların bu şekilde sürmesi durumunda ise araştırma sahası ve yakın çevresinin meşe ormanlarıyla tekrar kaplanması muhtemeldir.

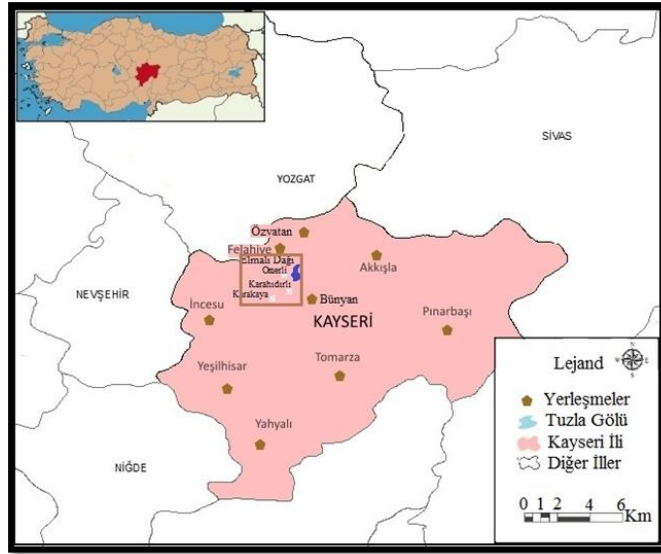
Şekil 4. İnceleme sahasının Topografya haritası(E: 35°46'54.12''- N:38°57'58.51'')

Görüldüğü gibi sahanın coğrafi şartları (iklim, toprak ve rölyef) meşe türlerinden tüylü meşenin yetişmesi için uygun ortam oluşturmuşlardır.

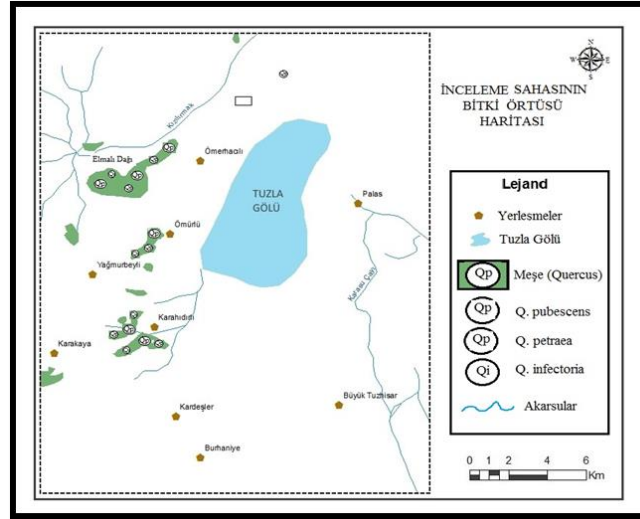
Tüylü meşenin bu yeni yayılış alanları yukarıda coğrafi şartları açıklanan Kayseri'nin kuzeydoğusunda 2015 yılı yazında arazi çalışması sırasında tespit edilmiştir. Kayseri il merkezine 35 km. mesafede bulunan Bünyan – Özvatan ilçeleri arasındaki Elmalı dağının güneybatı yamaçları, Elmalı dağı ile Tuzla gölü arasındaki Ömerli köyü çevresi ve Tuzla gölünün batısındaki Karahıdırlı – Karakaya köyleri arasındaki güneye bakan kesimlerdir (E: 35°46'54.12''- N:38°57'58.51'') (Şekil 5). Yaklaşık 1400 metre üzerindeki seviyelerde ortaya çıkan tüylü meşeler 5-6 metre boylarında olup tek tük veya topluluklar halinde yayılış gösterirler. Hakim elemanının tüylü meşe (*Q. pubescens*) olduğu

Tüylü Meşe'nin (*Quercus Pubescens*) Türkiye'de Yeni Bir Yayılış Alanı: Elmalı Dağı (Kayseri)

bu meşe sahasında bu türe eşlik eden diğer elemanlar ise mazi meşesi (*Q. infectoria*) ve sapsız meşe (*Q. petraea*) dir. Sahanın alt katında ise yasemin (*Jasminum fruticans*), alıç (*Crataegus orientalis*), ahlat (*Pyrus elaeagrifolia*), karamuk (*Berberis crataegina*) ve geven (*Astragalus*) yayılış gösterir (Şekil 6).

Şekil 5. İnceleme sahasının Lokasyon haritası

Şekil 6. İnceleme sahasının Bitki örtüsü haritası(E: 35°46'54.12'' - N:38°57'58.51'')

5- SONUÇ

Tüylü meşenin Türkiye’de doğal yaşam alanları; İç Anadolu, Marmara ve Ege bölgeleri ile Batı Karadeniz’de karaçam ve diğer meşe türleri ile karışık olarak bulunur ve 1700 metre yükseltiye kadar çıkar. Anadolu’da oldukça geniş bir yer kaplamaktadır ve Anadolu’nun özellikle merkezi ve batı kesimlerinde kalıntı halinde bir çok topluluklara rastlanmaktadır. Araştırmamıza konu olan tüylü meşenin (*Q. pubescens*) mevcut literatüre göre sadece Kayseri’nin Erciyes ve Ali dağlarındaki varlığından bahsedilmektedir. Oysa 2015 yazında yaptığımız arazi çalışmasıyla Erciyes ve Ali dağ dışında Elmalı dağı güneybatı yamaçlarında birbirine yakın Karahıdırlı – Karakaya ve Ömerli köyleri arasındaki tepelik alanlarda parçalı olarak dağılışı gösterdiği tespit edilmiştir. Bu çalışma ile tüylü meşenin (*Q. pubescens*) Kayseri’deki varlığının bilinenin aksine Erciyes ve Alıdağı ile sınırlı kalmadığını ve tahripten kurtulduğu başka alanlarda da yayılışı gösterdiği ortaya konulmuştur. Devamlı tahrip nedeniyle Anadolu’nun diğer yayılış yerlerinde olduğu gibi araştırma sahasında da cılızlaşmış ağaçlık halindedir. Bununla beraber insan etkisi azaldığında bu ağaçlar kolayca orman haline dönüşebilmektedir. Sahadaki ağaçların bodur şeklinde olması tahribin bugünde devam ettiğini göstermektedir. Bu çalışmanın bilim dünyasına katkı sağlayacağı düşüncesiyle Kayseri çevresinde başka yayılış alanlarının varlığının tespiti için imkanlarımız ölçüsünde ileriki yıllarda çalışmalar yapmayı umuyoruz (Foto 1-8).

KAYNAKÇA

- Akkemik, Ü., Editör, 2014, Türkiye’nin Doğal – Egzotik Ağaç ve Çalılırları 1, Orman Genel Müdürlüğü yay. S. 689, Ankara.
- Akman, Y., 1995, Türkiye Orman Vegetasyonu, Ankara Üniv. Fen Fak. Yayınları s. 131, Ankara.
- Akman, Y., vd., 2007, Bitki Ekolojisi, Palmiye Yayıncılık, s.15, Ankara.
- Anşin, R., Özkan,C., 2006, “Tohumlu Bitkiler (Spermatophyta) Odunsu Taksonlar”, K.T.Ü, Orman Fak. 167,s.19, Trabzon.
- Atalay, İ., 1994, Türkiye Vegetasyon Coğrafyası, Ege Üniv. Basımevi, s.226-229, İzmir.
- Avcı, M., 2013, Dünya’da ve Türkiye’de Step Formasyonu, Prof. Dr. Asaf Koçman’a Armağan, Ege Üniv. Yayınları, Edebiyat Fak. Yay. No:180, İzmir.
- Aydınözü,D.,2008, Avrupa Kayını (*Fagus silvatica*)’nın Yıldız (Istranca) Dağlarındaki Yayılış Alanları, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, Coğrafya Dergisi, Sayı. 17. ISSN No: 1302-7212, İstanbul.
- Browicz,K., 1982, Chorology of Trees and Shrubs in South – West Asia and Adjacent regions, Vol.I, Warszawa.

Tüylü Meşe'nin (Quercus Pubescens) Türkiye'de Yeni Bir Yayılış Alanı: Elmalı Dağı (Kayseri)

- Çağlar, Y., 2003, Dendroloji (Ağaçbilim) ve Orman Ekolojisi "Okulu" ders Notları, Kırsal Çevre ve Ormancılık Sorunları Araştırma Derneği yay, No: 13, s.70-73, Ankara.
- Çetik, A. R., 1985, Türkiye Vegetasyonu:I, İç Anadolu'nun Vegetasyonu ve Ekolojisi, Selçuk Üniv. Yay. Fen- Edebiyat Fak. Yay. No: 7-1, Konya.
- Davis, P.H., 1965, Flora of Turkey and the East Aegean Islands, Volume 7, Edinburgh.
- Dönmez, Y., 1968, Trakya'nın Bitki Coğrafyası, İ.Ü. Coğrafya Enst. Yay.No: 51, İstanbul.
- Günel, N., 1997, Türkiye'de Başlıca Ağaç Türlerinin Coğrafi yayılışları, Ekolojik ve Floristik Özellikleri, Çantay Kitapevi, s. 94-96, İstanbul.
- Mataracı, T., 2004, Ağaçlar, Doğa Severler İçin Rehber Kitap, Marmara Bölgesi, Doğal – Egzotik Ağaç ve Çalıları, Tema vakfi, yay. No:39, s. 300, İstanbul.
- Öztürk, S., 2013, Türkiye Meşeleri Teşhis ve tanı Kılavuzu, Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Orman Genel Müdürlüğü Yayınları, s. 188 – 192, Ankara.
- TOPRAK SU GENEL MÜDÜRLÜĞÜ :Kızılırmak Havzası Toprakları, Toprak su Müdürlüğü Yayını 286, Ankara, 1974.
- Ünaldı, E.Ü., 1996, Erciyes Dağı'nın Fiziki Coğrafyası, Lazer Ofset Basımevi, s.86, Ankara.
- Ürgeç, S.İ., 1998, Genel Plantasyon ve Ağaçlandırma Tekniği, İstanbul Üniv. Orman Fak. S. 69, İstanbul.
- Yaltrık,F., 1984, Türkiye Meşeleri Teşhis Kılavuzu, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- Yeşilöz, F., 2011, Quercus pubescens Willd. Bitkisi Üzerinde Fitoterapötik Araştırmalar, Gazi Üniv, sağlık Bilimleri Enst. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 13-14, Ankara.
- Yiğit, N., 2012, Morfometrik Analiz Sistemi Kullanılarak Kastamonu Yöresi meşelerinin Filogenetik Analizi, Gazi Üniv. Fen Bilimleri Enst. Basılmamış Doktora Tezi, s. 13-14, Ankara.
- Zohary,M., 1973, Geobotanical Foundations of the Middle East, Vol.I,II, Stuttgart.

The Distribution Area Of Hairy Oak Tree (Quercus Pubescens) in Turkey: Elmalı Mountain (Kayseri)

Foto 1: Karahıdırlı köyünün güneyindeki Tüylü meşe (*Q.pubescens*) ağacından bir görünüm.

Foto 2: Karahıdırlı köyü güneyindeki Meşe topluluğundan bir görünüm.

Tüylü Meşe'nin (Quercus Pubescens) Türkiye'de Yeni Bir Yayılış Alanı: Elmalı Dağı (Kayseri)

Foto 3: Elmalı dağı güneyindeki Tahribe maruz kalmış meşe topluluğundan bir görünüm.

Foto 4: Elmalı dağı güney yamaçlarındaki meşe topluluklar (1300 m.)

The Distribution Area Of Hairy Oak Tree (Quercus Pubescens) in Turkey: Elmalı Mountain (Kayseri)

Foto 5: Elmalı dağı gneybat vadi içi ve yamaçlarındaki meşe toplulukları.

Foto 6: Karahıdrılı köyü batısındaki meşe toplulukları (1350 m.)

Tüylü Meşe'nin (Quercus Pubescens) Türkiye'de Yeni Bir Yayılış Alanı: Elmalı Dağı (Kayseri)

Foto 7: Tuzla gölünün batısında parçalı yayılış gösteren meşe toplulukları (1200 m.)

Foto 8: Ömerli köyü batısındaki Tüylü meşe (Q.pubescens) ağacından bir görünüm.

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLERİNİN “COĞRAFYA” KAVRAMINA İLİŞKİN ALGILARI: BİR OLGUBİLİM ARAŞTIRMASI*

Social Studies Teachers' Perceptions regarding the Concept "Geography": A Phenomenological Study

Yrd.Doç.Dr. Adem BELDAĞ**

Doç.Dr. Yılmaz GEÇİT***

Özet

Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin coğrafya algılarını belirlemek için yapılan bu çalışma nitel araştırma yaklaşımının olgubilim deseni çerçevesinde yürütülmüştür. Rize ilinde görev yapmakta olan 56 sosyal bilgiler öğretmenin coğrafya kavramına ilişkin algısını belirlemek için bir bilgi formu geliştirilmiştir. Öğretmenlerin bu bilgi formunda coğrafya.....gibidir/benzer. Çünkü.....şeklindeki boşluğu doldurmaları istenmiştir. Elde edilen veriler nitel araştırma yaklaşımının doğasına uygun bir biçimde betimsel ve içerik analizine tabi tutulmuştur.

Sonuç olarak öğretmenlerin 49 farklı metafor kullandıkları ve metaforların altı farklı kategori başlığı altında toplandığı belirlenmiştir. Bu kategoriler yol gösterici, yaşamın ifadesi, coğrafi unsur, çeşitlilik, biçimsellik ve eğlence başlıkları altında toplanmıştır. Özellikle öğretmenlerin % 60'a yakınının coğrafyayı yol gösterici ve yaşam ifadesi olarak görmesi bu bilime yönelik pozitif bakış açısının bir göstergesidir. Ancak bazı imaj sorunları da tespit edilmiş olup çalışma sonucunda bunlara yönelik çeşitli öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilgiler Öğretmenleri, Coğrafya, Metafor, Olgubilim.

* Bu çalışmanın taslak hali 2-4 Haziran 2016 tarihinde Balıkesir'de düzenlenen Coğrafyacılar Derneği Uluslararası Kongresi'nde sözlü tebliğ olarak sunulmuştur

** Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, , adem.beldag@erdogan.edu.tr

*** Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, yilmaz.gecit@erdogan.edu.tr

Dergiye Müracaat Tarihi: 15.12.2016

Abstract

This study was conducted to determine perceptions of social studies teachers about geography in phenomenological pattern with qualitative research approach. The study was carried out with 56 social studies teachers currently serving in Rize province to find out their perception of the concept of geography. For data collection, a cloze test was developed with the question “Geography is like/resembles to because Collected data were analysed with descriptive analysis and content analysis in accordance with qualitative research approach.

In total, 49 different metaphors were collected from the cloze tests and they were grouped under six main categories as guiding, the expression of life, geographical factors, variety, concretization and entertainment. In particular, nearly 60 % of the respondents referred to geography as guidance and the expression of life, which seems to be an indication of the positive perception regarding science. Still, some image problems were determined and recommendations were brought for them in the end of the study.

Keywords: *Social Studies Teacher, Geography, Metaphor, Phenomenology.*

Giriş

Her an yeni bir bilginin yeni bir kavramın yaşama girdiği, teknolojinin baş döndürücü hızla geliştiği bu yüzyılda, bireylerin algıları üzerine görsel ve düşünsel olarak gelen uyarıcıların zihinsel süreçten geçirilerek anlamlı hale getirilmesi gerekmektedir. Gerek iletişimin kaynaklarının yeni bilgiyi aktarma hızı gerekse kelime dağarcığının yetersizliği ya da kavramların soyut veya karmaşık oluşu insanları bir takım çözümler üretmeye zorlamıştır. Bu durumda kullanılan yöntemlerden biri de metaforlardır. Metaforlar tanımların yetersiz kaldığı ya da yapılamadığı durumlarda işe koşulmaktadır. Günlük hayatta, konuşma dilinde karşımıza sıkça çıkması metaforların sıradan bir olgu olarak düşünülmesine neden olsa da, metaforlar ifadelere anlamsal zenginlik katarlar (Şeyihoğlu ve Gencer, 2011). Bunun yanında metaforlar anlaşılması zor kavramları benzetmeler vasıtasıyla bilinen kavramlarla anlatılmasına katkı sağlayarak öğretim faaliyetlerinde de sıkça karşılaşılmaktadır. Bu da metaforların öğretim sürecindeki rolünü ortaya koymaktadır.

Alanyazın incelendiğinde metaforlar karmaşık bir yapıya sahip bir şeyi anlatmak ya da ifade etmek için, çok iyi bilindik bir şeye benzeterek açıklamaya çalışmak olarak ifade edilmektedir (Şahin ve Baturay, 2013). Metaforların bir diğer fonksiyonu ise olayların yorumlanmasına ilişkin düşünceleri yapılandıran, yönlendiren ve kontrol eden zihinsel araçlardan biri olarak görülmesidir (Keçe, 2014). Başka bir ifade ile metaforlar soyut, açık olamayan zor düşünceleri ve kolay bir şekilde anlaşılamayan olguları tanımlamak için kullanılan yapılardır (Çelikten, 2006: 281). Tanımlardan da anlaşılacağı üzere metaforlar günlük yaşamın yanında birçok kavram, olgu ve düşüncenin de anlamlandırılmasında önemli bir role sahiptir.

Bireylerin kendi dünyalarını anlamlandırmalarına ve oluşturmalarına yönelik güçlü bir zihinsel modelleme mekanizması (Aslan ve Bayrakçı, 2006) olarak görülen metaforların yukarıda ifade edilen özelliklerinin ve fonksiyonlarının eğitime yansımaları da hiç şüphesiz çok önemlidir. Botha, (2009), metaforların sadece biçimsel olarak değil anı zamanda eğitim açısından da düşüncelerin ortaya çıkarılmasında etkili olduğunu vurgulamaktadır. Bu doğrultuda öğrencilerin özellikle anlamakta zorlandıkları, ifade edemedikleri soyut kavramları metaforlarla açıklamaları öğrenmenin bir boyutu olarak görülebilir. Metaforların bu özelliği eğitim alanında fazla tercih edilmesine neden olmuştur.

Sosyal bilgiler, sosyal bilimlerden yararlanarak oluşturulan geniş bir disiplin olması (Öztürk, 2012) nedeniyle metaforik yapıların oluşturulmasına önemli ölçüde olanak tanımaktadır. Alanyazın incelendiğinde *coğrafya* kavramına ilişkin metaforik çalışmaların daha çok sosyal bilgiler, sınıf, fen bilimleri ve coğrafya öğretmen adayları ile temel eğitim ve ortaöğretim öğrencileri üzerinde yapıldığı görülmektedir (Durmuş ve Baş, 2016; Zeren, 2015; Akbaş ve Gençtürk, 2013; Geçit ve Genç, 2011; Coşkun, 2010; Kaya, 2010; Aydın ve Ünal, 2010; Aydın, 2010; Alkış, 2009; Öztürk ve Alkış, 2009; Öztürk, 2007). Bu araştırmada ise sosyal bilgiler öğretmenlerinin *coğrafya* kavramına ilişkin görüşleri tespit edilerek öğretmen adayları ve öğrencilerin metaforları ile benzeşme ve farklılıkları ortaya koyulacaktır. Bu bağlamda araştırmanın amacı, sosyal bilgiler öğretmenlerinin *coğrafya*

kavramına ilişkin sahip oldukları zihinsel imgeleri metaforlar aracılığı ile incelemektir. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

1. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin *coğrafya* kavramına ilişkin sahip oldukları metaforlar nelerdir?
2. *Coğrafya* kavramına ilişkin metaforlar ortak özellikleri bakımından hangi kategoriler altında toplanabilir?
3. *Coğrafya* kavramına ait metaforlar ve kategoriler sosyal bilgiler öğretmenlerinin mezun oldukları bölüme göre farklılık göstermekte midir?

Yöntem

Desen

Çalışma, araştırma yapılan ya da yapılması planlanan kişilerin deneyimlerinden ortaya çıkan görüşlerin düzenli olarak incelenebilmesine olanak sağlayan bir teknik olan nitel araştırma türündedir (Ekiz, 2003). Nitel araştırma desenlerinde biri olan “farkında olduğumuz ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanma” olarak ifade edilen olgubilim (fenomenoloji) çerçevesinde yürütülmüştür (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Olgubilim yaklaşımı bütün nitel araştırmaların temelinde yer almakla birlikte insanların kendi yaşam dünyalarının ve gündelik eylemlerinin yansıması olarak tanımlanması metaforların tespitinde önemli kolaylıklar sağlayacaktır (Merriam, 2009).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2015-2016 öğretim yılında Rize’de görev yapan 56 sosyal bilgiler öğretmeni oluşturmaktadır. Çalışma grubunu 30 sosyal bilgiler, 13 tarih, 13 de coğrafya öğretmenliği programı mezunu sosyal bilgiler öğretmenleri oluşturmaktadır.

Tablo 1.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin mezun oldukları programa göre dağılımları

Bölüm	f	%
Sosyal Bilgiler	30	53,5
Tarih	13	23,25
Coğrafya	13	23,25
Toplam	56	100

Veri Toplama Aracı

Veriler araştırmacı tarafından hazırlanan “Coğrafya Kavramına Yönelik Sosyal Bilgiler Öğretmen Bilgi Formu” aracılığıyla toplanmıştır. Çalışmaya katılan sosyal bilgiler öğretmenlerinin *coğrafya* kavramına ilişkin algılarını metaforlar yoluyla incelemek için öğretmenlerin her birinden “Coğrafya gibidir. Çünkü ” şeklinde verilen cümleyi tamamlamaları istenmiştir. Veri toplama aracı olarak metaforların kullanıldığı çalışmalarda “gibi” sözcüğü genellikle metaforun konusu ile kaynağı arasındaki bağı daha açık bir şekilde çağrıştırmak için kullanılırken “çünkü” sözcüğü ile gerekçesi açıklanmaktadır (Akbaş ve Gençtürk, 2013).

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde betimsel ve içerik analizi birlikte kullanılmıştır. Bu bağlamda Saban (2008) tarafından belirtilen aşamalar izlenmiştir: Bunlar (1) kodlama ve ayıklama, (2) örnek metafor imgesi derleme, (3) kategori geliştirme, (4) geçerlik ve güvenilirliği sağlama ve (5) yorumlama aşamasıdır. Bu doğrultuda (1) *Kodlama ve ayıklama* aşamasında metaforlar alfabetik sıraya konularak listelenmiştir. (2) *Örnek metafor imgesi derleme aşamasında*, metaforlar sıralanmıştır. Daha sonra veri analizi sürecini geçerli kılmak ve metaforların belli bir kategori altında toplanmasında başvuru kaynağı olarak kullanmak için örnek metafor listesi oluşturulmuştur. Uzun olan ifadelerin önemli boyutları alınmıştır. Metafor imgelerinin kime ait olduğunu ifade etmek için (*Sosyal bilgiler-1, Tarih-1, Coğrafya-1*) kodlamalar kullanılmıştır. (3) *Kategori geliştirme aşamasında*, üretilen metaforlar ortak özellikleri bakımından ele alınarak aralarındaki ilişki açısından analizi yapılmıştır. Metaforların altı farklı kategoride toplandığı tespit edilmiştir. (4) *Geçerlik ve güvenilirliği sağlamak için* bir takım çalışmalar yapılmıştır. Çalışmada güvenilirliği sağlamak için 6 kategoride toplanan metaforların ilişkileri ile ilgili uzman görüşü alınmıştır. Ayrıca araştırmacıların farklı olarak oluşturduğu kategoriler karşılaştırılmıştır. Karşılaştırmalarda “görüş birliği” ve “görüş ayrılığı” sayıları tespit edilerek araştırmanın güvenilirliği Miles ve Huberman’ın (1994: 64) formülü (Güvenirlik = görüş birliği / görüş birliği + görüş ayrılığı X 100) kullanılarak hesaplanmıştır. Buna göre araştırmacılar arasındaki görüş birliği oranının % 89 olduğu bu doğrultuda araştırmacıların 49 metafor üzerinde görüş birliğine vardığı görülmüştür. Görüş ayrılığı yaşanan 6 metafor çalışma dışı bırakılmıştır.

Bulgular

Coğrafya Kavramına İlişkin Metaforlar

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin “*coğrafya*” kavramı ile ilgili metaforları ve bu metaforların mezun olunan öğretmenlik programı türüne göre dağılımı Tablo 2 ve Tablo 3’te verilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, “*Coğrafya*” kavramına ilişkin 56 sosyal bilgiler öğretmeni tarafından 49 farklı metafor üretildiği tespit edilmiştir. Metaforların frekansları incelendiğinde ise 66 sayısı dikkat çekmektedir. Bu durum öğretmenlerin bir kısmın birden fazla metafor kullanmayı tercih etmeleri ile açıklanabilir. En fazla tekrarlanan metaforun *yaşam* olduğu onu sırasıyla *doğa, ayna, bilim, iklim, insan ve kitap* metaforlarının izlediği bulgulanmıştır.

Mezun olunan öğretmenlik programı değişkenine göre veriler analiz edildiğinde, sosyal bilgiler öğretmenliği programı mezun olan öğretmenlerin coğrafya kavramına ilişkin geliştirilen metaforlar sırasıyla *yaşam (5), doğa (2), ayna (2), bilim (2)* metaforları olduğu *iklim, insan, kitap, arkadaş, atlantis, başparmak, bumerang, büyüteç, çocuk, dağ, dünya, eğlence, kader, kalp, nefes, ömür, portakal, salata, tablo, tiyatro, turist, yolculuk ve zincir* metaforlarının birer kez tekrar ettiği tespit edilmiştir.

Tarih öğretmenliği programından mezun olan sosyal bilgiler öğretmenlerinin coğrafya kavramına ilişkin geliştirdikleri metaforlar incelendiğinde, *yaşam (3)* metaforunun en yüksek frekansa sahip olduğu, *iklim, kitap, ana, bilmek, canlılık, deniz, evren, fanus,*

futbol oynamak, kılavuz, mikroskop, oda, pusula, yemek tarifi ve yer şekilleri metaforlarının birer kez tekrar ettiği gözlemlenmiştir.

Coğrafya öğretmenliği programından mezun olan öğretmenlerin coğrafya kavramına ilişkin geliştirdikleri metaforlar incelendiğinde, sırasıyla en çok *yaşam (2)*, *çevreyi algılama (2)* metaforları olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca *doğa insan, bahçe, siyaset, sözlük, spor hareketleri, su, şair, türlü yemeği ve umman* metaforlarının bir frekansına sahip oldukları tespit edilmiştir.

Ayrıca, *yaşam* metaforu her üç öğretmenlik programından da mezun olan sosyal bilgiler öğretmenleri tarafından da kullanılmıştır. Yine *iklim ve kitap* metaforları sosyal bilgiler ve tarih; *doğa ve insan* metaforları hem sosyal bilgiler ve coğrafya öğretmenliği programı mezunu sosyal bilgiler öğretmenleri tarafından kullanılmıştır.

Tablo 2.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin coğrafya kavramına ilişkin geliştirdikleri metaforların mezun olunan bölüme göre dağılımı

Sıra	Metafor	Sosyal	Tarih	Coğrafya	Toplam	%
		Bilgiler	f	f	f	
(f)	f	f	f	f	%	
1	yaşam	5	3	2	10	15.1
2	doğa	2		1	3	4.5
3	ayna	2			2	3
4	bilim	2			2	3
5	iklim	1	1		2	3
6	insan	1		1	2	3
7	kitap	1	1		2	3
8	çevreyi algılama			2	2	3
9	ana		1		1	1,5
10	arkadaş	1			1	1,5
11	atlantis	1			1	1,5
12	başparmak	1			1	1,5
13	bilmek		1		1	1,5
14	bumerang	1			1	1,5
15	büyüteç	1			1	1,5
16	canlılık		1		1	1,5
17	çocuk	1			1	1,5
18	dağ	1			1	1,5
19	deniz		1		1	1,5
20	dünya	1			1	1,5
21	eğlence	1			1	1,5
22	evren		1		1	1,5
23	fanus		1		1	1,5
24	futbol oynamak		1		1	1,5

25	kader	1		1	1,5
26	kalp	1		1	1,5
27	kılavuz		1	1	1,5
28	mikroskop		1	1	1,5
29	nefes	1		1	1,5
30	oda		1	1	1,5
31	ömür	1		1	1,5
32	portakal	1		1	1,5
33	pusula		1	1	1,5
34	salata	1		1	1,5
35	tablo	1		1	1,5
36	tiyatro	1		1	1,5
37	turist	1		1	1,5
38	yemek tarifi		1	1	1,5
39	yerçekilleri		1	1	1,5
40	yolculuk	1		1	1,5
41	zincir	1		1	1,5
42	bahçe			1	1,5
43	siyaset			1	1,5
44	sözlük			1	1,5
45	spor hareketleri			1	1,5
46	su			1	1,5
47	şair			1	1,5
48	türlü yemeği			1	1,5
49	umman			1	1,5
Toplam		34	18	14	66
				66	100

Coğrafya Kavramına İlişkin Metaforların Kategorilere ve Mezun Olunan Öğretmenlik Program Türüne Göre Dağılımı

“Coğrafya” kavramına ilişkin geliştirilen metaforların kategorilere ve mezun olunan öğretmenlik program türüne göre dağılımları Tablo 3’te verilmiştir. Bu metaforlar *yol gösterici, yaşamın ifadesi olarak coğrafya, coğrafi unsur olarak coğrafya, çeşitlilik (disiplinler arası), biçimsellik ve eğlence* olmak üzere 6 kategoride toplandığı gözlemlenmiştir. Tablo incelendiğinde en fazla farklı metaforun *yol gösterici* kategorisinde yer aldığı [f=17 (%34,6)] belirlenirken, metaforlar toplam tekrar frekansına göre değerlendirildiğinde ise, yine en yüksek frekansın yine aynı kategoride yer aldığı [f=22 (%33,2)] tespit edilmiştir.

Tablo 3.

Metaforların kategorilere ve mezun olunan bölüme göre dağılım

Kategoriler	Metafor Çeşidi f - %	Metaforlar f	Sosyal Bilgiler f	Tarih f	Coğrafya f	Metafor Sayısı f - %
1.Yol	17	Arkadaş (1)	1			22

Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin “Coğrafya” Kavramına İlişkin Algıları: Bir Olgubilim Araştırması

gösterici	34,6	Bilim (2)	2		33,2	
		İnsan (2)	1	1		
		Kitap (2)	1	1		
		Turist (1)	1			
		Dünya (1)	1			
		Büyüteç (1)	1			
		Kılavuz (1)		1		
		Mikroskop (1)		1		
		Bilmek (1)		1		
		Sözlük (1)			1	
		Şair (1)			1	
		Ayna (2)	2			
		Çevreyi algılama (2)			2	
		Bumerang (1)	1			
		Ana (1)		1		
		Atlantis (1)	1			
2.Yaşamın ifadesi olarak coğrafya	7	Kader (1)	1		16	
		Kalp (1)	1			
		Nefes (1)	1			
		Yaşam (10)	5	3	2	
		Su (1)			1	
		Ömür (1)	1			
		Çocuk (1)	1			
3.Coğrafi unsur olarak coğrafya	8	İklim (2)	1	1		
		Deniz (1)		1		
		Evren (1)		1		
		Pusula (1)		1		
		Yer şekilleri (1)		1		
		Dağ (1)	1			
		Doğa (3)	2		1	
		Umman (1)			1	
4.Çeşitlilik (disiplinler arası)	10	Başparmak (1)	1		10	
		Salata (1)	1			
		Tablo (1)	1			
		Yolculuk (1)	1			
		Zincir (1)	1			
		20,4	Fanus (1)		1	15,1
			Yemek tarifi (1)		1	
			Türlü yemeği (1)			1
			Bahçe (1)			1
			Siyaset (1)			1
5.Biçimsellik	4	Portakal (1)	1		4	

	8,1	Tiyatro (1)	1	6
		Oda (1)	1	
		Canlılık (1)	1	
	3	Futbol (1)	1	3
6.Eğlence	6,1	Spor hareketler (1)	1	4,5
		Eğlence (1)	1	

Çalışmanın bu bölümünde veri analizi yöntemine uygun olarak, kavramsal kategoriler, kategorileri oluşturan metaforlar dağılımları yorumlanacaktır.

1.Yol gösterici olarak coğrafya en yüksek frekansa sahip olan kategoridir. Toplamda 17 (%34,6) metaforla temsil edildiği frekansları açısından incelendiğinde ise yine en yüksek tekrarın 22 (%33,2) bu kategoride toplandığı tespit edilmiştir. Bu metaforlar *arkadaş (1), bilim (2), insan (2), kitap (2), turist (1), dünya (1), büyüteç (1), kılavuz (1), mikroskop (1), bilmek (1), sözlük (1), şair (1), ayna (2), çevreyi algılama (2), bumerang (1), ana (1), atlantis (1)* olarak tespit edilmiştir.

Bu kategoriye ilişkin sosyal bilgiler öğretmenleri tarafından oluşturulan bazı metafor örnekleri aşağıda verilmiştir:

Coğrafya kılavuza benzer, insana hiçbir şeyini bilmeden geldiği dünyasını ve o dünyanın zenginliklerini tanıtır (Tarih-7)

Coğrafya arkadaş gibidir, çevremize ve dünyaya karşı algılar oluşturur (Sosyal bilgiler -3)

Coğrafya sözlüğe benzer, çevrende görüp anlamlandıramadığın bir çok şeyi anlamamı sağlar (Coğrafya -3)

Coğrafya kitaba benzer, okudukça bitmeyen, hafızaya türlü bilgiler bahşeder. (Tarih-11)

Coğrafya mikroskopa benzer, göremediğin karmaşıklığı gösterir (Tarih-13)

2.Yaşamın ifadesi olarak coğrafya kategorisinde toplamda 7 (%14,2) farklı metafor bulunduğu, bu metaforların 16 (24,2) frekansına sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu metaforlar *kader (1), kalp (1), nefes (1), yaşam (10), su (1), ömür (1) ve çocuk (1)*'tur.

Bu kategoriye ilişkin sosyal bilgiler öğretmenleri tarafından oluşturulan bazı metafor örnekleri aşağıda verilmiştir:

Coğrafya çocuk gibidir, sürekli değişir, gelişir (Sosyal Bilgiler-16)

Coğrafya yaşama benzer, yaşamımızın her alanıyla iç içedir (Tarih-12)

Coğrafya yaşama benzer, içinde yaşamın her yönünden parçalar bulabilirsin (Coğrafya -11)

Coğrafya ömür gibidir, değişir, iniş çıkışları vardır. (Sosyal Bilgiler-18)

Coğrafya suya benzer, yaşamın sürebilmesi için coğrafya gereklidir (Coğrafya -7)

3.Coğrafi unsur olarak coğrafya kategorisinde 8 (%16,3) farklı metaforun yer aldığı tespit edilmiştir. Metaforların sahip olduğu toplam tekrar frekans ise 11 (%16,6) olarak tespit edilmiştir. Bu kategoride toplanan metaforlar iklim (2), deniz (1), evren (1), pusula (1), yer şekilleri (1), dağ (1), doğa (3) ve umman (1) olarak tespit edilmiştir

Bu kategoriye ilişkin sosyal bilgiler öğretmenleri tarafından oluşturulan bazı metafor örnekleri aşağıda verilmiştir:

Coğrafya evrene benzer, ne zaman ne olacağını kestirmek için uzun uğraşlara ihtiyaç vardır. (Tarih-3)

Coğrafya doğa gibidir, doğanın düzenine, anlaşılmasına katkı sağlar. (Sosyal Bilgiler-5)

Coğrafya dağ gibidir, aşılması güç gibi görülür. Tırmandıkça ne kadar zevkli ve anlaşılır olduğu görülür (Sosyal Bilgiler-13)

Coğrafya denize benzer, yol aldıkça bir çok yer ve farklı çevreleri tanırırsınız. (Tarih-8)

Coğrafya umman'a benzer, açıldıkça sonu gelmez (Coğrafya-9)

4.Çeşitlilik (disiplinler arası) olarak coğrafya kategorisinde yer alan farklı metafor sayısının 10 (%20,4) olarak tespit edilirken, bu kategorideki toplam tekrar frekans sayısı 10 (%15,1) olarak bulgulanmıştır. Başparmak (1), salata (1), tablo (1), yolculuk (1), zincir (1), fanus (1), yemek tarifi (1), türlü yemeği (1), bahçe (1) ve siyaset (1) bu kategoride yer alan metaforlardır.

Bu kategoriye ilişkin sosyal bilgiler öğretmenleri tarafından oluşturulan bazı metafor örnekleri aşağıda verilmiştir:

Coğrafya zincir gibidir, edinilen her bilgi bir başka bilgiyi de beraberinde getirir (Sosyal Bilgiler-23)

Coğrafya yemek tarifine benzer, tam olarak bilinmezse düzgün bir yemek çıkmaz (Tarih-1)

Coğrafya fanusa benzer, tüm canlı dünyasını sarar (Tarih-4)

Coğrafya salata gibidir, her yemek arasında ve sonrasında yenir (Sosyal Bilgiler-3)

5.Biçimsellik olarak coğrafya kategorisinde yer alan farklı metafor sayısı 4 (%8,1) olarak tespit edilmiştir. metaforların frekansı ise 4'tür (%6). Bu metaforlar portakal (1), tiyatro (1), oda (1) ve canlılık (1) olarak tespit edilmiştir.

Bu kategoriye ilişkin sosyal bilgiler öğretmenleri tarafından oluşturulan bazı metafor örnekleri aşağıda verilmiştir:

Coğrafya tiyatro gibidir, hem göze hem de ruha hitap eder (Sosyal Bilgiler-14)

Coğrafya portakal gibidir, soyunca çocuklara ekvatoru, paraleli, meridyeni anlatırsın (Sosyal Bilgiler-15)

6. *Eğlence* olarak coğrafya kategorisinde 3(%6,1) farklı metafor yer almaktadır. Bu metaforların tekrar frekansı 3 (%4,5) olarak tespit edilmiştir. Bu metaforlar *futbol (1)*, *spor hareketler (1)* ve *eğlence (1)* olarak tespit edilmiştir.

Bu kategoriye ilişkin sosyal bilgiler öğretmenleri tarafından oluşturulan bazı metafor örnekleri aşağıda verilmiştir:

Genel olarak değerlendirildiğinde Sosyal bilgiler öğretmenliği programı mezunu olan öğretmenlerin ürettikleri metaforların *yol gösterici*, *yaşamın ifadesi olarak coğrafya* ve *çeşitlilik (disiplinler arası)* kategorisinde toplandığı gözlemlenmiştir. Tarih öğretmenliği programı mezunu olan öğretmenlerin ürettikleri metaforların *coğrafi unsur olarak coğrafya*, *yol gösterici* kategorisinde toplandığı, coğrafya öğretmenliği programı mezunu olan öğretmenlerin ürettikleri metaforların ağırlıklı olarak *yol gösterici* kategorisinde toplandığı tespit edilmiştir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Türkiye’de coğrafya öğretim sürecinde rol oynayan öğretmen gruplarından biri de sosyal bilgiler öğretmenleridir. Bu bağlamda bu öğretmen grubunun coğrafya bilimine yönelik bilimsel bakış açıları daha etkin ve rasyonel bir coğrafya anlayışının egemen olmasına katkı sağlayabilecektir. Bu bağlamda sosyal bilgiler öğretmenlerinin coğrafya imajlarını tespit etmek için yapılan çalışma sonucunda şu önemli tespitler yapılmıştır:

Araştırmaya katılan sosyal bilgiler öğretmenlerinin *coğrafya* kavramına ilişkin 49 farklı metafor ürettikleri, bu metaforlar *yol gösterici*, *yaşamın ifadesi olarak coğrafya*, *coğrafi unsur olarak coğrafya*, *çeşitlilik (disiplinler arası)*, *biçimsellik* ve *eğlence* olmak üzere 6 kategoride toplandığı, en yüksek frekansa *yaşam* metaforunun sahip olduğu, kategorilerin öğretmenlerin mezun oldukları bölüme göre bazı kategorilerde farklılaşırken, genelde bütün kategorilere metaforların dağılımı olduğu görülmektedir.

Sosyal bilgiler öğretmenliği bölümü mezunu olan öğretmenlerin ürettikleri metaforların *yol gösterici*, *yaşamın ifadesi olarak coğrafya* ve *çeşitlilik (disiplinler arası)* kategorisinde toplandığı, tarih öğretmenliği bölümü mezunu olan öğretmenlerin ürettikleri metaforların *coğrafi unsur olarak coğrafya*, *yol gösterici* kategorisinde toplandığı, coğrafya öğretmenliği bölümü mezunu olan öğretmenlerin ürettikleri metaforların ağırlıklı olarak *yol gösterici* kategorisinde toplandığı tespit edilmiştir.

Coğrafya kavramına ilişkin çok fazla metafor üretilmiş olması daha önce yapılan bazı çalışma sonuçlarıyla örtüşmektedir (Öztürk, 2007; Aydın ve Ünalı, 2010; Geçit ve Genç, 2011; Durmuş ve Baş, 2016). Bu durum *coğrafya* kavramının kapsamının geniş, birçok disiplinle ilişkili, sosyal bilimlerle doğa bilimleri arasında bir köprü görevi görmesi ve içeriğinde soyut bazı konuların olmasından kaynaklanabilir.

En sık tekrarlanan metaforun *yaşam* metaforu olması ve coğrafyanın yaşam kaynağı ve yol gösterici olarak algılanması, bu disipline yönelik pozitif bakış açısının tezahürüdür. Coğrafyanın yaşam ya da hayata benzetilmesi farklı çalışmaların sonuçlarında da görülmektedir (Öztürk, 2007; Aydın, 2010; Aydın ve Ünalı, 2010; Geçit ve Genç, 2011; Durmuş ve Baş, 2016). Bu durum coğrafyanın “İnsan ve çevre arasındaki karşılıklı etkileşimi inceleyen bilim (Doğanay, 1993)” ve “Doğal ortamla insan arasındaki ilişkilerin

incelenmesi (Atalay, 1993)” olarak tanımlanması yaşamsallık boyutunun tanımlarda ön plana çıkması ile açıklanabilir.

Coğrafi unsur olarak coğrafya kategorisi içerisinde coğrafyanın ilişkilendirildiği kavramların daha çok fiziki coğrafya kavramları olduğu (deniz, dağ), bu durumun daha önce yapılan bazı çalışma sonuçlarıyla da örtüştüğü görülmektedir (Öztürk ve Alkış, 2009).

Elde edilen sonuçlar, coğrafyaya yönelik pozitif bakış açılarını ortaya koymasına rağmen bazı sorunlara da işaret etmektedir. Öncelikle coğrafyanın sadece fiziki unsurlarla ilişkili olmadığı, beşeri ve ekonomik unsurları da olduğu ve insansız bir coğrafyanın pek bir anlam ifade edemeyeceği bilinmeli ve bu durum programlarda daha etkin işlenmelidir.

Diğer bir husus ise coğrafyanın *uygulamalı evresinde* olduğu gerçeği dikkate alındığında yine bazı imaj sorunları dikkat çekmektedir. Bu bağlamda Avrupa ve Kuzey Amerika ülkelerinde sorun çözen bir disiplin olarak uygulamalı bir boyut kazanan coğrafyaya yönelik imajların Türkiye’de de rasyonel bir kimlik kazanması gerekmektedir. Öte yandan coğrafyaya, coğrafyanın temel kavramlarına, ilkelerine, alanlarına yönelik özellikle coğrafya öğretmenlerinin ve öğretim elamanlarının da bakış açılarını tespiti yönelik çalışmalar yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akbaş, Y. ve Gençtürk, E. (2013). Coğrafi bilgi sistemleri kavramına metaforik bakış. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21, 179-196
- Alkış, S. (2009). Turkish geography trainee teachers' perceptions of geography. *International Research in Geographical and Environmental Education (IRGEE)*, 18(2), 123-136.
- Aslan, M. ve Bayrakçı, M. (2006). Metaforik öğrenme ve düşünme yaklaşımının eğitim-öğretim açısından incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 171, 100-108.
- Atalay, İ. (1994). *Genel fiziki coğrafya*(3. Baskı). İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Aydın, F. (2010). Ortaöğretim öğrencilerinin coğrafya kavramına ilişkin sahip oldukları metaforlar. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri (Educational Sciences: Theory & Practice)*, 10(3), 1293-1322.
- Aydın, F. ve Ünalı, Ü. E. (2010). The analysis of geography teacher candidates' perceptions towards "geography" concept with the help of metaphors. *International Online Journal of Educational Sciences*, 2(2), 600-622.
- Botha, E. (2009). Why metaphor matters in education. *South African Journal of Education*, 29, 431-444.
- Çelikten, M. (2006). Kültür ve öğretmen metaforları. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21, 269-283.
- Doğanay, H. (1993). *Coğrafya'ya giriş* (2. Baskı). Ankara: Gazi Büro Kitabevi.
- Durmuş, E. ve Baş, K. (2016). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının coğrafya kavramına ilişkin metaforik algıları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(1), 75-92.
- Ekiz, D. (2003). *Eğitimde araştırma yöntem ve metotlarına giriş*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Geçit, Y. ve Genç, G. (2011). Sınıf öğretmenliği 1. sınıf öğrencilerinin coğrafya algılarının metafor yoluyla belirlenmesi (Rize Üniversitesi örneği). *Marmara Coğrafya Dergisi*, 23, 1-19.
- Kaya, H. (2010). Metaphors developed by secondary school students towards "earthquake" concept. *Educational Research and Review*, 5(11), 712-718.
- Keçe, 2014). Tarih ve Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının bazı tarih kavramlarına ilişkin algılarının metaforlar yoluyla analizi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29(4), 143-156.
- Merriam, S. B. (2009). *Qualitative research* (Third Edition). San Francisco: A Wiley Imprint.
- Miles, M. B. and Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis*. Thousand Oaks. CA: Sage.

- Öztürk, C. (2012). Sosyal bilgiler: Toplumsal yaşama disiplinlerarası bir bakış. Cemil Öztürk (Ed.), *Sosyal bilgiler öğretimi demokratik vatandaşlık eğitimi* içinde (s. 2-30). Ankara: Pegem Akademi.
- Öztürk, Ç. (2007) Sosyal bilgiler, sınıf ve fen bilgisi öğretmen adaylarının ‘coğrafya’ kavramına yönelik metafor durumları. *Ahi Evren Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(2), 55-69.
- Öztürk, M. & Alkış, S. (2009). Sınıf öğretmeni adaylarının coğrafya ile ilgili algılamaları. *İlköğretim Online Dergisi*, 8 (3), 782-797.
- Öztürk, M. (2007). *Coğrafya gelişimi, içeriği, eğitimi*. H. Kıran (Ed.), XIV. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresinde (s. 262-266). Denizli, Pamukkale Üniversitesi.
- Saban, A. (2008). Okula ilişkin metaforlar. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 55, 459-496.
- Şahin, Ş. ve Baturay, M. H. (2013). Ortaöğretim öğrencilerinin internet kavramına ilişkin algılarının değerlendirilmesi: bir metafor analizi çalışması. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 21 (1), 177-192.
- Şeyihoğlu A. ve Gencer, G. (2011). Hayat bilgisi öğretiminde “metafor” tekniğinin kullanımı. *Türk Fen Eğitimi Dergisi*, 8(3), 83-100
- Zeren, M. G. (2015). Üniversite öğrencilerinin gözü ile coğrafya eğitimcisi: Bir olgubilim araştırması. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 20(33), 189-207.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (8. Baskı). Ankara: Seçkin Yayınevi.

DEPREM DENEYİMİNİ YAŞAMIŞ KİŞİLERİN DEPREM ÖNCESİ HAZIRLIK ALGILARININ BELİRLENMESİ: BİR DURUM ÇALIŞMASI

Determining Preparation Perceptions Before Earthquake of Individuals Experienced Earthquake: A Case Study

Öğr.Gör.Murat ÇOBAN*
Prof.Dr. Mustafa SÖZBİLİR**
Prof.Dr. Yüksel GÖKTAŞ***

ÖZET

Depremler doğal olarak meydana gelen ve şiddetli olduklarında maddi ve manevi pek çok olumsuzluklara neden olan yeryüzü olaylarıdır. Alp-Himalaya kıvrım kuşağında bulunan Türkiye'nin de büyük bir bölümü ikinci derece deprem kuşağında yer almaktadır. Bu bağlamda Türkiye'de yıkıcı bir deprem olma olasılığı her zaman bulunmaktadır. Günümüzde depremleri önleme konusunda yapılabilecek herhangi bir şey olmadığı bilinmektedir. Ancak eğitim sayesinde insanların muhtemel bir deprem öncesi, deprem anı ve deprem sonrası neler yapabilecekleri ve ne gibi önlemler alabilecekleri daha bilinçli ve duyarlı hale getirilebilir. Bu araştırmanın amacı; deprem deneyimini yaşamış kişilerin muhtemel bir deprem öncesi, deprem anı ve deprem sonrası bilgi, görüş ve deneyimlerinin belirlenerek gerekli önlemlerin alınması için yapılabilecek önerileri ortaya koymaktır. Nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması modelinin kullanıldığı çalışmada amaçlı örneklem yöntemiyle deprem deneyimini yaşamış kişiler belirlenmiş ve araştırmacılar tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme rehberi doğrultusunda odak grup görüşmesi yapılmıştır. Görüşme sürecinde katılımcılardan elde edilen veriler kamera ile kaydedilmiş ve transkript sürecinde belirli kod, kategori ve temalara ulaşılmıştır. Araştırma sonucunda katılımcıların çeşitli deprem deneyimlerini yaşamış olmalarına rağmen muhtemel bir deprem öncesi, anı ve sonrasına yönelik yeterli bilgi sahibi olmadıkları, herhangi bir önlem almadıkları, depremlerle ilgili yeterince eğitim verilmediğini ve yaşamış oldukları deprem deneyimleriyle ilgili zorlukların zamana bağlı olarak kaybolduğunu belirtmişlerdir. Bu araştırmadan elde edilen bulgular depremlerle ilgili alınacak hazırlık bilgilerinin edinilmesinde yardımcı olabilir.

Anahtar Kelimeler: deprem, deprem eğitimi, depreme hazırlık, deprem algısı.

* Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Meslek Yüksek Okulu, mcoban@agri.edu.tr

** Atatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi, sozbilir@atauni.edu.tr

*** Atatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi, yukselgoktas@atauni.edu.tr

Dergiye Müracaat Tarihi: 15.04.2016

ABSTRACT

Earthquakes and violent when they are naturally occurring material and spiritual world events that cause problems are many. Located in the Alpine-Himalayan fold belt also a large part of Turkey is located in the second-degree earthquake zone. In this connection always the possibility of an earthquake in Turkey are devastating. Nowadays, there is nothing that can be done about preventing earthquakes are known. However, before a possible earthquake, people, what they can do after an earthquake and what measures they can take through training can be more informed and responsive. The purpose of this study; likely to experience an earthquake of people who have experienced an earthquake before, after an earthquake information, opinions and experiences that can be made for determining the necessary measures are put forward suggestions . Model case study of qualitative research methods used in the research of the experience of people who experienced the earthquake purposive sampling method developed by researchers identified and semi-structured interviews, focus group discussions were held in accordance with guidelines. The data obtained from participants in the interview process and in the process recorded and transcripts specific codes, categories and themes were achieved. In conclusion the participants' various earthquake experiences lived despite a possible earthquake before, during and after enough information to do not have enough , take any measures that earthquakes associated with proper training has not been given and lived their earthquake experience difficulties with the time-dependent disappearance stated . The findings from this research will be related to earthquake preparedness information can help you in acquiring.

Keywords: earthquake, earthquake education, earthquake preparedness, earthquake perception.

1. GİRİŞ

Doğal afetler arasında yer alan depremler şiddetli olduklarında insanların psikolojik durumlarını olumsuz olarak etkileyebilir (Bulut, 2009), can ve mal kaybına sebep olabilir ve insanların sosyolojik yaşantılarını derinden etkileyebilir (Karakuş, 2013). Değişik zaman dilimlerinde meydana gelebilen depremleri önleyebilecek herhangi bir bilgi veya teknolojik imkân hala bulunmamaktadır (Erkal & Değerliyurt, 2009). Depremleri önlemek mümkün olmadığına göre (Öztürk, 2013) bu doğa olaylarına karşı bazı önlemler almak oluşabilecek riskleri azaltmanın bir yolu olabilir. Depremlerin Türkiye’de yaşanan doğal afetler arasında ilk sırada (%66) yer alması (Vatan & Salur, 2010) ve Türkiye’nin Alp-Himalaya deprem kuşağında bulunması (Öcal, 2007) bu doğa olaylarına karşı alınabilecek önlemlerin önemini de artırmaktadır. Özellikle Türkiye gibi deprem riski altında bulunan ülkelerde depremden kaynaklanan sorunlara karşı hazırlıklı olmak ve doğal afetler konusunda toplumsal duyarlılık oluşturmak gerekir (Öztürk, 2013). Zira depremler karşısında yaşanan can ve mal kayıplarının en önemli nedenleri arasında alınan önlemlerin yetersizliği ve depremler hakkında toplumun yeterince bilinçlendirilmemesi gösterilmektedir (Karakuş, 2013).

Türkiye’de depremler ve doğal afetler karşısında alınabilecek tedbirlerle ilgili olarak Milli Eğitim Bakanlığı’nın 4. ve 5.sınıf sosyal bilgiler dersi müfredatındaki programda bilgiler yer almaktadır (MEB, 2004). Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık bünyesinde bulunan Afet ve Acil Durum Başkanlığı (AFAD) tarafından da doğal afetler karşısında risk yönetimi, acil müdahale ve alınacak tedbirlerle ilgili pek çok bilgiler yer almaktadır (AFAD, 2014). Ayrıca Mesleki Eğitim ve Öğretim Sistemini Güçlendirme Projesi (MEGEP) kapsamında yer alan “*Depremler ve Önlemler*” adlı modülde de depremlerle ilgili alınacak bireysel önlemlere yer verilmektedir (MEGEP, 2014). Ancak günümüzde doğal afetler karşısında toplum yeterli düzeyde bilinçlenmediği ya da bilinçlendirilmediği görülmektedir. Nitekim 25 Mayıs 2014 tarihinde Çanakkale’de meydana gelen 6,5 şiddetindeki depremde göçük altında kalan insan olmamasına rağmen 266 kişinin panik ya da bilinçsiz davranışlarda bulunması nedeniyle yaralandığı belirlenmiştir (AFAD, 2014). Geçmişte yaşanan depremlerde de benzer nedenlerden insanların yaralandığı ya da yaşamlarını yitirdiği görülmüştür.

Araştırmalara göre depremlerin vermiş olduğu zararların azaltılmasında, eğitimin önemli bir değişken olduğu belirlenmiştir (Öcal, 2007). Özellikle deprem öncesi, deprem anı ve deprem sonrasında alınabilecek önlemlerle ilgili insanların bilinçlendirilmesine ihtiyaç vardır. Bu bağlamda doğal afetlerle ilgili verilen eğitimlerin teorik bilgiden ziyade daha çok beceriye yönelik olması ve topluma doğru mesajlar vermesi gerekmektedir (Kadioğlu, 2005). Ancak sağlanan eğitim fırsatlarının yanında bireylerin deprem gibi doğal afetlere hazırlık yapma sürecinde isteksiz olmaları da hazırlık sürecini olumsuz olarak etkilemektedir. İnsanların genel olarak doğal afetlerden zarar görebileceği beklentisi içinde olmamaları (Murphy, Falkiner, McBean, Dolan & Kovacs, 2005), risk algısı farkındalığını kazanmamaları (Turner, Nigg & Paz, 1986) ve toplumda “Doğal afetlerin Tanrı’nın bir cezalandırılması” inancının yaygın olarak görülmesi (Adiyoso & Kanegae, 2012) doğal afetlere hazırlık yapma ihtiyacını olumsuz olarak etkileyen nedenlerden arasındadır. Ayrıca bireylerin risk algılarına yönelik, afetlerle ilgili yaşamış oldukları deneyimlerin de önemli

bir rolü vardır (Cutter, 1993). Zira afetlere hazırlık süreciyle ilgili farkındalık oluşturmada deneyimin ön bir koşul olmadığı da belirtilmektedir (Shaw, Kobayashi & Kobayashi, 2004). Bu çalışmada deprem deneyimi ile hazırlık algısı arasındaki bağlantının da ortaya çıkarılması için çalışmada deprem deneyimini yaşamış kişiler seçilmiştir. Bu çalışmanın amacı deprem deneyimini yaşamış kişilerin muhtemel bir deprem öncesi hazırlık algılarının, görüş ve deneyimlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu çalışma muhtemel bir deprem öncesi hazırlık faaliyetlerinin yapılması ve deprem eğitimi için gerekli parametrelerin belirlenmesi bakımından önemlidir. Bu bağlamda çalışma aşağıdaki araştırma soruları doğrultusunda ele alınmıştır:

1. Deprem deneyimini yaşamış kişiler, yaşamış oldukları depremler öncesinde hangi tedbirleri almışlardır?
2. Deprem deneyimini yaşamış kişiler, hangi maddi ve manevi zararlarla karşılaşmışlardır?
3. Deprem deneyimini yaşamış kişilerin, gelecekte yaşayabilecekleri muhtemel bir deprem öncesi hazırlıklarıyla ilgili görüş ve deneyimleri nelerdir?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma modeli

Bu çalışmada nitel araştırma tabanlı durum çalışması yöntemi kullanılmıştır. Durum çalışmaları belirli bir konu hakkında toplanan verilerin ayrıntılı olarak araştırılmasına izin verir (Zainal, 2007). Yani bir duruma ilişkin bu etkenler (ortam, bireyler, olaylar, süreçler vb.) bütüncül bir yaklaşımla araştırılır, ilgili durumu nasıl etkiledikleri ve ilgili durumdan nasıl etkilendikleri üzerine odaklanılır (Yıldırım & Şimşek, 2013). Katılımcıların deprem deneyimleriyle ilgili sürecin daha detaylı betimlenmesi amacıyla bu araştırma modeli kullanılmıştır.

2.2. Çalışma grubu

Çalışma grubunun evrenini deprem deneyimini yaşamış kişiler oluşturmaktadır. Örneklem olarak Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi öğrencilerinden deprem deneyimini yaşamış kişiler seçilmiştir. Çalışmada amaca uygun örneklem yöntemi kullanılmıştır. Araştırmaya hız ve uygulama sürecine pratiklik kazandırması nedeniyle bu örneklem yöntemi seçilmiştir. (Fraenkel & Wallen, 2000; Yıldırım & Şimşek, 2013). Çalışmada 6 erkek ve 2 kadın olmak üzere toplam 8 kişiye ulaşılmıştır. Katılımcılardan erkek olanlara "EX", kadın olanlara "KX" biçiminde kodlar verilmiştir. Örneğin "E3" katılımcılardan erkek olan üçüncü kişiyi temsil etmektedir. Çalışma grubu ve katılımcıların yaşamış oldukları deprem deneyimlerine ilişkin bilgiler **Tablo 1**'de betimlenmiştir.

Tablo 1. *Çalışma grubu ve yaşadıkları deprem deneyimlerine ilişkin bilgiler*

Katılımcı kişi	Yaşadığı deprem deneyiminin tarihi ve yeri	Depremin şiddeti
E1	23 Ekim 2011, Van depremi	7,2
E2	5 Ağustos 2012, Şırnak-Beytüşşebap depremi	5,3
E3	23 Ekim 2011, Van depremi	7,2

E4	27 Haziran 1998, Adana depremi	6,2
E5	17 Ağustos 1999, Marmara depremi	7,5
E6	23 Ekim 2011, Van depremi	7,2
K1	17 Ağustos 1999, Marmara depremi	7,5
K2	12 Kasım 1999, Düzce depremi	7,2

2.3. Araştırmacının rolü

Araştırmacı olarak bu çalışmadaki rolümüz katılımcıların görüş ve deneyimlerini tarafsız bir biçimde ortaya koymaya çalışmak ve görüşme sürecini en iyi biçimde yöneterek daha güvenilir veriler elde etmektir.

2.4. Veri toplama araçları ve verilerin toplanması

Yarı yapılandırılmış görüşme rehberinin kullanıldığı bu çalışmada veri elde etmek için katılımcılarla odak grup görüşmeleri yapılmıştır. Odak grup görüşmeleri bireylerin belirli bir konu hakkında fikirlerini, duygularını ve sorunlarını daha derinlemesine ifade etmelerine fırsat verdiği ve bireyler arasındaki farklılıkları daha net ortaya çıkardığı için (Rabiee, 2004) çalışmada bu yöntem kullanılmıştır. Ayrıca odak grup görüşmelerinde bireyler kendi aralarında etkileşime dayalı olarak sinerji oluşturabilir ve tartışma ortamında daha net veriler üretebilirler (Green, Draper & Dowler, 2003). Görüşme rehberi, araştırma soruları doğrultusunda alan yazından yararlanılarak araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme rehberi 2 akran ve 1 alan uzmanına incelenmiş ve alınan geri bildirimler doğrultusunda yeniden düzenlenmiştir. Görüşme rehberinin geçerliği için 21 kişiden oluşan bir gruba ön görüşme yapılmıştır. Bu kişiler görüşme rehberinde yer alan soruların anlaşılabilirliğini ve araştırma sorularına uygun cevaplar alınıp alınmadığını test etmek için Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi lisans ve ön lisans öğrencileri arasından rastgele seçilmiştir. Ayrıca öğrencilerin bu çalışmadan önce deprem deneyimi konusunda daha önce tecrübelerinin olup olmadığı göz önünde bulundurulmamıştır. Ön görüşme sonucunda görüşme soruları son olarak gözden geçirilmiş ve çalışma grubunda yer alan 8 katılımcıyla odak grup görüşmesi yapılmıştır. Araştırma sürecinde hem ön görüşmeye katılanların hem de çalışma grubunun deneyimlerinin, görüşlerinin ve karşılaştıkları sorunların betimlenmesi amacıyla görüntü ve ses kayıtları ayrı ayrı kaydedilmiştir.

2.5. Verilerin analizi

Çalışma grubuyla yapılan odak grup görüşme kayıtlarının transkriptleri betimsel analiz yöntemiyle analiz edilmiştir. Betimsel analiz yönteminin temel amacı, verilerin açıklanabilmesi için kavram ve ilişkileri ortaya çıkarmaktır. Bu yöntemde veriler önceden belirlenmiş kategorilere göre mantıklı bir biçimde düzenlenir ve verileri açıklayabilecek temalar elde edilir (Yıldırım & Şimşek, 2013). Çalışmada yer alan 8 katılımcı görüşme sürecine katılmıştır. Çalışma grubuyla yapılan görüşme kayıtlarından elde edilen veriler kategorilere ayrılmış, araştırma sorularına göre düzenlenmiş ve özet tablolarla görselleştirilerek temalara ulaşılmıştır.

3. BULGULAR

Bu araştırmadan elde edilen bulgular her bir araştırma sorusuna göre ayrı başlıklar halinde ele alınmış ve özet tablolar halinde betimlenerek katılımcı görüşleri doğrultusunda incelenmiştir.

3.1. Deprem deneyimini yaşamış kişilerin, yaşamış oldukları depremler öncesinde almış oldukları tedbirlere ilişkin bulgular

Çalışma grubunda yer alan kişilerin depremleri yaşamadan önce herhangi bir tedbir alıp almadıklarına ilişkin görüş ve deneyimleri betimlenmiş ve katılımcıların tamamının herhangi bir tedbir almadıkları belirlenmiştir. Depremlere ilişkin tedbir almama nedenlerini ise **Tablo 2**'de belirtilen düşüncelerle ifade etmişlerdir.

Tablo 2. Katılımcıların yaşadıkları deprem öncesinde hazırlık yapmama nedenleri

Katılımcı ar	Deprem hazırlığı yapmama nedeni	Açıklama
E2, E3, E5	Bilgi eksikliği	Depreme hazırlık bilgisinin öğretilmemesi- öğrenilememesi, duyarsızlık ve bilinçsizlik
K1, K2	Deprem olma sıklığı	Depremlerin olma sıklıklarının çok uzun zaman gerektirmesi
K2	Kaderci yaklaşım	İnsanların kaderci bir yaklaşımla olayla yaklaşması ve dini inancın etkisinde kalmaları
E6	Deprem olma ihtimalinin düşünülmemesi	Gelecekte bir deprem olma olasılığının düşünülmemesi
E4	Genel anlayış	Millet olarak genel kültürümüzde tedbir almama anlayışının hâkim olması
E1	Deprem deneyimini yaşamama	İnsanların daha önceden deprem deneyimini yaşamamış olması

Katılımcılar özellikle depreme hazırlık bilgilerini öğrenememesinden, toplumda yeterince bilinçlenme ve farkındalık oluşmamasından kaynaklandığını belirtmişlerdir. Ayrıca toplum olarak kaderci bir anlayışa sahip olduğumuz ve millet olarak tedbir alma kültürünün yerleşmemesinden kaynaklandığını belirtmişlerdir. Bazı katılımcıların tedbir almama ile ilgili görüşlerini aşağıdaki gibi ifade etmişlerdir:

“Şimdi Türk milletinde bu var iş başa gelmeden bir şey yapılmaz. Bizim yani hiçbir şekilde aklımıza gelebilecek bir şey değil hiç görmemişiz, bilmiyoruz hani hayatımda ilk depremi yaşıyorum. Hani bilsem görmüş olsam bir şeyler yapmaya çalışırız ama ilk defa böyle bir şey oluyor. Birde öğretilmemiş

yani sadece okulda masanın altına girin başkada bir şey yok.”(E1)

“Bence neden birazda insanlarda yok yani bizim milletimizde yok böyle bir şeylere tedbir alayım tedbir alma zihniyeti yok. Olsun yaşayalım bir şey olmaz. Ölrsek zaten ölürüz. Allah’tan hani tedbiri alıp tevekkülü Allah’a bırakmıyoruz. Tedbirde almayız. Allah öldürürse öldürür zaten şeklinde gidiyoruz.” (E4)

“Evet bir duyarsızlık var. Hani devletin bu konuda zaman zaman toplumu bilgilendirmesi gerekiyor bence.”(E2)

“Hocam yani bölge olarak Türkiye’nin en büyük fay hattı bu bölgeden geçiyor. Hani biz o depremlerden birincisine yakalandık ama hakikaten bu devletin ve vatandaşların duyarsızlıklarından kaynaklanıyor. Hocam hani nasıl söylenir atıyorum 3 katlı bir bina yapacağına 6 katlı bir bina yapmış. Bu aşamada izinsiz uygulama olmadan yaptıkları için önceden bir önlem alamadılar. Sonradan deprem anında zaten bir şey yapamadılar. O an zaten bir şey yapsan canını kurtarmış olursun. O fırsatı bulamıyorsun hani.” (E3)

Ayrıca katılımcılar tedbir almama nedenlerini deprem olma ihtimalinin zaman parametresine göre çok az olduğunu ve toplum olarak kaderci bir anlayışa hâkim olduğumuzu belirtmişlerdir. Bu duruma ilişkin görüşlerini aşağıdaki gibi ifade etmişlerdir:

“Birde şöyle bir şey var hocam binde bir olan bir olay olduğu için o zamanı bir daha ne zaman görürüz düşüncesi var herhalde toplum olarak bizde.” (K1)

“Hocam hani o anı düşünmediğimiz için yapmadık hazırlık. Başımıza geleceğini düşünmediğimiz için.” (E6)

“Hocam Japonya’da her gün deprem oluyor. Beşik gibi sallanıyolar 9 şiddetinde deprem oluyor kimsenin burnu kanamıyor. Her gün sallanıyolar ama bizde her gün olmadığı için unutuyoruz. Unuttuktan sonra da bir dahakine Allah kerim diyoruz artık insan hayatı ucuz olduğundan mı Türkiye’de bilmiyorum.” (K2)

3.2. Deprem deneyimini yaşamış kişilerin karşılaştıkları maddi ve psikolojik zararlara ilişkin bulgular

Çalışma grubunda yer alan kişilerin yaşamış oldukları depremler sonucunda çoğunun maddi bir zarar yaşamadığı belirlenmiştir. Ancak katılımcıların psikolojik açıdan bazı travmalar geçirdikleri, özellikle korku, kaygı ve depresyon gibi psikolojik sorunlarla karşılaştıkları görülmüştür. **Tablo 3**'de katılımcıların psikolojik durumlarına ilişkin bulgular görülmektedir.

Tablo 3. Katılımcıların yaşamış oldukları psikolojik sorunlar

Katılımcı kişi	Yaşamış olduğu psikolojik sorunlar	Açıklama	f
E1, E4, E6, K1, K2, E2	Korku	<ul style="list-style-type: none">• Kapalı mekânlardan korkma• Deprem deneyimini yaşadığı yerden ve depremden korkma• Deprem benzeri eylemlerden korkma	6
E2, K1, K2	Kaygı	<ul style="list-style-type: none">• Yakınlarıyla ilgili kaygı• Deprem mekânından uzaklaşılmasına rağmen muhtemel bir deprem olma kaygısı.	3
E3, E5	Depresyon	<ul style="list-style-type: none">• Deprem anının şiddet ve dehşetiyle birlikte yaşananların bilinci meşgul etmesinden kaynaklanan sorunlar ve depresyona girme.	2
E6	Odaklanamama	<ul style="list-style-type: none">• Bilincin belli bir işe odaklanamaması.	1

Katılımcıların depremlerden sonra psikolojik açıdan özellikle kapalı mekânlarda bulunmaktan, deprem deneyimini yaşadığı yerden ve deprem benzeri eylemlerden korktuklarını belirtmişlerdir. Bu duruma ilişkin görüş ve deneyimlerini aşağıdaki gibi ifade etmişlerdir:

“...Dedemlerin salondaydık o zaman o salona hiç giremiyordum. 2-3 sene hiç giremediğim oldu. Dedemlere gitmekten korkuyordum. Gidelim diyorlardı evdekiler ben yok gelmeyeceğim diyordum. Ağlı. ...Dedemlerin evinden kaçmaya başlamışım.” (E4)”

“Ben asansörleri binememeye başlamışım çünkü depremden sonra devlet kanallarında televizyonlarda deprem anında yapmamız gereken şeylerle ilgili çok reklam tarzında programlar olmuştu. Arkadaşlar da hatırlar işte deprem anında hemen varsa bir masanın altına girip saklanmamız gerektiği bilgileri kafama iyice yerleştirmeye çalıştım. Yeniden deprem olacakmış gibi geldi bana. İnsanın bir ayağın yerden kayması fikri çok kötü çünkü aslında ben asansöre binemedim çünkü asansöre binmek en tehlikeli bir şeymiş deprem anında asansörde kalıp ölüyorsunuz direkt. Öyle oluyormuş en güzeli merdiven kullanmış yani asansörden ziyade.” (K2)

“...depremden hemen sonra İstanbul'a gittim ailemle birlikte orda kaldığım süre boyunca asansör olsun kapalı alan olsun korkuyorduk her türlü.”(E1)

Katılımcılar depremden sonra kaygı olarak da çeşitli psikolojik sorunlar geçirmişlerdir. Bazı katılımcılar yakınlarıyla ilgili kaygı duyarken bazıları yaşamış oldukları deprem zamanında tekrar deprem olacağı kaygısına kapılmış ve deneyimlerini aşağıdaki gibi ifade etmişlerdir.

“...o durumda [deprem anında] ilk olarak evdekiler aklıma geldi.” (E2)

“Mesela ilk zamanlar saatin 3 olması beni endişelendiriyordu. Ben ilk on gün iki hafta boyunca gündüzü görüp geceyi görmeden uyumaya çalışıyordum. Gecenin oluşunu görmek istemiyordum sanki tekrarı olmayacakmış gibi ama arada kilometrelerce mesafe olduğunu bildiğim halde kendime bunu anlatamıyordum... Geceleri uyuyamazdım. Gündüzleri uyuyup geceyi atlatmaya çalışma gibi ruh hali gelişti. E kapalı mekân şöyle aradan iki yıl geçti halde mesela bir arkadaşımı ziyarete gidiyorum. Apartmandan asansöre bindiğim zaman sarsıntı ile çığlık atmam falan oldu. Yani durup dururken sarsıntıyla panikleme gösteriyordum. Yani bir sarsıntı titreşim zaten ilk günler oturduğun yerde bir sandalyenin titreşim anında ürperti gelirdi. Yerimden fırlayıp bağırarak bir duygu hissettirirdi atlatmak unutmak kolay olmadı.” (K1)

“...gecenin olmasını hiç istemezdim. Gece olduğu zaman yarın bir şey olurdu. Orda yapılan şeylerden dolayı psikolojim bozulmuştu. Depremden sonra deprem şiddetini yaşatacak şeyler oluyordu....” (E1)

Deprem sonrasında bir katılımcı ise herhangi bir işe odaklanamadığını belirtmiştir. Bu duruma ilişkin algısını aşağıdaki gibi ifade etmiştir:

“O zaman sınava hazırlanıyordum. Dershanedeydim ders çalışıyorduk ama odaklanamıyorduk. Şimdi ders çalışıyoruz ama ya şimdi deprem olursa diye 2 soru yapıp kalıyorduk.” (E6)

3.3. Deprem deneyimini yaşamış kişilerin, gelecekte yaşayabilecekleri muhtemel bir deprem öncesi hazırlıklarıyla ilgili görüş ve deneyimleri

Katılımcıların gelecekte yaşamış olabileceği muhtemel bir deprem öncesi hazırlık algılarına yönelik görüşleri **Tablo 4**'te betimlenmiştir. Tablo 4'e göre bazı katılımcıların hazırlık yaptıkları görülürken bazılarının yapmadıkları görülmektedir.

Tablo 4. Katılımcıların yaşayabilecekleri muhtemel deprem öncesi hazırlık faaliyetleri

Katılımcılar	Depreme hazırlık işlevi	Açıklama	f
K2, E1, K1	Eğitici faaliyetlere katılım	Deprem ve tedbirleri hakkında eğitici faaliyetlere (semineri konferans gibi) katılım oldu	3
E1, E2	Sabitlenme	Deprem anında düşebilecek eşyaların sabitlenmesi	2
E1, E2	Güçlendirme	Bina ve temelinin güçlendirilmesi	2
K1, E1	Sigortalama	İkamet edilen binanın sigortalanması	2
E1	Barınma yerlerinin temini	Konteyner ve prefabrik gibi evlerin yapılması	1
K1	Deprem çantası	Deprem sonrası gerekli temel malzemelerin bulunduğu deprem çantasının hazırlanması	1

Katılımcılar, depreme hazırlıkla ilgili bilgileri nasıl öğrendiklerini de belirtmişlerdir. **Tablo 5**'de katılımcıların muhtemel bir deprem öncesi hazırlık bilgilerini nasıl öğrendikleri görülmektedir.

Tablo 5. Katılımcıların deprem öncesi hazırlık bilgilerini kazanım deneyimleri

Katılımcılar	Bilgiyi kazanım aracı	Açıklama	f
K1, E4	Sosyal çevre	Toplumda bulunun insanlar arasındaki etkileşim ve iletişim	2
E1, K1	Eğitici faaliyetlere katılım	Deprem ve tedbirleri hakkında eğitici faaliyetlere (semineri konferans gibi)	2
K2	Medya öğeleri	İnternet, radyo, televizyon gibi iletişim araçları	1
E4	Kanuni zorunluluklar	Devletin bina yapım sürecinde getirmiş olduğu zorunlu yaptırımlar	1

Katılımcıların özellikle medya öğelerinden yeterince yararlanamadıkları, daha çok sosyal çevreden bilgiler kazandıkları ve çeşitli eğitsel etkinliklere katıldıkları belirlenmiştir. Bu durumla ilgili düşüncelerini aşağıdaki gibi ifade etmişlerdir:

“Ev sigortası konusunda tedbirimizi almıştık. Birde ilk zamanlar daha depremin şokunda olduğumuz için tüm aileler ileri için çanta hazırlamıştı. Yani herkes hazırlamıştı.” (K1)

“Deprem anında hani kendimizi korumak amaçlı eğitimlere katıldım.” (E1)

“Evet. Bu yaşadığım depremden sonra ben şeyi kafaya takmıştım. Deprem olursa ne yapmam gerektiğini bilmem lazım. Ne annem öğretti ne babam öğretti kimse bilmiyor bende kendim

öğrenmeye çalıştım. İnternette falan araştırdım. Zaten o sırada televizyon programları da belirttiğim gibi zaten devlet deprem olduğunda ne yapmalı diye bir animasyon hazırlamıştı ve kanallarda bunlar sürekli tekrar ediyordu. Sivri bir cismin yanında durmamamız gerekiyor deprem olurken Asansöre binmememiz gerekiyordu. İşte masa varsa masanın altına girerek iç organlarımızı ezilmekten koruyacak şekilde durmamız gerekiyormuş. İşte bunları ezberlemiştim. Hala daha aklımda tek yaptığım şey bu olmuştu açıkçası. Başka da bir şey yok.” (K2)

“Ben depremde ne yapılması gerektiği ile ilgili bilgilendiren seminerlere odaklanmıştım.” (K1)

“Hocam konferanslarda, yayınlarda seminerlerde ya da internette araştırdım yerlerden elde ettim bu bilgileri. O zaten bir ara insanda uyandırıyor. Bir daha yaşayacağım tehlikesini insan yaşayınca yani o kadarda ihmal etmiyorsun hayatını bir yerde nelere dikkat edersem ben bunları bir daha etkilenmeden bu tehlikeyi yaşamadan da atlatırım gibisinden nelere dikkat edilmesi gerekir bir bilgi verilen yerlerde onlara odaklanarak daha dikkat etmeliyim diyordum. Onları kafama yerleştirmeye çalışıyordum.” (K1)

Ayrıca devletin öngördüğü bazı kanunlar çerçevesinde katılımcıların zorunlu olarak tedbir almak durumunda kaldıkları da belirlenmiştir. Örneğin bir katılımcı bu durumu aşağıdaki gibi ifade etmiştir.

“...yani zorunlu deprem sigortası her yerde var. Zorunlu olduğu için onu yapıyorlar ama öyle genel olarak bir şey yok...” (E4)

Katılımcıların deprem deneyimini yaşamış olmalarına rağmen; bazı katılımcıların gelecekte yaşayabilecekleri muhtemel bir deprem öncesine yönelik hazırlık yapmadıkları görülmüştür. Katılımcılar bu durumun nedenlerini **Tablo 6**'da gösterildiği gibi betimlemiştir.

Tablo 6. Katılımcıların deprem deneyiminden sonra muhtemel bir deprem öncesi hazırlık yapmama nedenleri

Katılımcılar	Hazırlık yapmama nedeni	Açıklama
K1, E1	Deprem anındaki psikolojik durumun farklılığı	Can güvenliği kaygısının öncelikli olması, diğer maddi unsurların telafi edilebileceği algısının olması ve deprem anında bireylerin farklı davranabileceği
E5, K2	İnsanların duyarsızlığı ve	Toplumun duyarsız olması ve depreme

	algılama eksikliği	hazırlık algılarının yeterli olmaması
E2	Bilinçlendirme yapılmadığı	Depreme hazırlıkla ilgili neler yapılabileceğiyle ilgili bilgilendirme faaliyetlerinin yetersiz olması

Bazı katılımcılar deprem anındaki insanın davranışlarının deprem öncesine göre farklı olabileceğini belirtmişlerdir. Bu bağlamda deprem anı ile deprem öncesi durumu farklı değerlendirerek, deprem anında alınan tedbirlerin daha çok maddi tedbirler olduğunu ve maddi zararların telafi edilebileceği ancak can güvenliğinin yerine gelmeyeceğini belirtmişlerdir. Katılımcılar bu durumu aşağıdaki gibi ifade etmişlerdir:

“...açıkçası deprem anında insanın canının sağlam kurtulması telaşı var. Yani orda kaynaklanıyor ev sağlam olursa ya da kurtulmuşsan diğerlerinin tedbirleri zaten sonradan alınır yerine getirilir. Önemli olan yani o canımızı o binanın içinden nasıl sağlam çıkarabiliriz. Tedbir açısından bunu düşünüyoruz.”
(K1)

“...şimdi dediğim gibi hazırlık da ne kadar hazırlık yaparsak yapalım. Emin olun o deprem anında içimizden bir veya iki kişi o yaptığı hazırlığı uygulayabilir. Bizim deprem çantası evin ortasında bir yerinde yani Allah rızası için biri onu alıp da kaçmamış yani. Herkes can havliyle dışarı kaçıyor yani. Ne olduysa oldu yani dışarı kaçıyor.” (E1)

Ayrıca bazı katılımcılar toplumun tedbir alma ile ilgili duyarsız olduğunu ve muhtemel bir deprem öncesi hazırlıkla ilgili yeterince farkındalık ve bilinçlendirme yapılmadığını belirtmişlerdir. Bu durumla ilgili katılımcı görüşleri aşağıdaki gibidir:

“...toplum [depreme hazırlık konusunda] duyarsız. Bir bilgilendirme yok.” (E2)

“...algı ilgili olabilir yaşadığımız için biraz. Gelişmiş bir ülkede değiliz O algıyı aşılammışlar belki bize toplum olarak.”
(K2)

“...bence yaşam koşulları yani ne bileyim mesela hocam bir iş için sabah 8’de çıkıp akşam 5’de çıkıyor zaten yorgun. Bu hazırlıkları ne zaman yapacağım diye düşünüyor olabilir. Mesela bizde öğrenciyiz yani ne zaman ders çalışacağız ne zaman bu hazırlıkları yapacağız gibi düşünülebilir. Yani işin açığı benim hiç aklıma gelmedi hani. Şu anda konuşmasak deprem ile ilgili bir hazırlık yapmaya değinmezdim.” (E5)

Katılımcıların çoğunun deprem öncesi hazırlık yapmadıkları ve bunun nedenlerini çeşitli görüşler ortaya koyarak belirtmelerine rağmen, muhtemel bir deprem öncesi kaygılarının olduğunu da belirtmektedirler. **Tablo 7**'de katılımcıların muhtemel bir deprem

olduğunda kendilerini en çok kaygılandırarak durumların neler olduğuna ilişkin görüş ve deneyimleri betimlenmiştir.

Tablo 7. Katılımcıların muhtemel bir deprem öncesi kaygıları

Katılımcılar	Kaygı	Açıklama
E5, K1	Depremi yeniden olması	Gelecekte muhtemel bir depremin olmasından kaynaklanan kaygı
K2, E2	Yakınlarını kaybetme kaygısı	Deprem anında yakınlarını kaybetmekten veya onlara deprem anında nasıl yardım edebileceği kaygısı
K1	Yardıma ulaşamaması	İnsanların deprem anında birbirlerine yardım edememesinden veya yardım alamamasından kaynaklanan kaygı
K2	Sakat kalma	Deprem deneyiminden sonra yaşamının geri kalanını sakat kalarak sürdürmek zorunda olabileceği kaygısı

Bu durumla ilgili bazı katılımcılar görüşlerini aşağıdaki gibi ifade etmişlerdir:

“Bende de kaygılı zamanlar oldu. Mesela bir deprem tekrar Allah korusun 2. kez yaşandığında yardım edecek kimselerin olmaması. Allah korusun Türkiye'mizin çoğunda deprem olması. Geniş topraklarda olduğu için yardım edecek kimselerin olmaması.” (K1)

“Hocam bende şöyle bir kaygı var belki saçma olabilir ama eğer öleceksem en azından hani ben hayatta kalırsa diğer aile üyelerim ölecekse hani onu istemem. Öleceksek inşallah hep birlikte ölürüz ya da hepimiz hayatta kalırız şeklinde bu acıya dayanmam gibi geliyor.” (K2)

“Hocam deprem olursa nasıl bir tedbir alabilirim kendimi ailemi nasıl ya da yanımdakileri nasıl koruyabilirim kaygısı var.” (E2)

“Yani şahsen benim naçizane ne bileyim yani ölememek sakat kalmak mesela çok beni en çok korktuğum şeylerden biri.” (K2)

Bazı katılımcıların ise depremlerle ilgili herhangi bir kaygısının olmadığını, zamana bağlı bir durum olduğunu belirtmiş ve görüşlerini aşağıdaki gibi ifade etmişlerdir:

“...deprem yakın zamanında oluyordu ama şimdi herhangi bir kaygım yok.” (E6)

“...yani ne zaman başımı yastığa koysam ya deprem olursa ya ölürsem bu şekilde düşüncelerim oldu. Yani insanı ölüme

hazırlıyor bu düşünce yani kurtulmak gibi bir düşüncem yok. O tip bir şey oluyordu bende hocam.” (E5)

Katılımcılardan muhtemel bir deprem öncesi hazırlık bilgilerinin yanı sıra gelecekte yaşayabilecekleri bir depremde; deprem anı ve deprem sonrasında neler yapabilecekleri ve ne gibi tedbirler alabileceklerine ilişkin görüş ve deneyimleri de belirlenmiştir. Katılımcıların deprem anında neler yapacaklarına yönelik bilgiler **Tablo 9**'da gösterilmiştir. Deprem anında genel olarak insanlar bina içerisinde, açık alanda, araç kullanırken ya da otobüs, tren, yeraltı treni gibi toplu taşıma araçlarında bulunabilirler. Bu nedenle katılımcıların bu parametrelerle ilgili görüş ve deneyimleri ayrı ayrı alınmıştır.

Tablo 9. Katılımcıların deprem anında neler yapacaklarına ilişkin bilgileri

Deprem anında			
Bina içinde	Açık alanda	Araçta	Toplu taşıma aracında (Otobüs, tren, yeraltı treni gibi)
Sert nesnelere ya da binadaki daha güçlü alanlar altında (Bina kirişleri ve kolonları gibi yerlerde) saklanmamamız gerekir (K2, K1, E3, E2)	Binalardan uzak durmalıyız (K1, K2, E1)	Araç durdurmamız gerek (E2, K2)	Herkes panik halinde olduğundan dolayı ezilmemeye çalışırız (E1)
Panik yapmamalıyız (E5, E1, E4)	Dua ederiz (E5)	Araç güvenli bir yere park etmemiz gerek (E1)	Güvenli yerlere geçmemiz gerek (E2)
Binadan atlamamalıyız (E3)	Deniz kenarı gibi yerlerden uzak durmalıyız (K1)	Araçta deprem hissedilmez (E3)	Yanımdaki eşyalarla kendimi korumaya çalışırım (K1)
Deprem şiddetine göre durumumuzu ayarlarız (E2)		Araç daha da hızlı sürerek deprem bölgesinden uzaklaşırız (K1)	Yerin altı, üstü göre daha güvenlidir. Bu yüzden orada beklerim (K2).
Merdiven boşluklarında durmamalıyız (E3)			Devletin tedbir alması gerek (E2)

Bazı katılımcılar deprem anında bina içerisinde neler yapabileceklerine ilişkin görüş ve deneyimlerini aşağıdaki gibi ifade etmişlerdir:

“Sert bir cismin altına saklanmamız gerekir.”(K2)

“...şiddetine de bağlı. Çok şiddetli bir deprem olursa dışarıya çıkamayız zaten.”(E2)

“Bir masanın altına saklanmalıyız. Kendimizi koruyacak şekilde yerleşmeliyiz.”(E2)

“...mümkün olduğunca merdiven boşluğuna çıkmayacağız hocam hani merdivenlerden koşup dışarı çıkmamaya çalışacağız. Ya da ne bileyim cam olsun kapı olsun yüksek yerden atlamamaya çalışacağız. Birde o anda masa falan hiçbir şey bulamadığımız zaman kirişlerin altında ya da herhangi bir kolonun altında durup eğip başımızı kapatıp beklemeliyiz.”(E3)

“...herhangi bir ezilmeye karşı bir cismin yanına sığınmayı düşünüyorum kafama yerleşmiş durumda kurtarıcıda bir yol gibi görünüyor. Yaşananlardan dolayı da.”(K1)

“...hepsinden önce panik yapmamamız gerekiyor. Yani panik yaparsak merdivenlerden de çıkarız. Camdan da atlarız yani o şekilde hocam.”(E5)

“Her şeyden önce sakin davranmalıyız.”(E1)

Katılımcıların deprem sonrasında neler yapacaklarına yönelik bilgiler ise **Tablo 10**'da gösterildiği gibi belirlenmiştir. Deprem sonrasında genel olarak insanlar kapalı alanda, açık alanda veya yıkıntı altında bulunabilirler. Deprem sonrasında herhangi bir zarar görmeyen insanlar ise deprem çevresinde bulunabilirler. Bu bağlamda katılımcıların muhtemel bir deprem sonrasında neler yapabilecekleriyle ilgili bilgiler Tablo 10'da betimlenmiştir.

Tablo 10. Katılımcıların deprem sonrasında neler yapacaklarına yönelik bilgileri

Deprem sonrasında		
Yıkıntı altında ya da kapalı alanda	Açık alanda	Deprem çevresinde
Sesimi duyurmaya çalışırım (K1, E3, E4, K2)	Yakınlarımızla iletişime geçmeye çalışırım (E4, K1, E1, K2, E6)	Elektrik akımını durdurabilecek kişilere ulaşmaya çalışırım (K1)
Deprem çantam yanımda ise ya da başka imkânım varsa fizyolojik ihtiyaçlarımı karşılarım (E3, K2)	Diğer insanlara yardım ederim (E2, K2)	Yetkili kişilere ulaşmaya çalışırım (K2)
Binanın güvenliğini kontrol ederek dışarı çıkmaya çalışırım (E1)	Soğukkanlı davranırım (E2)	Verilecek görevleri yapmak için beklerim (K2)

Kendi çabamla dışarı çıkmaya çalışırım (K1)	İnsanlara yardım ederim (E2)
Yardım gelmesini beklerim (E5)	
Artçı sarsıntılar olabileceği için binadan güvenli biçimde çıkmaya çalışırım (E4)	

Katılımcıların deprem sonrasında yıkıntı altında kaldıklarında ve açık alanda özellikle iletişim kurmayı amaçladıkları görülmüştür. Bu durumla ilgili katılımcılar görüş ve deneyimlerini aşağıdaki gibi ifade etmişlerdir:

“...eğer yıkılmışsa var gücümüzle sesimizi dışardakilere iletmemiz lazım. Eğer yıkılmamışsa binanın güvenli olup olmadığı etrafımıza bakarak neticede merdivenlerin inmek için müsait mi değil mi yıkılabilir mi yıkılmaz mı diye. Ondan sonra binadan güvenli bir şekilde çıkarız.” (E1)

“...binanın altındayız göçüğün altındayız zaten muhtemelen bina çökmüşse diğer binalarda göçmüştür. Yardım gelmesini bekledikten sonra bağırırız çünkü yardım geldikten sonra bağırma riskimiz olabilir. Zaten geldiklerinde yardım geldiğinde kimse var mı diye bağıyorlar.” (E5)

“Sesimizi duyurmaya çalışırım. Ya da zayıf düşmemişsem kendi çabamla dışarı çıkmak için bir yol bulmaya çalışırım.” (K1)

“...o anda yanımıza varsa deprem ile ilgili çantamızı alarak gerekli malzemeler su olsun düdüğ olsun. Onlarla sesimizi dışardakilere yakındakilere duyurmaya çalışırım hocam ve o anda her şeyi sesimiz olsun suyumuz olsun idareli kullanmalıyız ki orda mahsur kaldığımız süre boyunca yeterli olsun.” (E3)

Katılımcılar deprem çevresinde ise insanlara yardım etmek, yakınlarına ve yetkili kişilere ulaşmak istediklerini aşağıdaki gibi ifade etmişlerdir:

“Ailemize haber vermeye çalışırız.” (E4)

“İnsanlara yardım ederiz.” (E2)

“Hocam tek başınaysam ulaşmaya çalışırım.” (K1)

“Ailem hayatta mı diye kontrol ederim ilk önce eğer hayattaysalar diğer göçük altında kalmış insanlara yardım ederim.” (K2)

“Hocam o anda soğukkanlı olmak lazım.” (E2)

“Ben şöyle düşünüyorum o zaman elektrik akımının etkili olduğu yerlerdir caddelerdir sigortalar olabilir yani o anda elektrik kesimini yapabilecek kişilerin ya da durdurma amaçlı olabilecek kişilere ulaşmaya çalışırım yardım edebilecek kişilere kurumlara ulaşmaya çalışırım çünkü onlar daha bilgilidir bu konuda.” (K1)

Son olarak katılımcılara depremlerle ilgili olarak alınması gereken tedbir ve önerilerine ilişkin görüşlerini belirtmeleri istenmiştir. Katılımcıların bu önerileri **Tablo 11**'de betimlenmiştir.

Tablo 11. Katılımcıların deprem sonrasında neler yapacaklarına yönelik bilgileri

Katılımcılar	Öneriler
K1, K2	Depreme dayanıklı özel binaların geliştirilmesi gerek
E1, E2	Depremlerle ilgili bilgilendirmelerin yapılması gerek.
K1	Deprem anında sığınılacak özel yerler sağlanabilir
K1	Sağlam binalara ihtiyaç var
E2	Yer tespiti için ses algılayıcılar sağlanabilir

Bu durumla ilgili bazı katılımcılar görüşlerini aşağıdaki gibi ifade etmişlerdir:

“Hocam 99 depreminden sonra birçok insan hapse bile girdi. Kaçak malzeme özür dilerim eksik malzeme kullanıldığından dolayı. Çünkü onlar suçluydu deprem değil yani arkadaşın dediği gibi deprem değil de hocam bina öldürüyor. Deprem öldürmüyor. Japonya'da kimse ölmüyor.” (K2)

“Eğer buradan sesimizi yetkililere duyurabilirsek hocam şunu söylemek isterim küçüklere değil de biraz yetişkinlere deprem hakkında bilgi verilmesi lazım. ...depremde küçüklerin değil de büyüklerin yapacağı şeyler var. Bir ortama çıkarken yani hep beraber çıktıkları zaman kapıda sıkışıp kalıyorlar yere düşme ihtimalleri var bunların yani küçüklere veriliyor bu eğitimlerde yani yetişkinlere verilsin bu eğitimler. Yapılacak eğitimler depremden önce yapılacak şeyler ya da depremden sonra yapılacak şeyler için. (E1)

“...Deprem anında kurtaracak bir ekip olsa bile zaman kaybindan dolayı ulaşamıyor. Deprem anında göçük altındaki depremezelerin nerede aranacağı da bilinmiyor. Şu köşede mi bu köşede mi ben şöyle söylemişim. Hani bir kafes olsaydı belirli bir yerde o alana bakılarak şu alanda koruma alanı var deprem anında buraya sığınmaları gerekiyor kişilerin o bilgisiyle sadece belirli noktalara odaklansa kurtarma ekipleri sadece o alanda

kurtarmaya çalışmış olsa, zaman kaybı olmayacak ve insanlarımız daha çabuk kurtulacak.” (K1)

“Devlet bu anlamda [tedbir alma] insanları bilinçlendirmeli.” (E2)

4. TARTIŞMA

Bu araştırmada deprem deneyimini yaşamış kişilerin muhtemel bir deprem öncesi hazırlık algılarının, görüş ve deneyimlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre katılımcıların deprem deneyimini yaşamadan önce gerekli önlemleri almadıkları görülmektedir. Bu bağlamda özellikle depremlerle ilgili bilinçlendirilmediklerini belirtmektedirler. Zira deprem gibi doğal afetlere ilişkin tedbir bilgilerinin uygulamaya yönelik eğitimler kapsamında verilmesi (Kadioğlu, 2005) ve insanların bilinçlendirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Ayrıca deprem gibi doğal afetlerin ortaya çıkma sıklıklarının da doğal afetlere hazırlık sürecini etkilediği görülmektedir. Aslında doğal afetlere hazırlık sürecinde zamanın önemli bir etken olduğu bilinmektedir. Özellikle yaşanan felaket sürecinin olumsuzluklarının ve hazırlık faaliyetlerinin zamana bağlı olarak önemsenmediği bilinmektedir. Çünkü zihin; bireyin yaşamında depremin oluşturduğu güvensizlik algısına karşı, genel olarak dünyanın güvenli bir yer olduğu algısına uyum sağlaması için çözümler bulmak zorundadır (Kaya, 2013). Toplumda genel olarak kadercı bir anlayışın hâkim olmasının da hazırlık sürecini olumsuz etkilediği söylenebilir. Özellikle “Doğal afetlerin Tanrı'nın bir cezalandırılması” olarak görülmesi diğer toplumlarda da görülen bir olgudur (Adiyoso & Kanegae, 2012). Bu çalışmada da benzer sonuçların olduğu görülmektedir.

Katılımcılar deprem deneyimini yaşamış olmalarına rağmen muhtemel bir deprem öncesi bazı katılımcının bir tedbir almadıkları görülmektedir. Aslında maddi olarak çok fazla zarar görmemeleri ve gelecekte doğal afetlerden zarar görebileceği beklentisi içinde olmaları (Murphy, Falkiner, McBean, Dolan & Kovacs, 2005) bu durumun bir nedeni olabilir. Ayrıca katılımcılar deprem deneyimini yaşamış olmalarına ve gelecekte muhtemel bir deprem olabileceği kaygısı içinde olmalarına rağmen hazırlık süreciyle ilgili yeterli olmadıkları görülmektedir. Ancak afetlere hazırlık süreciyle ilgili farkındalık oluşturmada deneyimin ön bir koşul olmadığı da belirtilmektedir (Shaw, Kobayashi & Kobayashi, 2004). Bu araştırmadan elde edilen bulgular da bu durumu destekler niteliktedir. Bazı araştırmacılar ise insanların risk algılarının oluşmasında deneyimin önemli bir rolü olduğunu belirtmektedir (Cutter, 1993). Bu bağlamda bu araştırmadan elde edilen bulgularla kısmen örtüşmemektedir.

Araştırmada bazı katılımcılar ise depremlerle ilgili alınacak önlemlere ilişkin eğitici faaliyetlere katıldıklarını ve insanların bu gibi etkinliklerle bilinçlendirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Zira depremlerin vermiş olduğu zararların azaltılmasında, eğitimin önemli bir değişken olduğu belirtilmektedir (Öcal, 2007). Bu araştırmada depremlerle ilgili eğitici bilgilerin özellikle sosyal çevreden ve eğitici faaliyetlere katılımdan sağlanması aslında eğitimin önemli olduğunu ve insanların doğal afetlerle ilgili bilinçlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Araştırmada katılımcıların gelecekte yaşayabilecekleri bir depremde; deprem anı ve deprem sonrasında neler yapabilecekleri ve ne gibi tedbirler alabileceklerine ilişkin görüş ve deneyimlerine ilişkin bulgularda kısmen doğru bilgilere sahip oldukları; ancak deprem anında insan psikolojisinin çok farklı olacağından bu gibi tedbirleri yerine getiremeyeceklerini de belirtmektedirler. Bu bağlamda okullarda, değişik kurum ve kuruluşlarda topluma gerekli olan bir afet bilinci oluşturmak için verilen eğitimlerin yeterli olmadığı görülmektedir (Kadıoğlu, 2005).

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç olarak deprem gibi doğal afetlerden kaynaklanabilecek risklerin ve zararların en aza indirgenmesi; politik, ekonomik, sosyal ve bireysel parametreleri içerisinde barındıran karmaşık bir süreçtir (Tekeli-Yeşil, Dedeoğlu, Braun-Fahrlaender & Tanner, 2010). Bu araştırmadan elde edilen sonuçlara göre hem bireysel hem de kurumsal anlamda insanların deprem gibi doğal afetlerle ilgili bilinçlendirilmeleri ve gerekli önlemlerin alınması gerekir. Ülkemiz doğal afetlerle ilgili hazırlık planlamasında gelişmiş ülkelerdeki düzeye ulaşamamasının en önemli nedenleri arasında toplum olarak yaşadığımız olumsuzluklardan gerekli çıkarımları sağlayamamamız olarak gösterilmektedir (Erkal & Değerliyurt, 2009). Bu bağlamda araştırmadan elde edilen sonuçlara göre aşağıdaki önerilerin dikkate alınması yararlı olabilir:

- Deprem gibi doğal afetlerle ilgili insanların tedbir almalarını sağlayacak bilinçlendirme etkinliklerinin yapılması risklerin azaltılmasında yararlı olabilir.
- Toplumun farklı kültürel, ekonomik ve sosyal özellikleri göz önünde bulundurularak afetlerle ilgili farklı eğitsel etkinlikler düzenlenebilir.
- Depreme hazırlık konusunda insanlarda farkındalık oluşturabilecek farklı etkinlikler ve uygulamalar geliştirilebilir.
- Özellikle okullarda deprem eğitimi ve doğal afetlere hazırlıkla ilgili bilgiler verilebilir.

6. KAYNAKLAR

- Adiyoso, W., & Kanegae, H. (2012). The effect of different disaster education programs on tsunami preparedness among schoolchildren in Aceh, Indonesia. *Disaster Mitigation of Cultural Heritage and Historic Cities*, 6(), 165-172.
- AFAD (2014). *Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı*. Ankara. <https://www.afad.gov.tr/TR/Index.aspx> adresinden, 25 Mayıs 2014 tarihinde erişilmiştir.
- Bulut, S. (2009). Depremden sonra çocuklarda görülen travma sonrası stres tepkilerinin yaş ve cinsiyetler açısından karşılaştırılması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(31), 43-51.
- Cutter, S. L. (1993). *Living With Risk*. New York: Routledge.

- Erkal, T., & Değerliyurt, M. (2009). Türkiye’de afet yönetimi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 14(22), 147-164.
- Fraenkel, J.R. & Wallen, N.E. (2000). *How to design and evaluate research in education (4th Edt.)*. London: McGraw Hill.
- Green, J.M, Draper A.K & Dowler E.A (2003) Short cuts to safety: risk and ‘rules of thumb’ in accounts of food choice. *Health, Risk and Society*, 5, 33–52.
- Kadioğlu, M. (2005, Mart). *Afete hazırlık ve afet bilinci eğitiminde verilen mesajların standardizasyonu*, Deprem Sempozyumu. Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli. Mayıs, 2014 tarihinde http://kocaeli2007.kocaeli.edu.tr/kocaeli2005/deprem_sempozyumu_kocaeli_2005/8_deprem_ve_insan/d_52_afet_yonetimi_afete_hazirlik_ve_afet_bilinci/afete_hazirlik_ve_afet_bilinci_egitiminde_verilen_mesajlarin_standardizasyonu.pdf adresinden alınmıştır.
- Karakuş, U. (2013). Depremi yaşamış ve yaşamamış öğrencilerin deprem algılarının, metafor analizi ile incelenmesi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 18(29), 97-116.
- Kaya, N. (2013). *Deprem ve Psikolojik Etkileri*. <http://www.depam.com/depresyon/deprem-ve-psikolojik-etkileri/> adresinden, 10 Haziran 2014 tarihinde erişilmiştir.
- MEB (2004). *İlköğretim sosyal bilgiler dersi (4- 5. sınıflar) öğretim programı*. Ankara.
- MEGEP (2014). Mesleki Eğitim ve Öğretim Sistemini Güçlendirme Projesi. Ankara. http://megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Deprem%20Ve%20%C3%96nlemler.pdf adresinden, 20 Mayıs 2014 tarihinde erişilmiştir.
- Murphy, B., Falkiner, L., McBean, G., Dolan, H., & Kovacs, P. (2005). Enhancing Local Level emergency Management: The Influence of Disaster experience and the Role of Households and Neighbourhoods. *Institute for Catastrophic loss Reduction, ICLR Research*.
- Öcal, A. (2007). İlköğretim okullarında deprem hazırlıkları: Kırıkkale ili örneği. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 15(1), 1-12.
- Öztürk, M.K. (2013). Sınıf öğretmeni adaylarının deprem deneyimleri üzerine bir araştırma. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(1), 308-319.
- Rabiee, F. (2004). Focus-group interview and data analysis. *Proceedings of the nutrition society*, 63(4), 655.
- Shaw, R., Kobayashi, K. S. H., & Kobayashi, M. (2004). Linking experience, education, perception and earthquake preparedness. *Disaster Prevention and Management*, 13(1), 39-49.
- Tekeli-Yeşil, S., Dedeoğlu, N., Braun-Fahrlaender, C., & Tanner, M. (2010). Factors motivating individuals to take precautionary action for an expected earthquake in Istanbul. *Risk analysis*, 30(8), 1181-1195.

Determining Preparation Perceptions Before Earthquake of Individuals Experienced Earthquake: A Case Study

- Turner, R. J. Nigg and D. H. Paz. 1986. *Waiting for Disaster: Earthquake Watch in California*. University of California Press, Berkeley.
- Turner, R.H., Nigg, J., & Paz, D.H. (1986). *Waiting for Disaster: Earthquake Watch in California*. University of California Press, Berkeley.
- Vatan, F., & Salur, D. (2010). Yönetici hemşirelerin hastanelerdeki deprem afet planları konusundaki görüşlerinin incelenmesi. *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi*, 3(1), 32-44.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin yayıncılık.
- Zainal, Z. (2007). Case study as a research method. *Jurnal Kemanusiaan*, (9), 1-6.

Deprem Deneyimini Yaşanmış Kişilerin Deprem Öncesi Hazırlık Algılarının Belirlenmesi: Bir Durum Çalışması

COĞRAFYA'DA İNDİRGEMECİLİK SORUNU Reductionism Problem in Geography

Yrd.Doç.Dr. Mustafa GİRGIN*

Doç.Dr. Ali Ekber GÜLERSOY**

Özet

İndirgemecilik sorunu başlıklı bu çalışmaya başlarken, konunun basitleştirme-idealleştirme ile disiplinler arası yaklaşım ekseninde çözülecek bir sorun olmadığını biliyorduk. Tartışma ve önerilerin sonunda indirgemecilik ya da bütüncül arasında bir tercih yapılmayacaktır. Bu çerçevede geleneksel Coğrafya dünyayı bir sistem olarak ele alır ve onu anlayıp açıklamak için indirgenemezci kavramlar kullanır. Köprüye benzetilen disiplinler arası kimliğiyle; dünyaya, olaylara ve ilişkilere bütüncül yaklaşmak, indirgeme yapmamak pahasına zaman zaman ayrıntıları görme fırsatını yok sayıyor. Oysa çoğu zaman coğrafyacı, çözümünde zorluk çektiği olguların tanımlanmasında diğer bilim dallarının sahasına yaklaşip indirgemeci seçeneklere yönelmek durumundadır. İndirgenemez konular yanında indirgenebilir konular da içeren müfredat programına göre düzenlenmiş olan ders kitapları ve yardımcı yayınlarda bilgi ve kavrama düzeyindeki temalar genellikle indirgemeci değildir. Amacımız nadiren yapılan indirgemeci örneklerle indirgemeci yolu kullanarak daha zengin ve çeşitli dünya algısının nasıl oluşturulacağını göstermektir. Bunun için yüzeysel olarak işlenerek basitleştirilen içeriklere örnek sorularla coğrafyanın nereye indirgenebileceğine bakacağız. Bu çerçevede Coğrafya ders programında indirgenemez şekilde düzenlenmiş olguların nasıl indirgeneceğini göstermek için betimsel modelde tarama deseni kullanılmıştır.

Anahtar kelimeler: Coğrafya, Ders, Etkinlik, İndirgemecilik.

* Yrd.Doç.Dr. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, Muğla, mirgin@msn.com

** Doç.Dr. Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, İzmir, gulersoy74@gmail.com

Dergiye Müracaat Tarihi: 25.11.2016

Abstract

Before starting the study titled as reductionism issue, we already knew it was not a problem to be solved through simplification and idealization with an approach along the interdisciplinary axis. At the end of the discussions and recommendations, it is not meant to provide a final choice between reductionism or holistic. In this context, the traditional geography assesses the world as a system and uses non-reductionist concepts to understand and explain it. The interdisciplinary identity of geography as a bridge enforces a holistic method to the world, events and relationships rather than a reductionist one with an expanse of ignoring an opportunity to see the details. But most of the time geographers look for reductionist options to define phenomena of unsolved cases or situations. The identification of patients that have difficulty in resolving approached the court has to turn to other disciplines reductionist option. Textbooks and supplementary publications include reductionist and non-reductionist topics and the themes at knowledge and conceptualization levels are not usually reductionist. We will provide reductionist examples to demonstrate that how to create a more rich and diverse world perception through reductionist way. For this purpose, examples are designed for geography contents which are simplified through a trivial and superficial ways of studies and therefore we will look for where the content can be reducible. A descriptive model has been used to show how the reduction of cases is actually possible for phenomena arranged as irreducible in geography course curriculum.

Keyword: *Geography, Lesson, Activity, Reductionism.*

1. Giriş

İndirgemecilik sorununu düşünmeye başladığımızda, bir stajyer öğretmenin dersini izliyorduk. İlkokul programındaki ders içeriğinde olmamasına rağmen, her öğrencide bulunan ve yoğun olarak kullanılan ünite dergisi, küçümsenmeyecek düzeyde bir jeoloji bilgisi içeriyordu. Beşinci sınıf öğrencileri için uygun olmayan konuyu öğretmen dikkatli bir şekilde ele almaya çalışırken başarısız olmuştu. İkinci tanıklığımız aynı şubede yine ders içeriğinde olmadığı halde Türkiye'nin doğal kaynakları ve madenleri dersinin işlenmesi sırasında bir öğrencinin ışıklandırılmış Türkiye haritası üzerinde madenleri gösteren düzeneği çalıştırırken duyduğu heyecandı. Dergilerin uygun olmayan bu öğretim anlayışının düzeltilmesi gerektiğini biliyorduk. Ancak elimizden bir şey gelmiyordu. Eski Ahit'te yasaklanan bilgi ağacının meyveleri gibi levha tektoniği de beşinci sınıflara yasaklanmalıydı.

İndirgemecilik, biri iyi diğeri kötü olarak kabul edilen kolesterole benzer (Phillips, 2016). İster iyi ister kötü olsun yedili bir Matruşka gibi giderek içinden yeni sorular ve yeni cevaplar çıkan indirgemeci yaklaşım, belirsiz bir boyuta doğru küçülür. Bu tür bir indirgemede, dayanaklandırmada olduğundan daha farklı bir şekilde konu dağılarak başka bir yöne sapabilir. Anlamak için azaltmak coğrafyadan sorumlu olan herkesin zaman zaman başvurduğu bir tekniktir. ÖSYM'nin sınavlarda kullandığı genel kültür coğrafya testlerinden beklenen başarıyı sağlayamayan adaylar için bazı dershaneler 24 saatte coğrafya dosyası hazırlamışlardır. Bu dosyalar, lokasyon bilgilerinden başlayıp, turizm coğrafyasına kadar geniş bir yelpazede anahtar kelimelerin tanımlarını ve soruların kısa cevapları ve deneme testiyle bir indirgeme denemesidir.

İndirgemecilik nasıl doğdu? sorusuna cevap bulmak için biraz geçmişe gitmek gerekir. Antik çağların dünya algısı günümüzle aynıydı, fakat olayların kavramsallaştırılması ve genellemelerle olgulara dönüştürülmesi sıkıntılıydı. Bu anlayışa paralel olarak doğal ve toplumsal olaylar üzerine yapılan doğa esaslı değerlendirmelerden rahatsız olan sofistler; o zamana kadar yapılan açıklamaları kuşkuyla (Reyhani, 2009) karşıyorlardı. Aslında yapılan şey basitti. Sorunları tanımlamak için “*Soyut bilgileri somutlaştırmak*” gerekiyordu. İnsanı etkileyen olayların mantıklı ve bilimsel açıklamalarını bulmak için gerçek dönüm noktası, bilimsel bilginin ve felsefenin ilkelerini ele aldığı kitabında Descartes'ın tüm bilimlerini, gövdesini fiziğin oluşturduğu bir ağaca (bilim ağacı) benzetmesiyle başladı (Aktaran, Sarıtaş ve Tufan, 2013). Bilginin ve düşüncenin önündeki engeller birer birer kalktıkça yaratıcı fikirler reform üstüne reform yapıyordu. Artık mitolojinin hayat ağacına benzer bir ağaca ihtiyaç vardı. Kalın gövdesinin üzerinde dalları incelerek en tepeye ulaşan bu ağaç bilgi ağacıydı. Olgular ağacın dalları; genellemeler ağacın yaprakları; kavramlar ise meyvelerdi. İşte bütün mesele bu ağacın bütün olarak kabul edildiğinde sahip olduğu kimliğin, ayrıntılara bakıldığında kaybolmasıdır.

İndirgenemezci geleneksel doğal dünya anlayışı, çözümsüzlük durumunda karşısında evrendeki her şeyin onu oluşturan yapı taşlarına indirgenebileceğini iddia eden indirgemeci bir anlayış bulur. Karmaşık kavramları basit kavramlarla daha anlaşılır hale getirmek gibi büyük ve basit işlemin arkasında hiyerarşik bir zihin vardır. Şimdiyle ilgilenmekten çok geçmiş ve gelecekle ilgilenen bu yolda nedenlerin akılcı bir şekilde

açıklanması ve kategorik yapının etkisi olmuştur. Oysa bütüncül yaklaşımlar hem daha organik hem de yaratıcıdır. Bilimsel düşüncenin gelişmesiyle Coğrafya da bu ikilem altında kalmış ve bu durum coğrafyacıların hem indirgemeci hem de indirgenemezci davranmalarına neden olmuştur. Tek kültür döneminin Coğrafya bilimi dünyayı betimlenerek bitecek bir dünya olarak algılamıyordu. Bu dezavantajlı bakışı öğretmenlerimizden edinmiş coğrafyacılar olarak kendimizi çok şanslı bulduğumuzu söyleyemeyiz.

Başlangıçta fizik, kimya ve matematik; sonraları çoklu kültür coğrafyasının doğumuna tanıklık ettiği yeni bilim dalları bazı sorunların çözümünü kolaylaştırmıştır. Bilim ve teknolojinin gelişmesiyle hızlanan transferler, çıplak gözle görünen olguların ilk bakışta anlaşılmasını sağlar, arka plandaki başka ilkelerle açıklamayı sağlamıştır. Söz konusu açıklamalar ışığında bu çalışmanın temel problemi "*Coğrafya'da indirgemecilik sorunu*"dur". Burada olduğu gibi bir problemi tanımlarken başta Felsefe ve diğer bilim dallarından yararlanmak, bu etkileşimin alt problemlerinin belirlenmesinde stratejik değerdedir.

Evreni oluşturan galaksilerin yıldızlardan; gezegenlerden ve hepsinin birlikte atomlardan yapılmış olması, bizi "*parçalara ayırmak ayrıntıları gösterir*" sonucuna götürür. Sorulara cevap bulmaya çalışan zihnin nedenleri bulunduğu bu yol, ilk bakışta avantajlı gibi görünmektedir. Başlangıç aşamasında nedenleri ve sonuçları birbirine bağlamak mümkündür. Olayları olgulara çevirmek için bütüncül gören ve bizi bilimsel bir varsayıma götüren zihinsel etkinlikler daha anlamlı genellemelerdir. İndirgemeci dünya tasarımı-dünya-kıta-alt kıta-ülke-bölge-bölüm-yöre-çevre şeklinde bir ölçekle tanımlamayı ve algılamayı pratikleştirmişse de; bütüncül perspektif, dünyayı çeşitli ölçeklerde yaşamlardan oluşan geosistem düşüncesiyle alternatif makro bir strateji kullanır.

Tablo 1.İndirgemecilik türleri ve örnekler.

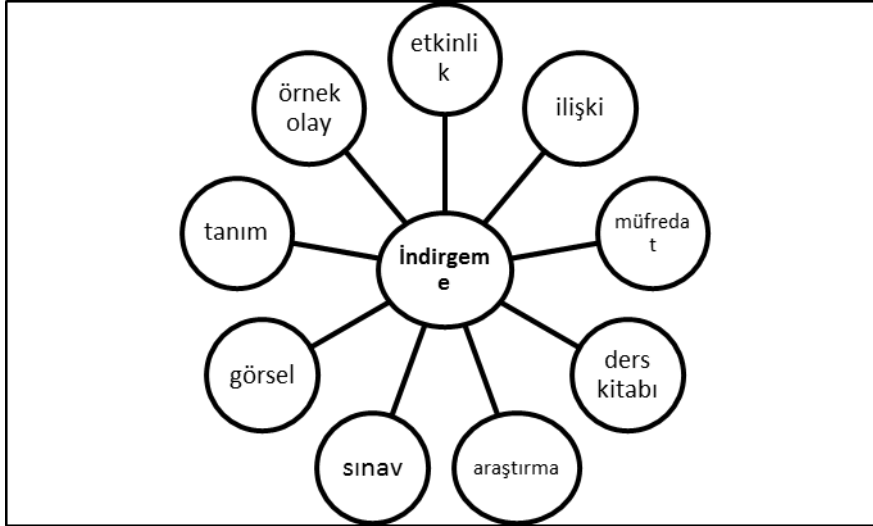
1. iyerarşik	Nüfuslarına göre yerleşmeler
2. dealleştirme	Yükselti, eğitim, bakı ve doğrultu
3. adeleştirme	Türkiye Coğrafyası'nda asimetri
4. lumlu	Kavimler göçünün kuraklığa bağlanması
5. lumsuz	Afetleri esnafın hileli tartı yapmasına bağlamak
6. atalı	Gecekonduları sadece göçle açıklamak
7. emantik	Dünyayı izdüşümsel geometriyle açıklama

Sonuç olarak coğrafyanın XVII. yüzyıldan itibaren girdiği indirgemeci yolculuğu, paradigmanın dönüşümüyle biçimlenmiştir. Geçen yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlayan çağdaş coğrafya, bir önceki modern coğrafya dönemi yaklaşımlarının çağdaş versiyonlarıdır(Bekaroğlu ve Yavan, 2013). Nitekim Pattison, 'uygulamada birbirine

karışmıştır' dediği "Coğrafyadaki dört gelenek" makalesinde; Coğrafyanın çalışma konularını yer bilimi ile; soyutlamaları mekânsal gelenekle; perspektifi ise bölgesel gelenekle ve son olarak ilişkilendirmeleri insan-çevre geleneğiyle açıklamıştır (Pattison, 2003). İndirgemecilik ile bütüncül bakış arasında kendine konum arayan bir coğrafyacı her iki uca mesafeli bir tahterevalli üzerinde olduğunu görecektir. Bugün gelinen noktada Coğrafyanın yüzyıllara dayanan indirgemeci yaklaşımının dünyayı anlamak için yetersiz olduğu (Phillips, 2016) görüşü ağır basmaktadır.

2. Yöntem

Bu çalışmada nitel araştırma yaklaşımlarından Doküman Analizi kullanılmıştır. İndirgemeci yönler ve alternatifler hakkında verileri toplamak amacıyla en uygun veriler coğrafya programlarıdır. Ardından ortaöğretim coğrafya ders kitapları gelir. Son olarak eğitim fakültelerinde okutulan ders kitaplarına bakmak yararlı olur. İncelenen yayınlar arasında yürürlükteki Ortaöğretim Coğrafya Programı (2011), Genel Coğrafya, Coğrafya'ya Giriş, KPSS Coğrafya ders kitapları bulunmaktadır. Ayrıca taslak haldeki Ortaöğretim Coğrafya Dersi Programı(2016)'ndaki yenilikler de incelenmiştir. Elde edilen bulgular indirgemeci yaklaşımın uygulamadaki karşılığının iki yönlü olduğunu ortaya koymuştur. Bunlardan birincisi; coğrafya içeriğinin idealleştirilerek nelere indirgendiğidir. İkinci yönü ise; gerçek anlamda bir indirgeme için ilgili temaların coğrafyayı hangi bilim dallarına nasıl indirgeyebileceğini ifade eden on altı örneğin üretilmesidir.

Şekil 1. Coğrafyayı neye indirgiyoruz?

3. Bulgular

Popüler kültürün bir yansıması olarak medyanın da etkisiyle coğrafya, günlük yaşamın vazgeçilmez bilgi paketi olmaktan uzaklaşmadan bir tür yaşanan yerin fiziksel

çevre koşullarına hava durumuna ve topoğrafyaya indirgenmiştir. Sistematik Coğrafyada ortaya çıkan Fiziki Coğrafya, Tarım Coğrafyası, Tarihi Coğrafya, Tıbbi Coğrafya, Toprak Coğrafyası, Sağlık Coğrafyası, Bitki Coğrafyası, Ticaret Coğrafyası yanında Psikocoğrafya ve Zoocoğrafya gibi yeni ayrımlara gidilmiştir. Coğrafyacılar arasında idealleştirme amaçlı indirgemede başı çeken uygulamalar coğrafi biçim ve durumların görselleriyle kavramlardır. Bunların dışında ender olarak dünyanın enleri ve ilklerini ve sıra dışı coğrafyaları belirtmek gerekir. Mekânsal bir bellek olarak coğrafyanın gücünü gösteren her düzey bilginin ortaya konduğu bu tabloya, Coğrafya Bilgi Sistemleri, coğrafyanın indirgemeci yanını dünyayı güneş sisteminin dışından görmemizi sağlayarak önemli bir katkıda bulunmuştur.

Coğrafya içerikleri incelendiğinde bu çalışmanın yapılmasına neden olan amaç ve gerekçelerin dışında farklı bir faktör belirlenmiştir. O da, alanla ilgili terminolojiyi bilen ve kullanan akademisyenlerin ve eğitimcilerin özellikle yazarların indirgemeci yaklaşımla doğrudan bir temas kurmadıkları gerçeğidir. Sorun şu ki genellikle yapılan indigeme girişimleri konuların sadeleştirilmesi ve basitleştirilmesine odaklanmıştır. Çoğunlukla program içinde beceri, kazanım ve etkinliklere yoğunluk kazanmıştır. Ders kitaplarında ise sadeleştirme eğilimi göze çarpmaktadır. Dershane yayınlarında ise bütün içerik neredeyse soru bankasından çoğaltılan deneme testlerine indirgenmiştir.

Araştırmanın bulguları ana hatlarıyla mevcut program, yeni taslak program ve son olarak ders kitapları şeklinde üç başlık altında incelenebilir.

3.1. Mevcut program:

Coğrafya, disiplinler arası yaklaşım adıyla kullandığı diğer alanların argümanlarıyla bezenmiş oldukça geniş bir perspektif ortaya koyar. Halen yürürlükte olan programın uygulamayla ilgili açıklamalarına göre, ders içeriği bütüncül bir bakış açısıyla hazırlanmıştır. Burada coğrafi beceriler ve uygulamalar diğer beş öğrenme alanıyla entegredir (MEB, 2011). Doğal Sistemler, Beşeri Sistemler, Mekânsal Bir Sentez: Türkiye, Küresel Ortam: Bölgeler ve Ülkeler ile Çevre ve Toplum öğrenme alanları bütüncül perspektifi yansıtır. Program bu haliyle bilgi, kavrama ve uygulama basamağındaki amaçlarıyla nadiren sentez basamağına çıkmayı başarabilmiştir.

Tablo 2. Taslak Coğrafya programında temaların düşündürdüğü indirgemeler.

1. Yaşamın İçinde Coğrafya Bilimi	Neden Coğrafya öğreniyoruz?
2. Mekânın Dili: Haritalar	Haritaya bakmak aynaya bakmaktır
3. Yeryuvarını Anlamak: Mavi Gezegen	Dünya nasıl dünya oldu?
4. Doğadaki Zenginlik: Hava-Su-Bitki-Toprak	Sistemlerin dünyası döngülerin eseri
5. Coğrafyanın Öznesi: İnsan	Dünyanın keşfi
6. İnsanın Evi: Yerleşmeler ve Konutlar	Yaşanacak yer seçimi
7. Varlık-Yokluk Aynası: İktisadi Coğrafya	Ekonominin Coğrafyası
8. Büyük Yap-Boz: Bölgeler	Gittikçe küçülen dünya
9. Harikalar Diyarı: Türkiye	Fiziki, Beşeri ve Ekonomik Coğrafya potpurisi
10. Çok Geç Olmadan: Afetler ve Ortam Sorunları	Afetlerin dünyaya etkisi

3.2. Taslak program:

Coğrafya programının gözden geçirilerek değiştirilmesine neden olan gelişmelere bu taksonomik sorunlar ve insana bakış açısı damga vurmuştur (MEB, 2016). Ancak eskisi gibi Coğrafya Dersi Öğretim Programında öğrenme ve öğretme kuram ve yaklaşımları açısından bütüncül bir anlayış benimsenmiştir. Dört yıllık programda 170 kazanım öngörülmüş, bu kazanımlarla birlikte yaklaşık 94 becerinin öğretilmesi amaçlanmıştır. Bunlardan 70 kadarı genel becerilerden, kalanları ise sadece Coğrafyaya özgü becerilerden oluşmaktadır (MEB, 2016). Yüzlerce coğrafi terim ve kavramın bulunduğu taslak programda 18 soru belirlenmiştir. Bu durumda programın soru sorma ve sorgulama becerisi üzerinde argümantasyon açısından durmak gerekir.

3.3. Ders kitapları:

Coğrafya çeşitli bilimlerle kurmuş olduğu kategorik köprülerde hem indirgemeci hem de indirgenemezci bir bilim dalıdır. Buna rağmen genellikle ders kitaplarından alınan örneklerde (*evrenin ve dünyanın oluşumu, Jeolojik zaman tablosu, biyosfer, sebep-sonuç ilkesi, koordinat sistemi, menderesli akarsular, set gölleri, levha tektoniği, atlas ve haritalar*) coğrafyacılar arasında indirgenemezciğin baskın olduğu anlaşılmaktadır. Oysa indirgemeci anlayış bütüncül bakışa rekabet etmek için ortaya çıkmış bir yol değildir. Dolayısıyla bugün indirgenemezci bakış açısının coğrafyada pedagojik bir krize neden olduğunu düşünüyoruz. Örneğin, tektonik bir göl olan Van Gölü'nün oluşumu için ders kitaplarında volkanik set ya da tektonik-set gölü dendiğini biliyoruz. Bilmediğimiz şey bu gölün ve daha başka birçok olgunun arkasındaki indirgemeci bakış açısıyla açıklanacak referanslardır. Coğrafyanın araştırma yöntem ve teknikleriyle çelişmeyen indirgemecilik, coğrafyanın disiplinler arası yapısına da uygundur. Ders kitapları taslak programa göre yeniden hazırlandıktan sonra indirgeme açısından yeni bir karşılaştırma yapmak gerekir.

Ders kitaplarının indirgemeci yaklaşımlara karşı tutumlarını görmek amacıyla seçilen kaynaklardan bazılarını bakmak yararlı olur. Örneğin; Atalay, Genel Fiziki Coğrafya'da (Atalay, 2005); sekiz sayfada işlediği yeraltı suyu maddesini kapsamlı bir şekilde yedi formül ve yedi görselle zenginleştirmiştir. Bu konuda verdiği Darcy ve Gayben-Herzberg eşitliği gibi ayrıntılı mühendislik bilgisi gerektiren denklemler tipik indirgemeci yaklaşımlara örnektir. Aynı şekilde "Coğrafya bilmek, dünyayı görmek demektir" diyen Doğanay (2000); Coğrafya'ya Giriş kitabında oldukça ayrıntılı bir indirgemeci yaklaşım sunar. Giriş bölümünde coğrafya ilkelerini kullanan bilim dallarını saydıktan sonra; coğrafyaya yardımcı bilim dallarını da ele almıştır. Uzay çalışmalarında geleceğe dönük tasarımlar, uydular ve meteorlara geniş yer vererek indirgemeci davranmıştır.

Bazı kaynaklarda ise indirgemeci tutumdan ciddi kaçışlar hissedilmektedir. Ders içeriğini sadeleştirmeye örnek teşkil eden bu yayınlardan biri Türkiye Coğrafyası kitabıdır. "Bu arada gerekli görülen bilgiler verilirken; akılda kalmayacak matematiksel veriler, sürekli değişen istatistik bilgiler ve atlas bilgilerinden mümkün olduğu kadar kaçınılmaya çalışılmıştır" (Şahin, 2007). Çok yazarlı bir başka kitapta "Afetler coğrafyası; dünyada meydana gelen doğal ve beşeri afetleri coğrafyanın ilkeleri olan dağılıp, bağlantı ve sebep sonuç ilkeleri doğrultusunda insanlarla ilişki kurarak inceleyen bir bilimdir. Biz de afetleri

bu metodoloji doğrultusunda inceleyeceğiz. Biz de bu bölümde afet türlerini kökenlerine göre ayırmayı uygun gördük“ (Yazıcı, 2012) şeklindeki ifadeler sadeleştirme eğilimindedir.

Bir başka çalışmada coğrafyanın araştırma yöntem ve teknikleri gezi-gözlemeden ibaretmiş gibi açıklamalar yapılmıştır. *“Gezi gözlem ve akıl yürütme yöntemleri coğrafyada kullanılan başlıca araştırma yöntemleridir. Ancak bunlar yeterli değildir. Coğrafya çeşitli bilimlerden yararlandığı için o bilimlerin uyguladıkları yöntemleri de kullanabilmektedir. Coğrafya, söz konusu yöntemleri kullanırken bunlarla birlikte pek çok teknik de kullanılmaktadır” (Yazıcı, 2012).* Oysa coğrafya araştırmalarında özellikle Batıda sıkça kullanılan etnografik yöntemden hiç söz edilmemiştir. Diğer bir tür indirgeme de haritaları ölçek ve sembollere sadeleştirme girişimleridir. *“Haritadan yararlanmak için yön ve ölçek kavramlarıyla semboller bilmek gerekir. Bunları bilmeyenler fiziki haritadaki yeşil rengi ova, kahverengi yerleri dağlar sanır. Renkleri yükselti basamağı olduğunu bilmezler” (Yazıcı, 2012).* Harita okuryazarlığı denilen yeterlik kapsamında bu ancak başlangıç düzeyindedir. Bugün harita yaklaşımı renklerin ve işaretlerin çok ötesine geçmiş zihin haritalarına, kavram haritalarına ve bilgi haritalarına evrilmiştir.

Liselerde okutulan ders kitaplarında indirgeme yanlısı tutumlar genellikle sadeleştirme ve ayrıntılardan uzaklaşma biçimindedir. *“Göç alan yerleşim alanlarında ortaya çıkabilecek mekânsal etkiler: yerleşmeye uygun olmayan alanlarda yapılan konutlar, yağmur sonrasında oluşan sellerde maddi hasarlar meydana gelir. Göç alan yerleşim alanlarında iş alanları artmış ve çeşitlenmiştir. Hızlı göç, ormanlık alanların tahribine ve buralarda yapılaşmaya yol açmıştır” (MEB, 2006).* Nitekim burada sözü edilen olumsuz gelişmelerin altında ne bir planlama sorunu, ne de bir idari sorun aranmazken; ilginç bir şekilde gecekonduları kullanan halk gizlice suçlu gösterilmeye çalışılmıştır.

3.4. Coğrafyayı neye indirgiyoruz?

Coğrafyada idealleştirme amaçlı indirgemelerin temelini on temadan oluşan taslak ders programında görüyoruz. Programın geliştirilecek değerler ve becerileri üzerinden planlanan öğrenme alanı, ünite, kazanım ve kavramları öğrenciyi öne çıkaran bir yapıdadır. Ders kitapları genellikle programın yönlendirmelerinin etkisi altında tercihlere bağlı bir sadeleştirme gerçekleştirir. Kitabın programda yer alan kavramları sağlamak amacıyla, tanım ve görsellere geniş yer verme eğiliminde olduğu görülüyor. Özellikle yerel perspektiflerin dünya ölçeğine dönüştürülmesinde görsellerin rolü büyüktür. Burada en fazla kullanılan görsel olarak haritaların etkisi belirgindir. Kavram ve tanımlara indirgemedeki amaç ise öğrencinin zihinsel bir coğrafya sözlüğü oluşturmasını sağlamak içindir. Gerek programda gerekse ders içi uygulamalarda etkinliklere indirgemenin altında yatan neden, daha kolay öğretme çabasıdır. Sentetik düşünmeyi geliştirmek için yapılan ilişkilendirmelerde benzerlik ve farklılıklar etkili bir şekilde gösterilebiliyor. Akademisyen coğrafyacıların araştırmalarında ise; daha çok araştırmanın problemi, bulgu ve sonuçlara odaklanma söz konusudur. Bunlar yanında ölçme değerlendirme ve hazırlık kursları uygulamaları ise tarama modeline uygun olarak işlenen konulara ait tüm kavramların incelendiği bir soru bankası oluşturmaya yöneliktir. Popüler kültürün güçlü silahı medyanın ve sosyal medyanın indirgemede hiç cimri davranmadığını görüyoruz. Genellikle önemli

tarihsel ve bildik mekânsal birimleri bir habere ve veya bilgiye ilişitirip indirgemede çok rahat davranıyorlar. Küresel terörden turizme kadar pek çok konuda indirgenecek bir durum ortaya çıktığında ilk akla gelen şey küresel bellekte önceden depolanmış görsellere ve klişelere atıf yapmaktır. Sonuç olarak bugün medyanın örnek olayları kullanarak bilgi ve haberleri tekrar tekrar anımsatarak zihinlere egzersiz yaptırıyorlar.

Tablo 3. Coğrafyanın indirgenebileceği bilim dalları ve örnek sorular.

1. Antropoloji	İnsanın dünyayı fethi	Homo sapiens nasıl insan oldu?
2. Arkeoloji	Eski ve tarihi olan insana ait her şey	Göçler kalkolitik dönemi nasıl başlattı?
3. Astronomi	Güneş sistemi ve galaksiler	Dünyanın dönüş hızı kaç km/saattir?
4. Biyoloji	Biyosferin bitki ve hayvanları	Asimetrisinin sonuçları nelerdir?
5. Edebiyat	Gezi ve gözlemin betimlenmesi	Coğrafyanın babası kimdir?
6. Ekonomi	İhtiyaçların karşılanmasında farklılıklar	Aşağı ve yukarı damlama etkisi nedir?
7. Felsefe	Bilginin peşinde dünyanın sorgulanması	İndirgemeci bilimler hangileridir?
8. Fizik	Doğanın ayrıntıları	Akarsular neden menderes çizer?
9. Geometri	Uzamsal ilişkiler	Haritada en kısa yol nedir?
10. Jeoloji	Dünyanın oluşumu, yapısı ve zaman tablosu	Antroposen nedir?
11. Kimya	Coğrafi ortamı oluşturan maddenin yapısı	Karstlaşma süreci nasıl işler?
12. Prehistorya	Dünyanın eski yaşam biçimleri	İlk köyler nasıl kurulmuştur?
13. Psikoloji	Coğrafyanın insan davranışına etkisi	Psikocoğrafya nedir?
14. Sosyoloji	Toplumsal düzen ve dönüşümler	İhtiyaçlar hiyerarşisi nedir?
15. Tarih	Coğrafi belleğin geçmişe tanıklığı	Ansiklopedinin coğrafyaya etkisi nedir?
16. Tıp	Doğanın tedavi gücü	Hipokrat kimdir?

Şekil 2. İndirgemenin olumlu ve olumsuz yönüne iki örnek.

Ülkelerin su sorunlarının bir savaşa neden olacağı endişeleri altında dünyanın en eski su toplama sistemlerinden birini geliştirip deneyen Lidya Kralı Giges'in çabaları Anadolu'da su sıkıntısının geçmişte de yaşandığının kanıtıdır. İlk koordinat sistemini kullanan Eratostenes'in kalburu onun aynı zamanda bir Matematik dâhisi olduğunu gösterir. Volkanizmanın işlendiği derse Çatalhöyük görselindeki yanardağ silüetiyle başlamak olumlu bir indirgemedir. Aynı şekilde ülkemizdeki Prehistorik yerleşmelerin ortaya çıkışının XIX. yüzyılda sürdürülen demiryolu inşaatları sırasındaki kazılarla ilişkilendirmek mümkündür. Van'da çivi yazısı okuyan ve yazan kale bekçisi olan Mehmet İşman'ın okuma becerilerinde iyi bir indirgeme örneği olduğu gibi; haritaların amacının yerleri göstermenin yanında onlara isim vermenin önemli bir indirgeme olduğu görülmektedir. Neolitik Tarım Devrimi'yle birlikte insan tahılları nasıl evcilleştirdi? sorusu kadar buğday ve arpa insanı evcilleştirmiş olamaz mı? tartışması da bir tür indirgemedir. İlk yerli yapım tramvay olan "İpekböceği" kadar ilk demiryolu inşaatının mirası olan Alsancak ve Şirinyer garları da o kadar önemlidir. Eğer demiryollarını inceliyorsak önce İzmir'e gitmek gerekir. Keşifler çağını başlatan kültürel etkileşimlerin gemi ve navigasyon teknolojileri yanında haritacılık ve astronomik referanslarından beslendiğini biliyoruz. Bu gelişmeler dünyanın kapitalizmin güdümüne girmesine yol açan olayların başlangıcı sayılmaktadır. Kutuplarda "altı ay gece altı gündüz" şeklinde indirgenen beyaz geceler ve alacakaranlık günlerinin 13'er haftalık düzenlerini anlamak; Öğretmen adaylarının ölçek konusundaki öğrenme çıktılarını ve bunlara bağlı olarak dersliklerde kullanacakları haritaların ölçeklerini belirlemek kadar anlamlıdır. Son çalışmalarda Türkiye'nin ortalama 1141 metre yükseltiye ve % 17 eğime sahip olduğu belirlendiği halde (Elibüyük ve Yılmaz, 2010) neredeyse ders kitaplarının tamamı bu güncellemeyi ihmal etmektedir. Başka bir indirgeme ihtiyacı da Van Gölü'nün oluşumu hakkındadır. Söz konusu göl, birçok kaynakta oluşum açısından tektonik ve lav setti grubuna gösterilmiştir. Buna karşın jeolojik bir indirgeme yaparak, Van Gölü'nün

Alplerin eteklerinden İran topraklarına uzanan geniş bir sahadaki eski iç deniz kalıntısı göllerden biri olabileceğini tartışmak zorundayız. Coğrafya dersi enformasyon bilgileri ansiklopedisi haline indirgenmemelidir.

4. Sonuç

Antik çağlardan günümüze yaşananlara baktığımızda; bilimlerin anası kabul edilen Coğrafyanın giderek insan merkezli ve kültürel bakış açısına doğru yaptığı yolculuk, zaman zaman belirsizleşse de indirgemecilikten bütüncül coğrafyaya yönelmiştir. Öteden beri süregelen indirgeme-bütüncül dengesi kendi yolunu çizecektir. Bize düşen; ne indirgemeden kaçmak; ne de her şeyi indirgemeye çalışmaktır. İndirgenemez bilim anlayışı argümantasyona izin verirken, sürekli indirgemeye çalışmak ve indirgemeci bir tekele bağlanmak coğrafyada argümantasyonu zayıflatır.

İndirgemedede karşılaşılan başka bir durum da iktisattaki *Ceteris paribus* ilkesidir. Bu ilke, belli bir konuda ileri sürülmüş bir önermenin diğer koşullar sabit olduğu varsayımıyla değerlendirmektir. Örneğin "yükseldikçe basınç düşer" önermesi, genel atmosfer dolaşımındaki diğer koşullar aynı kaldığı zaman doğrudur.

Bugün Coğrafyanın konularına baktığımızda esas sorunun indirgemenin iyi ya da kötülüğü olmadığı görülür. Buradaki asıl sorun, piramidin en üstündeki bilgili insanın, zamanla problem çözen insana ve en sonunda (açık uçlu) yeni problem tanımlayan insana dönüşmesinde üstleneceği roldür. Buna katkı yapmak için daha fazla etnografik araştırmalara ihtiyaç vardır. İndirmek için Neden? Nereden? Nereye? Ne zaman? Nasıl? Niçin? sorularını daha çok kullanmalıyız.

Ders içi uygulamalarda öğretmen etkisiyle telafi edilmiş olsa bile öteden beri sebep-sonuç ilkesine vurgu yapılan coğrafyada, nedensellik ilkesi kapsamında sorulması gereken sorular var. Nitekim Neden? Nasıl? Niçin? gibi sorular sorulmadığı için beklenen indirgemenin gerçekleşmediğini görüyoruz. Sonuç olarak konuları ele alışıımız coğrafyanın indirgemeci yanının olmadığı gerçeğini öne çıkarıyor. Oysa sözü edilen soruları dile getirerek indirgemeci yaklaşımı daha sık kullanmalıyız.

KAYNAKÇA

- ATALAY, İ., (2005). *Genel Fiziki Coğrafya (5. Baskı)*. İzmir: Meta Basımevi.
- BEKAROĞLU, E. ve YAVAN, N., (2013). Modern Türk Coğrafyasının Tarihsel Gelişiminde Batılı Coğrafya Okullarının Etkisi: Ampirik Bir Analiz, *Beşeri Coğrafya Dergisi*, 1 (1), 51-66.
- DOĞANAY, H., (2000). *Coğrafya'ya Giriş*, Konya: Çizgi Kitabevi.
- ELİBÜYÜK, M ve YILMAZ, E., (2010). Türkiye'nin Coğrafi Bölge ve Bölümlerine Göre Yükselti Basamakları ve Eğitim Grupları, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 8 (1), 27-55.
- İHTİYAÇ (2014). *Yirmidört Saatte Coğrafya*, Ankara: İhtiyaç Yayıncılık.
- MEB (2006). *Ortaöğretim Coğrafya Ders Kitabı 10. Sınıf*, Ankara: Saray Matbaası.

- MEB (2010). Lise Coğrafya Müfredatı, Erişim tarihi: 18.5.2016
<http://ttkb.meb.gov.tr/program2.aspx?islem=1&kno=59>.
- MEB (2016). Lise Coğrafya Taslak Müfredatı, Erişim tarihi: 18.5.2016
http://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2016_03/16053500_taslak_cografya.pdf.
- PEGEM (2014). *ÖABT Coğrafya-Sosyal Bilgiler*, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- PATTISON, W. D., (2003). Coğrafyanın Dört Geleneği (Türkçe'ye çeviren: Yılmaz Arı).
Ege Coğrafya Dergisi, 12, 119-125.
- PHILLIPS, J. D., 2016. Vanishingpoint: scaleindependence in geomorphichierarchies,
Geomorphology, 266, 66-74.
- REYHANI, N., (2009). İndirgemecilik Problemi. Erişim tarihi: 12.5.2016
<http://nebilreyhani.yolasite.com/indirgemecilik.php>.
- SARITAŞ, D. ve TUFAN, Y., (2013), İndirgemecilik Açısından Kimya Öğretiminde
Makro ve Mikro Bilgi Seviyeleri, *GEFAD / GÜJGEF*, 33(2), 165-192.
- ŞAHİN, C., DOĞANAY, H. ve ÖZCAN, N. A. (2007). *Türkiye Coğrafyası (6. Baskı)*,
Ankara: Gündüz Yayıncılık.
- YAZICI, H. ve KOCA, M. K., (Ed.) (2012). *Genel Coğrafya*, Ankara: Pegem Akademi
Yayıncılık.

TOPRAK SÖMÜRÜSÜNÜN DEĞİŞEN YÜZÜ: AZGELİŞMİŞ ve GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE ARAZİ KAPATMALARI (ARAZİ SATIN ALIMI / KİRALANMASI)

The Changing Face of Land Exploitation: Land Grabbing in Underdeveloped and Developing Countries (Land Purchase / Land Lease)

Doç.Dr. Ali Ekber GÜLERSOY*

Yrd.Doç.Dr Mustafa GİRĞİN**

Özet

Arazi kapatma, dünyadaki en değerli kaynakları kontrol etmek amacıyla yerel-uluslararası elitler, hükümetler ve çokuluslu şirketlerce özellikle 2007-2008'de küresel gıda fiyatlarındaki artış sonrası başlatılan bir neoprak sömürgeciliğidir. Bu araştırmanın amacı, az gelişmiş-gelişmekte olan ülkelerdeki yerel-uluslararası güçlerce uygulanan arazi kapatmalarını mekân-insan etkileşimi çerçevesinde irdelemektir. Uluslararası Arazi Koalisyonu'nun 2011'de hazırladığı rapora göre 2000-2010 yılları arasında 203 milyon hektar arazi, satın alma veya uzun vadeli kiralama yoluyla uluslararası sermayenin kontrolüne geçmiştir. Günümüzde arazi kapatmaları açısından öne çıkan yatırımcı ülkeler sırasıyla A.B.D., Malezya, Singapur, Birleşik Krallık, B.A.E., Çin, Hindistan, Brezilya, Kanada ve Hollanda'dır. Bu ülkelerin arazi satın aldığı-uzun vadeli kiraladığı hedef ülkelere sırasıyla Papua Yeni Gine, Rusya Federasyonu, Endonezya, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Brezilya, Güney Sudan, Mozambik, Ukrayna, Kongo ve Guyana'dır. İnsanlık küresel bir arazi yağmasıyla karşı karşıya olup daha vahşi bir gıda kriziyle karşılaşmak üzeredir. Arazi kapatmalarının önüne geçebilmek için küresel işbirliği geliştirilmeli, yerel kaynakların potansiyeline uygun şekilde kullanılabilmesi için gerekli

* Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı, İzmir, gulersoy74@gmail.com

** Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı, Muğla, mirgin@msn.com

Dergiye Müracaat Tarihi: 25.11.2016

sübvansiyonlar yapılmalıdır.

Anahtar kelimeler: Arazi Kapatma, Neotoprak Sömürgeciliği, Gıda Krizi, Azgelişmiş-Gelişmekte Olan Ülkeler.

Abstract

Land grabbing is a neo-land exploitation, which has been started by local-transnational elites, governments and multinational companies to control the most valuable resource in the world after the increase in global food prices through 2007-2008. Purpose of this study is to address land grabbing of local-transnational elites, governments and multinational companies in underdeveloped-developing countries within the scope of space-human interaction. According to the report in 2011 of ILC, 203 million hectares of land came under control of international capital through purchasing, or long-term leasing between 2000-2010. Today, prominent investor countries for land grabbing are USA, Malaysia, Singapore, United Kingdom, UAE, China, India, Brazil, Canada and Netherlands, respectively. Target countries from which above these (investor) countries buy-lease for long-term lands are the Papua New Guinea, Russian Federation, Indonesia, Democratic Republic of the Congo, Brazil, South Sudan, Mozambique, Ukraine, Congo and Guyana, respectively. Humanity is faced to a global land pillage, and facing the increasing population with a wilder food crisis is not so far. Global collaboration should be developed to prevent land grabbings, and the needed subvention should be made for local resources to be used properly to their potential.

Key words: Land grabbing, Neo-land Exploitation, Food Crisis, Underdeveloped and Developing Countries.

1. Giriş

Yeniden üretilemeyen en önemli doğal kaynak durumundaki topraklar, gıda üretimi yanında ormanlara ev sahipliği yapması, yağış sularını depolaması, iklimi düzenlemesi (*okyanuslardan sonra ikinci karbon deposu*), bütün canlı türlerinin üçte ikisini barındırması, önemli madenlere ve minerallere ev sahipliği yapması vb. gibi nedenlerle rant kaynağı olarak görülmektedir (Özçağlar, Tarihsiz: 1; Atalay, 2004: 23; Gülersoy, 2014: 122-124).

İklim değişimi, nüfusun artışı, tüketim kalıplarının değişmesi ve yenilenebilir kaynaklardan üretilen enerji (biyoyakıt gibi) talebindeki artış arazi talebini de etkilemektedir. Özellikle gıda, hayvan yemi ve biyoyakıtta olan küresel talep artışı, arazi fiyatlarının artışına, rekabete ve bu arazilerin gasp edilmesine neden olmaktadır. Arazilerin kapatılması (gaspı) sonucunda yerli halklar göçe zorlanmaktadır. Küresel ticaretin ekilebilir arazileri mobil bir kaynağa çevirmiş olması, geniş halk kitlelerinin aleyhine sonuçların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Nitekim araziye cazip bir mal varlığı olarak gören gelişmiş veya güçlü ekonomik ülkelerdeki yatırımcılar, araziye olan açlıklarını gidermek için geliştirmekte olan ülkelerdeki arazileri gasp etmekte veya kiralamaktadırlar. Karşılığında ise bu ülkelerden yetiştirilmiş ürün almaktadırlar (Toprak Atlası, 2015: 38).

Arazi kapatma (*land grabbing*), dünyadaki en değerli kaynakları kontrol etmek amacıyla yerel-uluslararası elitler, hükümetler ve çokuluslu şirketlerce başlatılan bir neotoprak sömürgeciliğidir. Uluslararası Arazi Koalisyonu, arazi kapatmalarını “kullanıcıların özgür, ön ve bilgilendirilmiş onayından (rızasından) yoksun olan, sosyo-çevresel etki değerlendirmelerini içermeyen ve yozlaşmış bir biçimde gerçekleştirilen, düzgün demokratik katılımın olmadığı anlaşmalar” olarak tanımlamaktadır (TNI, 2013: 3). 2007-2008’de küresel gıda fiyatlarındaki artış, arazi kapatmalarını hızlandırmıştır (Kutluay ve Turhan, 2012: 34).

2. Amaç ve Yöntem

Türkiye’de arazi kapatmaları konusunda bazı araştırmalar bulunmakla birlikte çoğu gazete haberi niteliğinde olup akademik bir çerçeveden uzaktır. Bu araştırmanın amacı, az gelişmiş-gelişmekte olan ülkelerdeki yerel-uluslararası güçlerce uygulanan arazi kapatmalarını mekân-insan etkileşimi çerçevesinde irdelemektir.

Bu amaç kapsamında Uluslararası Arazi Koalisyonu (ILC), FAO gibi küresel kurumların verileri incelenerek tablo, grafik haline dönüştürülmüş ve arazi kapatmalarının mekânsal dağılışını yansıtan haritalar hazırlanmıştır. Araştırmada genel olarak betimsel yöntem kullanılmıştır.

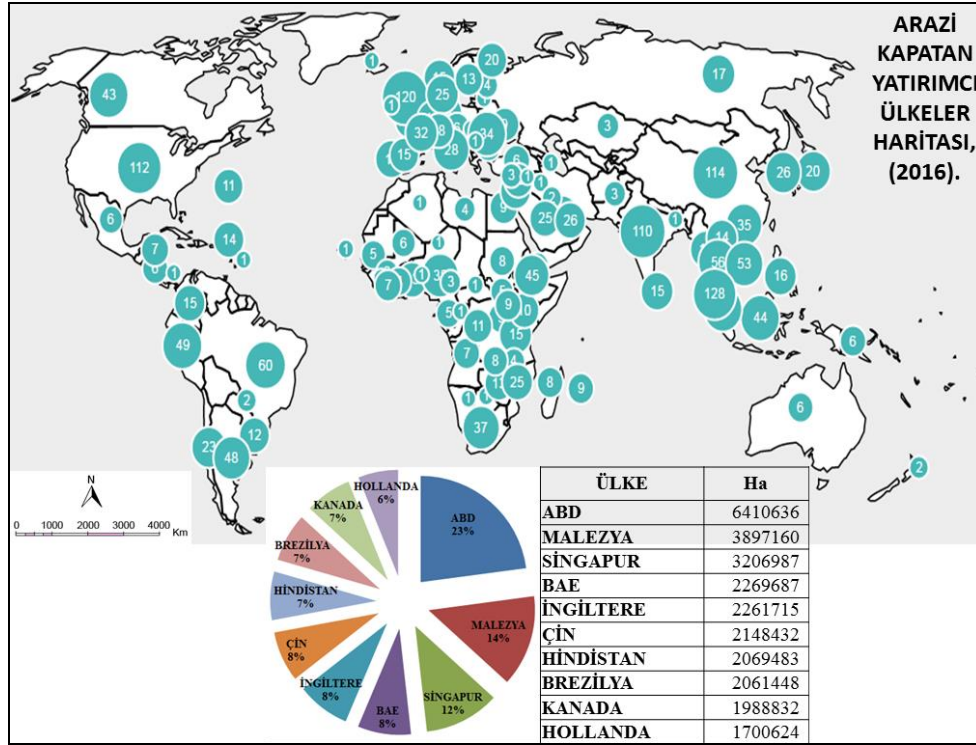
3. Bulgular ve Tartışma

3.1. Az gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Arazi Kapatmaları (Arazi Satın Alımı / Kiralanması)

Uluslararası Arazi Koalisyonu’nun 2011’de hazırladığı rapora göre 2000-2010 yılları arasında 203 milyon hektar arazi, satın alma veya uzun vadeli kiralama yoluyla uluslararası sermayenin kontrolüne geçmiştir (Kutluay ve Turhan, 2012: 34). Dünya

Bankası ekonomistlerinden Klaus Deininger ise “toprak gaspı”nın dünya çapında ekilebilir tarım arazilerinin % 10 ila 30’unu etkilediğini belirtmektedir (Toprak Atlası, 2015: 42).

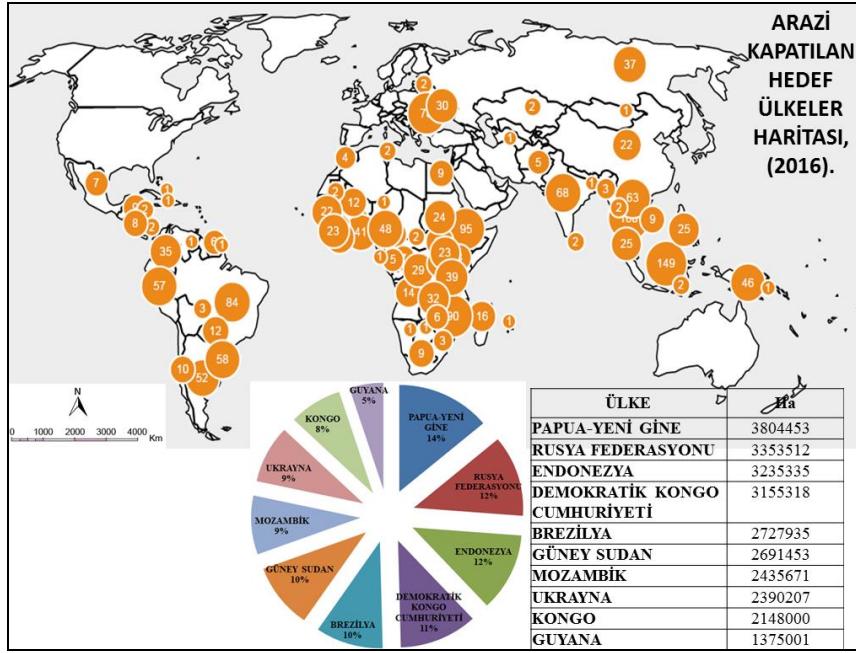
Günümüzde arazi kapatmaları açısından öne çıkan yatırımcı ülkeler sırasıyla A.B.D., Malezya, Singapur, Birleşik Krallık, B.A.E., Çin, Hindistan, Brezilya, Kanada ve Hollanda’dır (Şekil 1 ve 3). Bu ülkelerin arazi satın aldığı-uzun vadeli kiraladığı hedef ülkelerle sırasıyla Papua Yeni Gine, Rusya Federasyonu, Endonezya, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Brezilya, Güney Sudan, Mozambik, Ukrayna, Kongo ve Guyana’dır (Şekil 2, 3 ve 4). Yatırımcı ülkeler içerisinde öne çıkan A.B.D., daha çok Melanezya ve Güney Amerika’da arazi gasp etmektedir. Arazi kapatılan hedef ülkeler içerisinde ilk sırada yer alan Papua-Yeni Gine’de ise Güneydoğu Asya ve Kuzey Amerika ülkeleri öne çıkar (Landmatrix, 2016).

Şekil 1. Arazi Kapatma Yatırımcı Ülkeler Haritası, 2016 (Landmatrix, 2016’dan değiştirilerek).

Çin, Afrika’daki arazi kapatmaları ve kiralamaları ile dikkat çekerken, Suudi Arabistan, Güney Afrika Cumhuriyeti, Güney Kore ve A.B.D.’de Afrika’daki diğer etkin ülkelerdir. Afrika yanında Doğu Avrupa, Güney Amerika, Güney ve Güneydoğu Asya da yatırımcıların hedefindedir (Toprak Atlası, 2015: 38). Nitekim Romanya’da arazi fiyatları

son on yıllık süreçte her yıl % 40, başka bir deyişle on yıllık süreçte % 1817 oranında artmıştır.

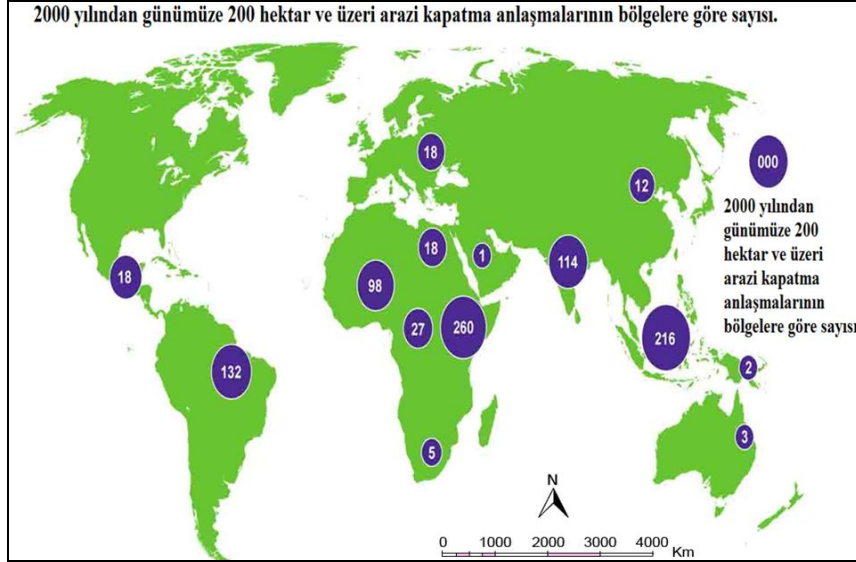

Şekil 2. Arazi Kapatılan Hedef Ülkeler Haritası, 2016 (Landmatrix, 2016'dan değiştirilerek).

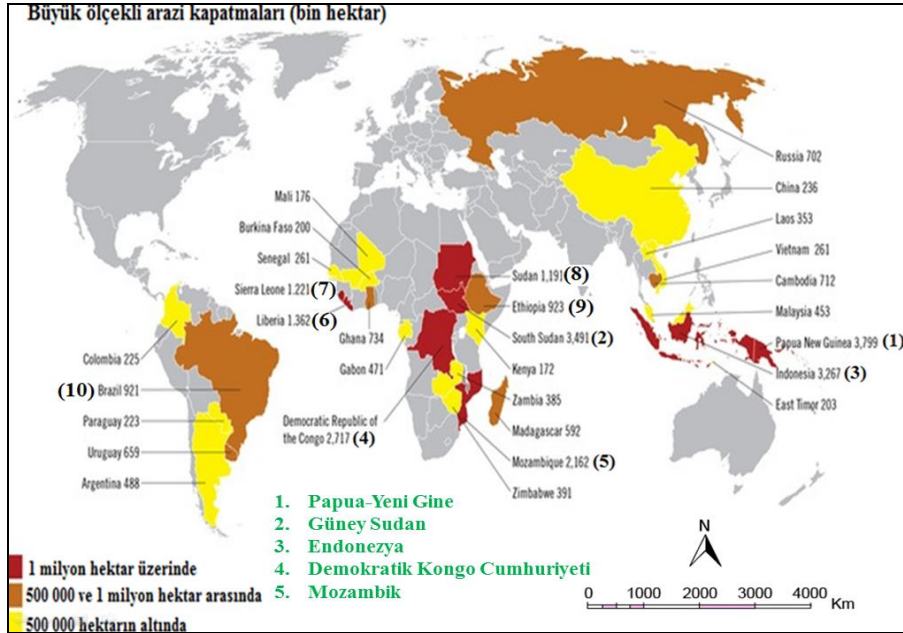
Batılı ülkeler özellikle Afrika'da tarım arazisi kiralama yarışına girmişlerdir. Bu yarışa Türkiye de katılmış, Sudan'la yapılan anlaşma ile uzun vadede 780 bin hektar (7 milyon 800 bin dönüm) arazinin kiralanması hedeflenmiştir. 99 yıllığına kiralanacak arazilerde "özel" şirketler üretim yapacak ve burada yetiştirilen ürünler ağırlıklı olarak Türkiye'ye ithal edilecektir. Söz konusu arazilerde Türk çiftçisi değil, Sudan çiftçisi üretim yapacak ve kazanacaktır. Türkiye'de değil, Sudan'da üretilen ürünler Türkiye'de pazar bulacaktır. Bu, zaten perişan durumda olan Türk çiftçisinin iflası, tarım arazilerimizin üretim dışı kalması ve yabancıların bu arazilere çöreklenmesi anlamına gelmektedir (<http://cihandura.com>).

Kamboçya, yabancı arazi yatırımcıları için cazip bir ülke konumundadır. 2000 yılından beri en az 2,1 milyon hektarlık toprağın büyük ölçekli ticari tarımsal gelişmeye açılması 400 000 ila 700 000 kişiyi etkilemiştir (Toprak Atlası, 2015: 37). Zorla tahliyeler, siyasetin gölgesinde gerçekleşen kovuşturular ve yanlış hukuki düzen şiddetin cezasız bırakılması kültürünü beslemektedir. Kamboçyalıların büyük çoğunluğu yabancı sermaye girdisinden yarar sağlayamamaktadır. Nitekim Birleşmiş Milletler Özel Sözcüsü verilen bu imtiyazların ülkenin uzun vadeli istikrarına etkisini sorgulamıştır.

Toprak Sömürüsünün Değişen Yüzü: Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde Arazi Kapatmaları (Arazi Satın Alımı / Kiralanması)

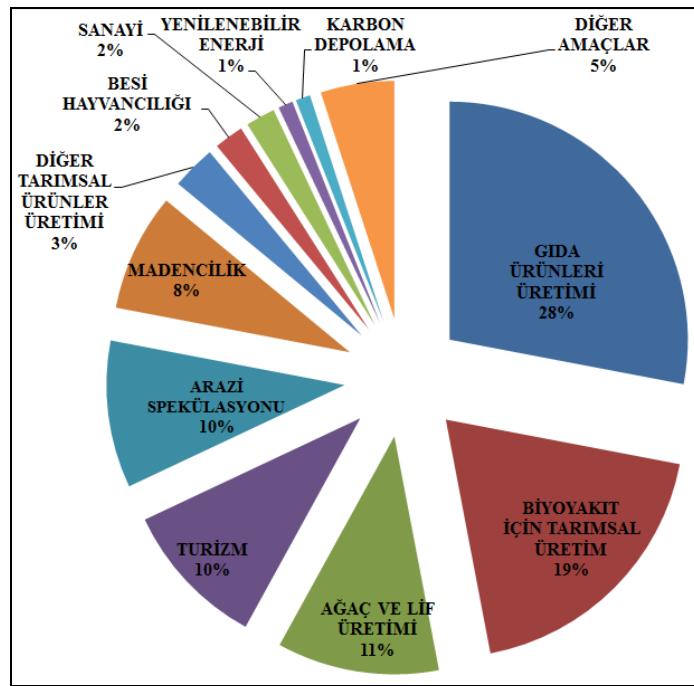

Şekil 3. 2000 yılından günümüze 200 hektar ve üzeri arazi kapatma anlaşmalarının bölgelere göre dağılımı (Landmatrix, 2016'dan değiştirilerek).

Şekil 4. Büyük ölçekli arazi kapatmalarında hedef ülkeler haritası (Landmatrix, 2016'dan değiştirilerek).

Kapatılan arazilerin kullanım amaçlarına küresel ölçekte değinmekte yarar vardır (Şekil 5). Bu çerçevede arazi kapatmalarının daha çok gıda ürünleri üretimi (% 28) ve biyoyakıt için tarımsal üretim (% 19) amacıyla yapıldığı görülmektedir. Bu amaçları ağaç ve lif üretimi (% 11), turizm (% 10), arazi spekülasyonu (% 10), madencilik (% 8), diğer tarımsal ürünler üretimi (% 3), besi hayvancılığı (% 2), sanayi (% 2), yenilenebilir enerji (% 1), karbon depolama (% 1) ve diğer amaçlar (% 5) takip etmektedir (New Internationalist, 2016).

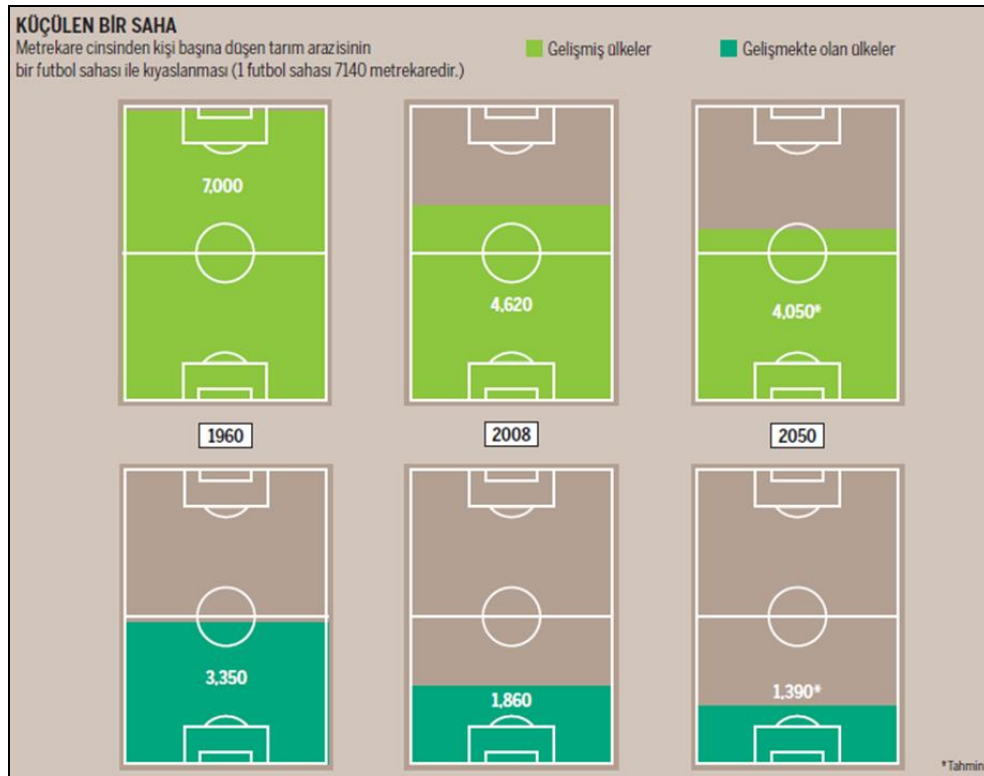

Şekil 5. Dünya Ölçeğinde Kapatılan Arazilerin Kullanım Amaçları.

Arazi Matrisi verileri, nüfus artış hızının yüksek ve bu nedenle gıda talebinin yükselişte olduğu düşük ve orta gelirli ülkelerde, özellikle de Afrika'da "araziye hücum"un gerçekleştiğini göstermektedir. Nitekim 2008 ve 2009 yıllarında hızla yükselen gıda fiyatları birçok ülkede toplumsal kargaşaya neden olmuştur (Toprak Atlası, 2015: 39).

Dünya genelinde arazi mülkiyetinde adil bir dağılım söz konusu değildir (Şekil 6). Nitekim topraksız köylüler ve küçük alanları ekip biçenler karınlarını doyurmakta zorlanmaktadır. Ortalama bir Avrupalı, gıda dâhil olmak üzere her yıl tükettiği ürünlerin üretilmesi için 1,3 hektar, yani iki futbol sahası büyüklüğünde bir alana gereksinim duymaktadır. Oysa bu rakam bir Bangladeşli'ye düşen alanın altı katından fazladır (Toprak Atlası, 2015: 7). Toprak, sadece bir ülkede, Fildişi Sahilleri'nde herkese eşit olmasa da yaklaşık miktarlarda dağıtılmıştır. Toplam 50 ülkeden toplanabilen veriler (Fildişi Sahilleri hariç), toprak mülkiyetinin genellikle zenginlerin elinde olduğunu göstermektedir. Feodal

derebeyleri, aşiret reisleri, köyün ağaları, “hacienda” sahipleri, çiftlik sahipleri veya plantasyon baronları devasa topraklara sahip olup iktidarın iplerini de ellerinde tutmaktadırlar. Arazi kapatmaları (gaspı) ve kiralamaları ise toprak mülkiyetindeki adaletsizliği daha da derinleştirmektedir.

Şekil 6. Kişi başına düşen tarım arazisinin bir futbol sahası ile karşılaştırılması (Toprak Atlası, 2015). Görüldüğü gibi dünya genelinde arazi mülkiyetinde adil bir dağılım söz konusu değildir.

Günümüzde Avrupa tarafından kullanılan arazinin % 60'ı Avrupa Birliği sınırları dışında yer almaktadır (Toprak Atlası, 2015: 7). Nitekim Avrupa kendi sınırları dışındaki topraklara en bağımlı olan kıtadır. Avrupa Birliği'nin toprak ayak izi yılda 640 milyon hektar olup, AB'nin 28 ülkesinin toplam yüzölçümünün 1,5 katıdır (Şekil 6). Çin, Moğolistan, Rusya, Brezilya ve diğer bazı ülkeler kendi vatandaşlarının temel gıda gereksinimlerini ve kaynaklarını karşılayamamaktadır. Böyle olmasına karşın 'Birleşmiş Milletler Çevre Programı' kapsamında Uluslararası Kaynaklar Paneli'nde bir araya gelen uzmanlar, toplam üretimin eşit biçimde dağıtılmış olması durumunda kişi başına düşen yıllık arazi tüketim hakkının 0,2 hektar (*bir futbol sahasının üçte birinden küçük, bir Avrupalının ortalama tüketiminin ise altıda birinden daha az*) olduğunu hesaplamışlardır (Toprak Atlası, 2015: 40-41).

Avrupa'nın bu devasa toprak talebinin gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde çevresel, sosyal ve ekonomik olarak olumsuz etkileri söz konusudur. Gelişmekte olan ülkelerin ekosistemlerindeki bozulmaların, toprak gaspının, toplulukların yerinden edilmelerinin ve kötü çalışma koşullarının temel nedeni, söz konusu toprak talebidir. Fakat AB, bu soruna çözüm üretmek yerine toprak tüketimini, arazi ithalatına bağımlılığını ve bunun yarattığı olumsuz çevresel ve toplumsal etkileri arttırmayı sürdürmektedir. Örneğin biyoyakıtlara dönüş politikası, Avrupa'nın toprak ayak izinin etkilerini dikkate almadığını göstermektedir. Nitekim AB'nin biyoenerji için her yıl 70 milyon hektar (*Fransa yüzölçümünden büyük*) fazladan araziye gereksinimi vardır (Toprak Atlası, 2015: 40-41). Bunlar yanında Latin Amerika'da, İngiltere büyüklüğünde bir alan AB'deki çiftlik hayvanlarının tükettikleri yemi yetiştirmeye ayrılmıştır. Biyolojik temelli ürünler pazarı (biyoplastik ve biyolojik temelli kimyasallar) ise büyüyerek bu sorunu daha da karmaşık hale getirebilecektir.

Yine gıda maddelerinin üretiminde kullanılan palm yağı için ithal edilen sanal arazi 2000 yılından beri ikiye katlanarak 1 milyon hektardan 2 milyon hektara çıkmıştır. Diğer bir bitkisel yağ olan kolza tohumu yağı ise aynı dönemde üçe katlanarak 3 milyon hektarlık sanal araziye ulaşmıştır. Bu maddelerin üretimi, özellikle en büyük yağ üreticisi olan Endonezya ve Malezya'da yıkıcı çevresel ve sosyal etkilere yol açmaktadır. Bu ülkeler biyolojik çeşitlilik açısından önemli alanlara sahip olsa da buralardaki toprak hakları oldukça güvensizdir. Yeni plantasyonlar oluşturması ise genellikle ormansızlaştırma, küçük ölçekli çiftçilerin ve yerli halkların yerinden edilmesi anlamına gelmektedir (Toprak Atlası, 2015: 40-41).

Son on yılda yatırımcılar özellikle gelişmekte olan ülkelerde tarım, madencilik, turizm ve diğer faaliyetler için geniş araziler satın almışlar veya uzun süreli kiralamışlardır. Hedef ülkelerin hükümetleri ekonomiyi canlandırma beklentisiyle bu sıcak para girdisine karşı oldukça davetkâr davranmışlardır. Buna karşın söz konusu toprak alımlarına karşı olanlar, bu durumu "toprak gaspı" olarak tanımlamaktadırlar.

Küçük üreticilerin yoğun olduğu ülkelerde toprak haklarının muğlak ve mülkiyetin müşterek olması, yatırımcılar ve hükümetlerin o arazileri 'atıl' olarak görmelerine neden olmaktadır. Başka bir deyişle bu topraklar üzerinde yaşayan ve tarım-hayvancılık yapan yerel halk yok sayılmaktadır. Oysa, söz konusu araziler "boş, atıl, veya kullanılmayan alan" olmadığı gibi birçok yatırımcı birinci sınıf araziye (prime land) tercih etmektedir (TNI, 2013: 5). Arazi kapatma veya kiralama amaçlı anlaşmalar genellikle şeffaflıktan uzak olup yerli üreticilerin anlaşmalarla ilgili bilgi almaları oldukça zordur. Toprak mülkiyetine dair yasayla korunan hakların olduğu durumlarda bile yerli üreticiler çoğunlukla bu haklarını kullanabilecek güce sahip değillerdir. Bunlar yanında arazi kapatmaları ve kiralamaları ticaretine konu olan arazi miktarı belirsiz bir durumdur. Küresel Arazi Matrisi Gözlemevi (Land Matrix Global Observatory) bu belirsizliği gidermeye çalışmaktadır (Toprak Atlası, 2015: 38).

Bu kurum, 2000 yılından günümüze düşük ve orta gelirli ülkelerde gerçekleşen arazi alımlarının takibini yapmaktadır (Şekil 6). Veri tabanları şu ana kadar yabancı yatırımcıların da dâhil olduğu yaklaşık 1400 anlaşma içermektedir. Bunların içinde 39

milyon hektarlık alanı (*Almanya'nın toplam yüzölçümünden büyük*) kaplayan 1000'in üzerinde anlaşma sonuçlanmış durumdadır. 16 milyon hektarlık alanı ilgilendiren diğer 200 anlaşma için görüşmeler sürmektedir. GRAIN ve Oxfam gibi kuruluşların raporlarına göre ise var olan anlaşmaların hacmi daha fazladır. Arazi Matrisi'nde 1000'in üzerinde tamamlanmış transnasyonal (ulusötesi) anlaşmanın 877 tanesine dair detaylı veriler mevcuttur (Toprak Atlası, 2015: 38-39). Bunların içinde 570 tanesi (% 65'i) şimdiden faaliyette, 144 tanesi ise faaliyete hazırlık aşamasındadır. Fakat satın alınan toplam arazinin işletmeye açılmış olan kısmının sadece % 23'ü aktif olarak üretim amaçlı değerlendirilmektedir.

Öte yandan herhangi bir anlaşmanın imzalanmış olması üretimin hemen başlayacağı anlamına gelmemektedir. Bir ülkede söz verilen yatırımın gerçekleşmesi için bazen uzun yıllar geçmesi gerekmektedir. Bu durumun bazı nedenleri söz konusudur:

- Büyük ölçekli arazi alımları şeffaf olmayıp veri toplamak ve bu verileri güncel tutmak oldukça güçtür. Bu, özellikle uygulama safhasında geçerlidir.
- Araziyi satın alma ve kiralama maliyetleri dışında, yatırımcılar tarımsal projeleri hayata geçirme aşamasında da arazinin hazır hale getirilmesi ve altyapı yatırımları gibi yüklü miktarda ek maliyetle karşılaşmaktadır. Bu yatırımlar genellikle yüksek risk ortamında gerçekleşmektedir. Başarısızlığa uğramış ve vazgeçilmiş anlaşma sayısının çokluğu, karşılaşılan zorlukların varlığını ifade etmektedir. Kendine aşırı güvenen yatırımcılar var olan riskleri azımsama eğilimindedirler. Özetle yapılan kontratların yalnızca bir bölümü hayata geçebilmektedir.
- Düşük uygulama oranlarının üretime başlama niyeti yerine spekülasyon amaçlı alımlardan kaynaklanması da yüksek bir olasılıktır. Fakat projelerin genelinde üretimin başlamış olması spekülasyon iddialarını zayıflatmaktadır (Toprak Atlası, 2015: 38-39).

4. Sonuç ve Öneriler

Bu sonuçlar, insanlığın küresel bir arazi yağmasıyla karşı karşıya olduğunu ve artan nüfusun daha vahşi bir gıda kriziyle yüzleşmesinin çok uzak olmadığını göstermektedir. Nitekim Dünya çapında toprakların % 20 ila 25'inin degrade olduğu tahmin edilmektedir (Bai vd., 2008: 224; Toprak Atlası, 2015: 13). Bu durumun ortaya çıkmasında arazi kapatmaları ve kiralamaları sonrasında söz konusu araziler üzerindeki kontrolsüz ve bilinçsiz tarımsal faaliyetler vb. etkili olmaktadır.

Bu çerçevede arazi kapatmalarının önüne geçebilmek için küresel işbirliği geliştirilmeli, yerel kaynakların potansiyeline uygun şekilde kullanılabilmesi için gerekli sübvansiyonlar yapılmalıdır.

Hindistan'da topraksızlar hareketi olarak bilinen "Ekta Parishad", toprak reformu sorununu siyasi gündeme sokabilmek için bir dizi protesto gösterisi düzenlemiştir. Uluslararası "La Via Campesina Ağı (Çiftçilerin Yolu)" topraksızların ve küçük çiftçilerin çıkarlarını temsil etmektedir (Toprak Atlası, 2015: 43). Dünyada yaşanan toprak gasplarının ve tahliyelerin kaydını tutmakta; çok farklı çıkarlara ve motivasyonlara sahip

çeşitli çiftçi hareketlerinin birbirine eklenmesini sağlamaktadır. Bu harekât, gıda üretiminin demokratikleşmesini diğer bir deyişle ‘Gıda Güvenliği’ni ön plana çıkarmaktadır. Bunlar yanında Mali’deki küçük çiftçiler, balıkçılar, yerliler, sığır çobanları, tüketiciler, çevreciler, kadın hakları grupları ve şehirlerdeki çeşitli toplumsal hareketlere mensup olan 500 temsilci “Gıda Egemenliği için Nyeleni Deklerasyonu”nu benimsemiş ve toprak gaspını ret etmişlerdir.

Bu çerçevede ülkelerin kendi bağımsız tarım ve gıda politikalarını oluşturmaları zorunludur. Toprak, su ve tohum gibi üretim araçları küçük çiftçilerin elinde olmalıdır. Söz konusu kaynaklar tarım sanayi devlerinin elinde tekelleşmemelidir. Bu da hükümetlerin küçük üreticilerin çıkarını gözetmesi ve yatırımcıların çıkarlarına karşı durabilmesi ile olasıdır.

İnsan hakları temelinde şekillendirilecek uluslararası bir düzenlemeyle toprağın adil ve eşit bir biçimde dağıtılması; verimli topraklara sadece zenginlerin sahip olmaması sağlanmalıdır. Modern kentsel-kırsal planlamalara arazilerin yetenek sınıflarına göre kullanılması prensibi dâhil edilmelidir. Altyapı ve konut inşaatları, verimsiz topraklar üzerinde yapılmalıdır. Yine arazileri korumak küresel bir görev olmalı, bireyler de yerel gıda satın alarak ve topraklarına sahip çıkarak (*Cittaslow hareketi gibi*) bu misyona katkıda bulunmalıdır.

KAYNAKÇA

- ATALAY, İ., (2004). *Doğa Bilimleri Sözlüğü*, İzmir: Meta Basımevi.
- BAI, Z.G, DENT, D.L., OLSSON, L. ve SCHAEPMAN, M.E. (2008). Proxy Global Assessment of Land Degradation, Soil Use and Management, *British Society of Soil Science*, 24, 223-234.
- GÜLERSOY, A.E. (2014). Yanlış Arazi Kullanımı, *Elektronik Sosyal Bilgiler Eğitimi Dergisi* 1 (2), 49-128.
- LANDMATRIX (2016). The Online Public Database on Land Deals. Retrieved March 13, 2016, from <http://www.landmatrix.org>
- NEW INTERNATIONALIST (2016). New Internationalist People, ideas and action for global justice. Retrieved March 13, 2016, from <https://newint.org>.
- KUTLUAY, Z.C. ve TURHAN, E. (2012). Dört Nala Krize: Arazi Kapatmaları Artıyor, *Express*, 128, 34-35.
- ÖZÇAĞLAR, A. (Tarihsiz). Arazi Kullanımı (Land Use) Ders Notları, Ankara: Ankara Üniversitesi DTCF Coğrafya Bölümü.
- TNI (2013). *The Global Land Grab*, Amsterdam: Transnational Institute.
- TOPRAK ATLASI (2015). *Toprak, Araziler ve Tarlalar Hakkındaki Olgular ve Rakamsal Veriler 2015*, Potsdam-Almanya: Heinrich Böll Stiftung Derneği, Berlin-Almanya ve Institute For Advanced Sustainability Studies.

Toprak Sömürüsünün Değişen Yüzü: Azgelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Arazi Kapatmaları (Arazi Satın Alımı / Kiralanması)

ÇANAKKALE İLİNDE TARIMDA SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK VE ORGANİK TARIM

Sustainability and Organic Farming Upon Agriculture in Province of Çanakkale

Doç.Dr. Rüştü ILGAR*

ÖZET

Organik tarım, tüm dünyada değişen ve gelişen tarım sektörünün bir parçası olarak, yükselme ve gelişim seyrine sahiptir. Sürdürülebilir tarım ise uzun dönemde doğal kaynakların korunması yanında çevreye zarar vermeyen tarımsal teknolojilerin kullanıldığı bir tarımsal süreçtir. Türkiye, kirlenmemiş ve yüksek gelişme potansiyeline sahip tarımsal kaynakları ile organik tarım alanında dünyanın önde gelen üretici ülkelerinden biri olarak görülmektedir. Sahip olduğu tarım arazilerini ve su kaynaklarını kirletmeden ve doğal kaynaklarını tahrip etmeden gelecek kuşaklara aktarmak, sürdürülebilir tarımsal kalkınmayı sağlamak, topluma sağlıklı gıda arz etmek ve katma değeri yüksek tarımsal üretim yapılarak üreticilerin ekonomik gelir düzeyini yükseltmek amacıyla organik tarımın geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması her ülke için büyük kazanımlar oluşturacaktır.

Çanakkale ili gerek iklimi, gerek coğrafi konumu, gerek pazarlara yakınlığı nedeniyle organik tarım için uygun bir pozisyondadır. Çanakkale ilinde organik tarımın gelişimi Türkiye tarımının gelişimi ile paralellik arzeder. Son yıllarda tüm ülkede olduğu gibi organik tarım üreticisi ve ürün miktarında artış yaşanmıştır. Nitekim 2000li yıllara kadar çok büyük bir değişim görülmezken üretici sayısı da oldukça düşüktür. Buna karşılık 2000- 2013 yılları arasında üretimde yaklaşık 5 kat artış yaşanmıştır. Buna paralel olarak üretici sayısı da artmıştır. Günümüzde teşvik ve krediler devam etmekte ve organik tarımın daha da geliştirilmesi hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Organik tarım, tarımsal aktivite, sürdürülebilirlik, Çanakkale

* Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı, ilgar@mail.com

Dergiye Müracaat Tarihi: 22.09.2016

ABSTRACT:

As a part of being a changing and growing agriculture sector around the world, organic agriculture has a rising development process. Sustainable agriculture is to constitute an agricultural structure, which conserve the natural resources with using the nondamaging agricultural technics. Turkey is considered as prominent producer country of organic agriculture with its agricultural axenic resources that have high developmental potential. Improvement and extending of organic agriculture would have excessive benefits for each country that consists the aims of providing sustainable agricultural development, presenting healthy food to public and raising farmer's level of financial income by doing high-added value agricultural output.

Province of Çanakkale is a convenient market on account of either its climate or its bazaar and geographical location. The development of organic agriculture in Çanakkale is parallel to Turkey-wide. in recent years, The number of organic agricultural producers and output has risen in the way that country-wide. Until 2000's there was not seen much alteration and the number of producer was quite low. in 2013, there has been observed 5 times bigger output speed-up. Concordantly, the number of producer has been raised. At the present time, incentive credit goes on and more improvement of organic agriculture is aimed.

Key words: *Organic farming, agricultural activities, sustainability, Çanakkale*

1-GİRİŞ

Artan dünya nüfusunun gıda talepleri için yapılan geleneksel ve entansif tarım faaliyetleri özellikle büyük, endüstriyel ölçekte yürütülen bir faaliyet olup, çevreye zarar verebilir ve çeşitli yollarla halk sağlığını tehdit edebilir. Ancak kontrolden yoksun organik ürün etiketi altında yapılan tarımsal faaliyetler, ekosistemleri tahrip edebilir, pestisitler uygulanıyor olabilir, topraklarda besin ve organik maddelerin tükenmesine yol açabilir, kirlilik oluşturmaya devam edebilir ve fosil yakıtların aşırı miktarlarda tüketilmesine neden olabilir.

Sürdürülebilir tarım ile organik tarımı sıklıkla birbirine karıştırılmaktadır. Sürdürülebilirlik Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun 1987 yılında yaptığı tanımına göre: "İnsanlık, gelecek kuşakların gereksinimlerine cevap verme yeteneğini tehlikeye atmadan, günlük ihtiyaçlarını temin ederek, kalkınmayı sürdürülebilir kılma yeteneğine sahiptir." Sürdürülebilir tarım verimliliğini ve topluma faydasını süresiz devam ettirebilen üretim" sistemlerini ifade etmektedir (Aksoy ve Yaşar, 1994). Organik tarım için permakültür (Latince perm sürmek, kültür tarım) terimi de kullanılmaktadır. Organik tarım ise "toprak, su, bitki, hayvan ve doğal kaynaklar kullanılarak organik ürün veya girdi üretilmesi ya da yetiştirilmesi, doğal alan ve kaynaklardan ürün toplanması, hasat, kesim, işleme, tasnif, ambalajlama, etiketleme, muhafaza, depolama, taşıma, pazarlama, ithalat, ihracat ile ürün veya girdinin tüketiciye ulaşmaya kadar olan işlemleri" ifade eder. (Resmi Gazete, 2010). Ekolojik dengenin korunması ve hızla artan dünya nüfusunun sürdürülebilir gelişiminin sağlanması için toprak ve su kaynaklarının rasyonel kullanılması ve geliştirilmesi de önem kazanmıştır. Gıda güvenliği ve güvencesi, temel insanlık hakkı olup, aynı zamanda ülkelerin stratejik öneme sahip konuları arasında yer almaktadır. Bu kapsamda ana hedef, tarımsal ürünlerin ve gıdaların uygun teknik ve hijyenik şartlarda üretilmesi, tüketiciye kaliteli ve güvenli gıdaların sunulması, halkın doğru ve sağlıklı beslenmesi (Şanlı, 1984) olmaktadır.

Dünya'da ve Türkiye'de organik ürünlere olan talep giderek artmaktadır. Son yıllarda tüketici taleplerinde güvenilir gıdaların tercih edilmesi yönünde önemli değişiklikler görülmektedir. Tüketici artık, alacağı ürünün insan sağlığına uygun ve güvenli üretilmişinden emin olmak istemekte ve bu şekilde üretilen ürünleri tercih etmektedir (Erkmen, 2010). Türkiye'de organik üretim verileri incelendiğinde, 2003 yılında 14.798 olan üretici sayısının, 2012 yılında 54.635.000 ulaştığı, organik tarım alanlarının 113.621.000 hektardan, 702.909.000 hektara çıktığı, son yıllarda ise organik ürünlerin üretiminin ise 2.217.055 tona ulaştığı görülür (TUİK 2015). Organik tarım faaliyeti bilinçsiz bir şekilde yapılmakta ve çoğunlukla 'babadan kalma' diye tabir edilen klasik yöntemlerle sürdürülmektedir. Bu nedenle toplam tarım faaliyeti içerisinde organik tarım faaliyeti % 1'lik gibi düşük bir paya sahiptir.

1990 yıllarda Avrupa Topluluğu'nun yönetmeliği doğrultusunda organik tarıma olan ilgi artmıştır. İhracat gereklilikleri arasında yerine alan organik tarım iç düzenlemeye ise 2092/91 sayılı organik tarım faaliyetlerini düzenleyen yönetmeliğin 14 Ocak 1992 tarihinde yayımlanan 94/92 sayılı ekinde; Avrupa Topluluğu'na organik ürün ihraç edecek ülkelerin uymak zorunda olduğu hususlar ayrıntıları ile belirtilmiş ve ülkelerin kendi

mevzuatlarını uygulamaya koymaları ve bu mevzuatın da dahil olduğu çeşitli teknik ve idari konuları içeren bir dosya ile Avrupa Topluluğu'na başvurmaları zorunluluğu getirilmiştir (Er ve Uranbey, 1999).

2000'li yıllarda AB katılım sürecinde organik tarım faaliyetinin önemi gittikçe artmıştır. Özellikle son 10 yılda çevreci akımların da etkisiyle organik tarım oldukça hızlı bir şekilde gelişme göstermiş ve bunun sonucunda günümüzde birçok ülkenin kendi organik tarım programının oluşturmasını sağlamıştır (Merdan, 2014:45). Buna bağlı olarak yasal düzenlemeler de yapılmıştır. "Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı" gereğince Avrupa Birliği Organik Tarım Yönetmeliğinde yapılan ekler ve değişiklikler ile bitkisel, hayvansal ürünleri ve su ürünlerini de kapsayacak şekilde hazırlanarak 11.07.2002 tarih ve 24812 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır. Bu kanuna gereğince hazırlanan "Organik Tarımın Esasları ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik" ise 10.06. 2005 tarihli ve 25841 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Anonim 1). Organik tarımın temel amacı, ekonomik, sosyal, çevreye duyarlı sürdürülebilir bir tarım seçeneği olarak, toprağı zenginleştirmek, çevre, bitki, hayvan ve insan sağlığını korumak, daha sağlıklı gıda ve tekstil hammaddeleri elde etmektir (Çakmakçı ve Erdoğan, 2005, Özbağ, 2010).

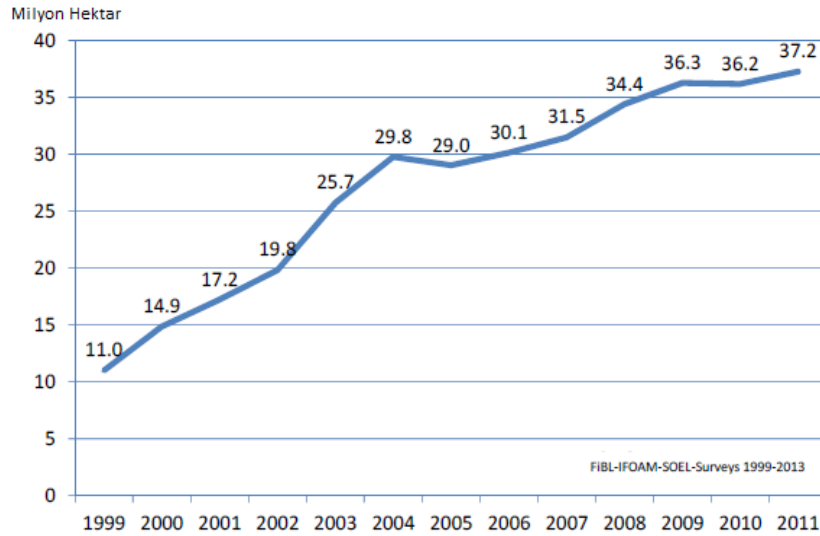
1.1.Dünyada Organik Tarıma Yönelimler

Organik tarım, II Dünya Savaşı sonrasında sanayileşme faaliyetlerine bağlı olarak daha da önem kazanmıştır.

Birinci Dünya Savaşı sırasında gıda temini açısından tarımsal üretimlerin önemi artmıştır. 1930'lu ve 1940 yıllardan itibaren dünya nüfusundaki artışın ivme kazanması ile hızla artan nüfusa yetecek miktarda tarım ürünü üretme kaygıları öne plana çıkmıştır. 1950'lerde ucuz gıda ürünü talebinin artması sonucu, tarımsal girdiler (gübreler, hormonlar, antibiyotikler vb.) ve mekanizasyon yoğun olarak kullanılmaya başlamıştır. Organik tarım 1950 yılından sonra Amerika Birleşik Devletlerinin Marshall yardımı ile önemini yitirmiş, makineleşme, kimyasal ilaç ve gübreler ile kimyasal katkı maddeleri kullanılmaya başlamıştır. Dünyada 1960'lı yıllara kadar çevreyi koruyucu ve düzenleyici bir sektör olarak tanımlanan tarım sektörünün son yıllarda tarımsal ürünleri tüketenlerin üzerinde ve çevre üzerindeki olumsuz etkilerine yönelik araştırmalar, tarım sektörünün çevre kirliliği üzerindeki etkisinin beklenilenden daha fazla olduğunu ortaya koymuştur (Sürmeli, 2003: 22). 1960'lı yılların sonunda Avrupa Topluluğu'nun kurulması ve uyguladığı tarımsal destek politikaları ön planda olmuştur. 1970'de pestisitlerin (kimyasal maddelerin) ve kimyasal gübrenin keşfi de bu gelişmeye katkıda bulunmuştur (Uranbey, 2004). 1972 yılında Uluslararası Organik Tarım Hareketleri Federasyonunun (IFOAM) kurulması, 1973 yılında Organik Tarım Araştırma Enstitüsünün (FIBL) kurulması, organik tarımda önemli aşamalarıdır. 1970'lerdeki 'Yeşil Devrim' olarak adlandırılan bu tarım politikaları dünyadaki gıda sorununa bir nebze çözüm olsa da, doğal dengeyi her geçen gün daha da tahrip etmiş, insan sağlığını da tehlikeye atmıştır. Ayrıca son yıllarda nüfus artış hızına oranla gıda artış hızı hemen hemen tüm ülkelerde artmış ancak çok az sayıda ülkede sorun olmaya devam etmiştir. Dolayısıyla artık tarımda uygulanan teknikler sadece üretim miktarında sağladıkları artışla değerlendirilmemekte, çevreye, insan ve hayvan sağlığına

olan etkileri ile birlikte irdelenmektedir. 1980'li yıllarda geleneksel ürünlerin organik üretilmesine yurtdışından gelen talepler doğrultusunda sınırlı sayıda çiftçi ile başlayan organik tarım, son yıllarda yaş meyve ve sebzedeki tarla bitkilerine, hayvancılıktan su ürünlerine, işlenmiş ürünlerden tekstile ve agro-eko turizme kadar birçok alanda gelişmeye ve yaygınlaşmaya başlamıştır (Ulusal Eylem Planı 2013-2016). 1985 yılında Avrupa'da Fransa'da ilk yasal düzenleme yapılmıştır. 1990'lı yıllarda AB Ülkelerinde çevreye uyumlu tarım politikalarının desteklenmeye başlamasıyla, organik ürün pazarının hızla büyümesi gerçekleşmiştir. 1991 Yılında 2092/91 AB Konsey Tüzüğü'nün yürürlüğe girmesi ve 1999 yılında tüzüğe hayvancılığın da dâhil edilmesi, 1992 yılında AB'ye organik ürün ihraç edecek ülkelerin uyacakları mevzuatın yayımlanması önemli gelişimlerdenidir. 2000 yılında Japonya'da Tarım Bakanlığı tarafından organik bitkisel ürünler için JAS standardının yayımlanması, 2001 yılında ABD Tarım Bakanlığı Tarafından NOP standardının yayımlanması, 889/2008 Konsey Tüzüğü'nün Uygulanması Konusundaki Kuralların 1 Ocak 2009 tarihinden itibaren yürürlüğe girmesi önemli gelişmeler olarak değerlendirilmektedir (Hasdemir ve Özkan, 2015).

Dünya'da organik tarım hızla gelişme göstermektedir (Kırımhan, 2005, s.50). Son 20 yılda Avrupa, Kuzey Amerika ve Japonya'da organik ürüne talep artmıştır. Organik tarımın gelişimine 2011 yılı sonu itibariyle bakıldığında Dünya'da organik tarım alanı 37.02 milyon hektara ulaşmıştır (Şekil 1)

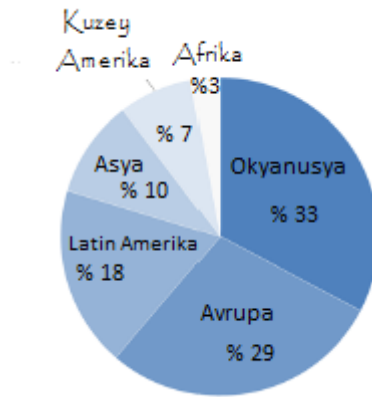

Şekil 1. Dünyada Organik Tarım Alanlarının Yıllara Göre Değişkenliği

Bu alanın dağılımına bakıldığında %33 Okyanusya'da, % 27'si Avrupa, % 23'ü Latin Amerika, % 7'si Asya, % 7'si Kuzey Amerika ve % 3'ü Afrika'da bulunmaktadır. AB ülkeleri içerisinde en fazla ekolojik ürün ekiliş alanına sahip ülkeler arasında 1.5 milyon hektar ile İspanya ilk sırada yer alırken, bu ülkeyi İtalya ve Almanya izlemektedir.

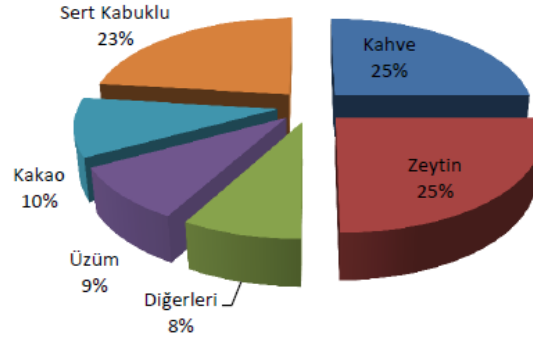
Organik tarım alanını 1989 yılında en fazla artıran ülkeler Arjantin ve Türkiye'dir (Willer ve Kilcher, 2011). Asya ve Afrika'da 30 ülke, Orta Amerika'da ve Karaibler'de 20 ülke, Güney Amerika'da 10 ülke, Avusturya ve Pasifik'te 5 ülke, Güney Amerika'da 10 ülke ve ayrıca Avrupa'daki pek çok ülke ile Birleşik Devletler ile Kanada da dâhil olmak üzere 130 ülkede organik tarım ürünleri üretilmektedir. Dünyada organik ürün üretiminin % 90'ı gelişmekte olan ülkeler tarafından yapılmakta ve dış pazarlara sunulmaktadır. Gelişmiş ülkeler ise, daha çok organik tarım ürünleri alıcısı konumunda bulunmaktadır. Dünyada pek çok ülke pazarında organik tarım ürünler talebi süratle büyümektedir (Atlı, 2005). Organik tarım üretimi yapan ülkeler tüm dünyada genellikle üretime geçişte ülkelerinin geleneksel ürünlerinden başlamayı tercih etmişlerdir (Marangoz, 2008: 30). Örneğin Hindistan'da çay, Danimarka'da süt ve süt ürünleri, Arjantin'de et ve et mamulleri, Orta Amerika ve Afrika ülkelerinde muz, Tunus'ta hurma, zeytinyağı, Türkiye'de kurutulmuş ve sert kabuklu meyveler, organik olarak üretilen ilk ürünlerdir (Usal, 2006: 18).

2010 yılında organik üreticileri işletme sayısı açısından değerlendirdiğimizde ilk sırada % 34'lük oranla Afrika kıtası yer alırken bunu sırasıyla % 29'luk oranla Asya kıtası, % 19'luk oranla Latin Amerika kıtası , %16'luk oranla Avrupa kıtası ve diğerleri izlemektedir. Üretim alanları açısından özellikle Okyanusya, Avrupa ve Latin Amerika kıtalarında dağılımın çok küçük olduğu görülmektedir. Bu bölgelerde organik tarım küçük üreticiler için sürdürülebilir üretim modeli oluşturmaktadır. Okyanusya en büyük üretim alanına sahip bölge olmasına karşın en az üreticiyi barındırmaktadır. Organik tarım alanlarını kıtalara göre değerlendirdiğimizde, en büyük payı toplam tarım alanlarının Okyanusya almaktadır. Bunu sırasıyla Avrupa, Güney Amerika, Asya, Kuzey Amerika ve Afrika kıtası izlemektedir (Şekil 2).

Şekil 2. Organik Üreticilerin İşletme Sayısı Açısından Dağılımı (FİBL & IFOAM 2013)

Dünyada organik olarak yetiştirilen çok yıllık türlerini değerlendirdiğimizde en büyük pay % 25'lik oranla kahve ve zeytine aittir. Bunu sırasıyla % 23'le sert kabuklu türler, % 10'la kakao, % 9'la üzüm ve % 8 ile diğerleri izlemektedir (Şekil 3).

Şekil 3. Dünyada Organik Olarak Yetiştirilen Çok Yıllık Türler (FİBL & IFOAM 2009)

2010 yılında açıklanan verilere göre, 2007 yılında 141 ülkede gerçekleştirilen organik tarım 2008 yılında 154 ülkeye 2009 yılında ise 160 ülkeye ulaşmıştır. 2008 yılı sonu verilerine göre, dünyada organik standartlara göre sertifikalandırılmış 35 milyon hektar alan mevcutken 2009 yılsonu verilerine göre dünyada 37,2 milyon hektar alan organik standartlara göre sertifikalandırılmıştır. Geçiş dönemi rakamları da bu alana dâhildir. Alan, 2008 yılı verileri ile karşılaştırıldığında 2 milyon hektar gibi ciddi bir artış göstermiştir. Büyüme en fazla Latin Amerika ve Avrupa’da görülmüştür. Ayrıca organik bal üretimi, doğadan toplama gibi amaçlarla sertifikalandırılmış 41,9 milyon hektarda da üretim yapılmaktadır (Anonim 2).

Avrupa Kıtası’nda organik tarım yapılan alanların % 18,5’i Avusturya’da, % 12,6’sı İsviçre’te, % 10,8’i İsviçre’de ve % 10,5’i ise Estonya’da yer almaktadır. 18,4 milyar € olan organik tarım pazarında en hızlı pazar artışı Fransa ve İsviçre’tedir. En büyük pazar ise 5,8 milyar Euro ile Almanya’ya aittir (Anonim 3).

Organik tarım alanlarının yaklaşık üçte biri tek yıllık veya çok yıllık bitkisel üretim alanlarından, üçte ikisi ise çayır ve mera olarak kullanılan yeşil alanlardan oluşmaktadır. Arıcılık için sertifikalandırılan alanlar dahil, doğadan toplama 31,1 milyon hektar alanı oluşturmaktadır. Organik su ürünleri yetiştiriciliği ise 0,4 milyon hektar alanda yapılmaktadır. Sonuç olarak dünyada organik sertifika alınmış toplam alan 2008 yılı verilerine göre 66,5 milyon hektara 2009 yılında ise 79,1 milyon hektara ulaşmış durumdadır (ETO, 2012:9).

1.2. Türkiye’de Organik Tarım

Organik tarım yapılırken dikkate alınması gereken en önemli kavram sürdürülebilirlik esasına dayanmalıdır. Çünkü Türkiye’nin içinde bulunduğu coğrafyada, erozyon, meraların verimsizleşmesi ve su kaynaklarının bozulması ve azalması gibi ekolojik sorunlar kısa sürede bu kaynakları kullanan insanlar için ölüm-kalım sorununa dönüşmektedir (Saltık, 1997:27-33). Doğal kaynaklar yerinde muhafaza edilmesi gereken rezerv/depo sermayedir ve muhafaza maliyetini tüm kuşakların ödemesi gereklidir. Kırsal

alanda yaşayan kırsal topluluklar için yapılan devlet yardımları, kırsal alanda yer alan doğal sermayenin koruma ve muhafaza maliyetidir ve toplumun gelecek ekonomileri için muhafaza edilmelidir. Dolayısı ile toplumun (ulusal anlamda) uzun dönemli genel ekonomik kazancı içinde yer almalıdır (Pezikoğlu, 2012:90)

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra küreselleşen pazar ekonomisi içerisinde geliştirilen tarımsal üretim teknikleri ve uygulamaları sonucunda, yeni teknoloji ve bilimsel yeniliklere dayalı olarak hızlı bir sanayileşme yaşanmıştır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki bireyler, geleneksel tarım üretimi yöntemleri sonucu ortaya çıkan tahribatı engellemek ve tarım üretim sistemini sürdürülebilir hale getirmek için geliştirilen ve uygulanan organik tarım tekniklerini tercih etmeye başlamışlardır. Bu şekilde ortaya çıkan yaklaşım özellikle bir tarım ülkesi olan Türkiye'nin organik tarım faaliyetlerinde bir gelişim göstermesini sağlamıştır.

Organik tarım konusundaki ilk ciddi pazar yaratma girişiminin 1998-2000 yıllarında bir sivil toplum örgütü tarafından organik ürün satan mağazalar açılması ile gerçekleşmiştir (IFOAM, 2007). Türkiye'de organik tarımın gelişmesi öncelikle ihracat talepleriyle gelişmeye başlamıştır. Avrupa ülkelerinin tersine üreticiler tarafından tabandan değil alıcılar ile birlikte tepeden aşağı doğru gelişme göstermiştir. Türkiye'de 1980'li yılların başında başlayan organik tarım çalışmaları, ülkedeki ithalatçı firmaların üretim yapmak için ortaya koyduğu projelerle başlamış, daha sonra ihracatçı firmaların ithalatçı firmalardan bağımsız hareket edip kendi pazarlarını oluşturmasıyla devam etmiştir. Tüm gelişmiş ülkelerde organik tarım, sağlıklı gıda üretmek ve çevrenin doğal yapısını bozmadan bir gelişim göstererek, Türkiye'de yukardan aşağı doğru yabancı ithalatçı şirketlerinin tanıtımı ve üreticiyi özendirilmesi ile ivme kazanmıştır (Demiryürek, 2004). 1990 yılına kadar tarımı yapılan ürünlerin sayısı ancak sekiz olmuştur. Bu ürünlerin başlıcası ve öncüsü kuru üzüm ve incirle olmuştur. Türkiye organik tarımsal üretimin temelinde, yetiştirilen bitkilerin yanında doğada kendiliğinden yetişen kuşburnu, böğürtlen, ahududu, kekik gibi ürünlerin toplanması ve organik olarak değerlendirilmesi bakımından da büyük potansiyele sahiptir (Vatansever, 2007). Bu kapsamda pamuk ilk önce hammadde olarak ihraç edilirken iplik ve daha sonra da tekstil ürünleri olarak ihraç edilmeye başlanmıştır. Aynı şekilde kuru ve kurutulmuş ürünler işlenip tüketici ambalajı boyutlarında ihraç edilebilmektedir. Belirli bir işleme aşamasından geçirilen ürünler arasında salça, meyve konsantresi, gülsuyu ve gülyağı da bulunmaktadır. İç pazarın gelişimine yönelik çabalar ürün çeşitlendirilmesi çalışmaları kapsamında işleme sürecini de gerektirmektedir (Çetin, 2005).

2015 yılı verilerine göre Türkiye'nin toplam tarımsal ürünleri ihracatı içinde organik ürünlerin payı oldukça azdır. Çünkü Türkiye'nin, toplam tarım alanlarının ancak % 2'sinde organik tarım yapılmaktadır. Elde edilen organik ürünün %90 ı ihraç edilmektedir. En çok ihracat yapılan ilk 3 ülke sırasıyla Amerika, Fransa ve Almanya'dır. Bu durum, organik ürünlerin uluslararası ticareti açısından önemli rekabet avantajları olmasına rağmen Türkiye'nin bu potansiyelinden yararlanılmadığını göstermektedir (İpek ve Çil, 2010).

2000 yılında yurtiçi bir pazar yaratma girişimlerine kadar değişmemiştir. Bu tarihten sonra, farklı iletişim yolları ile kamuoyunun organik ürünlere bakış açısı daha

belirgin hale gelmiştir. İlk yıllarda organik ürün talep eden pazarlar için Türk ihracatçıları vasıtasıyla organik üretim projeleri başlatılmıştır. Bu amaçla üretim faaliyetlerinin danışmanlık, teftiş ve sertifikasyon gibi vazgeçilmez esasları tamamıyla yabancı kişi ve kuruluşlarca yerine getirilmiştir. Türkiye’de organik ürünler ilk yıllarda tamamen hammadde halinde ihraç edilirken günümüzde bu hammaddenin işlenmesiyle birlikte ihraç edilen ürünlerin miktarında da giderek bir artış yaşanmıştır. İhracata yönelik talepler doğrultusunda kuru üzüm ve kuru incir gibi geleneksel ürünler ile başlayan organik tarım, yıllar itibariyle önemli gelişmeler göstermiştir. Sekiz ürün ile başlayan organik tarım faaliyeti son yıllarda 200 ürünü geçmiştir. 2015 yılı itibariyle ortalama 70 bin üretici tarafından, 442 bin ha kültüre alınan alan ve 172 bin ha doğadan toplama alanı olmak üzere toplam 614 bin ha alanda, 1 milyon 800 bin ton üretim ve toplama ile birlikte 2 milyon 906 bin ton civarında organik üretim yapılmaktadır. Benzer gelişme organik tarımda üretim yapan, ürün işleyen, pazarlayan firma sayılarında da görülmektedir. Organik tarımsal üretim verileri Tablo 1’de verilmiştir (Türkiye Organik Tarım Stratejik Plan 2012-2016).

Tablo 1: Yıllar İtibariyle Organik Tarımsal Üretim Göstergeleri

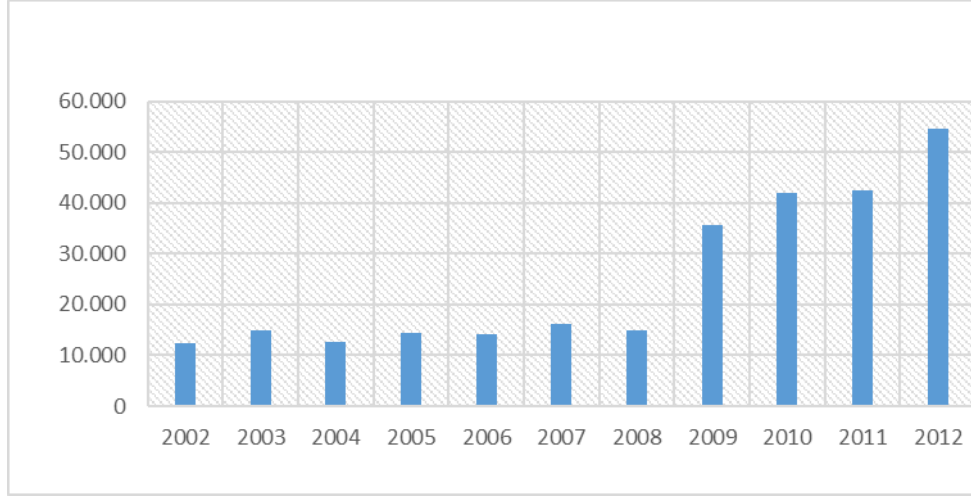
Yıllar	Ürün Sayısı	Çiftçi Sayısı	Üretim Alanı (ha)	Üretim Miktarı (ton)
2003	179	14.798	113.621	323.9
2004	174	12.806	209.573	378.8
2005	207	14.401	203.811	421.9
2006	203	14.256	192.789	458.0
2007	201	16.276	174.283	568.1
2008	247	14.926	166.883	530.2
2009	212	35.565	501.641	983.7
2010	216	42.097	510.033	1.343.73
2011	225	42.460	614.618	1.659.54
2012	204	54.635	702.909	1.750.12
2013	213	60.797	769.014	1.620.46
2014	208	71.472	883.118	2.217.05

(T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2015 Organik Tarım İstatistikleri)

Son yıllarda organik tarımın arasına fındık ve kayısı, hububat, yağlı tohumlar, yaş meyve, sebze ve bazı hayvansal ürünler katılmıştır. 2010 yılı verileri dikkate alındığında bitkisel organik ürünler arasında birinci sırayı 25.665 ton ile üzüm alırken bunu 23.984 ton ile buğday 18.042 ton ile de pamuk izlemektedir.

Türkiye’de organik tarımla uğraşan çiftçi sayısı ise giderek artmaktadır. Bu artışta desteklemeler ve arz talepteki artış etkili olmuştur. Yaşam şartları, artan hastalıklar ve doğal ürünlere olan ihtiyacın ve güvenin artması organik tarıma olan talebi arttırmıştır. Küçük bahçelerde az miktarda üretim yapan çiftçiler talebin artmasıyla ve devlet desteklemelerinin etkisi ile ürün çeşidini ve miktarını arttırarak üretim sürekliliğini

sağlamaktadırlar. Ülkemizdeki 2002-2012 yılları içindeki çiftçi sayısındaki değişimler aşağıdaki Şekil 4'te göstermiştir.

Şekil 4. Organik Bitkisel Üretim Çiftçi Sayısı (Anonim 4).

Grafik incelendiğinde 2002 ve 2008 yılları arasında organik üretim miktarında büyük değişimler görülmemiştir. Yılda yıla azalmalar ve artmalar küçük miktarlarda olup belli bir yönelimde değildir. Sürekli artış ya da azalma 2002-2008 yılları arasında gözlenmemiştir. 2008 yılından 2012 yılına kadar büyük bir artış dönemine girilmiş, 2008 yılı ile 2009 yılı arasında 2 kattan fazla üretim artışı sağlanmıştır.

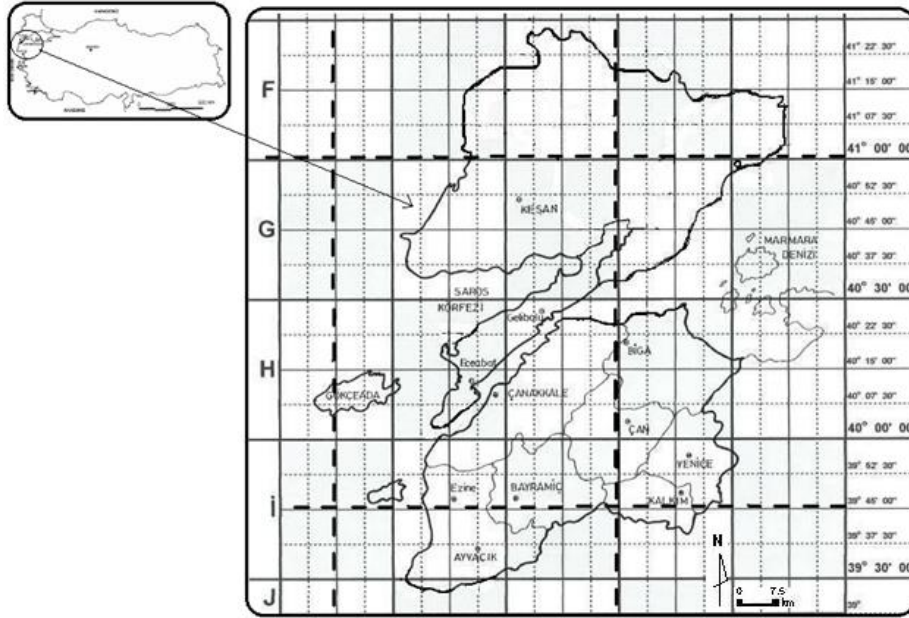
Türkiye’de bölgeler bazında organik tarım faaliyeti değerlendirildiğinde ekonomik faaliyet türleri, iklim, toprak türü ve yağış gibi beşeri ve fiziki özellikleri etkili olmuştur. Dalgalanmalar bölgeler arasında dengesizliklere neden olmuştur. Arz talep oranının da etkili olduğu bu dağılımda dikkat çekici bir unsur da üretimi yapılacak olan ürünün yetişme olanaklarını sağlayacak şartlara sahip olmasıdır. Ülkemiz farklı yeryüzü şekilleri, farklı iklim tipleri ve farklı toprak türlerini bünyesinde barındırdığından ürün yelpazesi de oldukça çeşitlenmiştir. Türkiye’nin organik tarım alanlarının oranları her bölgede farklılık göstermekle birlikte yıldan yıla giderek artmaktadır.

2. MATERYAL METOT

Veri toplama aracı olarak doküman analizine gidilmiştir. Tarama yöntemiyle nitel verilere ulaşılarak içerik analizi gerçekleştirilmiştir. Çanakkale İli Anadolu yarımadasının kuzeybatısında, topraklarının büyük bir bölümü Marmara Bölgesi’nin Güney Marmara bölümünde, küçük bir kısmı ise Edremit Körfezi Kuzey kıyısında Ege Bölgesi’nin sınırları içinde yer almaktadır. Çanakkale’nin Anadolu toprakları, antik dönemde Troas olarak adlandırılan Biga Yarımadası’nı Trakya’da Gelibolu Yarımadasını kapsamakta ve Kazdağı’nı (1767 metre) içine alan bir ildir. Çanakkale’nin merkez ilçe dışında 11 ilçesi bulunmaktadır Bunlar: Ayvacık, Bayramiç, Biga, Bozcaada, Çan, Eceabat, Ezine, Gelibolu,

Gökçeada, Lâpseki ve Yenice'dir. Merkez İlçe 'den sonra en büyük ilçesi Biga, en küçük ilçesi ise hiç köyü olmayan Bozcaada'dır.

Topraklarının % 54'nü ormanların oluşturduğu ilin kıyı ilçelerinde ve adalarda iklim hemen hemen aynı olup daha çok Akdeniz iklimine paralellik göstermekle birlikte, yılın büyük bölümünde rüzgârlı günler yaşanır (Anonim 5). Ülkemizin en batı ucunda yer alan Çanakkale ili; 993.318 hektarlık alana sahip olup, bu alanın yaklaşık 330.337 hektarlık kısmı (% 33) tarım arazilerinden oluşmaktadır. İldeki tarım arazilerinin 111.950 hektarı sulanabilmekte (% 34) ve salma suyla sulan çeltik alanları dışında kalan alanların % 91 inde basınçlı sulama yöntemleri (damla-yağmurlama) kullanılmaktadır.

Harita 1. Çalışma Alanının Konumu

Buğday, domates, zeytin, şeftali, elma, üzüm, ayçiçeği, çeltik, yem bitkileri ve süt ilin ekonomik değere sahip tarımsal ürünleridir. Çanakkale ili buğday üretiminde Türkiye'nin % 2'sini, domates üretiminde % 5,7'sini, zeytin üretiminde % 7,3'ünü, şeftali üretiminde % 16'sını, elma üretiminde % 4,5'ini, bağcılıkta % 1'ini, ayçiçeği üretiminde % 3,9'unu, çeltik üretiminde % 11'ini, yem bitkileri üretiminde % 4,4'ünü, süt üretiminde ise ülke üretiminin yaklaşık % 4,1'ini karşılamaktadır. Sayılan bu ürünlerde verimlilik düzeyleri Türkiye ortalamasının üstündedir (Tan ve diğ, 2014).

3.BULGULAR

Çanakkale ilçelerinde tarımsal üretim en önemli ekonomik geliri sağlamaktadır. Tarımsal nüfus kırsalda yoğun olarak yaşasa da son yıllarda şehir merkezinde yaşayanlar için de tarım faaliyetleri oldukça ön plana çıkmaktadır. Çanakkale ilinin işlenebilir 330 337

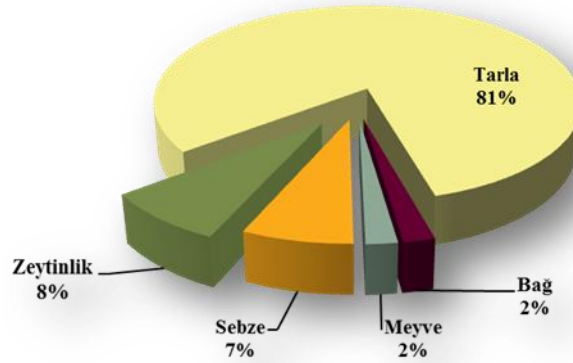
hektar tarım arazisinin, % 34'ünde sulu tarım yapılmaktadır. İşlenebilir arazinin % 78.2'i tarla arazisi, % 9.6'sı zeytinlikler, % 6.2'si sebze tarımı yapılan arazi, % 4.5'i meyvelikler ve % 1.5'ünü bağ alanları oluşturmaktadır. Çanakkale ilinde 50,720 adet tarımsal işletme mevcut olup, işletme başına düşen arazi miktarı 65 dekadır. Çanakkale ili birçok ürün üretiminde ülke açısından önemli bir paya sahiptir (Çanakkale Doğa Turizmi Master Planı, 2013 – 2023).

Tablo 2: Çanakkale İli Toprak Varlığı ve Dağılımı

TOPRAK VARLIĞI ve DAĞILIMI	ALANI (ha)	(%)
İşlenebilir Arazi	330.337	33,25
Çayır-Mera Arazisi	22.154	2,23
Ormanlık ve Fundalık Arazi	533.936	53,75
Yerleşim Alanları, Tarıma Elverişsiz Arazi ve Diğer	106.891	10,77
TOPLAM	993.318	100.0

(Çanakkale İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü, 2015 verilerinden hazırlanmıştır.)

Çanakkale ili tarım arazilerinin ürün bazında dağılımına bakıldığında, önemli bir payı tarla bitkileri oluşturur. Zeytin, meyve, sebze ve bağ tarımı ise yaygın olarak yapılan diğer tarım faaliyetlerindedir. Bu dağılımı öncelikli olarak doğal koşullar etkilemektedir. Ticari değere sahip ürünler ön plana çıkmış bölge halkının üretimini önemli ölçüde etkilemiştir. Organik tarıma ayrılan sahanın genel tarım alanı sahasından daha az olmasının nedeni organik tarımın daha uzun vakit almasıdır. Kimyasal ürün kullanılmadığından ürün olgunlaşma süresinin uzun olması üretici açısından bir dezavantaj oluşturmaktadır. Daha dayanıklı ürünler organik tarım için tercih edilmektedir. Çanakkale ili tarım alanlarındaki genel ürün çeşitliliği iklim faktörüne bağlı olarak oldukça fazladır. Çanakkale ilinin genel olarak tarım alanlarındaki ürün dağılımı grafikte verilmiştir.

Şekil 5. Çanakkale Tarım Ürünleri Dağılımı(2015)

Çanakkale ilinde organik tarıma yönelik uygulamalar 2002 yılından 2014 yılına kadar artış göstermiştir. Çanakkale ikliminin tarıma elverişli olması, toprak özellikleri, coğrafi konumu ve arz talep oranı organik tarımın artmasında önemli faktörler olmuştur. Temel geçim kaynağı tarım ve hayvancılık olup, tarıma dayalı sanayi de ilin ekonomisinde önemli katkı sağlamaktadır. Çanakkale’de 2002 yılında 729 hektarlık bir alanda başlayan organik tarım, 2014 yılında 4 565 hektarlık bir alana ulaşmıştır. Organik tarımla uğraşan çiftçi sayısı ise artarak 592’ye ulaşarak 11.522 ton ürün üretilmiştir. Bu verilere bakılarak Çanakkale’nin uygun koşulları dikkate alındığında organik tarımın gelişme seyrinin oldukça düşük ilerlediği söylenebilir. Bu gelişmeler çerçevesinde Çanakkale ilinde 2002 yılında 729 hektar olan organik tarım alanı, 2014 yılı sonunda yaklaşık 6 kat artarak 4 565 hektara ulaşmıştır (Çanakkale İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü, 2015). 12 yılı kapsayan bu süreçteki en önemli faktör ise daha az kimyasal içeren ürünlere talebin artmasıdır. Artan ve gün geçtikçe çeşitlenen kimyasal gübreler besinlerle bütünleştiğinde insan sağlığını olumsuz etkileyerek çeşitli sağlık sorunlarına yol açmaktadır. Bu nedenle organik tarım bizlerin ve gelecek nesillerin sağlığı için geliştirilmeye çalışılmış ve gün geçtikçe teşvik ve yaygınlaştırma çalışmaları artmıştır. Bu gelişmeler kapsamında İlde organik bitkisel üretim yapan üretici sayısı 592’ye ulaşarak 11.522 ton ürün üretilmiştir (Çanakkale İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü, 2015). Çanakkale ili için yeterli bir miktar olmasa da rakamlardaki bu artış dikkat çekicidir.

Tablo 3: Çanakkale İli Organik Tarım Üretici Sayısı ve Üretim Alanı

Yıllar	Üretici Sayısı	Üretim Alanı (ha)
2002	115	729
2003	225	739
2004	260	701
2005	322	1822
2006	347	2182
2007	314	2230
2008	337	2273
2009	363	3461
2010	480	3491
2011	512	4122
2012	537	4477
2013	575	4505
2014	592	4565

(Çanakkale İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü, 2015 verilerinden hazırlanmıştır.)

Çanakkale ilinde buğday, domates, zeytin, şeftali, elma, kiraz, çilek, üzüm, ayçiçeği, sanayi tipi biber, çeltik ve süt ekonomik öneme sahip tarımsal ürünlerdir. Bu ürünler içerisinde kalite, yola dayanıklılık, tat ve aroması ile Çanakkale domatesi öne çıkmaktadır. Ülkemizde üretilen domatesin % 5,7’si Çanakkale’de üretilmektedir. Taze

domates Rusya Federasyonuna ve Bulgaristan'a ihraç edilmektedir. Hem sofralık ve hem salçalık Domates üretiminde Türkiye'de 6. sırada yer almaktadır.

Çanakkale ili 14.200 tonluk sanayi tipi biber üretimiyle ülke üretiminin yaklaşık % 20 sini (% 19.44) gerçekleştirerek ilk sırada yer almaktadır. Sulu tarımın yapıldığı bütün ilçelerde, özellikle Yenice ilçesi başta olmak üzere sanayi tipi biber yetiştiriciliği önemlidir. Ağırlıklı olarak salça sanayinde değerlendirilen biber, turşuluk, kurutmalık ve közlenerek işlenmekte ve katma değer kazanarak piyasaya sürülerek değerlendirilmektedir.

Tablo 4: Çanakkale İli Organik Tarım Ürün Dağılımı

ÜRÜN ADI	ÜRETİCİ SAYISI	ALAN(da)
Zeytin	326	17610,96
Meyve	38	2706,67
Üzüm	49	1698,23
Tarla Bitkileri	41	7115,36
Tıbbi ve Aromatik Bitkiler (Adaçayı, Biberiye, Kekik)	7	109,54
Doğal Toplama	3	16,73
Sebze	16	7115,36

(Çanakkale İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü, 2015 verilerinden hazırlanmıştır.)

Çanakkale'de üretilen organik ürünlerin içerisinde sebzenin payı klasik tarımla kıyaslandığında düşük bir oradadır. Tarım alanlarının 7115,36 dekarlık bir kısmında 16 üretici tarafından gerçekleştirilmektedir. Üretilen ürünler çevre ilçe ve illerde organik tarım pazarlarında tüketime sunulmaktadır.

İldeki zeytin üretimi, ülke üretiminin % 7,3'sini karşılamakta, ağaç varlığı bakımından Türkiye'de 8. sıradadır. Bu üretimin büyük çoğunluğu organiktir. Ancak herbisit ve zirai gübrenin yanlış kullanımı organik üretime zarar vermektedir. Zeytin, il için aynı zamanda sosyal bir ürün olup, Ayvacık, Ezine ve Bayramiç ilçesinde bazı köy ve beldelerin temel geçim kaynağıdır. Zeytin ilde ağırlıklı olarak yağlık olarak yetiştirilmekte olup, bölge zeytininden elde edilen zeytinyağı sahip olduğu tat ve aroması ile tüketici tarafından beğenilmektedir. Organik zeytin üretimi Çanakkale ilinde toplam 17610,96 da alanda 326 üretici tarafından yapılmaktadır. Bölgenin zeytin açısından zengin oluşu çevre illerden talebi arttırmaktadır. Çanakkale tarım ekonomisinde sofralık ve yağ için üretilen zeytin oldukça geniş bir yer kaplar.

İldeki elma üretimi 116.703 ton olup, ülke üretiminin % 4,5'ni karşılamaktadır. Elma üretimi Çanakkale'de ağırlıklı olarak başta Bayramiç ilçesi olmak üzere Lapseki ve Merkez ilçede üretilmektedir. Bayramiç ilçesi ülkemizde en kaliteli golden çeşidi elmanın yetiştiği bir ilçesidir. Bayramiç ilçesi Evciler Köyü, yıllık ortalama 30.000 ton golden çeşidi elma üretimi ve sahip olduğu 15.000 tonluk soğuk hava depoları, elma ambalajlama ve sınıflama tesisleri ile elma üretiminde önemli bir yöredir. Büyük çoğunluğu eğer ilaçlamada zamanlama hatası yapılmaz ise organiktir.

Şeftali üretimi, ülke üretiminin %16'sini karşılamaktadır. Tüysüz şeftali olarak bilinen nektarın üretiminde de 21.041 ton üretimle, ülke üretiminin % 39,4' nü üreterek ilk sırada yer almaktadır. Şeftali üretimi ağırlıklı olarak Lapseki ilçesi olmak üzere Bayramiç ilçesinde ve Merkez ilçede üretilmektedir. Yine Bayramiç ilçesinde, gen merkezi bu ilçemiz olan "Bayramiç Beyaz Tüysüzü" olarak tescillenen Tüysüz bir şeftali çeşidi de bu ilçede yetişmektedir. İlden şeftali Rusya Federasyonu ve Gürcistan'a ihraç edilmektedir. Pestisit kalıntı testi yapılmakta ve organikliği teyid edilmektedir.

Kiraz üretimi başta Lapseki ilçesi olmak üzere Bayramiç ve Merkez ilçede yapılmaktadır. İl 18.476 ton kiraz üretimi ile ülke üretiminin % 4,2'ini karşılamaktadır. İlde üretilen kirazın önemli bir kısmı ihracatçı firmalar tarafından yurt dışına ihraç edilmekte, diğer kısmı da başta İstanbul olmak üzere iç pazara sürülmektedir. Organik üretim de öne plana çıkmakta ve ihraç edilmektedir.

Çilek üretimi özellikle son yıllarda bir ivme kazanmıştır. Özellikle Yenice, Bayramiç ve merkez ilçede özellikle 2-3 dekarlık küçük parsellerde, diğer ürünlere göre geliri iyi olan bir ürün olmasından dolayı yaygınlaşmaktadır. 2012 yılında il üretimi 1.884 tona çıkmıştır. Genelde iç piyasaya arz edilmektedir. Organik üretimde önemli bir ürün olarak il ekonomisine katkı sunmaktadır.

Bu oranların içerisinde Çanakkale ilinde organik meyve üretimi 2706,67 da alan yayılmış ve 38 üretici tarafından yapılmaktadır. Rakamın az oluşunun nedeni üreticilerin daha çok zeytin tarımına yoğunlaşmasından kaynaklanmaktadır. Meyve mevsimsel üretildiğinden ve uzun süre saklama koşullarına elvermediğinden daha ticari olan zeytin tarımına yönelim gerçekleşmektedir. Meyve üretimi doğal koşullardan daha çok etkilendiğinden organik tarım alanında gelişimi daha sınırlıdır. Koruma ve nakliye aşamasında koruyucu maddeler gerekebilir.

Ayçiçeği kuru tarım alanlarında, buğday ile münavebeye giren yağlık bir endüstri bitkisidir. İlde 204.491 da alanda ekilişi yapılmış, 51.524 ton ürün alınmıştır. Türkiye üretiminin % 3.93 karşılanmaktadır. İldeki ayçiçeği üretiminin % 58'i Gelibolu ilçesinde yapılmaktadır. Ayçiçeğin organik üretim yıllardır süregelen bir klasik yetiştirme tarzıdır.

Mısır üretimi açısından ele alındığında 2012 yılında 39.557 dekar alanda 29.681 ton yem bitkileri kategorisinde üretimi yapılmaktadır. Yem bitkileri üretimi 2003 yılında ekiliş alanı 8.336 ha üretim ise 239.331 ton iken, 2012 yılında ise ekiliş alanı 37.780 da üretim ise 1.419.111 tona ulaşmıştır. Her ne kadar organik olduğu belirtilse de mısır ve yem bitkileri genetiğine müdahale edilmiş ürün ağırlıklıdır. Köylerde küçük lokal ölçütlerde GDO suz organik üretim de yapılmaktadır.

Çanakkale tarla bitkileri üretiminde organik tarım alanı olarak 7115,36 da alan ayrılmıştır. Bu alanda üretim yapan üretici sayısı 41'dir. Organik tarım tıbbi ve aromatik bitki üretimi ise tarım alanlarının 109,54 hektarlık bir alanda yapılmaktadır. Üretimi çok yaygın olmamakla birlikte sadece organik pazarlar ve bitkisel ilaç yapımında kullanılmaktadır. 7 üretici sayısı ile en az organik tarımı yapılan ürün çeşididir.

En çok organik tarım üretim alanı Ayvacık, Merkez ilçe ve Gökçeada'da bulunmaktadır. Diğer ilçelerde de organik tarım yapılmakla birlikte geliştirme çalışmaları

da sürmektedir. Ayvacık 23756,90 dekarlık organik tarım alanı ve 189 üretici sayısı ile Çanakkale'nin en fazla organik tarım ürünü üreten ilçesidir. Bunu sırasıyla Gökçeada, Ezine ve Eceabat izlemektedir. Çanakkale'nin ilçelerindeki organik tarım üretimi ilçelerin genel tarımsal üretiminin oranıyla doğru orantılıdır. Daha önce de değinildiği gibi ilçelerdeki hâkim ekonomik fonksiyon bu oranda etkilidir. Son yıllarda artan organik tarım teşviklerinin tarımsal üretimi artırması beklenmektedir.

4.SONUÇ ve ÖNERİLER

Hızla artan dünya nüfusu, her geçen gün daha çok besine ihtiyaç duymaktadır. Organik üretimlerde en az %13 verim düşüklüğü vardır (Anonim 6). Daha iyi yaşam standardını yakalama ihtirası daha çok para kazanmayı ve daha fazla üretmeyi tetiklemektedir. Bu sebepten dolayı sürdürülebilirlikten uzak tarımsal üretimler, insanoğlunun gerek kendisinin, gerekse gelecek nesillerin yaşamsal faaliyetlerini riske sokmaktadır. Belki çok kazanç temin edilmekte, çok nüfus doyurulmaktadır. Ancak insanoğlu bu kazanımın faturasını yaşam kalitesiyle ve sağlığıyla ödemektedir.

Az gelişmiş ülkelerin çoğunda ağırlıklı sektör tarımdır. Bu ülkelerde sürdürülebilir organik tarım alanları kısıtlıdır. Ekilebilir alanların genişleme olanakları yoktur veya çok kısıtlıdır. Genişleme ancak doğal alanlar, ormanlar, meralar ve yaban hayatı ortamlarının yok edilmesiyle sağlanabilmektedir. Bu durum tarımsal üretim alanlarını artırmanın tek yolu olarak gözükmektedir. Yoğun tarım faaliyetleri, yanlış toprak yönetim teknikleri, gübre ve tarımsal mücadele ilaçlarının aşırı ve yanlış kullanımı ve yeraltı suyunun aşırı çekilmesi, kirlilik tabanlı çevresel sorunlar ve biyolojik çeşitlilik kaybına dolayısıyla sürdürülebilirliğe zarar vermektedir (Ilgar ve Lefilleua, 2011: 88).

Gelişen teknoloji ve iletişim imkânları organik tarımın daha fazla üretici ve tüketici kitlesi tarafından tanınmasını ve dolayısıyla yaygınlaşmasını mümkün kılmaktadır (Durmaz, 2010: 21). Diğer taraftan, iç pazarda tüketicimize doğal, tabii, köy ürünü gibi farklı isimlerle anılan ürünler, organik ürün gibi sunulmaya çalışılmakta, bu ise gerçek anlamda hem üreticilerin hem de tüketicilerin organik ürünlere olan güvenini sarsmaktadır. Tüketicilerin de her konuda bilgilendirilmesi ve tüketici bilincinin oluşturulması organik tarımın gelişimi açısından oldukça büyük önem taşımaktadır.

Güvenilir ve sağlıklı gıda arayışından kaynaklanan talebinin önümüzdeki yıllarda daha da artacağı öngörüsü ile Çanakkale ilinde organik gıda pazarı giderek büyümekte ve yatırımlar artmaktadır. Çanakkale ilinde 2002'den bugüne geliştirilmeye çalışılan organik tarımın gelişmesi yılar arasında dalgalanmalar göstermiştir. Çanakkale'nin gerek matematik konumu gerekse iklim özellikleri organik tarım için uygun koşullar sağladığından özellikle 2008'den itibaren artmaya devam etmiştir.

Çanakkaleli çiftçilere devletin yapacağı teşviklerin ve desteklemelerin içeriği ve sınırları belirlenirken, gıda üretim düzeyi ve güvenliği mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır. Çanakkale çiftçisi organik tarım hakkında yeterli bir bilgiye sahip değildir. Çiftçilerin organik tarım ile geleneksel tarımı birbirine karıştırmaktadırlar. Organik tarım hakkında bilgilendirilme ve ortaya çıkan teknolojik gelişmeler ile ilgili olarak da sürekli haberdar edilmeleri gerekmektedir.

Çanakkale'deki organik tarım üreticileri araştırma ve geliştirme kuruluşları, akademik camia ve iş dünyası ile buluşmalıdır. Ulusal veya uluslararası kongre, konferans, seminerler, ulusal plan ve programlarla da uyumlu bir şekilde yerel üreticileri kapsayacak eylem planları düzenlenmeli, organik üreticilerin mali destekler ile bu tür organizasyonlara katılımı sağlanmalıdır.

5. KAYNAKÇA

- Aksoy U. 2004. Türkiye’de Organik Tarımın Gelişimi ve Sözleşmeli Tarımın Rolü, Devlet Planlama Teşkilatı Yayını, Ankara
- Aksoy U. 2005. Avrupa İle Entegrasyon İçin Türkiye Projesi, Ekonomik Forum Dergisi, Ağustos, Ankara
- Aksoy U., Özçatalbaş O., Boz İ. 2011. Türkiye’de Organik Tarımın Güçlendirilmesi Projesi Çalıştay ve Eğitim Notları
- Aksoy U., 1999. Dünya’da ve Türkiye’de Ekolojik Tarım. Türkiye 1. Ekolojik Tarım Sempozyumu. 21-23 Haziran 1999, İzmir
- Aksoy U. ve Yaşar E. 1994. Sürdürülebilir Tarım, Teknik Bülten: 23, Ege Üniversitesi Tarımsal Uygulama ve Araştırma Merkezi, Nisan-1994, İzmir
- Anonim 1: <http://www.tarim.gov.tr/Konular/Bitkisel-Uretim/Organik-Tarim/Genel-Bilgiler> (Erişim Tarihi: 07.03.2016)
- Anonim 2: http://www.eto.org.tr/?page_id=43 (Erişim Tarihi: 11.03.2016)
- Anonim 3: http://www.egebirlilik.org.tr/images/menu_page//raporiv_00003164.doc (Erişim Tarihi: 07.03.2016)
- Anonim 4: <http://www.eto.org.tr/tureko.asp>(Erişim Tarihi: 07.03.2016)
- Anonim 5: <http://www.canakkale.gov.tr/tr/canakkale-rehberi/canakkale/konumu> (Erişim Tarihi: 17.03.2016)
- Anonim 6: http://www.ifoam.org/sites/default/files/page/files/ef_2-2012_digital_edition_1.pdf (Erişim Tarihi: 23.05.2016)
- Atlı S. 2005. “Orgüder ve Dünya’da, AB Ülkelerinde Organik Ürün Pazarları ve İhracatındaki Gelişmeler.” Türkiye 9. Gıda Kongresi; 24-26 Mayıs 2006, Bolu.
- Çanakkale İl Çevre Durum Raporu, 2013. 2012 Verileri, Çanakkale
- Çanakkale İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü, 2015 Verileri, Çanakkale
- Çetin N. E. 2005. Dünyada Ve Türkiye’de Organik Tarım Ürünleri Dış Ticareti ve Türkiye’nin AB’ye Uyumu. (Yüksek Lisans Tezi), Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, s.62.
- Er, C. ve Uranbey, S. 1999. Ekolojik Tarım ve Ekim Nöbeti Uygulamaları, Türkiye I. Ekolojik Tarım Sempozyumu, İzmir s:78-84
- Erkmen O. 2010. Gıda Kaynaklı Tehlikeler ve Güvenli Gıda Üretimi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi 2010; 53, s.220-235
- ETO, Organik Tarım, 2012. Güncelleştirilmiş 2. Baskı, Ankara.
- Fibl & Ifoam 2013. The World of Organic Agriculture 2013. frick and bonn, p.322

- Hasdemir M. ve Özkan F.Z. 2015. Tarım Ürünleri Belgelendirmesi Yapan Kuruluşların Akreditasyon Standartlarında Yaşanan Değişimin Sektörel Etkileri, ÇOMÜ Ziraat Fakültesi Dergisi. 3 (1), Çanakkale, s.133-142
- Ilgar R., Lefilleua J.N, 2011. Az Gelişmiş Ülkelerin Coğrafi Koşullarının Zorladığı Mekâna Bağlı Kalkınma Girişimleri, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Vol 35, No 2, Sivas
- İpek S. ve Çil G.Y., 2010. Uluslararası Ticari Boyutuyla Organik Tarım ve Devlet Destekleri, ÇÖMU Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi (5:1), Çanakkale
- Kırımhan, S. 2005. Organik Tarım Sistemleri ve Çevre, Turhan Kitabevi Ofset Matbaacılık Tesisleri, Ankara.
- Marangoz M., 2005. Organik Tarım Ürünleri Pazarının Gelişme Potansiyeli ve Organik Tarım, Ürünlerinin Pazarlanması, Harran Üniversitesi Yayını, Süreli Yayınlar, Şanlıurfa
- Merdan K. 2014. “Türkiye’de Organik Tarımın Ekonomik Analizi: Doğu Karadeniz Uygulaması Kurtuluş” (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Erzurum
- Özbağ, C. B. 2010. Türkiye’de Organik Tarımın Ekonomik Analizi (Yüksek Lisans Tezi), Uludağ, Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Bursa
- Pezikoğlu F. 2012. Sürdürülebilir Tarım ve Kırsal Kalkınma Kavramı İçinde Tarım-Turizm-Kırsal Alan İlişkisi ve Sonuçları, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 14 (22), Karaman, s.83-92
- Saltık, A. 1997. “Doğal Kaynakların Sürdürülebilir Yönetimi, Kavramsal Bir Yaklaşım”. Sürdürülebilir Kalkınmanın Uygulanması Tartışma Toplantısı, Türkiye Çevre Vakfı, Ankara, s: 27-33
- Resmi Gazete 2010, Resmi Gazete Sayısı: 27676, Resmi Gazete Tarihi: 18.08.2010 Madde 4, z bendi
- Sürmeli, A. 2003. Organik Tarım Gelişimi ve İlkeleri. Kırsal Kalkınma Programı Eğitim Dizisi, Dev-Maden Sen Yayınları, No:1.
- Sürmeli, A. 2003. Organik Tarım Gelişimi ve İlkeleri. Kırsal Kalkınma Programı Eğitim Dizisi, Dev-Maden Sen Yayınları, No:1.
- Şanlı, Y. 1984. Çevre Sorunları ve Besin Kirlenmesi Selçuk Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi Dergisi, Özel Sayı (17 - 37), Konya
- Tan S., Ortan Ü., Everest B., 2014. Uygulamada Olan Tarım Politikaları Kapsamında, Çanakkale’nin Mevcut Durumunun İncelenmesi Üzerine Bir Araştırma, ÇOMÜ Ziraat Fakültesi Dergisi, 2 (1),Çanakkale, s.45-54
- TÜİK. 2013. Türkiye İstatistik Kurumu Web Sayfası Bitkisel Üretim İstatistikleri, Ulusal Eylem Planı, 2013-2016, Ankara

- TÜİK 2015. T.C. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2015 Verileri, Ankara
- Usal, G. 2006. Toros Dağ Köylerinde Organik Tarım Yoluyla Üretici Gelirlerini Arttırma Olanakları. (Doktora Tezi), Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Adana
- Vatansever, H. 2007. AB ve Türkiye’de Organik Tarım, Tarım Ekonomisi Araştırma Enstitüsü Yayınları, Sayı: 5, Ankara
- Willer, Helga and L.Kilcher, Lukas (eds.), 2011. The World Of Organic Agriculture- Statistics and Emerging Trends 2011.IFOAM, and FIBL,Frick, Bonn, Germany

ORTAÖĞRETİM (9. SINIF) ÖĞRENCİLERİNİN HARİTA OKURYAZARLIK DÜZEYLERİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ¹

Examination Of Map Literacy Levels Of Secondary Levels Students (9 th
Grade) in Terms of Certain Variables

Fatih KARTAL*

Doç.Dr. Hakan KOÇ**

ÖZET

Davranışçı yaklaşım öğretmen merkezli bir eğitim anlayışına dayalıdır. Davranışçı yaklaşımının aksine yapılandırmacı yaklaşım ise öğrenci merkezli bir eğitim anlayışına sahiptir. 2000'li yılların başlarında ortaöğretim müfredatlarında yapılandırmacı yaklaşım modeli benimsenmiştir. Yapılandırmacı yaklaşımla, öğretmen merkezli eğitimden öğrenci merkezli eğitime geçilmiştir. Öğrenci merkezli eğitimle beceri ve değer eğitimi önem kazanmıştır. Coğrafya eğitimi, bireylerde coğrafi sorgulama, değişim ve sürekliliği algılama, gözlem, kanıt kullanma, harita, grafik ve tablo okuma ve yorumlama gibi becerilerinin gelişimine olanak sağlamaktadır. Bu araştırmanın amacı da, ortaöğretim öğrencilerinin (9. Sınıf) harita okuryazarlık düzeylerini belirlemek ve harita okuryazarlığını oluşturan boyutlar üzerinde çeşitli değişkenlerin etkisini ortaya koymaktır. İlgili alan literatür incelendiğinde bireylerin harita okuryazarlığı farklı kişiler tarafından farklı kesimlere(sınıf öğretmenleri, sosyal öğretmenleri) yönelik araştırmalar yapılmıştır. Ancak ortaöğretim öğrencilerine yönelik henüz bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu açıdan düşünüldüğünde bu çalışmanın ortaöğretim öğrencilerine yönelik alan yazındaki eksikliği giderebileceğine inanılmaktadır.

Araştırmanın örneklemini 2015–2016 eğitim-öğretim yılının II. döneminde Sivas merkezindeki ortaöğretim okullarındaki öğrencilerden random (rastgele) yöntemiyle seçilen ve kolay ulaşılabilir katılımcılar olan öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmada istatistiksel analizler SPSS 18 (Statistical Package for Social Science for Personal Computers) programı kullanılarak yapılmıştır. Harita okuryazarlığını oluşturan boyutlar ile bağımsız değişkenler arasında İlişkisiz (bağımsız) Örneklem İçin t-Testi; İlişkisiz Örneklem İçin Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) yapılmıştır. Araştırmada yer alan bulgular doğrultusunda; öğrencilerin cinsiyet, anne – baba eğitim düzeyleri ve

¹ Bu çalışma ilk yazarın, ikinci yazar danışmanlığında yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

* Cumhuriyet Üniversitesi, Yüksek Lisans Öğrencisi, fatihkartal.58@hotmail.com

** Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, hakankoc@cumhuriyet.edu.tr

Dergiye Müracaat Tarihi: 11.06.2016

kullandıkları harita türüne göre anlamlı bir harita okuryazarlık farkı bulunamamıştır. Bunun yanında öğrencilerin okul türüne göre (Fen lisesinde öğrenim gören öğrenciler lehine), harita kullanım sıklıklarına göre (Haritaları sık kullanan öğrenciler lehine), harita kullanım amaçlarına göre (Yer-yön ve turizm maksatlı haritaları kullanan öğrenciler lehine) ve derse olan ilgilerine göre (Derse ilgili olan öğrenciler lehine) harita okuryazarlık düzeylerinde anlamlı farklar olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Harita, Harita Becerileri, Harita Okuryazarlığı, Ortaöğretim Öğrencileri

ABSTRACT

Behaviourist approach is based on a teacher-centered education concept. Unlike behaviourist approach, constructivist approach is based on student-centered concept. In the beginning of 2000s, constructivist approach model is adopted at secondary education curriculum. By the constructivist approach, it has been changed to student-centered education from the teacher-centered education. Ability and value education got importance with the student-centered education. Geography education gives opportunities the individuals to improve the abilities such as geographical questioning, perception of change and persistence, observation, using evidence, reading and commenting map, graphics and chart. The aim of this research is to designate the map literacy level of the secondary grade students (9th Graders), and to expose the effects of miscellaneous variable on dimensions that form the map literacy. When the related field has been examined, the map literacy of the individuals has been searched by different people on different zones (class teachers, social sciences teachers). However; there has not been a research on secondary students yet. When it is considered, it is believed that the research can close the space of secondary school students in this field.

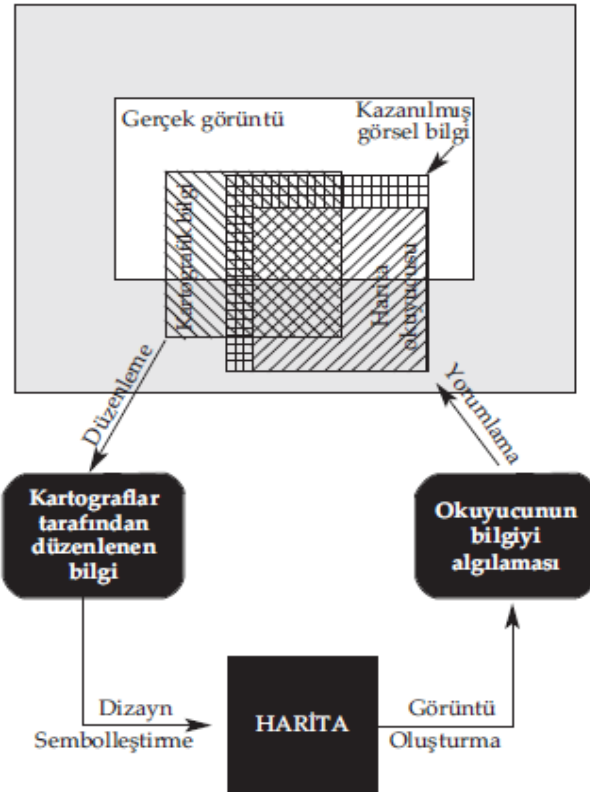
The sample of the research consists of the easy participant students who are selected randomly from secondary schools in Sivas in the 2nd term of 2015-2016 academic years. In this research, statistical analyses have been done by using SPSS 18 (Statistical Package for Social Science for Personal Computers) Programme. t-Test is done for the independent sample between the dimensions of map literacy and independent variables; one-way analysis variance (ANOVA) is done for unrelated samples.

In the direction of the evidences taken by the research, there is no meaningful map literacy difference according to the gender of the students, education level of the parents and the type of the used map. Besides, there are meaningful differences in map literacy level according to the type of the school (in favour of Science High School students), according to the frequency of using map (in favour of the students who use map frequently), according to the aims of using map (in favour of students who use maps for place-direction and tourism), and according to their interests to the course (in favour of the students who are interested in course).

Key Words: Map, Map Abilities, Map Literacy, Secondary School Students

1.GİRİŞ

Geçmişten günümüze kadar haritalar insanların yaşamında çok büyük yer edinmiştir. Haritalar, evrende yer alan bütün coğrafi oluşumları farklı şekiller ve semboller yardımıyla insanlara aktaran en önemli iletişim araçlarıdır. (Şekil 1).

Şekil 1: Kartografik İletişim Süreci (MacEachren, 2004; Koç,2010:147)

Günlük hayatımızı kolaylaştırması bakımından haritalar önemli unsurlardır. “Haritalar genel olarak; bir yeri konumlandırmak veya o yerin lokasyonunu belirlemek, izlenecek güzergâhı göstermek, iki nokta arasındaki ulaşımın nasıl olacağını saptamak, bir alandaki coğrafi bilgiyi göstermek veya bilgiyi depolamak, verilen bilgilerden yararlanılarak yorum yapıp problem çözmek amaçlı kullanılır”(Demiralp, 2009: 957).

Coğrafya öğretiminde ve insan yaşamında önemli bir yere sahip olan haritalardan toplumca yeterince yararlanabiliyor muyuz? “İlk ve orta öğretim kurumlarında öğrenim gören öğrencilerimizin iller, önemli ulaşım ağları, yer şekilleri gibi, doğal ve beşeri unsurların haritalar üzerinde dağılımını gösterememesi, farklı dağılış haritalarını kullanarak bir yerin coğrafi özellikleri hakkında çıkarımlarda bulunamaması ayrıca yetişkinlerimizin

bile yön ve yer tariflerini net ve anlaşılır bir şekilde yapamaması, haritaları yeterince okuyamadığımız ve kullanamadığımızın birer göstergesidir”(Koç, 2008:16). Koç'un (2008) belirttiği gerekçeye ilaveten bireylerin fiziki haritadaki renkleri yükseltti ve derinlik basamakları ile ilişkilendirmesi yerine, renkleri yer şekilleri veya bitki örtüsü ile örtüştürmesi (yeşil: ova, yeşil: orman, kahverengi dağ gibi) toplumca haritalardan yeterince yararlanamadığımızın bir diğer kanıtıdır. Bu ve buna benzer kanıtları artırmak mümkündür.

Bireylerin sosyal ve ekonomik yaşamlarında haritalardan etkili ve verimli şekilde yararlanabilmeleri için iyi bir harita okuyazarı olmaları gerekmektedir. “Harita okuryazarlığı ne anlama gelmektedir? Harita okuryazarlık düzeyi nasıl belirlenir? Bu sorulara cevap vermek kolay değildir”(Clarke, 2003:713).

“Okuryazarlık kavramının kökeni yalnızca okuma ve yazma yeteneklerinden söz etmesine rağmen, sanayi devriminden sonra bu kavramın kullanım kapsamı genişlemiştir. Sanayi devriminden sonra bu kavram, belli bir alanda iyi eğitilmiş olma veya belli bir alanla ilgili geniş bir bilgi birikimine sahip olma anlamında kullanılmaktadır”(McBride, 2011:23).

Buckley,, Muehrcke ve Muehrcke (1978), harita okuryazarlığını harita kullanımı olarak nitelendirmekte ve harita kullanımını da üç kategoriye ayırmaktadır. Bu kategoriler harita okuma, harita analizi ve harita yorumlamadan oluşmaktadır.

Olson (1976) gittikçe zorlaşan üç seviyede harita okuma seviyesini düzenlemiştir:

Seviye 1: Tek tek sembol özelliklerinin karşılaştırılmasını içerir.

Seviye 2: Bir bütün olarak haritadaki sembol gruplarının özelliklerini tanımayı içerir.

Seviye 3: Karar almada veya sembollere dayalı bilgiyi yorumlayarak haritaları bilgiyi yapılandırmada bir araç olarak kullanmayı kapsar.

“Harita okuryazarlığı haritaları günlük yaşamda kullanma ve haritaları anlama yeteneğidir. Harita okuryazarlığı bilgi, anlama, uygulama, analiz, sentez ve değerlendirme basamaklarından oluşur” (Clarke, 2003:717).

Weeden (1997:169) harita becerilerini haritaları kullanma, haritalar yapma, haritaları okuma ve haritaları yorumlama şeklinde sıralamaktadır.

Harita okuryazarlığı ve harita becerilerini çeşitli araştırmacılar (Buckley, Muehrcke ve Muehrcke, 2011; Clarke 2003; Carswell 1971; Catling 1998; Gerber ve Wilson, 1989; Gilmartin ve Patton 1984; Ünlü, Üçışık ve Özey 2002, Demiralp 2009, Kızılcıoğlu 2007, Golledge, Marsh ve Battersby 2008; Liben ve Downs, 1989; MacEachren 2004; McClure 1992; Richard B. Schultz, Joseph J. Kerski ve Todd C. Patterson 2008; Weeden 1997; White 1995; Wiegand 2006; Wood 1992; Duman ve Girgin 2007; Alım ve Girgin 2011; Sönmez ve Aksoy 2012; Koç 2008, Koç 2010, Koç ve Bulut 2014). farklı kriterlere göre sınıflandırmalarına rağmen; alan yazını incelendiğinde, bireylerin harita okuryazarlık düzeylerinin belirlenmesini sağlayacak geçerli ve güvenilir bir ölçeğin sınırlı olduğu görülmektedir.

Bireylerin harita okuryazarlık düzeylerini belirleyecek ölçek konusunda Jongwon ve Bednarz (2012) ile Koç ve Demir (2014)'in çalışmaları bulunmaktadır. Bu araştırmada da Koç ve Demir'in (2014) geliştirdikleri "Developing Valid and Reliable Map Literacy Scale" isimli harita okuryazarlık ölçeği kullanılmıştır. Bu ölçek haritalarla işlem yapabilme, haritaları okuma ve yorumlama, taslak harita çizebilme ve haritaları kullanma boyutlarından oluşmaktadır.

Bireylerin yaşamlarında kapsamlı olarak harita bilgisi ve becerileri ile tanıştıkları ilk ders coğrafyadır. Dolayısıyla ortaöğretim öğrencilerine harita bilgisi ve becerileri yeterince kazandırılıyor mu? Ortaöğretim öğrencilerinin harita okuryazarlık düzeyleri üzerinde hangi değişkenler etkili? sorularının cevabı bu açıdan büyük önem arz etmektedir. Bu araştırmanın amacı, **ortaöğretim öğrencilerinin coğrafya dersinde almış oldukları harita okuma-yazma eğitiminin harita beceri düzeylerini hangi bağımsız değişkenlere bağlı olarak ne derecede etkilemekte olduğunu ve öğrencilerin bu konuda gösterdikleri farkları tespit edebilmektir.** Bu ana amaç doğrultusunda aşağıdaki alt problemler tespit edilmiştir:

- ✓ Ortaöğretim öğrencilerinin harita okuryazarlık düzeyleri cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir fark göstermekte midir?
- ✓ Ortaöğretim öğrencilerinin harita okuryazarlık düzeyleri öğrenim gördükleri okul türüne göre anlamlı bir fark göstermekte midir?
- ✓ Ortaöğretim öğrencilerinin harita okuryazarlık düzeyleri anne eğitim düzeylerine göre anlamlı bir fark göstermekte midir?
- ✓ Ortaöğretim öğrencilerinin harita okuryazarlık düzeyleri baba eğitim düzeylerine göre anlamlı bir fark göstermekte midir?
- ✓ Ortaöğretim öğrencilerinin harita okuryazarlık düzeyleri harita kullanma sıklığına göre anlamlı bir fark göstermekte midir?
- ✓ Ortaöğretim öğrencilerinin harita okuryazarlık düzeyleri coğrafya disiplinine olan ilgilerine göre anlamlı bir fark göstermekte midir?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

"Bu araştırma da tarama modeli kullanılmıştır. Tarama (survey) araştırması bir grubun belirli özelliklerini belirlemek için verilerin toplanmasını amaçlayan çalışmalardır" (Büyüköztürk ve diğerleri, 2009: 16). İstatistiksel analiz için de nicel yöntemlerden t – testi ve tek yönlü varyans analizi kullanılmıştır. Karasar'a (1999: 77) göre tarama modelleri: Geçmişte ya da hâlen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma şeklidir.

Araştırmada, değişkenler arasında ilişkisiz(bağımsız) örneklem için t- Testi; ilişkisiz örneklem için Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) nicel araştırma yöntemleri ile yapılmıştır. İlişkisi örnekleme için yapılan t – testi İki aritmetik ortalama arasındaki farkın anlamlılığını test etmede kullanılır. Varyans Analizi ise grup ortalamaları ve (gruplar içi ve gruplar arası varyasyon gibi) bunlara bağlı olan işlemleri analiz etmek için kullanılan

bir istatistiksel modeller koleksiyonudur. Tek yönlü varyans analizi iki veya daha çok sayıda bağımsız grup arasındaki farklılıkların sınanması istenildiği hallerde uygulanır.

2.2. Evren ve Örneklem/Araştırma Grubu

Araştırmanın evrenini 2015–2016 eğitim - öğretim yılında Sivas merkezindeki çeşitli ortaöğretim okullarında okuyan öğrenciler oluşturmaktadır. Evreni temsil edecek örnekleme kolay ulaşabilmek için Sivas ili evren olarak seçilmiştir.

Araştırmanın örneklemini 2015–2016 eğitim-öğretim yılında Sivas merkezindeki ortaöğretim okullarındaki öğrencilerden random (rastgele) yöntemiyle seçilen ve kolay ulaşılabilir katılımcılar olan öğrenciler oluşturmaktadır.

Katılımcıların demografik özellikleri tablo 1’de verilmiştir.

Cinsiyet	f	%	Üniversite	f	%
Kadın	175	52,55	Sivas Anadolu Lisesi	80	24,02
			Sivas Özel Batı Koleji	44	13,21
			Sivas Fen Lisesi	102	30,63
			CÜ. Vakıf Özel M. Recai Toydemir Anadolu Lisesi	13	3,90
Erkek	158	47,45	Sivas Doğa Koleji	30	9,01
			Sivas Bahçe Şehir Koleji	64	19,22
Toplam	333	100	Toplam	333	100

2.3. Veri Toplama Araçları

Ortaöğretim öğrencilerinin harita okuryazarlık düzeylerini çeşitli değişkenler tarafından belirlemek amacıyla Koç ve Demir (2014) tarafından geliştirilen harita okuryazarlık ölçeği Türkçe’ye tercüme edilerek kullanılmıştır. Harita okuryazarlık ölçeği, harita bilgi ve beceri testi, haritalarla işlem yapabilme, haritaları okuma ve yorumlama, taslak harita çizebilme ve haritaları kullanma olarak isimlendirilmiş toplam beş boyuttan oluşmaktadır. 23 maddeden oluşan harita bilgisi testinin KR20 güvenilirlik katsayısı 0.76; 5’li likert türünde yapılandırılmış ve 4 (dört) maddeden oluşan haritaları okuma ve yorumlama boyutunun Cronbach Alpha katsayısı 0.885; 3 (üç) maddeden oluşan taslak

harita çizebilme boyutunun Cronbach Alpha katsayısı 0.807 ve 8 (sekiz) maddeden oluşan harita kullanma boyutunun Cronbach Alpha katsayısı 0.850 olarak belirlenmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırmada istatistiksel analizler SPSS 18 (Statistical Package for Social Science for Personal Computers) programı kullanılarak yapılmıştır. Harita okuryazarlığını oluşturan boyutlar ile bağımsız değişkenler arasında ilişkisiz(bağımsız) örneklem için t- Testi; ilişkisiz örneklem için Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) yapılmıştır.

Ortaöğretim öğrencilerinin harita okuryazarlık düzeylerini belirlemek için harita bilgi ve beceri testi ile haritalarla işlem yapabilme, haritaları okuma ve yorumlama, taslak harita çizebilme ve haritaları kullanma boyutlarından oluşan harita uygulamalarına yönelik yeterli ölçüden yararlanılmıştır.

Öncelikle ortaöğretim öğrencilerinin bu 5 boyuttan aldıkları toplam puanların ortalamaları hesaplanarak hangi düzeyde oldukları tespit edilmiştir. Daha sonra ortaöğretim öğrencilerinin tüm boyutlardan alacağı standartlaştırılmış bir maksimum puan (60) belirlenmiştir. Daha sonra bu standartlaştırılmış puana göre her bir boyuttan alınabilecek minimum ve maksimum puanların hesaplanabilmesi için çarpanları tespit edilmiştir. Ortaöğretim öğrencilerinin harita okuryazarlık düzeylerinin belirlenmesinde kullanılacak olan bu çarpan değerleri Tablo 2' de verilmiştir.

Harita Okuryazarlığı Boyutları	Soru Sayısı	Puan Aralığı	Çarpanı	Alınabilecek Minimum Puan	Alınabilecek Maksimum Puan
Bilgi ve Beceri	23	0-23	2.608	0	60
Haritalarda İşlem Yapabilme	4	4-20	3	12	60
Haritaları Okuma ve Yorumlama	9	9-45	1.333	12	60
Taslak Harita Çizibilme	3	3-15	4	12	60
Haritaları Kullanma	8	8-40	1.5	12	60
Harita Okuryazarlığı Puanı	47	24-143		48	300

Ortaöğretim (9. Sınıf) öğrencilerinin harita okuryazarlık düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi

3. BULGULAR

3.1. Ortaöğretim öğrencilerinin harita okuryazarlık düzeyleri cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir fark göstermekte midir?

Ortaöğretim öğrencilerinin harita okuryazarlığı puanlarının cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için ilişkisiz örneklem için t testi yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo.3 Cinsiyete Göre Harita Okuryazarlık Düzeyleri Bağımsız Örneklem t-Testi Sonuçları								
Değişken	Cinsiyet	N	A.O.	S.S.	t	sd	p	Fark
Harita Bilgi ve Becerisi	Kız	175	18,18	9,65	1,70	331	0,09	1,76
	Erkek	158	16,42	9,18				
Haritalarla İşlem Yapabilme	Kız	175	39,53	13,32	0,43	331	0,67	0,66
	Erkek	158	38,87	14,85				
Haritaları Okuma ve Yorumlama	Kız	175	37,54	12,41	-0,87	331	0,39	-1,26
	Erkek	158	38,79	13,92				
Taslak Harita Çizebilme	Kız	175	30,31	15,31	-1,56	331	0,12	-2,70
	Erkek	158	33,01	16,36				
Haritaları Kullanma	Kız	175	33,93	12,98	-1,81	331	0,07	-2,67
	Erkek	158	36,61	14,00				
Harita Okuryazarlık Düzeyi	Kız	175	159,49	46,73	-0,79	331	0,43	-4,21
	Erkek	158	163,70	50,16				

Kadın ve erkek ortaöğretim öğrencilerinin harita okuryazarlık düzeyleri arasındaki farkın manidarlığının incelenmesi için yapılan bağımsız örneklem t-testi sonucunda hem genel harita okuryazarlık düzeyleri hem de bileşenleri için kız ve erkek öğrencileri arasındaki farklar manidar bulunmamıştır [$t(331) = -0,79; p > 0,05$]. Harita okuryazarlık düzeyinin bileşenleri için incelendiğinde en yüksek fark -2,70 puan ile Harita Kullanma bileşeninde en düşük fark ise 0,66 puan ile haritalarla işlem yapabilme bileşeninde oluşmuştur. Ancak kız ve erkek öğrenciler arasındaki bu farklar manidar bulunmamıştır. Elde edilen bulgular harita okuryazarlık düzeyinin kadın ve erkek öğrencilerde benzer olduğunu cinsiyete göre değişmediğini göstermektedir.

Bu araştırmadan cinsiyete dayalı benzer sonucu, Duman ve Girgin’de (2007) bulmuştur. Duman ve Girgin (2007) Harita Okuryazarlığının üniversite öğrencilerinin zihinsel haritalarını yapılandırılmalarının erkek ($\bar{x} = 55,86$) ve kadın ($\bar{x} = 55,01$) cinsiyet açısından anlamlı bir farkın olmadığını ($t(423) = .746, p = .456$)’’ sonucuna ulaşmıştır.

Fakat bu sonuç Dikmenli (2014)’nin yaptığı araştırma ile örtüşmemektedir. Dikmenli (2014) Öğretmen adaylarının coğrafya okuryazarlığı algı düzeylerine ilişkin yaptığı çalışmada erkek öğretmen adaylarının kadın öğretmen adaylarına göre coğrafya okuryazarlığı algı düzeylerinin anlamlı farklılık yaratacak düzeyde daha iyi olduğunu tespit etmiştir.

3.2. Ortaöğretim öğrencilerinin harita okuryazarlık düzeyleri öğrenim gördükleri okul türüne göre anlamlı bir fark göstermekte midir?

Ortaöğretim öğrencilerinin harita okuryazarlığı puanlarının öğrenim gördükleri okul türüne göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için Tukey çoklu karşılaştırma testi yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. Tukey Çoklu Karşılaştırma Testi Sonuçları				
Değişken	(I) Okul Türü	(J) Okul Türü	Fark (I-J)	p
Harita Bilgi ve Becerisi	Fen	Anadolu	4,73	0,00
	Fen	Meslek	10,53	0,00
Haritaları Okuma ve Yorumlama	Fen	Meslek	7,56	0,01
Taslak Harita Çizebilme	Anadolu	Meslek	7,21	0,03
	Fen	Meslek	7,87	0,02
Harita Okuryazarlık Düzeyi	Anadolu	Meslek	19,88	0,04
	Fen	Meslek	30,42	0,00

Tablo 4 incelendiğinde hem Fen hem de Anadolu lisesine devam eden öğrencilerin harita okuryazarlık düzeyinin meslek lisesine devam eden öğrencilerden manidar şekilde daha yüksek olduğu görülmüştür. Ancak Fen ve Anadolu lisesine devam eden öğrencilerin harita okuryazarlık düzeyleri arasındaki fark ise manidar bulunmamıştır. Harita okuryazarlık düzeyinin bileşenleri için incelendiğinde harita bilgi ve becerisi bileşeninde fen Lisesi öğrencilerinin hem anadolu hem de meslek lisesi öğrencilerinden manidar şekilde daha yüksek becerilere sahip olduğu görülmektedir. Haritaları okuma ve yorumlama bileşeni için incelendiğinde fen lisesi öğrencilerinin lehine olacak şekilde sadece fen lisesi ile meslek lisesi öğrencilerinin okuryazarlık düzeyleri arasındaki fark manidar bulunmuştur. Taslak harita çizibilme becerisi için yapılan çoklu karşılaştırma testi sonuçları incelendiğinde ise hem fen hem de anadolu lisesi öğrencilerinin harita çizibilme becerisinin meslek lisesi öğrencilerinden manidar şekilde daha yüksek olduğu görülmüştür. Elde edilen bulgular birlikte değerlendirildiğinde fen Lisesi öğrencilerinin harita bilgi ve becerilerinin anadolu ve meslek lisesi öğrencilerinden, harita okuma ve yorumlama ile taslak harita çizibilme becerilerinin ise meslek lisesi öğrencilerinden manidar şekilde daha yüksek olduğu görülmektedir. Anadolu lisesi öğrencilerinin ise sadece taslak harita çizibilme becerisi meslek lisesi öğrencilerinden manidar şekilde daha yüksektir. Bu bulgular meslek lisesi öğrencilerinin harita okuryazarlık ve bileşenleri bakımından fen ve anadolu lisesi öğrencilerine göre başarısız olduklarını göstermektedir. Bu sonuç, Koç (2013)'un yapmış olduğu çalışma ile benzerlik göstermektedir. Nitekim Koç (2013)'ın Harita beceri düzeyleri ile öğrenme stilleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi üzerine bir inceleme adlı çalışmasında öğrencilerin toplam harita beceri düzeyi puanlarının okul türü değişkenine göre tek yönlü varyans analizi sonuçları, lise türleri arasında anlamlı bir farklılaşma olduğunu ifade etmektedir.

3.3. Ortaöğretim öğrencilerinin harita okuryazarlık düzeyleri anne eğitim düzeylerine göre anlamlı bir fark göstermekte midir?

Ortaöğretim öğrencilerinin harita okuryazarlığı puanlarının anne eğitim düzeylerine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için tek yönlü anova testi yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 5'te verilmiştir.

Tek Yönlü ANOVA	İstatistik	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
Harita Bilgi ve Becerisi	Gruplar Arası	203,60	2	101,80	1,13	0,32
	Grup İçi	29303,38	326	89,89		
	Toplam	29506,98	328			
Haritalarla İşlem Yapabilme	Gruplar Arası	1067,13	2	533,56	2,75	0,07
	Grup İçi	63346,78	326	194,32		
	Toplam	64413,90	328			
Haritaları Okuma ve Yorumlama	Gruplar Arası	942,03	2	471,01	2,76	0,07

	Grup İçi	55612,76	326	170,59		
	Toplam	56554,78	328			
Taslak Harita Çizebilme	Gruplar Arası	111,89	2	55,95	0,22	0,80
	Grup İçi	82094,36	326	251,82		
	Toplam	82206,25	328			
Haritaları Kullanma	Gruplar Arası	1120,90	2	560,45	3,12	0,06
	Grup İçi	58650,82	326	179,91		
	Toplam	59771,72	328			
Harita Okuryazarlık Düzeyi	Gruplar Arası	12893,40	2	6446,70	2,81	0,06
	Grup İçi	747257,65	326	2292,20		
	Toplam	760151,05	328			

Anne eğitim düzeyine göre ortaöğretim öğrencilerinin harita okuryazarlık düzeyleri arasındaki farkın manidarlığının incelenmesi amacıyla yapılan tek yönlü ANOVA testi sonuçları incelendiğinde öğrencilerin anne eğitim düzeylerine göre harita okuryazarlık düzeyleri arasındaki farkın manidar olmadığı görülmüştür. Elde edilen bulgular öğrencilerin anne eğitim düzeylerinin harita okuryazarlık düzeyleri üzerinde farklılaşma oluşturmadığını farklı düzeylerde baba eğitim düzeylerine sahip olan öğrencilerin harita okuryazarlık düzeyleri açısından benzer olduğunu göstermektedir. Fakat daha önce yapılmış olan çalışmalara baktığımızda anne eğitim düzeyinin beceri düzeyinde farklılık gösterdiğini görmekteyiz. Erol ve Yazıcı (2015) ortaokul öğrencilerinin coğrafya okuryazarlık düzeylerinin belirlenmesi adlı çalışmasında anne eğitim oranlarının yüksek olmasıyla coğrafya okuryazarlık arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Gençtürk (2009), anne ve babası okuryazar olmayan öğretmen adaylarının coğrafya okuryazarlık ortalama puanlarının anne ve babası lisans ve üzeri eğitim almış olanlara göre daha yüksek olduğunu ve aradaki farkın da anlamlı olduğunu belirlemiştir.” Gerek Erol ve Yazıcı (2015) gerekse Gençtürk’ün (2009) yaptığı çalışmalar, anne eğitiminin harita okuryazarlık düzeyi üzerindeki etkisine ait bu çalışmanın sonucu ile örtüşmemektedir.

3.4. Ortaöğretim öğrencilerinin harita okuryazarlık düzeyleri baba eğitim düzeylerine göre anlamlı bir fark göstermekte midir?

Ortaöğretim öğrencilerinin harita okuryazarlığı puanlarının baba eğitim düzeylerine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için tek yönlü anova testi yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 6’da verilmiştir.

Tek Yönlü ANOVA	İstatistik	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
Harita Bilgi ve Becerisi	Gruplar Arası	125,51	2	62,75	0,70	0,50

Ortaöğretim (9. Sınıf) öğrencilerinin harita okuryazarlık düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi

	Grup İçi	29448,83	328	89,78		
	Toplam	29574,33	330			
Haritalarla İşlem Yapabilme	Gruplar Arası	96,56	2	48,28	0,25	0,78
	Grup İçi	64726,28	328	197,34		
	Toplam	64822,84	330			
Haritaları Okuma ve Yorumlama	Gruplar Arası	48,76	2	24,38	0,14	0,87
	Grup İçi	56609,34	328	172,59		
	Toplam	56658,10	330			
Taslak Harita Çizebilme	Gruplar Arası	440,06	2	220,03	0,88	0,42
	Grup İçi	82094,42	328	250,29		
	Toplam	82534,48	330			
Haritaları Kullanma	Gruplar Arası	24,84	2	12,42	0,07	0,93
	Grup İçi	59909,76	328	182,65		
	Toplam	59934,60	330			
Harita Okuryazarlık Düzeyi	Gruplar Arası	353,89	2	176,94	0,08	0,93
	Grup İçi	763361,42	328	2327,32		
	Toplam	763715,31	330			

Baba eğitim düzeyine göre ortaöğretim öğrencilerinin harita okuryazarlık düzeyleri arasındaki farkın manidarlığının incelenmesi amacıyla yapılan tek yönlü ANOVA testi sonuçları incelendiğinde öğrencilerin baba eğitim düzeylerine göre harita okuryazarlık düzeyleri arasındaki farkın manidar olmadığı görülmüştür. Elde edilen bulgular öğrencilerin baba eğitim düzeylerinin harita okuryazarlık düzeyleri üzerinde farklılaşma oluşturmadığını farklı düzeylerde baba eğitim düzeylerine sahip olan öğrencilerin harita okuryazarlık düzeyleri açısından benzer olduğunu göstermektedir. Fakat daha önce yapılmış olan çalışmalara baktığımızda baba eğitim düzeyinin beceri düzeyinde farklılık gösterdiğini görmekteyiz. Erol ve Yazıcı (2015) ortaokul öğrencilerinin coğrafya okuryazarlık düzeylerinin belirlenmesi adlı çalışmasında baba eğitim oranlarının yüksek olmasıyla coğrafya okuryazarlık arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu göstermektedir.

Gençtürk (2009), İlköğretim sosyal bilgiler öğretmen adaylarının coğrafya okuryazarlık düzeylerinin belirlenmesi adlı çalışmasında anne ve babası okuryazar olmayan öğretmen adaylarının coğrafya okuryazarlık ortalama puanlarının anne ve babası lisans ve üzeri eğitim almış olanlara göre daha yüksek olduğunu ve aradaki farkın da anlamlı olduğunu belirlemiştir. Hem Erol ve Yazıcı'nın (2015) hem de Gençtürk'ün (2009) buldukları bu bulgu, bu araştırmanın bulgusu ile örtüşmemektedir. Baba eğitimine göre, ortaöğretim öğrencilerinin harita okuryazarlık düzeyleri arasında manidar farkın oluşmaması, babaların çocukları ile yeterince haritalarla egzersiz çalışmaları yapmadığı şeklinde yorumlanabilir.

3.5. Ortaöğretim öğrencilerinin harita okuryazarlık düzeyleri harita kullanma sıklığına göre anlamlı bir fark göstermekte midir?

Ortaöğretim öğrencilerinin harita okuryazarlığı puanlarının harita kullanım sıklığına göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için tek yönlü anova testi yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Harita Kullanım Sıklığına Göre Harita Okuryazarlık Düzeyleri Tek Yönlü ANOVA Sonuçları						
Tek Yönlü ANOVA	İstatistik	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
Harita Bilgi ve Becerisi	Gruplar Arası	212,17	2	106,09	1,19	0,31
	Grup İçi	29453,91	330	89,25		
	Toplam	29666,08	332			
Haritalarla İşlem Yapabilme	Gruplar Arası	987,65	2	493,82	2,53	0,08
	Grup İçi	64498,79	330	195,45		
	Toplam	65486,43	332			
Haritaları Okuma ve Yorumlama	Gruplar Arası	2464,73	2	1232,37	7,41	0,00
	Grup İçi	54870,97	330	166,28		
	Toplam	57335,70	332			
Taslak Harita Çizebilme	Gruplar Arası	1771,78	2	885,89	3,58	0,03
	Grup İçi	81628,67	330	247,36		
	Toplam	83400,46	332			
Haritaları Kullanma	Gruplar Arası	2057,53	2	1028,77	5,79	0,00
	Grup İçi	58618,04	330	177,63		
	Toplam	60675,57	332			
Harita Okuryazarlık Düzeyi	Gruplar Arası	31571,79	2	15785,90	6,99	0,00
	Grup İçi	744834,90	330	2257,08		
	Toplam	776406,69	332			

Harita kullanım sıklığına göre öğrencilerin harita okuryazarlık düzeyleri arasındaki farkın manidarlığının incelenmesi için yapılan tek yönlü ANOVA sonuçları incelendiği, Harita bilgi ve becerisi ile haritalarla işlem yapabilme bileşenleri için farkın manidar olmadığı, haritaları okuma ve yorumlama, taslak harita çizebilme, haritaları kullanma bileşenleri için ise farkın manidar olduğu görülmüştür. Öğrencilerin genel harita okuryazarlık düzeylerinin de harita kullanım sıklığına göre manidar bir fark oluşturduğu yapılan tek yönlü ANOVA testi sonucunda görülmüştür. Harita kullanım sıklığına göre öğrencilerin harita okuryazarlık düzeyleri arasındaki farkın hangi gruplar arasında ve hangi grubun lehine olduğunun belirlenmesi için yapılan Tukey çoklu karşılaştırma testi sonuçları Tablo 8’de verilmiştir.

Değişken	(I) Harita Kullanım Sıklığı	(J) Harita Kullanım Sıklığı	Fark (I-J)	P
Haritaları Okuma ve Yorumlama	Genellikle	Nadiren	8,28	0,00
	Genellikle	Ara Sıra	5,33	0,00
Taslak Harita Çizibilme	Genellikle	Nadiren	6,69	0,00
Haritaları Kullanma	Ara Sıra	Nadiren	4,66	0,00
	Genellikle	Nadiren	7,14	0,02
Harita Okuryazarlık Düzeyi	Genellikle	Nadiren	29,63	0,00

Tablo 8’de verilen çoklu karşılaştırma testi sonuçları incelendiğinde “Genellikle” harita kullanan öğrencilerin “Nadiren” kullanan öğrencilerden haritaları okuma ve yorumlama, taslak harita çizibilme, haritaları kullanma bileşenlerinde daha başarılı oldukları ve genel harita okuryazarlık düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmüştür. “Genellikle” harita kullanan öğrenciler ile “Ara-Sıra” harita kullanan öğrenciler için ise sadece haritaları okuma ve yorumlama bileşeninde okuryazarlık düzeyleri arasındaki 5,33 puanlık fark manidar bulunmuştur. “Ara-Sıra” harita kullanan öğrenciler ile “Nadiren” harita kullanan öğrencilerin ise sadece “Haritaları Kullanma” bileşenindeki okuryazarlık düzeyleri arasındaki 4,66 puanlık fark manidar bulunmuştur. Tablo 8’de verilen betimsel istatistiklerle birlikte değerlendirildiğinde öğrencilerin harita kullanım sıklığına göre harita okuryazarlık düzeylerinin arttığı ancak sadece “Genellikle” harita kullanan öğrenciler ile

“Nadiren” harita kullanan öğrencilerin Harita Okuryazarlık Düzeyleri arasındaki farkın manidar olduğu görülmektedir.

3.6. Ortaöğretim öğrencilerinin harita okuryazarlık düzeyleri coğrafya disiplinine olan ilgilerine göre anlamlı bir fark göstermekte midir?

Ortaöğretim öğrencilerinin harita okuryazarlığı puanlarının coğrafya disiplinine olan ilgilerine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için tek yönlü anova testi yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9. Coğrafya İlgisi Düzeyine Göre Harita Okuryazarlık Düzeyleri Tek Yönlü ANOVA Sonuçları						
Tek Yönlü ANOVA	İstatistik	Kareler	sd	Kareler	F	p
Harita Bilgi ve Becerisi	Gruplar Arası	223,85	2	111,93	1,26	0,29
	Grup İçi	29351,26	329	89,21		
	Toplam	29575,11	331			
Haritalarla İşlem Yapabilme	Gruplar Arası	4609,84	2	2304,92	12,55	0,00
	Grup İçi	60443,33	329	183,72		
	Toplam	65053,17	331			
Haritaları Okuma ve Yorumlama	Gruplar Arası	3479,43	2	1739,72	10,72	0,00
	Grup İçi	53377,31	329	162,24		
	Toplam	56856,74	331			
Taslak Harita Çizebilme	Gruplar Arası	2853,47	2	1426,73	5,89	0,00
	Grup İçi	79737,52	329	242,36		
	Toplam	82590,99	331			
Haritaları Kullanma	Gruplar Arası	3307,01	2	1653,50	9,57	0,00
	Grup İçi	56824,16	329	172,72		
	Toplam	60131,17	331			
Harita Okuryazarlık Düzeyi	Gruplar Arası	61817,26	2	30908,63	14,38	0,00
	Grup İçi	707373,60	329	2150,07		
	Toplam	769190,86	331			

Ortaöğretim (9. Sınıf) öğrencilerinin harita okuryazarlık düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi

Tablo 9’da verilen tek yönlü ANOVA sonuçları incelendiği, öğrencilerin Harita Bilgi ve Beceri düzeyleri için farkın manidar olmadığı, haritalarla işlem yapabilme, haritaları okuma ve yorumlama, taslak harita çizibilme, haritaları kullanma bileşenleri için ise farkın manidar olduğu görülmüştür. Farklı coğrafya ilgi düzeylerine sahip öğrencilerin genel harita okuryazarlık düzeyleri arasındaki farkın da manidar olduğu görülmektedir. Coğrafya ilgi düzeylerine göre öğrencilerin harita okuryazarlık düzeyleri arasındaki farkın hangi gruplar arasında ve hangi grubun lehine olduğunun belirlenmesi için yapılan Tukey çoklu karşılaştırma testi sonuçları Tablo 10’da verilmiştir.

Tablo10. Tukey Çoklu Karşılaştırma Testi Sonuçları			
Değişken	(I) Coğrafya İlgi Düzeyi	(J) Coğrafya İlgi Düzeyi	Fark (I-J)
Haritalarla İşlem Yapabilme	Çokça	Neredeyse Hiç	9,08
	Çokça	Orta Düzeyde	5,39
Haritaları Okuma ve Yorumlama	Çokça	Neredeyse Hiç	7,58
	Çokça	Orta Düzeyde	5,28
Taslak Harita Çizibilme	Çokça	Neredeyse Hiç	5,28
	Çokça	Orta Düzeyde	6,24
Haritaları Kullanma	Çokça	Neredeyse Hiç	7,60
	Çokça	Orta Düzeyde	4,76
Harita Okuryazarlık Düzeyi	Çokça	Neredeyse Hiç	31,30
	Çokça	Orta Düzeyde	23,21

Tablo 10’ da verilen çoklu karşılaştırma testi sonuçları incelendiğinde hem Harita Okuryazarlık düzeyinde hem de harita okuryazarlık düzeyinin bileşenleri (Haritalarla işlem yapabilme, haritaları okuma ve yorumlama, taslak harita çizibilme, haritaları kullanma) için coğrafyaya “Çokça” ilgi duyan öğrencilerin hem “Neredeyse Hiç” ilgi duymayan hem de “Orta Düzeyde” ilgi duyan öğrencilerden okuryazarlık düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıntılı olarak incelendiğinde harita okuryazarlığının bileşenleri için en yüksek farkın haritalarla işlem yapabilme düzeyinde “Çokça” ilgi duyan öğrenciler ile “Neredeyse Hiç” ilgi duymayan öğrenciler arasında olduğu, en düşük farkın ise haritaları kullanma düzeyinde “Orta Düzeyde” ilgi duyan öğrenciler arasında olduğu görülmüştür. Tablo 10’da verilen betimsel istatistiklerle birlikte düşünüldüğünde haritalarla işlem yapabilme ile haritaları okuma ve yorumlama bileşenlerinde coğrafyaya “Çokça” ilgi duyan öğrencilerin okuryazarlık düzeylerinin yüksek olduğu ve orta düzeyde okuryazarlığa sahip

“Neredeyse Hiç” ilgi duymayan ve “Orta Düzeyde” ilgi duyan öğrencilerden manidar şekilde daha yüksek olduğu görülmektedir.

Öğrencilerin genel harita okuryazarlık düzeyleri için incelendiğinde ise coğrafya eğitimine “Çokça” ilgi duyan öğrenciler ile “Neredeyse Hiç” ilgi duymayan öğrenciler arasındaki 31,30 puanlık fark ile “Orta Düzeyde” ilgi duyan öğrenciler arasındaki 23,21 puanlık farkların manidar olduğu görülmektedir. Ancak coğrafyaya “Neredeyse Hiç” ilgi duymayan öğrenciler ile “Orta Düzeyde” ilgi duyan öğrenciler arasındaki fark ise manidar bulunmamıştır. Buna göre coğrafyaya “Neredeyse Hiç” ilgi duymayan öğrenciler ile “Orta Düzeyde” ilgi duyan öğrencilerin harita okuryazarlık düzeyleri benzer iken “Çokça” ilgi duyan öğrencilerin harita okuryazarlık düzeyleri manidar şekilde yüksektir. Literatürde ki bu konuya ilişkin yapılmış olan çalışmalarda derse olan ilgi ile coğrafya becerileri arasında anlamlı bir farkın olduğunu göstermektedir.

4. SONUÇ

Yaşadığımız çevreyi farklı değişim ve gelişim potansiyelleri ile sunabilecek önemli derslerden biri de coğrafyadır. Coğrafya eğitiminde büyük önem taşıyan harita okuryazarlığı sayesinde birey yaşadığı mekânı tanımakta, çevresinde ve dünyada meydana gelen birçok coğrafi olayı daha rahat algılayıp analiz etme kabiliyeti kazanabilmektedir. Harita okuryazarlığı yeterince gelişmemiş olan bireylerin mekânsal algılama düzeyi de istenilen seviyede gelişmemektedir. Çalışma sonucunda ortaöğretim öğrencilerinin harita okuryazarlıklarının çeşitli değişkenler tarafından incelenmesiyle birlikte aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir:

Cinsiyet farklılığı göz önünde bulundurulduğunda genel olarak harita okuryazarlık düzeyinde de erkek öğrencilerin azda olsa kız öğrencilere göre okuryazarlık düzeyinin daha yüksek olduğu görülmüştür. Ama genel olarak kız ve erkek ortaöğretim öğrencilerinin harita okuryazarlık düzeyleri arasındaki farkın manidarlığının incelenmesi için yapılan bağımsız örneklem t-testi sonucunda hem genel harita okuryazarlık düzeyleri hem de bileşenleri için kız ve erkek öğrencileri arasındaki farklar manidar bulunmamıştır. Bu nedenle anlamlı bir fark ortaya çıkmamıştır.

Okul türüne göre, ortaöğretim öğrencilerinin harita okuryazarlık düzeyi değerlendirildiğinde fen lisesi öğrencilerinin Harita Bilgi ve Becerilerinin Anadolu ve meslek lisesi öğrencilerinden, “Harita Okuma ve Yorumlama” ile “Taslak Harita Çizebilme” becerilerinin ise meslek lisesi öğrencilerinden manidar şekilde daha yüksek olduğu görülmektedir. Anadolu lisesi öğrencilerinin ise sadece “Taslak Harita Çizebilme” becerisi meslek lisesi öğrencilerinden manidar şekilde daha yüksektir. Bu bulgular meslek lisesi öğrencilerinin harita okuryazarlık ve bileşenleri bakımından fen ve Anadolu lisesi öğrencilerine göre başarısız olduklarını göstermektedir. Yapılan çalışmalar bu sonucu desteklemektedir.

Bu çalışmada öğrencilerin anne ve baba eğitim düzeylerine göre harita okuryazarlık düzeyleri arasındaki farkın manidar olmadığı ve buna bağlı olarak çok az bir değişiklik gösterdiği görülmüştür. Elde edilen bulgular öğrencilerin anne ve baba eğitim düzeylerinin harita okuryazarlık düzeyleri üzerinde farklılaşma oluşturmadığını farklı düzeylerde anne ve baba eğitim düzeylerine sahip olan öğrencilerin harita okuryazarlık

düzeyleri açısından benzer olduğunu göstermektedir. Bu sonuç ebeveynlerin, çocukları ile birlikte haritalarla aktivite yapmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Ortaöğretim öğrencilerinin genel Harita Okuryazarlık düzeylerinin de harita kullanım sıklığına göre manidar bir fark oluşturduğu yapılan tek yönlü ANOVA testi sonucunda görülmüştür. Buna göre öğrencilerde harita kullanma sıklığı arttıkça harita okuryazarlık becerisi de artmaktadır.

Hem Harita Okuryazarlık düzeyinde hem de harita okuryazarlık düzeyinin bileşenleri (Haritalarla işlem yapabilme, haritaları okuma ve yorumlama, taslak harita çizibilme, haritaları kullanma) için coğrafyaya “Çokça” ilgi duyan öğrencilerin hem “Neredeyse Hiç” ilgi duymayan hem de “Orta Düzeyde” ilgi duyan öğrencilerden okuryazarlık düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Öğrencilerin derse ilgi oranlarının artması ve bu disiplini sevmeleri harita okuryazarlık düzeylerini artırmıştır.

Araştırmanın Bu Sonuçlarına Göre; Aşağıdaki Öneriler Yapılabilir;

*Ortaöğretim öğrencilerinin harita kullanım sıklığı arttıkça, harita okuryazarlık düzeylerinin de arttığı tespit edilmiştir. Bu nedenle ortaöğretim öğrencilerinin daha fazla harita kullanmasına yönelik aktiviteler yaptırılabilir. Derslerde atlas ve diğer haritalar üzerinden konum ve yer belirleme, dilsiz harita çalışmaları gibi aktiviteler yaptırılabilir. Yine topografya haritaları kullanılarak doğal ortamda harita kamp çalışmaları, gezi-gözlem yöntemi ile yaptırılabilir.

*Ortaöğretim öğrencilerinin ebeveynlerinin eğitim düzeylerine göre harita okuryazarlık düzeylerinin değişmediği bu araştırma ile tespit edilmiştir. Bu maksatla; ebeveynler, çocuklarının haritalarla küçük yaşlarda tanışmasına yönelik eğitim çalışmaları planlayabilirler. Yine bu çalışma kapsamında ebeveynlere yönelik harita kamp çalışmaları halk eğitimi kursları bünyesinde yapılabilir.

*Coğrafya okuryazarlığı daha çok turizm maksatlı ve yer – yön amaçlı yapıldığı için öğrencilere yön bulma becerisi kazandırılırken sınıf içi etkinliklerden daha çok sınıf dışındaki etkinliklere yer verilmelidir. Bu tür çalışmalar arazi etütleri ile desteklenmelidir. Öğrencilere coğrafi birçok oluşumları yerinde gösterip tatbik ettirilerek harita becerileri çok amaçlı kullanılabilir.

*Öğretmenlere derslerde öğrencilere konuları anlamlı ve etkili öğretebilmeleri için harita kullanımı ve öğretimi hakkında seminerler verilip etkili öğretim metotları sunulmalıdır. Bu konuda Millî Eğitim Bakanlığı ile üniversiteler arasında iş birliği yapılabilir.

*Ortaöğretim öğrencilerinin, coğrafya dersine ilgisi arttıkça harita okuryazarlık düzeylerinin de arttığı bu çalışmada tespit edilmiştir. Bu maksatla ortaöğretim öğrencilerinin coğrafya dersine yönelik tutum ve algılarını daha olumlu yönde gelişmesine katkı sağlayacak aktiviteler öğretmenler tarafından yapılabilir. Coğrafi konular görsellerle desteklemek, arazi çalışmalarını daha sıklıkla gerçekleştirilmeli, deney yöntemleri ile coğrafya öğretimine daha fazla ağırlık vermek gibi öğrencilerin sıkılmadan daha zevkli bir şekilde ders işlemelerini sağlayacak yollar bulunmalıdır.

KAYNAKÇA

- Alım M ve Girgin M. (2011). Coğrafya Dersleri İçin Kabartma Harita Yapımı, Doğu Coğrafya Dergisi, Vol. 16 Issue 25, p:183-191.
- Buckley, A. R., Muehrcke, P. C., & Muehrcke, J. O. (2011). Map Use: Reading, Analysis and Interpretation. Redlands, CA: Esri Pres
- Büyüköztürk Ş., Çakmak K.E, Akgül E.Ö., Karadeniz Ş ve Demirel F. (2009). Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Ankara: Pegem Akademi.
- Carswell, R. J. B. (1971). The Role of the User in the Map Communication Process: Children's Abilities in Topographic Map Reading. Cartographica: the International Journal for Geographic Information and Geovisualization, 8 (2): 40–45.
- Catling S. J. (1998). Geographical Work in Primary and Middle Schools, Sheffield: Geographical Association.
- Clarke, D. (2003). Are You Functionally Map Literate?, Proceedings of the 21st International Cartographic Conference (ICC) Durban, South Africa, 10 - 16 August, 713-719.
- Demiralp, N. (2009). Haritalarla Öğrenme, Türk Eğitim Bilimleri Dergisi Güz 2009, 7(4), 955-973.
- Dikmenli, Y. (2014). Geographic literacy perception scale (GLPS) validity and reliability study, Mevlana International Journal of Education (MIJE) Vol. 4(1), (1-15), [Online]:<http://mije.mevlana.edu.tr/http://dx.doi.org/10.13054/mije.13.43.4.1>
- Duman, B. ve Girgin, M. (2007). Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Harita Okuryazarlığına İlişkin Görüşleri, Doğu Coğrafya Dergisi, 12(17), 185-202.
- Erol, H. ve Yazıcı, H. (2015). Ortaokul Öğrencilerinin Coğrafya Okuryazarlık Düzeylerinin Belirlenmesi, 10/15 Fall 2015, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8625>, p. 401-438, Ankara.
- Gençtürk, E. (2009). İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Coğrafya Okuryazarlık Düzeylerinin Belirlenmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Gerber, R. & Wilson, P. (1989). Using Maps Well in the Geography Classroom. in J. Fien, R. Gerber and P. Wilson (Ed.) The Geography Teacher's Guide to the Classroom, Melbourne: Macmillan.
- Gilmartin, P. P., and J. C. Patton. (1984). Comparing the Sexes on Spatial Abilities: Map-Use Skills, Annals of the Association of American Geographers, 74 (4): 605–619.
- Golledge, R. G., M. Marsh., and S. Battersby. (2008). Matching Geospatial Concepts with Geographic Educational Needs. Geographical Research 46 (1): 85–98.
- Jongwon L. and Bednarz R. (2012). Components of Spatial Thinking: Evidence from a Spatial Thinking Ability Test, Journal of Geography, 111(1):15-26).
- Karasar, N. (1999). Bilimsel Araştırma Yöntemi, Ankara: Nobel Yayınları.
- Kızılcıoğlu, A. (2007) Harita Becerilerine Pedagogik Bir Bakış, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:18.

Ortaöğretim (9. Sınıf) öğrencilerinin harita okuryazarlık düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi

- Koç H. (2008). Coğrafya öğretim programındaki kazanımların öğrencilerin harita beceri düzeyleri üzerine etkisi, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Koç, H. (2010). Coğrafya Eğitiminde Harita Algısı ve Kullanımı, Milli Eğitim Dergisi, 187:146-158.
- Koç H. ve Bulut İ. (2014). Gestalt Kuramının Öğrencilerin Harita Okuma ve Yorumlama Beceri Düzeyleri Üzerine Etkisini Belirlemeye Yönelik Bir İnceleme, Marmara Coğrafya Dergisi, 30 (1):1-19.
- Koç H. ve Demir S.B. (2014). Developing Valid and Reliable Map Literacy Scale, Review of International Geographical Education, 4 (2):120-136.
- Koç H. (2013). Harita Beceri Düzeyleri İle Öğrenme Stilleri Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi Üzerine Bir İnceleme, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(4): 17.32.
- Liben, L. & Downs, R. (1989), Understanding Maps As Symbols: the Development of Map Concepts in Children, New York: Academic Pres.
- MacEachren A. M. (2004). How Maps Work, New York: The Guilford Pres.
- Mcbride, B. (2011). Essential elements of ecological literacy and the pathways to achieve it: perspectives of ecologists, Unpublished Doctoral Dissertation, The University of Montana, Missoula.
- MacEachren, A.M.(2004). How Maps Work, New York: The Guilford Pres.
- McClure, R. W. (1992). A conceptual model for map skills curriculum development based upon a cognitive field theory philosophy, Unpublished Doctoral Dissertation, Oklahoma State University, Oklahoma.
- Olson, J. M. (1976). A Coordinated Approach to Map Communication Improvement, The American Cartographer, 3(2), 151-159. http://dx.doi.org/10.1559/15230407_6784080177
- Richard B. Schultz , Joseph J. Kerski & Todd C. Patterson. (2008). The Use of Virtual Globes as a Spatial Teaching Tool with Suggestions for Metadata Standards, Journal of Geography, 107:1, 27-34.
- Sönmez Ö.F. ve Aksoy B. (2012). İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Harita Beceri Düzeylerinin Belirlenmesi, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 7/1 Winter 2012, p.1905-1924, TURKEY.
- Ünlü, M., Üçışık, S. & Özey, R. (2002).Coğrafya Eğitim ve Öğretiminde Haritaların Önemi. Marmara Coğrafya Dergisi, S.5, sh.9-25. İstanbul.
- Weeden, P. (1997). Learning through maps, in Daniella Tilbury and Michael Williams (ed) Teaching and Learning Geography, 168-179, London: Routledge.
- White S. H. (1995). An examination of the effects of mixed-age grouping on learning map reading skills, Unpublished Dissertation, A&M University, Texas.
- Wiegand, P. (2006). Learning and Teaching with Maps. New York: Routledge.
- Wiegand, P.(1993). Children and Primary Geography. London: Cassell.
- Wood, D. (1992). The Power of Maps. New York: The Guilford.

SOSYAL BİLGİLER DERSİNDE KARİKATÜR KULLANIMINA İLİŞKİN ÖĞRENCİ ALGILARI *

Student Perceptions of The Use of Cartoons in Social Science Studies

Yrd. Doç. Dr. Erol KOÇOĞLU¹

ÖZET

Sosyal bilgiler eğitimi çalışma alanında öğrenme öğretme sürecinde öğrencinin anlamlı öğrenmesini sağlamak için yapılan birçok etkinlikten biri de somut öğrenmeleri sağlayan materyal kullanımıdır. Sosyal bilgiler dersinde kullanılan bu materyallerden biri de karikatürdür. Karikatür, öğrenme-öğretme sürecinde öğrencinin eğlenerek öğrenmesini sağlayan materyallerin başında gelmektedir.

Yapılan bu çalışmada da sosyal bilgiler dersinde karikatür kullanımının öğrenci algıları açısından değerlendirilmesi temele alınmıştır. Çalışma nitel bir çalışma olup çalışmada elde edilen veriler içerik ve betimsel analiz teknikleri kullanılarak analiz edilmiştir. Yapılan çalışma sonucunda çalışma grubunu oluşturan öğrencilerin karikatür materyalinin derste kullanımına yönelik benzer algılara sahip oldukları ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilgiler, karikatür, öğrenci algısı, anlamlı öğrenme

* Bu çalışma 2012 yılında Erzurum Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Sosyal Bilgiler Eğitimi Ana Bilim Dalında sunulan "6.sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Karikatür Kullanımının Erişmeye Göre Değerlendirilmesi" isimli doktora tezinden üretilmiştir.

¹ İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Bölümü, erolakademi@gmail.com

Dergiye Müracaat Tarihi: 26.12.2016

ABSTRACT

One of the many activities conducted to provide meaningful learning of the learners in the process of teaching and learning social studies education is the use of materials that provide concrete learning. One of these materials used in social studies class is cartoon. Cartoon is one of the materials that enables learners to learn by amusing in learning-teaching process.

In this study, it was taken as a basis to evaluate the use of cartoons in the social studies lesson in terms of student perceptions. The study was a qualitative study and the data obtained in the study were analyzed using content and descriptive analysis techniques. As a result of the study, it was found that the students of the study group had similar perceptions about the use of dersteine in cartoon material.

Key Words: *Social science, cartoon, student perception, meaningful learning*

1.Giriş

Dilimize Fransızca'dan geçen, görsel bir iletişim sanatı olan ve grafik anlatımları içeren (Aşıcıoğlu, 2001) Karikatür; "saldırmak" anlamına gelen, İtalyanca "caricare" "karikare" kelimesinden gelmektedir (Avşar,1991). Kelime manası; anlam yüklemek, hücum etmek olarak ifade edilmektedir. Bir kişinin ya da bir olayın gülünç ve çarpıcı yanını yakalayıp öne çıkartarak, abartılmış çizgilerle gülmeceye dönüştürme sanatıdır. Kişileri konu alan karikatürlere portre karikatürü denir. Olayları konu alanlara ise konulu karikatür denir. Portre karikatürleri yüzün göze çarpan, dikkati çeken yanlarını abartan çizimlerdir (Avşar, 2007). Karikatür; yüz çizgilerinin ya da beden oranlarının bozulması yoluyla yapılan desen, resim vb. şeklinde belirtilmiştir (Kılınç, 2006).

Karikatür bir mizah türüdür. Karikatürün tanımları, tarih içerisinde gösterdiği gelişmelerden dolayı değişmelere uğramıştır. Önceleri sadece insanların abartılmış portreleri olarak tanımlanırken, günümüzde çok farklı anlamlar taşımaya başladı. Konusunu insan ve insanın etrafında meydana gelen olaylardan alan karikatürün, gösterdiği ve göstereceği gelişme dolayısıyla kesin bir tanımının yapılamayacağı söylenir (Hünerli, 1993: 19).

Farklı tanımlamaları ve farklı uygulama alanları olan karikatür temel olarak üç ana unsurdan oluşur. Bunlar:

✓ **Sanat unsuru:** Karikatür güzel sanatların bir dalıdır. Diğer branşlardan farklı olarak karikatür, bir nesneyi komik biçimde çizme yoluyla mizah üretir. Karikatürist çizimde komiklik için abartma, çarpıtma, deformasyon gibi bazı teknikler kullanır.

✓ **Fikir unsuru:** Fikir konuyu tanımlayan karikatürün ruhu olarak ve seyircilere mesajı gönderen olarak nitelendirilebilir. Fikir unsuru olmayan karikatür aramak bir hayaldir. Karikatür ortaya çıkınca, seyirciler için komik bir mesajı vardır. Karikatür tercüme olmadan fikirleri yayan bir sanattır. İnsanlar kültür bilgilerini diğerleriyle paylaştığında ifadesi evrenseldir.

✓ **Mizah unsuru:** Mizah karikatürlerin var olma nedenidir. Mizah olmaksızın, bir resim karikatür değildir. Mizahın karikatürdeki işlevi her şeyden önce eleştirinin tanıtılması ve eleştiriden kaynaklanan karikatürün ilkesel mesajı ve tavsiyesinin verilmesidir. (Uslu, 2005: 12-13).

Resimden yola çıkan karikatür başlangıçta insanların yüzlerini, görünüşlerini bozma, abartma, karakteristik özelliklerini ön plana çıkartma olarak değerlendirilmiştir (Fidan, 2007: 39-40). Karikatür, çizgilerdeki abartmalarla bir kişiyi, bir canlıyı ya da bir şeyi gülünç göstermek anlamında düşünülürse, karikatür tarihi insanlığın tarihi kadar eskidir (Topuz, 1986'dan akt. Özer, 1998: 12). Türk karikatür tarihine bakıldığında ilk görülen isim, "İstanbul" gazetesidir (1867). İkinci olarak Terakki Eğlencesi önce her sayı yazılarını süslemek için karikatürümsü resimler (vinyet) serpiştirir sayfalarına. Daha sonra tam sayfa karikatüre açılır (Özer, 1998). Daha sonra Diyojen adlı mizah dergisi karikatüre yer verir sayfalarında. Diyojen ; bir Osmanlı rumun çıkardığı dergidir. Bu dergide yayınlanan ilk karikatür imzasızdır ve bir portredir. Diyojende'den sonra Çingiraklı Tatar

(1873), Hayal (1873), Çaylak (1876) ve Latife (1874) karikatür yayımlama açısından önemli görevler üstlenmişlerdir. Bir Türk tarafından çıkarılan ilk mizah dergisi, çaylaktır. Dergi Çaylak Mehmet Tevfik (1843-1892) adında birisi tarafından çıkarılmıştır (Özer, 1998: 31-33).

Karikatür öğrenme ortamlarında, öğrenme öğretme sürecinde anlamlı ve kalıcı öğrenmenin gerçekleşmesi materyal olarak önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir. Çünkü karikatür sayesinde öğrenciler eğlenerek öğrenmenin yanı sıra öğrenme sürecinde dikkat dağınıklığı problemini de minimize edebilirler. Sosyal bilgiler eğitimi dersi içerisinde bir çok soyut disiplin olmasından dolayı dersin kazanımları ve bu kazanımlara yönelik etkinliklerin öğrenciler tarafından anlamlı öğrenilmesi için somutlaştırmaya yönelik materyaller kullanılmalıdır. Bu materyallerden biri de karikatürlerdir.

Karikatürler sınıf tartışmalarını başlatmaya, çok disiplinli dersleri desteklemeye, düz anlatımlı dersleri görselleştirmeye, yüksek düzeydeki soruları desteklemeye ve özgün değerlendirmeye bir temel sağlamaya oldukça uygundur (Heitzmann, 1998). Karikatürlerin sahip olduğu bu eğitimsel değerler, sosyal bilgiler dersinde çok daha önem kazanmaktadır. Sınıf tartışması, sosyal bilgiler dersinin etkili bir şekilde öğretimimin temel yöntemlerinden birisidir. Sosyal bilgiler dersinin içeriği çözülmeyi bekleyen pek çok problem, tartışmalı konu ve güncel meselelerle doludur. Karikatürler bu konulara bir çıkış noktası oluşturarak tartışmaların başlatılmasını sağlayabilir (Altun, 2009: 193).

Karikatürler daha ilk bakışta o dönemin sosyal ve politik yaşamının görüntüsünü günümüzde canlandırır. Basılı kaynaklarda yer alan karikatürleri incelemeye başladığımızda, bu görüntü birçok ayrıntı kazanarak daha da zenginleşir (Heinzmann, 2004). Karikatürlerin özellikle sosyal bilgiler dersinin çok disiplinli yapısına hitap eden nadir materyallerden biri olması, sosyal bilgiler dersindeki kıymetini arttırmaktadır. Karikatürlerden faydalanarak tarihi bir olayın yorumlanması, güncel bir sorunun analizi ya da herhangi bir konuyla ilgili kavram yanılgılarının giderilmesi sağlanabilir.

Karikatürler, sosyal bilgiler dersleri için de vazgeçilmez öğretim materyalleridir. Bu materyalleri pek çok farklı teknik ile sınıf ortamına taşıyabilirsiniz. Dersin başında öğrencilerinizin dikkatini çekmek, gergin bir sınıf atmosferini yumuşatmak, sınav öncesi kaygıları azaltmak, zor konuları anlaşılır kılmak, sınıf tartışmalarını başlatmak, konunun değerlendirilmesi için bir çıkış noktası oluşturmak ve daha pek çok farklı amaçla sınıfınızda karikatürlere başvurabilirsiniz (Oruç, 2006).

Karikatürde bulunması gereken üç öge vardır: çizgi, güldürme ve düşündürme ögesidir. Bu üç öge her zaman bir arada olmayabilir. Bazı karikatürler çizgi ögesi ile güldürme ögesini içermekte, bazıları çizgi ile düşündürme ögesini içermektedir. Burada çizgi ögesi mutlaka gerekli olmakla birlikte diğer öge çizer tarafından anlayışa göre tercih edilmektedir. Ancak ideal olan güldürürken düşündüren ve iyi bir çizgi ile oluşturulmuş karikatürdür (Akbaba, 2009: 294-295).

Karikatürler yazıyla anlatılması çok güç olan pek çok konunun anlatımında oldukça başarılı olmaktadır. Olayların tasviri çizimle daha etkili olabilmektedir. Karikatürlerin bir diğer özelliği de karikatürcülerin bir konuyu ele alırken çizgilerine

kattıkları veya yansıttıkları dünya görüşlerini tespit etme imkânı sağlamasıdır. Bununla birlikte daha da önemlisi, karikatürcüler farklı bir medeniyet dünyasına mensup konuları, toplumları ele aldıklarında ve ilgili karikatürleri çizdiklerinde, bu toplumlara nasıl baktıklarını seçtikleri karakterlerle somut bir şekilde ortaya koymaktadırlar. Burada karikatürcüler kendi hayal dünyaları ve pencerelerinden, yabancı toplumları, dünyaları tarif etmektedirler. Bunu yaparken de, ister istemez mensubu oldukları toplumun ve medeniyet havzasının değer yargılarının etkisinde kalmaktadırlar. Bir de bu, geçmişte sürekli olarak mücadele halinde olan iki farklı medeniyet havzasına mensup karikatürcüler ve konular arasında olursa, ortaya çok daha ilginç değerlendirmeler ve sonuçlar çıkmaktadır. Bu aynı zamanda sosyal tarihçilik ve kültür tarihçileri içinde çok önemli bir malzeme sunmaktadır (Alkan, 2006: 15-16).

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, Sosyal Bilgiler dersinde öğrenme öğretme sürecinde öğrencilerin anlamlı öğrenme düzeyini arttırmak amacıyla kullanılan materyallerden biri olan karikatürlerin öğrenci görüşleri doğrultusunda değerlendirilmesidir. Bu değerlendirme süreci yapılmadan önce çalışma grubunun yer aldığı sınıfta karikatürlere dayalı bir ders işlendikten sonra bu uygulama yapılmıştır. Yapılan bu derste 6.sınıf sosyal bilgiler programında yer alan “yeryüzünde yaşam” ünitesi karikatürlere dayalı olarak işlenmiştir. Bu amaç çerçevesinde araştırmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

- ✓ Sosyal bilgiler dersinde daha önce karikatürleri ile hiç karşılaştın mı?
- ✓ Sosyal bilgiler dersinde kullanılan karikatürlerin konuyu anlamana katkı sağladığına inanıyor musunuz?
- ✓ Sosyal bilgiler dersinde kullanılan karikatürler hoşunuza gitti mi? Neden?
- ✓ Sosyal bilgiler dersinde kullanılan karikatürler başarılarınızı etkilediğini düşünüyor musunuz? Neden?
- ✓ Sosyal bilgiler derslerinde karikatür dışında başka görseller kullanılabilir mi? Neden?
- ✓ Karikatürlerin diğer derslerde uygulanmasını ister miydin? Neden?

2.Yöntem

Araştırmanın Modeli

“Sosyal bilgiler dersinde karikatür kullanımına ilişkin öğrenci algılarının belirlenmesine” yönelik betimsel olan bu çalışma, nitel araştırma geleneği içerisinde yer alıp üzerinde araştırma yapılan kişilerin deneyimlerinden doğan anlamları sistematik olarak incelemeyi amaçlamıştır (Lincol ve Guba, 1985; Strauss ve Corbin, 1990; Bryman, 2001). Bu tür araştırmalar, üzerinde araştırma yapılan kişilerin oluşturdukları ve kullandıkları özel dil, anlam ve kavramlar üzerinde durup, onları anlamak ve bunların araştırılan kişiler için ne anlam ifade ettiğini ortaya koymayı amaçlar (Ekiz, 2003). Nitel araştırmaların doğası gereği, araştırmada “doğal genellemelerde” (Lincoln ve Guba, 1985’den akt: Bryman, 2001) bulunulabilir. Nitel araştırma, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal

ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırmadır (Yıldırım ve Şimşek, 2004). Çalışma nitel bir çalışma olup, çalışmada amaçlı örnekleme tekniği kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme tekniği, belirli bir amaç veya odaklanılan konuyla ilgili olarak örneklemin önceden düşünülüp belirlenmesidir (Punch,2011).

Amaçlı örneklem tekniğine uygun olarak, araştırmada sosyal bilgiler dersinde karikatür kullanımına ilişkin öğrenci alguları incelenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla öğrencilerle yüz yüze görüşme yapılarak 6 adet açık uçlu soru sorulmuş, çıkan sonuçlar temalar halinde ifadelendirilmiş ve yüzde frekans değerleri belirlenerek içerik analiz tekniği ile yorumlanmaya çalışılmıştır. Verilerin sunumunda ise gizliliği sağlamak ve etik kuralları açısından öğrencilerin isimlerini yazmamaları istenmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırmada çalışma grubunu 2012-2013 eğitim öğretim yılında Diyarbakır ili Tevfik Fikret İlköğretim Okulu'nda öğrenim gören 75 öğrenci oluşturmaktadır. Bu öğrenciler 6. Sınıf öğrencisi olup 39 kız 35'i erkek öğrencilerden oluşmaktadır.

Veri Toplama Aracı

Araştırmanın kuramsal boyutu oluşturulduktan sonra sosyal bilgiler dersinde karikatür kullanımına ilişkin öğrenci algılarının değerlendirilmesine yönelik yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Görüşme formu hazırlanırken öncelikle sorulacak sorular belirlenmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlandıktan sonra bir öğrenciyle ön görüşme yapılmış görüşme sonucunda anlaşılmayan soru maddeleri değiştirilmiştir. Araştırmada kullanılan görüşme formunda yer alan soru maddeleri Dicle ve Atatürk üniversitelerinde görev yapan alan uzmanlarından gelen görüş ve öneriler doğrultusunda yarı yapılandırılmış görüşme formuna son şekli verilmiştir.

Verilerin Analizi

Yarı yapılandırılmış görüşme formu ile ilgili çözümler nitel boyutta gerçekleştirilmiştir. Araştırmada elde edilen veriler çözümlenmesinde içerik çözümleme tekniği kullanılmıştır. Buna göre, ilk önce araştırma soruları ve araştırmanın kavramsal boyutundan yola çıkarak kategoriler oluşturulmuştur. İkinci aşamada, hangi verinin hangi tema altında düzenleneceği belirlenmiştir. Son aşamada ise veriler, frekans ve yüzde değerleri şeklinde sunulmuştur.

3. Bulgular ve Yorumlar

Bu başlıkta araştırmacı tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formundaki açık uçlu altı soruya çalışma grubu öğrencilerinin verdikleri cevaplara ve bu cevaplara ilişkin yüzde frekans değerlerine yer verilmiştir. Açık uçlu anketteki yer alan sorulara öğrencilerin vermiş oldukları yanıtlardan doğrudan alıntılar da yapılmıştır.

Sosyal Bilgiler Derslerinde Daha Önce Karikatürlerle Karşılaşma Durumu

Açık uçlu anket formunun uygulandığı çalışma grubu öğrencilerinden 25 öğrenci, görüşme formunun “*Sosyal Bilgiler derslerinde daha önce karikatürle hiç karşılaştınız mı?*” şeklindeki ilk sorusuna “evet” yanıtını verirken, 50 öğrenci “hayır” yanıtını vermiştir. Açık uçlu anket formundaki soruya öğrencilerin büyük bir çoğunluğu (%66,66 sosyal bilgiler derslerinde karikatürle karşılaşmadıklarını ifade ederken %33,34’ü daha önceki eğitim-öğretim ortamlarında kullanılan ders kitaplarında ya da sosyal bilgiler soru kitaplarında karikatürle karşılaştıklarını ifade etmiştir. Bu durum, karikatürlerin 6. Sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer almasına rağmen öğrencilerin çoğu tarafından fark edilmediğini göstergesidir. Öğrencilerin vermiş oldukları yanıtlardan, öğrencilerden bazılarının karikatürün ne olduğunu, hangi şekillerin karikatür olduğunu bilmediklerini, bu çalışma sayesinde öğrendikleri ortaya çıkmıştır.

Tablo 1.Çalışma grubu öğrencilerinin sosyal bilgiler dersinde karikatür ile daha önceden karşılaşma durumuna ilişkin görüşleri

<i>1.Tema: Sosyal bilgiler dersinde daha önce karikatürleri ile hiç karşılaştın mı?</i>			
		<i>f</i>	<i>%</i>
Alt Temalar	G.1. Evet	25	33.34
	G.2. Hayır	50	66.66
Toplam		75	100

Açık uçlu anket formunda yer alan “*Sosyal bilgiler dersinde daha önce karikatürleri ile hiç karşılaştın mı?*” şeklindeki soruya “Evet” yanıtını veren öğrencilerin görüşleri şu şekilde örneklendirilmiştir:

“*Öğretmenim, sosyal bilgiler ders kitabımızda daha öncede sizin bize ders anlatmada kullandığınız bu karikatürlerle benzer şekillerle karşılaştım; ancak öğretmenimiz hiç bize anlatmıyordu ne işe yaradığını.*”(G.1)

“*Ben sadece Sosyal bilgiler değil Türkçe ders kitabında bize üniversiteden getirip anlattığınız bu şekillerle karşılaştım. Ancak kendi kendime sorardım, bu şekiller kitaplarımız da niye yer alıyor? Diye sorardım. Çünkü öğretmenimiz hiç anlatmazdı ne işe yaradığını, niye kitaplarda yer aldığını.*”(G.1)

“*Sosyal bilgiler dersinde daha önceden karikatürle çok karşılaştım. Benim geçen sene Yenişehir ilköğretim okulunda dersime giren öğretmenimiz sınıfa konu ile ilgili karikatürleri getirip bize balonları okuyup bizi güldürdü*” (G.1)

Açık uçlu anket formunda yer alan “*Sosyal bilgiler dersinde daha önce karikatürleri ile hiç karşılaştın mı?*” şeklindeki soruya “Hayır” yanıtını veren öğrencilerin görüşleri şu şekilde örneklendirilmiştir:

“*Ben daha önceden hiç karşılaşmadım. Çünkü öğretmenimiz, sizin gibi her hafta bize karikatürler getirip ders anlatmazdı. Öğretmenim sizin getirdiğiniz bu karikatürler*

sayesinde sosyal bilgiler dersini artık eğlenerek dinlemeye başladım. Öğretmenim, 7. Sınıfta da karikatür getirip ders anlatacak mısınız?” (G.2)

“Sosyal bilgiler dersinde karikatürü size dersimize getirmeden öncesine kadar öğretmenimiz bize hiç göstermedi ve sınıfa kartlarda çizili olarak hiç bize dağıtmadı. Ancak başka görseller gösterdi. Örneğin harita getirdi, küre getirdi, bize çektiği fotoğrafları getirip gösterdi.”(G.2)

Sosyal Bilgiler Dersinde Karikatür Kullanımının Konuyu Anlamaya Etki Durumu

Açık uçlu anket formunun uygulandığı çalışma grubu öğrencilerinden 70 öğrenci, görüşme formunun “Sosyal bilgiler dersinde kullanılan karikatürler hoşunuza gitti mi, neden” şeklindeki üçüncü sorusuna “evet” yanıtını verirken, 5 öğrenci “hayır” yanıtını vermiştir. Çalışmanın uygulandığı öğrencilerin birçoğu (%93.33) vermiş oldukları yanıtlarla karikatürün sosyal bilgiler dersinde kullanılmasının duyuşsal ve bilişsel açıdan öğrencileri olumlu yönde etkileyerek öğrencilerin ilgi düzeylerinin yükselmesine katkı sağlamıştır. Çalışma grubu öğrencilerinin vermiş oldukları yanıtları hangi nedenlere dayandırdıkları yukarıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 2. Çalışma grubu öğrencilerinin sosyal bilgiler dersinde kullanılan karikatürlerin konuyu anlamalarına ilişkin görüşleri

2.Tema: Sosyal bilgiler dersinde kullanılan karikatürlerin konuyu anlamamıza katkısı olduğuna inanıyor musunuz?

		f	%
Alt Temalar	G.1.Evet	70	93.33
	G.2.Hayır	5	6.67
Toplam		75	100

Açık uçlu anket formunda yer alan “Sosyal bilgiler dersinde kullanılan karikatürlerin konuyu anlamamıza katkısı olduğuna inanıyor musunuz?” şeklindeki soruya “Evet” yanıtını veren öğrencilerin görüşleri şu şekilde örneklendirilmiştir:

“Sosyal bilgiler dersinde yeryüzünde yaşam ünitesi işlenirken sınıfa getirmiş olduğunuz karikatürler konuyu daha iyi anlamama katkısı fazlası ile oldu. Karikatürleri kullanmadan önce öğretmenimiz ders anlattığında 10 dakika sonra uykum geliyordu, hayallere dalyordum ve dersten belli bir süre sonra sıkılıyorum. Bu da dersi anlamama sebep oluyordu.” (G.1)

“Sınıfımıza sizin getirdiğiniz karikatürler, konuyu daha iyi ve hızlı bir şekilde anlamama katkısı oldu. Ancak bu karikatürler şimdiye kadar neden kullanılmadı? Eğer şimdiye kadar bütün sosyal bilgiler dersinde karikatür sizin kullandığımız gibi kullanılsaydı hiçbir sosyal bilgiler dersinde sıkılmazdım.” (G.1)

Açık uçlu anket formunda yer alan “Sosyal bilgiler dersinde kullanılan karikatürlerin konuyu anlamamıza katkısı olduğuna inanıyor musunuz?” şeklindeki soruya “Hayır” yanıtını veren öğrencilerin görüşleri şu şekilde örneklendirilmiştir:

“Sosyal bilgiler dersinde kullanılan karikatürlerin konuyu anlamama katkısı olmadı. Çünkü sosyal bilgiler dersinde öğretmenimiz zaten fotoğraf, harita vb. materyaller kullanıyor. Sizin kullandığınız karikatürler bence dersi daha iyi anlamamıza katkı sağlayacağı yerde dersin kaynamasına, arkadaşların gürültü yapmasına sebep olduğunu düşünüyorum.”(G.2)

“Sizin hazırladığınız karikatürler dersi anlamama katkısı olmadı. Çünkü ben zaten sosyal bilgiler dersinde sınıfın en çalışkan öğrencisiyim. Karikatürler konuyla ilgili bilgileri içermiyorlar, ben nasıl konuyu daha iyi anlayacağım ki? Karikatürler sadece komikti. Beni eğlendiriyordu.”(G.2)

Sosyal Bilgiler Dersinde Kullanılan Karikatürlerden Öğrenme Açısından Etkilenme Durumu

Açık uçlu anket formunun uygulandığı çalışma grubu öğrencilerinden 70 öğrenci, görüşme formunun “Sosyal bilgiler dersinde kullanılan karikatürler hoşunuza gitti mi? Neden” şeklindeki üçüncü sorusuna “evet” yanıtını verirken, 5 öğrenci “hayır” yanıtını vermiştir. Çalışmanın uygulandığı öğrencilerin birçoğu (%93.33) vermiş oldukları yanıtlarla karikatürün sosyal bilgiler dersinde kullanılmasının duyuşsal ve bilişsel açıdan öğrencileri olumlu yönde etkileyerek öğrencilerin ilgi düzeylerinin yükselmesine katkı sağlamıştır. Çalışma grubu öğrencilerinin vermiş oldukları yanıtları hangi nedenlere dayandırdıkları yukarıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 3. Çalışma grubu öğrencilerinin sosyal bilgiler dersinde kullanılan karikatürlerin ilgi düzeylerine yönelik görüşleri

		3.Tema: Sosyal bilgiler dersinde kullanılan karikatürler hoşunuza gitti mi, neden?	
		Alt Temalar	f %
Evet	G.1. Eğlendirici olması	24	32.0
	G.2. Dikkat çekici olması	13	17.33
	G.3. Anlamayı kolaylaştırması	10	13.33
	G.4. Kalıcı öğrenmeyi sağlaması	8	10.67
	G.5. Öğrenme ortamında çeşitlik sağlaması	5	6.67
	G.6. Hem eğlendirici hem de anlamayı kolaylaştırıcı olması	10	13.33
Hayır	G.7. Öğretici olmaması	2	2.67
	G.8. Gereksiz zaman kaybına neden olması	1	1.33
	G.9. Mantıksal uyumsuzluk	2	2.67
Toplam		75	100

Açık uçlu anket formunda yer alan “Sosyal bilgiler dersinde kullanılan karikatürler hoşunuza gitti mi, neden?” şeklindeki soruya “Evet” yanıtını veren öğrencilerin görüşleri şu şekilde örneklendirilmiştir:

“Sosyal bilgiler dersimizde konuyla ilgili kullandığınız karikatürler çok hoşuma gitti. Bu karikatürler sayesinde dikkatimi hiç vermediğim derslerin başında gelen sosyal bilgiler dersine daha çok önem vermeye, dikkat etmeye başladım.”(G.2)

“Sosyal bilgiler dersinde bazı konuları anlamakta zorlanıyordum; ancak karikatürlerin derste kullanılması bu tür konuları daha iyi anlamama yardımcı olduğundan dolayı bu karikatürler hoşuma gitti.”(G.3)

“Sizin dersimize getirdiğiniz karikatürler benim çok hoşuma gitti, öğretmenim. Öğretmenimiz sınıfa hep haritayla gelirdi. İlk defa farklı bir şeyle sosyal bilgiler dersi işledik.”(G.5)

Açık uçlu anket formunda yer alan “Sosyal bilgiler dersinde kullanılan karikatürler hoşunuza gitti mi? Neden?” şeklindeki soruya “Hayır” yanıtı veren öğrencilerin görüşleri şu şekilde örneklendirilmiştir:

“Sosyal bilgiler dersimize gelip ders anlatmada bizlere dağıttığınız karikatürler hoşuma gitmedi; çünkü bu karikatürler sadece bizi güldürüyordu. Bu karikatürlerin konu ile ilgili öğretici bir yanı bence yoktu.”(G.7)

“Sosyal bilgiler dersimizde kullandığınız karikatürler hoşuma gitmedi; belki kızacaksınız öğretmenim ama getirdiğiniz karikatürleri bize dağıtırken “bunları öğretmenimiz niye dağıtır, bunların bana katkısı ne olacak, bunlar ne işe yarar diye düşündüm.” Ama hiçbir sorunun cevabı kafamın içinde yoktu. Ben bu işten hiçbir şey anlamadım öğretmenim.” (G.9)

Sosyal Bilgiler Dersinde Karikatür Kullanımının Öğrenci Başarısını Etkileme Durumu

Açık uçlu anket formunun uygulandığı çalışma grubu öğrencilerinden 70 öğrenci, görüşme formunun “Sosyal bilgiler dersinde kullanılan karikatürler başarınıza etkilediğini düşünüyor musunuz, neden?” şeklindeki dördüncü sorusuna “evet” yanıtı verirken, 5 öğrenci “hayır” yanıtı vermiştir. Öğrencilerin tamamına yakının olumlu görüş bildirmesi, karikatürün öğrenmede kalıcılık ve tekrar sağlaması; anlam kurmaya yardım etmesi, hayal gücünü geliştirmesi; dikkati, derse ilgiyi ve katılımı artırması gibi özellikleriyle açıklanabilir. Bu yanıtlarının nedenlerini, çalışma grubu öğrencileri birbirinden farklılaştırdıkları yukarıdaki tabloda görmek mümkündür.

Tablo 4.Çalışma grubu öğrencilerinin derste kullanılan karikatürlerin başarılarını etkileme durumuna ilişkin görüşleri

		<i>f</i>	<i>%</i>
Evet	Alt Temalar		
	G.1. Aktif katılım	7	9.33
	G.2. Kalıcı öğrenme	20	26.67
	G.3. Konuyu tekrar etme	10	13.33
	G.4. Derse yönelik ilgi ve tutum	6	8.0
	G.5. Anlam kurma	5	6.67
	G.6. Derse karşı güdülenme	6	8.0
	G.7. Yaratıcı düşünme	13	17.33
G.8. Ön koşul öğrenme	3	4.0	

Hayır	G.9. İşlevsellik	3	4.0
	G.10. Tek yönlülük	2	2.67
Toplam		75	100

Açık uçlu anket formunda yer alan “Sosyal bilgiler dersinde kullanılan karikatürler başarınıza etkilediğini düşünüyor musunuz, neden?” şeklindeki soruya “Evet” yanıtını veren öğrencilerin görüşleri şu şekilde örneklendirilmiştir:

“Sosyal bilgiler dersinde kullanılan karikatürler, gözümün önünde canlanıyor. Çünkü çok komiklerdi. Bundan dolayı öğrendiklerimi unutmadım, bundan sonra da unutacağımı da zannetmiyorum.”(G.2)

“Karikatürler sayesinde bir hafta önce öğrendiklerimi unutmuyordum. Çünkü çok komikti. Bir sonraki derste öğretmenimiz anlatacağı konu ile ilgili sorular sorduğunda önceki haftada karikatür sayesinde unutmadığım bilgilerimden hareketle tahminlerde bulunarak cevap veriyordum. Ayrıca öğretmenimiz derse katılan öğrencilerin hepsinin ismini bilirdi, benimkini de biliyordu.”(G.8)

“Sosyal bilgiler dersinde öğrendiklerimizi dersin sonlarında karikatürlerle tekrarlamak benim çok hoşuma gitti. Keşke sosyal bilgiler dersimize gelen öğretmenimiz de her zaman böyle ders işlese.”(G.3)

“Sosyal bilgiler dersinde kullanılan karikatürler sayesinde daha çok sorulara cevap vermeye, öğretmene soru sormaya, tahtaya çıkmaya başladım. Hiçte heyecanlanacak bir şey yokmuş.”(G.1)

Açık uçlu anket formunda yer alan “Sosyal bilgiler dersinde kullanılan karikatürler başarınıza etkilediğini düşünüyor musunuz? Neden?” şeklindeki soruya “Hayır” yanıtını veren öğrencilerin görüşleri şu şekilde örneklendirilmiştir:

“Sosyal bilgiler dersinde kullanılan karikatürlerin yazılı notuma hiçbir katkısı olmadı. Çünkü karikatürler hiç işime yarayacağını düşünmediğim için, öğretmenimizin bizlere dağıtıp beraber doldurduğumuz karikatür kâğıtlarını hep sınıfta çöp kutusuna atıyordum.”(G.9)

“Derste kullanılan karikatürlerin hepsi sadece bizi güldürüyordu, başka hiçbir işimize yaramıyordu. Bundan dolayı başarıyı hiç etkilemedi.”(G.10)

Sosyal Bilgiler Derslerinde Karikatür Dışında kullanılan Görsel Materyallere İlişkin Durum

Açık uçlu anket formunun uygulandığı çalışma grubu öğrencilerinden 70 öğrenci, görüşme formunun “Sosyal bilgiler derslerinde karikatür dışında başka görseller kullanılabilir mi, neden?” şeklindeki beşinci sorusuna “evet” yanıtını verirken, 5 öğrenci “hayır” yanıtını vermiştir. Bir öğrenci aynı anda birden fazla görsel öge yazmasına rağmen bu yanıtlar araştırmacı tarafından tek tema altına alınarak analiz edilmiştir. Böyle yapılmasının sebebi, analizlerin daha açık ve anlaşılır olmasını sağlamaktır. Açık uçlu anket formunda yer alan açık uçlu soruya öğrencilerin büyük bir çoğunluğu (%93.33)’ü “evet”

cevabını verirken (%6.67) ‘si “hayır” cevabını vermiştir. Olumlu görüş bildiren öğrenciler; resim, fotoğraf, maket, harita, atlas ya da farklı görsellerin, sosyal bilgiler derslerinde kullanılabileceğini belirtmiştir. Olumsuz görüş bildiren öğrenciler ise karikatürü çok sevdiğini ifade etmiş ve karikatürden başka bir görselin sosyal bilgiler dersinde kullanılması istememiştir. Bu durum, öğrencilerin karikatürü benimsediğini gösterir.

Tablo 5. Çalışma grubu öğrencilerinin sosyal bilgiler dersinde karikatür dışında kullanılabilecek görsellere ilişkin görüşleri

5.Tema: Sosyal bilgiler derslerinde karikatür dışında başka görseller kullanılabilir mi, neden?

		Alt Temalar	f	%
Evet	G.1.	Fotoğraf	12	16.0
	G.2.	Resim	8	10.67
	G.3.	Harita	20	26.67
	G.4.	Maketler	5	6.67
	G.5.	Atlas	7	9.33
	G.6.	Farklı araç-gereçler(küre, bulmaca, anı defteri, afiş vb.)	18	24.0
Hayır	G.7.	Karikatürün komikliği	5	6.67
Toplam			75	100

Açık uçlu anket formunda yer alan “Sosyal bilgiler derslerinde karikatür dışında başka görseller kullanılabilir mi, neden?” şeklindeki soruya “Evet” yanıtını veren öğrencilerin görüşleri şu şekilde örneklendirilmiştir:

“Sosyal bilgiler dersinde başka görseller kullanılabilir. Bence bunlardan en önemlisi hem sınıfımızdaki haritalar, hem de öğretmenimizin sınıfa beraberinde getirdiği haritalardır. Bu haritalar sayesinde ülkemizin bölgelerini, illerini, dağlarını, ovalarını daha iyi görebilmekteyiz.”(G.3)

“Bana göre öğretmenin, sosyal bilgiler dersimizde biz en çok fotoğraf kullanmalıyız. Çünkü konu ile ilgili kullanılacak olan fotoğraflar konuyu daha iyi anlamamızı sağlar.” (G.1)

“Sosyal bilgiler öğretmenimiz üniversite okurken kartonlar kullanarak yapmış olduğu dağ, akarsu ve Türkiye’de ki turistik eserlerin şekillerini sınıfa getirdiğinde ben çok şaşırmışım. O şekiller sayesinde Türkiye’deki en yüksek dağlar olan Ağrı dağı, Erciyes dağı ve Uludağ ile ilgili birçok şey öğrendim.”(G.4)

“Sosyal bilgiler dersinde karikatür dışında birçok görsel kullanılır. Özellikle öğretmenimiz dünyanın şeklini bize anlatırken hem küre hem de haritayı aynı anda kullanırdı. Ben bu materyaller sayesinde konuyu daha iyi anladım, öğretmenimiz soru sorduğunda hala unutmadan cevap verebiliyorum.”(G.6)

Açık uçlu anket formunda yer alan “Sosyal bilgiler derslerinde karikatür dışında başka görseller kullanılabilir mi? Neden?” şeklindeki soruya “Hayır” yanıtı veren öğrencilerin görüşleri şu şekilde örneklendirilmiştir:

“Sosyal bilgiler dersinde karikatür dışında bence başka görseller kullanılmamalıdır; çünkü karikatür sadece hem eğlendirip öğretici özelliğe sahiptir.”(G.7)

“Karikatürler dışında öğretmenimiz başka görseller kullanıyordu. Ancak siz sınıfımıza gelip karikatürle ders anlattıktan sonra bence artık diğer görseller kullanılmamalıdır. Çünkü karikatürler bizim konuyu daha iyi kavramamızı ve anlamamızı sağladı.” (G.7)

Karikatürlerin Diğer Derslerde Uygulanma İsteğine İlişkin Durum

Açık uçlu anket formunun uygulandığı çalışma grubu öğrencilerinden 70 öğrenci, görüşme formunun “Karikatürlerin diğer derslerde uygulanmasını ister miydin, neden?” Açık uçlu anket formunda yer alan açık uçlu soruya öğrencilerin büyük bir çoğunluğu (%93.33)’ü “evet” cevabını verirken (%6.67) ‘si “hayır” cevabını vermiştir. Öğrencilerin tamamına yakının diğer derslerde de karikatürler yardımı ile dersin işlenmesini istemeleri öğrencilerin yaptığımız çalışma sonucunda karikatür destekli eğitime karşı olumlu tutum geliştirdiklerinin göstergesidir.

Tablo 4. Çalışma grubu öğrencilerinin diğer derslerde karikatür kullanımına ilişkin görüşleri

6.Tema: Karikatürlerin diğer derslerde uygulanmasını ister miydin, neden?		f	%
Alt Temalar			
Evet	G.1. Eğlendirici olması	38	50.67
	G.2. Tekrar ve hayal gücünü arttırması	5	6.67
	G.3. Anlamayı kolaylaştırma	12	16.0
	G.4. Heyecan verici olması	5	6.67
	G.5. Konuyu kavratıcı olması	10	13.33
Hayır	G.6. Zaman kaybı	1	1.33
	G.7. Her derse uygun olmaması	4	5.33
Toplam		75	100

Açık uçlu anket formunda yer alan “Karikatürlerin diğer derslerde uygulanmasını ister miydin? Neden?” şeklindeki soruya “Evet” yanıtı veren öğrencilerin görüşleri şu şekilde örneklendirilmiştir:

“Karikatürün diğer derslerimizde de kullanılmasını isterdim. Çünkü diğer derslerde de hem eğlenip hem de başarımları artardı.”(G.1)

“Sosyal bilgiler dersinde kullanılan karikatürlerin diğer derslerimizde de kullanılmasını isterim. Çünkü karikatür dersleri tekrarlamamızı kolaylaştırdı, hayal gücümüzü geliştirdi. Öğrendiklerimiz aklımızda kaldı.” (G.2)

“Sosyal bilgiler derindeki karikatürler keşke diğer derslerde de kullanılsa. Ben sosyal bilgiler dersinde üniversiteden gelen öğretmenimizin dersi anlattıktan sonra bize konu ile ilgili dağıtacağı karikatürleri çok merak ettiğimden dersi çok dikkatli dinliyordum.

Çünkü öğretmenimiz karikatürlerin olduğu kâğıtlarda birde bize sorular hazırlamış ve bizim cevaplamamızı istemekte idi.”(G.4)

Açık uçlu anket formunda yer alan “Karikatürlerin diğer derslerde uygulanmasını ister miydin? Neden?” şeklindeki soruya “Hayır” yanıtını veren öğrencilerin görüşleri şu şekilde örneklendirilmiştir:

“Ben sosyal bilgiler dersinde kullanılan karikatürlerin başak derslerde kullanılmasına karşıyım. Mesela matematik ve fen bilgisinde nasıl kullanacaksınız. Bence bu derslerde kullanılırsa kafamız çok karışır.”(G.7)

4.Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Sosyal bilgiler dersinde karikatür kullanımının öğrenci üzerinde etkisinin nasıl gerçekleştiğini belirlemeyi amaçlayan bu araştırma “Yeryüzünde yaşam” ünitesini temel alınarak gerçekleştirilmiştir. Üniteye yer alan kazanımların öğrenciye kazandırılmasında araştırmacı hazırladığı karikatür etkinlikleri ile etkinlikleri kazanımlara uygun hale getirmiştir. Araştırmada, araştırmacı yönlendirici rol üstlenmiş, öğrencilere rehberlik etmiştir. İlk etkinliklerin uygulanması sırasında araştırmacı ve öğrenciler bazı sorunlar yaşamış; ancak süreç içerisinde bu sorunlar giderilmiş ve alt düzeye indirilmiştir. Araştırmacı öğrencilere karikatür ile dersin nasıl işleneceğini öğrencilere açıklamış ve yapılan çalışmanın amacını ve önemini belirtmiştir. Böylece öğrenciler neyi, niçin yaptıkları konusunda bilgi sahibi olarak çalışmalara katılmıştır. Çalışma grubunu oluşturan öğrencilerle gerçekleştirilen etkinliklerden sonra, öğrenme öğretme sürecinde karikatür kullanımı ile ilgili öğrencilerden yarı yapılandırılmış bir görüşme formuyla görüşleri alınmıştır.

Çalışma grubuna uygulanan yarı yapılandırılmış görüşme formunda elde edilen alt temalardan hareketle öğrenme ortamında birden çok duyuya hitap eden materyallerin öğrenme ortamında kullanılmasının öğrencilerin hem başarılarını hem de dikkat, ilgi ve tutumlarını olumlu yönde etkilediğini öğrencilerin verdiği yanıtlardan anlaşılmaktadır Bu sonuç Akkaya (2011), Steele (1998) ve Rainsberger (1994), gibi mizah ve karikatür alanında çalışan bilim araştırmacıların sonuçları ile paralellik göstermektedir. Çalışma grubunu oluşturan öğrencilerin yarı yapılandırılmış görüşme formunda yer alan sorulara verdikleri yanıtlardan çıkarılan bir diğer sonuç, derste işlenen konuya ilişkin kullanılan bazı karikatürlerin öğretici olmamakla birlikte dersin kaynamasına sebep olmasıdır. Araştırmacının elde ettiği bu olumsuz sonucun ortadan kaldırılmasında en büyük görev dersi işleyen öğretmene düşmektedir. Derste kullanacağı karikatürleri eğer hazır olarak gazete ve dergilerden alacak ise önceden inceleyerek sınıfa getirip kullanması bu sorunu ortadan kaldıracaktır. Araştırmacının elde ettiği bu sonuç, uygulamış olduğu görüşme formu ile karikatürlerin dersin işlenişi esnasında öğrenci açısından olumsuz hiçbir sonucun olmadığını ifade eden Akkaya (2011)’nın çalışması ile paralellik göstermemektedir.

Bu araştırmada, elde edilen sonuçlar doğrultusunda geliştirilen öneriler maddeler halinde şöyle sıralanabilir:

- ✓ Sosyal bilgiler dersine yönelik olan bütün becerilerin ve özellikle soyut temele dayanan disiplinlere ait becerilerin kazandırılmasında karikatürlere yer verilmelidir.

- ✓ Sosyal bilgiler etkinlik kitaplarında ve ders kitaplarında konuyla ilgili bir çok boyutu içerisinde barındıran karikatürlere yer verilmelidir.
- ✓ Sosyal bilgiler dersi çalışma alanı bir çok disiplini içerisinde barındırdığından dolayı her bir disipline yönelik kazanımların aktarımında disiplin ve kazanıma yönelik karikatürler hazırlanıp kullanılmalıdır.
- ✓ Sosyal bilgiler eğitimi çalışma alanına yönelik yapılan zümre etkinliklerinde dersin soyut yapısı üzerinde durulmalı ve öğrenciye aktarımda somutlaştırmaya vurgu yapılmalıdır.
- ✓ Sosyal bilgiler eğitimi dersinde kullanılacak karikatürler kazanımlara yönelik olmakla birlikte, öğrencinin gelişim düzeyine de uygun olarak hazırlanmalıdır.
- ✓ Özellikle derslerde kullanılmak amacı ile karikatür ürünlerinin yer aldığı ve işlendiği yardımcı materyal kitaplar hazırlanmalıdır.

Kaynakça

- Akkaya, A.(2011). *Karikatürlerle dil bilgisi öğretimi*, Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü(Yayınlanmamış Doktora Tezi) Konya.
- Akbaba, B. (2009). *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Görsel Materyal Kullanımı*. Safran, M. (Ed.). Sosyal Bilgiler Öğretimi, Ankara: Pegem A Yayınları.
- Alkan, N. (2006). Avrupa karikatürlerinde II.Abdülhamid ve Osmanlı İmajı. İstanbul: Selis Kitaplar.
- Altun, A. (2009). *Sosyal Bilgiler Dersinde Karikatür Kullanımı*. Turan, R., Sünbül, A. M., Akdağ, H. (Ed.). Sosyal Bilgiler Öğretiminde Yeni yaklaşımlar I, Ankara: Pegem A Yayınları.
- Aşıcıoğlu, E. (2001). *Yazısız Karikatürlerin Grafik Sanatındaki Yeri, Yazısız Karikatür Uygulamaları*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Avşar, B. Z. (1991). *Karikatür ve İletişim*. Kültür Bakanlığı Gençliğin Sesi Dergisi, (10). 24-27.
- Avşar, S.(2007). *Tarih Öğretiminde Karikatür imgesi*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü (yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Ankara.
- Bryman, A. (2001). *Social Research Methods*. Oxford, Oxford University Press.
- Ekiz, D. (2003). *Eğitimde Araştırma Yöntem ve Metotlarına Giriş*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Heinzelmann, T. (2004). Osmanlı Karikatüründe Balkan Sorunu 1908-1914. Çev. Türkis Noyan. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Heitzmann; W. R. (1988).Political Cartoon Interpretation. *Social Studies*, 79:5: Sept./Oct.) (from PCI Full Text).

- Hünerli, S. (1993). Türkiye’de Gazete Karikatürünün Durumu ve Siyasi Karikatürün Söylemi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Kılınç, K. (2006). Tarih Öğretiminde Karikatür Materyalinin kullanımının öğrenci başarısına etkisi. Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Lincoln, Y.S. ve Guba, E.G. (1985). *Naturalistic Inquiry*. Beverley Hills, Sage.
- Oruç, Ş.(2006). *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Mizah*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü (yayınlanmamış doktora tezi) Ankara.
- Özer, A. (1998). Kuramsal ve uygulamalı karikatür. Eskişehir: Anadolu üniversitesi yayınları.
- Punch, K.F. (2011). *Sosyal Araştırmalara Giriş. Nicel ve Nitel Yaklaşımlar.* (Z.Etöz,Çev.ed.).Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Rainsberger, C.(1994). *Reducing Stress And Tension İn The Classroom Through The Use Of Humor*. ERİC ED: 374101. Virginia.
- Strauss, A. ve Corbin, J.(1990). □2nd edition 1998 Thousand Oaks, Sage). *Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques*. Newbury Park, Sage.
- Steele, K. E. (1998). *The Positive And Negative Effects Of The Use Of Humor Classroom Setting*. Unpublished Master Thesis,Salem Teikyo University The Faculty Of The Master Of Art
- Topuz, H. (1986). *İletişimde Karikatür ve Toplum*. Eskişehir.
- Uslu, H. (2005). *Karikatür Kullanımı Keşke Bütün Derslerde Yaygınlaştırılsa. Hürriyet Gösteri Sanat Edebiyat Dergisi, (275), 81-82.*
- Yıldırım, A. ve Şimşek H. (2004). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

GELENEKSEL BİR MESKEN TİPİNİN TURİZMDE ÇEKİCİLİK POTANSİYELİNİN ARAŞTIRILMASI: “DÜĞMELİ EVLER” (ANTALYA) ÖRNEĞİ

Research on a Style of Traditional Houses' Attraction Potential in Tourism:
“The Buttoned Houses”(Antalya) Sample

Kamile MANAV*

Doç. Dr. Vedat ÇALIŞKAN**

ÖZET

Kültürün mekâna yansımalarının güçlü araçlarından biri olan geleneksel meskenler ve halk mimarisi örnekleri, Türkiye’de özgün formlarıyla büyük bir zenginlik sergilemektedir. Araştırmada ele alınan “düğmeli evler”; Akdeniz bölgesinde, Antalya ilinin dağlık kesimlerinde yer alan Akseki, İbradı ilçelerinde ve bu ilçelere bağlı kırsal yerleşmelerde dağılışı göstermektedir. İnsan-çevre ve kültür etkileşimini yansıtan “düğmeli evler”, yakın çevreden kolayca temin edilebilen taş ve ağaç malzemelerin özgün bir yapı tekniğiyle inşa edildiği kültürel bir miras değer olarak dikkat çekmektedir.

Nitelikli bir doğal çevrede dağılışı gösteren ve geleneksel mimari değerleriyle dikkat çeken ve çekiciliği olan ‘düğmeli evler’ den turizmde yararlanmak mümkündür. Özellikle son yıllarda bazı yerleşmelerde “düğmeli evler” den otel, pansiyon, restoran, müze gibi turizme yönelik girişimlerle bu süreç başlamış görünmektedir. Kültür turizmi bakımından fırsatlar sunan bu kültürel kaynak değerinin, turizm ile mevcut ilişkilerini belirleyebilmek gelecekte ilgili planlamalar açısından oldukça önemlidir. Dolayısıyla “düğmeli evler”in dağılışı gösterdiği sahada turizmin gelişme potansiyelini değerlendirmek amacıyla SWOT analizinden yararlanma yoluna gidilmiştir. SWOT analizine temel oluşturan veriler, saha çalışmalarındaki gözlemler ile araştırma alanında uygulanan mülakat ve anketlere dayanmaktadır. Araştırma kapsamında Akseki ilçe merkezinde 4 ve kırsalında 47; İbradı ilçe merkezinde 3 ve kırsalında 6

*Yüksek Lisans Öğrencisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya ABD. kamilemanav@hotmail.com.

**Doç. Dr. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, v.caliskan@comu.edu.tr.

Dergiye Müracaat Tarihi: 19.12.2016

olmak üzere toplam 60 belediye ve muhtarlık birimine 20 sorudan oluşan anket uygulanmıştır. Böylece "düğmeli evler" in bazı tarihsel periyotlar içindeki mekansal dağılışı özellikleri, fonksiyon değişimleri ve turizm ile bağlantılarını açıklayabilmek mümkün olmuştur. Araştırma kapsamında "düğmeli evler" in dağılışı özelliklerine dayanarak kültürel bir yörenin sınırlarının çizilmesi de denenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel Halk Mimarisi, Kırsal Meskenler, Düğmeli Evler, Kültürel Miras Turizm, Batı Toroslar, SWOT Analizi.

ABSTRACT

Traditional dwellings and examples of folk architecture, which are one of the powerful tools of cultural reflection on the environment, abound in Turkey with their original forms. "The buttoned houses" discussed in this research are located in Mediterranean Region, in province Antalya's mountainous terrains Akseki, İbradı and their countryside. Reflecting the human-environment-culture interaction, "the buttoned houses" attract notices as a cultural heritage. They were authentically constructed with stone and wooden materials supplied easily from immediate environment.

The 'buttoned houses', spreading in a qualified natural environment and attracting attention with their traditional architectural values, can be utilized in tourism. In recent years, it seems that this utilization has started by converting them into hotel, guesthouse or museum in several settlements. Capable of identifying relations between tourism and cultural resources which open the way to cultural tourism is quite essential for future plans. Hence, SWOT analysis has been employed in several areas where "buttoned houses" are located in order to evaluate the potential progress of the tourism. The data acquired from SWOT analysis is based on surveys, interviews and observations carried out in fieldwork. 20-question questionnaire is conducted to 60 city halls and offices of village headmen in total, 4 in Akseki and 47 in its countryside, 3 in İbradı and 6 in its countryside. Thus, explaining the environmental dispersion of The Buttoned Houses in some historical periods, their functional change and their relations to tourism become feasible. Also, the demarcation of a cultural region is tried based on 'the buttoned houses' dispersion property.

Key words: Traditional Folk Architecture, Rural Houses, The Buttoned Houses, Cultural Heritage Tourism, Western Taurus Mountains, SWOT Analysis.

1.Giriş

Mesken kavramı, insanların içinde yaşadıkları ve hayatlarını sürdürdüğü, en ilkel formdan en gelişmiş örneklerle kadar çeşitliliği olan tüm konutları kapsar. Yerleşimin en küçük birimi olan meskenler, kullanılan malzeme çeşidi, yapım teknikleri ve çeşitli kısımlarının düzeni bakımından çok farklı görünüm sergiler. Bu görünümün meydana gelmesinde, içinde bulunulan iklim, topoğrafya ve toprak yapısı gibi coğrafi koşullar etkili olmaktadır (Tolun-Denker,1977: 59-60). Kültürel özellikler ve coğrafi koşulların etkisinin mekana yansması çeşitli şekillerde hayat bulmaktadır. Kırsal çevrelerdeki geleneksel mesken türleri ve geleneksel halk mimarisi, genellikle bu ilişkiyi en somut haliyle yansıtmayı başarmıştır. Meskenlerin yapım şekli ve fonksiyonel özellikleri üzerinde, ekonomik uğraşların türü, ailelerin sosyo-ekonomik özellikleri, tarihsel ve kültürel bağlantılar gibi birçok faktör rol oynamaktadır (Doğanay, 1997: 321; Zaman, 1995:501; Özdemir, 2000: 165; Rapoport,1969: 58). Kültürel coğrafi görünümün belki de hiçbir yönü, mekan üzerinde, kültürün yarattığı mimari tarzlar kadar kolaylıkla görülmemektedir. Maddi kültürel coğrafi görünüme egemen olan binalar en basit konuttan en gösterişli konutlara kadar değişik şekillerdedir. En mütevazı konut bile bir kültür ve onun değerleri hakkında çok şeyler anlatabilir. Bu mimari özellikler, içinde yaşayanların kültürlerinin canlı bir kayıdır. Bu nedenle de, geleneksel olarak beşeri coğrafyacılar, bütün dünyada böyle yapıları çeşitli bakış açılarıyla, büyük dikkat harcamışlardır (Tümertekin ve Özgüç, 2010: 116).

Kuşkusuz mesken tipleri ve kullanılan malzemeler geçmişte doğal çevre şartlarına sıkı bir şekilde bağlı kalmıştır. Dolayısıyla inşa teknikleri ve mimari de yerel kültürle güçlü bağlantılara sahip olmuştur. Fakat; "yerlerin" diğer yerlerle bağlantılarını artıran ekonomik, toplumsal ve teknolojik gelişmeler, yapı formları üzerinde de etkili olmaya başlamış ve zamanla dünyanın çok farklı yerlerinde inşa edilen meskenlerde "aynılaşma süreci" baş göstermiştir. Tüm bu değişimlere rağmen dünyanın çok farklı bölgelerinde, doğa şartlarının yönlendiriciliği altında, yerel malzemenin kullanımıyla geleneksel formlarda inşa edilen meskenlerin varlığı söz konusudur. Kültürel coğrafi görünümün anahtarı rolünde olan bu yerel mimari ürünlerin (Tümertekin ve Özgüç, 2010: 117) dağılışı gösterdiği kültürel ekoloji çevreleri, günümüzde büyük ilgi görmektedir. Mısır'ın "düz damlı kare evleri", Orta Asya'da Özbek ve Paştunların "kubbe çatılı" evleri, Kuzey Avrupa'nın soğuk ormanlık alanlarındaki "kütük evler" (Tümertekin ve Özgüç, 364-365: 2010) gibi, Anadolu'da da Çukurova yöresine özgü derme çatma ev olan "Huğ Ev"ler (Göney, 141: 1976; Özat, 2015), Şanlıurfa'ya özgü konik biçimli "Suruç Kümbet Evleri" (Şahinalp: 2012) ve burada sunulan araştırmanın konusunu oluşturan, batı Toroslara özgü kültürel bir yöreyi temsil eden "düğmeli evler", bunlardan sadece birkaçıdır.

Türkiye'de geleneksel yönü bulunan mesken zenginliğinin temelinde Anadolu'nun ilk çağlardan bugüne değin farklı kültür ve kavimlere yerleşme sahası olması; farklı kültür ve medeniyetlerin temas ve etkileşimleri yatmaktadır. Yerleşmelerin köklü tarihsel geçmişlerinin biriktirdiği bu deneyim ve miras, aynı zamanda Anadolu'nun mesken malzemelerine etki eden coğrafi faktörlerinin zenginliği ile şekillenmiştir. Nitekim Anadolu'nun çeşitli yörelerinde geçmişten günümüze değin ulaşma başarısı gösteren

geleneksel yapı teknikleri bu yönüyle tarihsel ve kültürel miras değerlerimizi temsil etmektedir.

Zamanla belirli tarzları temsil eden mimari çalışmaların bir yerde yığılması bir kültür sistemini ve dolayısıyla da bir kültür bölgesini karakterize eden bir bölgesel tarz ortaya çıkarabilmektedir (Tümertekin ve Özgüç, 1997:117). Özgün örneklerine sadece Torosların batı kesiminde rastlanan "düğmeli evler" in dağılışı özellikleri de yöresel bir çerçevede; Antalya ilinin "Akseki Dağlık Çevresi" içinde sınırlanmış durumdadır.

Antalya'nın deniz seviyesinden en yüksek ilçeleri olan Akseki ve İbradı ilçeleri ile bu ilçelere bağlı mahallelerde en özgün formlarına rastlanan "düğmeli evler", Manavgat ve Gündoğmuş ilçelerinin Akseki ve İbradı'ya sınır olan yerleşimlerinde de benzer formlarda görülmektedir. Bu iki ilçe arasında kuzey-güney yönünde uzanış gösteren, Manavgat çayını oluşturan kolların yer aldığı vadi sistemi (antik çağdaki adıyla Melas vadisi) öteden beri Akdeniz kıyıları ile iç kesimleri bağlayan tarihi yolların bir parçası olmuştur. Kıyı ve iç kesimler arasındaki doğal yol sistemi üzerinde uzanan bu yörede, tarihsel süreç içinde gerçekleşen etkileşim, Akseki-İbradı çevresindeki meskenlerde karakter kazanarak günümüze değin ulaşabilmiştir. Bu iki ilçede coğrafi çevre koşullarının etkisi ile oluşan yerel kültür, geleneksel mimari yoluyla kendini yansıtmıştır.

Bir çevrenin ayırt edici kültürel özellikleri bazen o yere özgü geleneksel mesken tipleri ve onların dağılışı özelliklerinde görünür hale gelmektedir. Tarihsel ve kültürel açıdan önem taşıyan geleneksel mimari örneklerinin iyi korunduğu çevreler bu nedenle günümüzde turizmde kültürel bir kaynak ve çekicilik oluşturabilmektedir. Kültür turizmi bakımından anlam ve değeri keşfedilen Cumalıkızık, Beypazarı, Safranbolu vb. yerleşmeler günümüzde kültürel turizm ve kültürel miras turizminin canlı bir çekim merkezi durumundadır.

Geçmişin deneyimini yeniden yaşamak isteyenler tarafından tercih edilen kültür turizmi, aynı zamanda bir bölgenin kültürel değerlerinin temel çekim ögesi olduğu turizm çeşididir (Boyd, 2001: 212; Kahraman ve Türkay, 2012: 51). Kültürel mirasın korunarak gelecek kuşaklara aktarılmasında, bu mirastan yararlanarak ortak bir kültür bilincinin oluşturulmasında etkin bir rol üstlenmektedir (Emekli, 2005:104). İnsanların kendisinininkinden farklı kültürleri görmeye, öğrenmeye karşı olan merakı sonucu gelişen kültür turizmi sayesinde "geçmişin ve ürünlerinin" önemli bir turistik deneyim olarak değeri yeniden anlaşılmıştır (Özgüç, 2015:151; Boyd, 2001: 212). Büyük bir potansiyele sahip olduğu halde hızlı bir yok olma sürecine giren ve gereği gibi değerlendirilemeyen kültür mirasının, koruma kullanma-yaşatma ilkeleri doğrultusunda 'turistik ürüne' dönüştürülmesi ve kültürel turizm aracılığıyla değerlendirilmesi amaç olmalıdır (Emekli, 2005:103-104).

Son yıllarda dünyada olduğu gibi ülkemizde de doğal ve kültürel süreçlerin etkileşimi içinde oluşan çekiciliklerin büyük ilgi görmesi, turizmin çeşitlenmesine ve turistlerin farklı beklentilerinin karşılanmasına olanak sunmuştur. Nitekim Türkiye'de kıyı ve deniz turizmini tercih eden ziyaretçiler aynı zamanda kültürel mekanları ziyaret amacıyla iç kesimlerdeki yerlere de ziyarette bulunmaktadır. Kıyı turizminin yoğunlaştığı

Antalya ilinin dağlık kesiminde dağılış gösteren "düğmeli evler" de Antalya'da kültür turizmi ve kültürel miras turizmini çeşitlendirmek için önemli fırsatlar sunmaktadır.

"Düğmeli evler", geleneksel halk mimarisinin giderek silikleşmeye başladığı günümüzde, iyi korunmuş özgün örnekleriyle, bir yörenin mimari mirasını sergilemeyi sürdürmektedir. Kırsal bir çevrenin geleneksel mesken mimarisini temsil eden "düğmeli evler", aynı zamanda yerel bir kültürün doğal çevre koşullarıyla bağlantısını en açık şekilde gözler önüne sermektedir. Yerel ve geleneksel bu mesken tipinin doğal koşullarla ilişkisi kültürel ekoloji bakımından ilgi çekici bir örnek durumundadır. "Düğmeli evler"ın dağılış gösterdiği yörede doğal çevrenin yönlendirici etkisini bütün açıklığıyla görmek mümkündür. Komşu çevrelerden farklı fakat, kendi içinde tektonik birlik oluşturan yörede, fiziksel çevre koşullarının çetin ve engebeli olması ulaşım olanaklarını da kısıtlamıştır. Yakın çevrelerle ulaşımın sınırlı olması neticesinde etkileşimi sınırlayan bu özellik, çağdaş inşaat malzemelerinin ve yapı tekniklerinin yöreye taşınmasını da engellemiştir. Bu faktörlerin etkisi altında "düğmeli evler", bozulmaya uğramadan geleceğe bir miras değer olarak günümüze taşınabilmiştir. Kuşkusuz bu tür örneklerin geleceğe kültürel mimari miras olarak taşınması onların yakından tanınmasını gerektirmektedir.

2. Amaç ve Yöntem

Nitekim "düğmeli evler"i konu alan bu araştırmanın temel amacı "düğmeli evler"ini mevcut durumunu, mekânsal dağılış özelliklerini, fonksiyonel kullanım özelliklerini belirleyerek, literatürde çok iyi belgelenmemiş bu konuya dikkat çekmektir. Bunun yanı sıra kültürel miras turizmi bakımından fırsatlar sunan ve kültürel bir kaynak olarak güçlü bir çekiciliğe sahip olan "düğmeli evler"ın turizm ile mevcut ilişkilerini belirlemek; "düğmeli evler"ın dağılış gösterdiği çevrede turizmin gelişme potansiyelini değerlendirmek de çalışmanın diğer amaçları arasındadır.

Tablo 1: Saha çalışmaları ve anket uygulaması gerçekleştirilen yerleşmeler

İlçe Adı (toplam mahalle sayısı)	Anket Uygulanan Yerleşmeler (60)	Mahalle Adı
Akseki İlçesi (51)	Merkez Mahalleler (4)	Boğaz**, Hacı İlyas**, Demirciler**, Fakılar**
	Taşra Mahalleleri (47)	Akşahap*, Alaçeşme, Aşağıaşıklar, Bademli**, Belenalan*, Bucakalan*, Bucakkışla, Büyükalan*, Ceceler, Cemerler, Cendeve*, Cevizli**, Çaltılıçukur, Çanakpınar, Çınardibi, Çimi, Çukurköy, Değerimenlik*, Dikmen, Dutluca, Erenyaka, Emiraşıklar*, Geriş, Güçlüköy, Gümüşdamla, Güneykaya, Günyaka, Güzelsu, Hacaköy, Hüsamettin, Karakışla*, Kepez, Kepezbeleni, Kuyucak, Mahmutlu, Minareli, Menteşbey, Pınarbaşı, Sadıklar, Salihler, Sarıhacılar*, Sarıhaliller Sinanhoca, Susuzşahap, Süleymaniye*, Taşlıca, Yarpuz*.

İbradı İlçesi (9)	Merkez Mahalleler (3)	Yukarı Mahalle**, Aşağı Mahalle** Aydınayla**
	Taşra Mahalleleri (6)	Başlar*, Ormana**, Ürünlü** Üzümdere*, Çukurvıran, Düzlen*,
*Bir kez saha çalışması yapılan mahalleler (14), **Birden fazla saha çalışması yapılan mahalleler (11). Toplam: 7 merkez, 18 taşra olmak üzere 25 mahallede saha çalışması yapılmıştır.		

Araştırmanın amaçları doğrultusunda, anket, mülakat, saha çalışmaları ve gözlem yöntemlerine başvurulmuştur. Bu süreçte Akseki ilçe merkezinde 4, kırsalında 47; İbradı ilçe merkezinde 3, kırsalında 6 olmak üzere toplam 60 belediye ve muhtarlık birimine 20 sorudan oluşan anket uygulanmıştır (tablo 1). Anketler mahalle muhtarlarına posta yoluyla uygulanmıştır (Aralık, 2015-Nisan, 2016 tarihleri arasında). 8 tur operatörüyle yüz yüze gerçekleştirilen görüşmeler ise Antalya'nın Alanya (3 operatör ile) ve Manavgat (4 operatör ile) ilçelerinde, İbradı'nın Ormana Mahallesi (1 tur operatörü ile) gerçekleştirilmiştir (Mart, 2016). Saha çalışmaları ve gözlemler; Temmuz, 2015-Eylül, 2016 tarihleri arasında merkez mahallelerle birlikte toplam 25 mahallede gerçekleştirilmiştir (tablo 1). Böylece "düğmeli evler" in mekansal dağılışı özelliklerini, fonksiyon değişimlerini ve turizm ile bağlantılarını değerlendirmeye yardımcı olabilecek veriler elde edilmiştir. Sağlanan bilgi ve verilere SWOT analizi de yapılarak, yörede turizmin geleceği ile ilgili planlamalara katkı sağlanmıştır. Haritaların üretilmesinde 1:800 000 ölçekli Türkiye Mülki İdari Birimler Haritasından yararlanılmış ve ArcGIS 10.3.1 (CBS) programı aracılığıyla üretilmiştir. Oluşturulan harita yoluyla yerel ve geleneksel bir mesken örneğinin dağılışı özelliklerine dayanarak, kültürel bir çevrenin sınırlarının çizilmesi de denenmiştir.

3. Literatür Özeti

Ulusal literatürde meskenler ve geleneksel meskenlerle ilgili, çeşitli disiplinlere ait çok sayıda araştırma bulunur. Coğrafya disiplini mensupları tarafından gerçekleştirilen çalışmalar ise mesken konusunu daha çok beşeri ve fiziki coğrafya faktörlerinin etkisiyle birlikte ele alan araştırmalardır. Günümüzde yerel ve geleneksel mesken örnekleri kültürel miras ve turizm bakımından da ilgi görmeye başlamıştır. Bu yeni gelişmeler nedeniyle konuya henüz bu perspektifle eğilen coğrafya araştırmalarının henüz sınırlı olduğu gözlenmektedir.

Coğrafyacıların Anadolu'da mesken tiplerine odaklanan çalışmaları, genellikle meskenlerin şekil ve planlarına etki eden faktörleri, fiziki ve beşeri coğrafi faktörlerle açıklama şeklindedir. Ayrıca bu araştırmalarda meskenlerin yapım şekli ve fonksiyonlarında uğraşılan ekonomik faaliyet şekilleri, ailelerin sosyal, ekonomik ve kültürel düzeyleri ile tarihi nedenler ve gelenek-görenekler gibi birçok faktörün de rolü olduğu belirtilmiştir (Tunçdilek, 1967; Tanoğlu, 1969; Tolun-Denker, 1977; İzbrak, 1996; Doğanay, 1997; Güngördü, 2011). Türkiye'de mesken sorunlarına da değinen İzbrak (1996), yapılacak meskenlerde iklim, depremler ve sosyo-ekonomik şartların göz önünde bulundurulmasını önermiştir. Tümertekin ve Özgüç (2010), meskenlerin doğal çevrenin

özelliklerinin yanında bir bölgenin egemen kültürü ve geçiş kültürleri hakkında bilgi verdiğini de ifade etmiştir.

Öte yandan Türkiye turizmini konu alan çalışmalarda ise geleneksel meskenlerin çekiciliğine ve rolüne değinen çalışmalar oldukça sınırlı kalmıştır. Bunlar arasında Güngördü (2003) ve Şenol (2008; 2011), Türkiye’de geleneksel meskenlerin özgün örneklerinin görüldüğü belli başlı yerleşmelerden örnekler (Cumalıkızık-Bursa, Safranbolu-Karabük, Mudurnu ve Göynük-Bolu vd.) vererek, buralardaki geleneksel meskenlerin kültürel yönlerine de değinmişler, tanıtımlarına katkı sunmuşlardır.

Meskenleri konu alan bölgesel ve yerel çalışmalarda da benzer metodlar denenmiştir. Bu tür yayınlarda (Tunçdilek, 1960; Kanadıkırık, 1972; Göney, 1965 ve 1973; Işık, 1992; Sarıkaya, 1993; Zaman, 1995; Ünal, 1997; Uzun, 1997; Özdemir, 2000; Soylu, 2000; Hayli, 2001; Demir, 2002; Altaş ve Arkadaşları, 2006; Özav ve Yılmaz, 2007; Şahinalp, 2012) meskenlere etki eden faktörleri doğal ve beşeri çevre şartları ile ilişkilendirmiştir. Ayrıca hemen hemen tüm çalışmalarda çevrenin mesken üzerindeki şekillendirici etkisinin, ekonomik ve sosyo-kültürel gelişimlere bağlı olarak zayıfladığına ve gelenekselliğin böylece ortadan kalktığına işaret edilmiştir.

Meskenlere kültürel coğrafya perspektifinden bakan çalışmalar genellikle daha yerel ölçekli çalışmalardır. Bu çalışmalarda (Köse, 2005; Gök ve Kayserili, 2013; Güzel, 2013; Kocaman ve diğerleri, 2014; Doğanay ve Orhan, 2014) geleneksel konutlarda kültürün etkisini incelemişlerdir. Ayrıca geleneksel konutların korunması ve turizme kazandırılmasına da (Güzel, 2013; Kocaman ve Diğerleri, 2014; Doğanay ve Orhan, 2014) dikkat çekilmiştir.

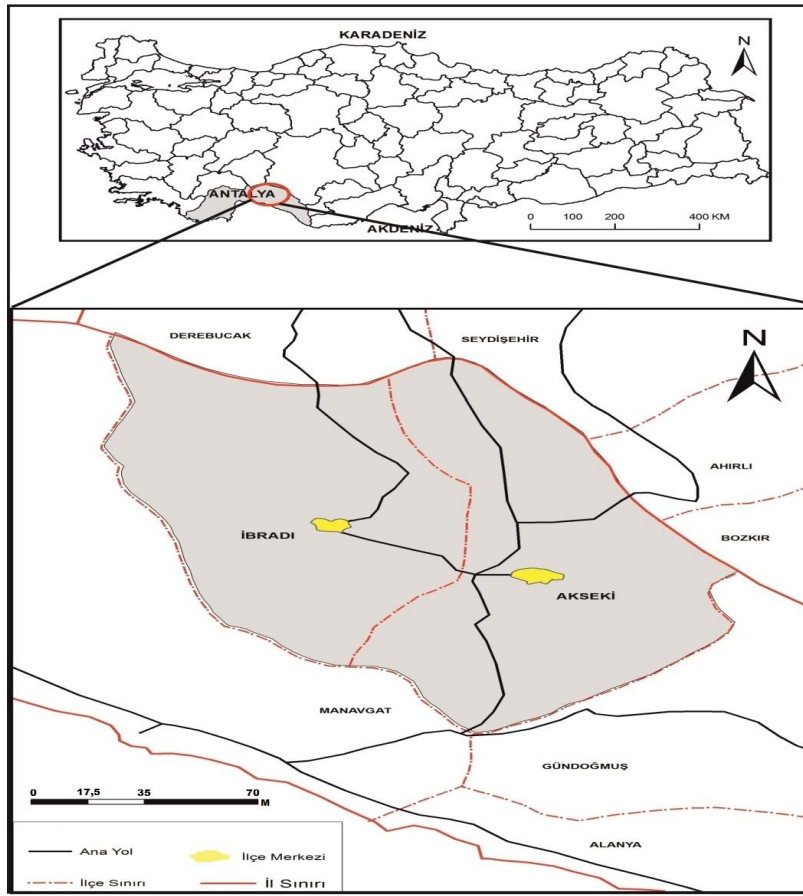
Meskenlerin kentsel gelişim ve kent yaşamı üzerindeki etkilerini konu alan çalışmalar da mevcuttur. Çalışkan ve Sarış (2008), konut türleri ile mekânsal değişim ilişkilerini; yakın geçmişi olan TOKİ uygulamalarını (Gök ve diğerleri, 2007; Hayır ve Akyol, 2009; Kara, 2010; Koca ve Karadeniz, 2014); özel konut alanlarını Aliağaoğlu (2015) ve konut-kiracı ilişkilerini ele alan çalışmalar (Aliağaoğlu, 2016) bunlar arasında sayılabilir.

Meskenlerin eklentileri ile ilgili çalışmalar arasında ise Sinop-Kastamonu yöresine özgü hasat mevsiminde yapılan dönemlik bir mesken olan “Gelik”i, (Yılmaz, 1998); Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesine özgü dönemlik mesken olan “Hollik”i (Elibüyük ve Güzel 2003); Doğu Karadeniz’e özgü ev eklentisi olan ve samanlık olarak kullanılan “Merek”i (Bekdemir ve Sever 2003); Balıkesir ve çevresinde kırsal avlu peyzajını (Köse, 2007); Türkiye örneğinde, göçebe çobanların meskenleri olan çadırları (Gürbüz, 1997) ulusal literatüre kazandıran araştırmalar öne çıkmaktadır.

4. Araştırma Alanı

Araştırma alanı, Türkiye’nin en önemli turizm merkezlerinden biri olan Antalya ilinin Akseki Dağlık Çevresinde yer alan Akseki ve İbradı ilçelerini kapsamaktadır. Akseki ilçe merkezi Antalya’ya 155 km, İbradı ilçe merkezi ise 166 km mesafede bulunmaktadır. Antalya’nın kuzey doğusunda kalan Akseki’nin batısında Manavgat ve İbradı, doğusunda

Gündoğmuş, Ahırlı ve Bozkır, kuzeyinde Beyşehir ve Seydişehir, güneyinde Manavgat ve Gündoğmuş ilçeleri bulunmaktadır. Antalya'nın kuzey doğusunda kalan İbradı'nın ise doğu ve güneydoğusunda Akseki, güney ve batısında Manavgat, kuzeyinde Derebucak ilçeleri yer almaktadır (Şekil 1).

Şekil 1. Araştırma Alanının Lokasyonu.

5. Bulgular

5. 1. Düğmeli Evlerin Temel Mimari ve Fonksiyonel Özellikleri

Yöre halkı tarafından "düğmeli ev" olarak adlandırılan mesken tipleri, Antalya İlinin "Dağlık Akseki Çevresi"nde (Erol,1993) yer alan Akseki ve İbradı ilçelerinde ve bunlara bağlı kırsal yerleşmelerde dağılışı göstermektedir. Antalya'nın rakımı en yüksek ilçeleri olan Akseki ve İbradı ilçeleri ile bu ilçelere bağlı mahallelerde en özgün formlarına rastlanan "düğmeli evler", Manavgat ve Gündoğmuş ilçelerinin Akseki ve İbradı'ya sınır

olan yerleşimlerinde de benzer formlarda gözlenmektedir. Akseki-İbradı çevresi, tarih boyunca ticaret yollarına ev sahipliği yapmanın yanı sıra, iklimik özellikler bakımından da bir geçiş yöresidir. Bu çevrenin Akdeniz'in ılıman ve iç kesimlerin soğuk karasal iklimleri arasında geçiş alanı olması da bu özgün mimari tekniğin keşfine yardımcı olmuştur. "Dügmeli evler" in dağılışı gösterdiği yerleşmeler, Akdeniz Bölgesinde diğer yerleşmelere göre daha yüksekte bulunur. Yükseltinin etkisiyle yörede etkili olan serin havanın "dügmeli evler" in inşasında kullanılan ağaçların kullanım ömrü üzerinde de olumlu etkisi olmuştur.

"Dügmeli evler" inşa tekniği ve kullanılan malzemeler bakımından karakteristik özelliklere sahiptir. İnsan-çevre ve kültür etkileşimini yansıtan "dügmeli evler", yakın çevreden kolayca temin edilebilen taş ve ağaç malzemelerin özgün bir yapı tekniğiyle inşa edildiği kültürel bir miras değer olarak dikkat çekmektedir. "Dügmeli evler" in inşasında hiçbir bağlayıcı malzeme kullanılmaz. Bütünüyle taş malzeme ve ağaç kullanımı söz konusudur. Ağaç türleri olarak, Türkiye'de dağılışı alanı daha çok Antalya-Kahramanmaraş hattıyla sınırlı kalan, işlenmesi kolay ve suya dayanıklı bir ağaç türü olan Toros Sediri (*Cedrus libani*)'nin yanı sıra Katran Ardıcı (*Juniperus oxycedrus*) tercih edilmiştir. Andız Ağacı (*Juniperus drupacea*) ve Dut (*Moraceae*) ağaçları da kullanılan diğer ağaç türleri olarak dikkati çekmektedir. Yatay gideri hatlı olan ve sedir ağacı ile yapılan evlerin "düğme" olarak adlandırılan kısımları ise andız ya da katran ağaçlarından inşa edilir. Bu fonksiyonel birim peştivan (ya da piştuvan) olarak adlandırılır. Hatıllar; duvarların dengede kalması, duvarın yükünün azaltılması ve en önemlisi depremler esnasında gerekli esnemeyi sağlayarak yıkılma tehlikesini azaltma görevi üstlenmiştir. Doğal çevre şartları ile en yüksek düzeyde uyum gerçekleştirmiş bu kırsal yerel mimari, Anadolu'daki diğer geleneksel örneklerde benzerine rastlanmayan, ahşap iskeletli çerçeve sistem ve yığma taş duvarın oluşturduğu karma bir sistemle inşa edilmektedir (foto.1).

Foto. 1. Kuru Yığma Duvar Örneği (11.10.2015, Ormana Mahallesi).

Foto. 2. İç Mekanda Tavan Süslemesi Örneği (21.10.2015, Cevizli Mahallesi-Akseki).

"Düğmeli evler" genellikle iki katlı olarak inşa edilir. Yöre halkının temel geçim kaynağının tarım ve hayvancılığa dayalı olması nedeniyle, bu yapıların zemin katları ahır, samanlık ve kiler olarak kullanılır (ahırınzemin katta olması özellikle ısınmada tasarruf sağlamak içindir). Topografik koşulların sınırlandırıcı etkileri "düğmeli evler"de malzeme kullanımını, yer seçimini, evlerin büyüklüğünü, bahçeli ya da bahçesiz olmaları gibi birçok şekilde kendini göstermiştir. "Düğmeli evler"in yer seçiminde çevre koşullarına bağlılık dikkat çekicidir. Evlerin inşası için daha çok verimsiz araziler tercih edilirken, sınırlı olan kullanışlı araziden ekonomik faaliyetler yoluyla yararlanma benimsenmiştir. Arazi koşulları aynı zamanda evlerin formlarını ve fonksiyonel ünitelerini de belirgin olarak etkilemiştir. Arazinin engebeli olması nedeniyle genellikle bahçesiz evler yaygındır. Bahçesi olan evlerin duvarları ise, engebeli araziye uyum sağlayarak, dayanıklı olması amacıyla yüksek değildir. Üst katlar, yaşama mekânlarını oluşturan salon, oda ve köşk adı verilen birimleri içerir. Evlerin bazı ahşap kısımları doğal malzemenin tamamen el işçiliğiyle süslenmesiyle dekoratif özellik kazanmıştır (foto.2).

5.2. Akseki-İbradı Havzasındaki Turistik Çekicilikler ve Turizmin Gelişimi

Tarihsel dönemlerdeki adlandırılmasıyla Klikya, Pamfilya ve Psidyâ bölgelerinin birbirine yaklaştığı bir üçgende yer alan Akseki ve İbradı'da çok farklı medeniyetlerin ve kültürlerin izlerine rastlanmaktadır (Özkaynak,1954). Kültürel kaynakların yanı sıra doğal kaynakların da zengin olduğu bu havza, Selçuklular döneminde Antalya ve Konya arasındaki ticareti sağlamak için kullanılan tarihi ticaret yolları sisteminin bir parçasına ev sahipliği yapmıştır. Antalya'nın batı kıyıları ile iç kesimlerdeki yaylalar arasında hareket eden konar-göçerlerin de kullandığı göç yolları yine bu çevreden geçmiştir. Geçmişin bu hareketli güzergahında yer alan ve düğmeli yapılara ev sahipliği yapan yerleşmelerin

yakınlarında yer alan anıt mezarlar, su sarnıçları, tarihî düğmeli camiler, tarihi hanlar vb. unsurlar yörenin kültür turizmi potansiyelini artıran diğer kültürel öğelerdir.

Akdeniz iklimi ve karasal ikliminin geçiş alanında bulunan havzada, topoğrafyanın kısa mesafelerde ani değişim göstermesi, arazinin kırıklı ve kalkerli yapısı; birçok mağara, düden, dolin gibi karstik şekillere sıkça rastlanmasına, flora ve faunanın zengin habitat oluşturmasına yol açmıştır. Nitekim, Akseki-İbradı Havzası ormanları WWF (Dünya Doğayı Koruma Vakfı) tarafından korunmada öncelikli sıcak noktalar listesinde (Küresel 200 Eko-Bölge) yer almaktadır. Ayrıca havzada dağ keçileri için doğal yaşam alanları ve avlanma sahaları, milli parklar, av geliştirme ve yerleştirme sahaları mevcuttur. 1994 yılında UNESCO tarafından koruma altına alınan Altınbeşik Milli Parkı ve Mağarası, Üzümdere Milli Parkı diğer doğal çekicilikleri oluşturmaktadır. Bu çekicilikler havzada yayla turizmi, kayak turizmi botanik turizmi, bisiklet turizmi, kamp karavan turizmi, yaban hayatı gözlemciliği, sportif olta balıkçılığı, av turizmi, foto safari, ornitoloji (kuş gözlemciliği), trekking (doğa yürüyüşü) mağaracılık, kaya tırmanışı gibi birçok doğa temelli alternatif turizme zemin hazırlamıştır (Yılmaz, 2015; Akseki Belediyesi; Milli Parklar web; Kültür ve Turizm web; Mansuroğlu ve Baytekin: 2011).

Yörede turizmin gelişme göstermeye başlaması Antalya Mimarlar Odası'nın 1998'de başlayan koruma çalışmaları ile başlamıştır. Akseki'de "düğmeli evler" in özgün örneklerinin görüldüğü yerleşmelerde tescil ve tespit çalışmalarının yapılması bu sürece önemli katkı sağlamıştır (Uçkan ve Olcay; 1999). Esas önemli gelişme ise 2000 yılında gerçekleşmiştir. İçişleri ve Orman Bakanlığı, ÇEKÜL (Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı), Mimarlar Odası Genel Başkanlığı ve yöresel sivil toplum örgütlerinin taraf olarak katılmasıyla; kültürel mirasın korunması, biyolojik çeşitliliğin korunması, yöre insanının kültürel değerlerinin korunması gibi alt başlıklarla Türkiye'de ilk defa havza bazında bir yaklaşımla uygulamalı bir proje olan, Akseki-İbradı Havzası Gelişim Planı imzalanmış ve yürürlüğe girmiştir (Akseki- İbradı Havzası Geliştirme Projesi Taslağı; 2000). Resmi olarak hızlanan faaliyetlere yörede yaşayan girişimcilerin de destek vermesiyle "düğmeli evler" in otel, pansiyon ve restoran vb işletmelerle turizme kazandırılma süreci başlamıştır.

5.3. Anket Bulguları

"Düğmeli evler" Akseki-İbradı ilçelerindeki yerleşmelerin tamamında görülür. Yöredeki düğmeli evler Süleymaniye mahallesi (Akseki) dışında, bu iki ilçenin tüm yerleşmelerinde kullanılır durumdadır. Geçmişe ait düğmeli ev örnekleri bulunan Süleymaniye mahallesinde, yeni konutların inşasında bu geleneksel tarz ve teknik terk edilmiş görünmektedir. Esasen günümüzde, sadece turizmle bağlantı kurabilmiş olan yerleşmelerde "düğmeli evler" in yeniden inşasına rastlamak mümkündür (Sarıhacılar Mah./Akseki ve Ormana Mah./İbradı). Diğer yerleşmelerde ise sadece restorasyon ve tamir amaçlı küçük girişimler söz konusudur. Uzun süredir Akseki ve İbradı ilçelerinden dışarıya olan göçler, bu çevrede yeni meskenlere talep oluşturmadığından, "düğmeli ev" tekniğiyle inşa edilen meskenler de zamanla azalmıştır. Bu süreçte geleneksel inşa tekniği de kaybolmaya yüz tutmuştur.

Anket bulgularımıza göre araştırma alanında dağılışı gösteren "düğmeli evler" in toplam meskenler içindeki oranı % 38,2 olarak bulunmuştur. "Düğmeli evler" çeşitli duvar örme teknikleriyle inşa edilebilmektedir. Fakat bunlar arasında en yaygın olan yöntem "kuru yığma duvar tekniği" dir (% 90,6). Tercih edilen diğer yöntemler "Horasan tekniği" (% 3,4) ve özellikle 1970'li yıllardan itibaren yaygınlaşma gösteren "çimentolu örme tekniği"dir (% 6). Bazı yerleşmelerde tüm meskenler "düğmeli ev" formundadır (Hüsamettinköy, Belenalan, Sarıhacılar mahalleleri/Akseki). Bu yerleşmelerde modern inşaat malzemeleri ile (tuğla, briket vb) yapılan hiçbir mesken örneği halen söz konusu değildir. (foto.3).

Günümüzde yörede yeni mesken inşaatının nadiren görüldüğü birçok yerleşmede, gözlenen inşaat faaliyetleri genellikle geçmişte büyük şehirlere göç etmiş fakat yaz tatillerini köyde geçirmeyi tercih eden kişiler tarafından yapılmaktadır. Eskiyen "düğmeli evler" in tadilatı ve restorasyonu da çok yaygın değildir. Çünkü "düğmeli evler" in dağılışı gösterdiği kırsal çevrede nüfus yaşlıdır. Yaşlı kişiler tadilat işlerine fiziksel ve maddi güçleri yetmediğinden eski meskenlerle yetinmektedir.

"Düğmeli evler" in ilk örneklerinin hangi tarihe kadar uzandığı kesin olarak bilinmese de, kullanılabilir durumda ve günümüze ulaşan en eski örneklerin yapım tarihleri günümüzden 330 yıl öncesine tarihlenmektedir. En eski örneklerin temsilcisi durumundaki meskenler hala yaygın olarak kullanılmaktadır. Anketlerden elde edilen verilere göre yöredeki "düğmeli evler" in büyük bir kısmı (% 82,5), 100 yıldan daha eskidir.

Foto. 3. Günümüzde Faal Olmayan, Yöreyle Özgü Mimari İle Yapılmış Okul Binasından Görünüm. Okul Binasının da Geleneksel Halk Mimarisini Yansıtmaları Oldukça İlgi Çekici Bir Özelliktir (22.03.2016, Belenalan Mahallesi- Akseki).

"Düğmeli evler" in konut amacı dışında kullanım örnekleri yaygın değildir. Yörede az sayıda "düğmeli ev" in samanlık (Cemerler, Çukurköy mahalleleri/Akseki), depo (Akseki merkez ve Mahmutlu Mahallesi), işyeri (kalaycı dükkanı) (Çaltılıçukur Mahallesi/Akseki)

gibi farklı amaçlarla kullanıldığı belirlenmiştir. Bunlardan ayrı olarak; birçok yerleşmede halen dışarıdan gelen misafirlerin konaklama ihtiyaçlarını ücretsiz karşılayabildiği konuk evleri ve konaklar mevcuttur (İbradı merkez, Ürünlü ve Ormana mahalleleri vd.). "Düğmeli evler" yörede sadece 8 yerleşmede turizme kazandırılmıştır (% 0,7). Bu 8 yerleşmedeki düğmeli evlerin 4'ü müze, 4'ü kültür evi, 3'ü restaurant, 1'i bilgi merkezi, 1'i sanat evi, 10'u pansiyon (Foto.4) ve 4'ü otel olmak üzere toplamda 27 adettir. Bu yerleşmeler; Akseki merkez ve Sarıhacılar, Bucakalan, Emiraşıklar, Cevizli, Süleymaniye mahalleleri ile İbradı'ya bağlı Ormana ve Ürünlü mahalleleridir. Ancak bu yerleşmelerin hepsinde turizmin gelişimi aynı düzeyde değildir. Yörede turizmin aktif olarak geliştiği yerleşmeler; Akseki Sarıhacılar, Emiraşıklar ve Bucakalan Mahalleleri ile İbradı'nın, Ormana ve Ürünlü mahalleleridir. Konaklama hizmeti veren "düğmeli evler" in toplam "düğmeli evler" içindeki oranı ise sadece % 0,4'tür. Bu işletmelerin toplam yatak kapasitesi ise 200'dür.

Foto. 4. Pansiyon Olarak İşletilen Bir "Düğmeli Ev" in Odasından Görünüm (06.10.2015, Ürünlü Mahallesi- İbradı).

Sadece 17 yerleşmede (% 35,7) (Akseki merkez ile birlikte 14 yerleşme, İbradı merkez ile birlikte 3 yerleşme) koruma, tescilleme tamir, restorasyon, yeniden inşa türü faaliyetleri için çeşitli kurum, kuruluş tarafından danışmanlık ve maddi destek sağlandığı belirlenmiştir. Bu kurum ve kuruluşlar Çekül Vakfı (Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma Vakfı), BAKA (Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı) Akdeniz Belediyeler Birliği, Antalya Valiliği, Antalya İl Koruma Genel Müdürlüğü, Mimarlar Odası Antalya Şubesi, Tabiat ve Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu (v.d.), yerel dernekler ve belediyeler olarak tespit edilmiştir. Bu desteklerle 463 ev tescillenmiş (yöredeki düğmeli evlerin % 12,3'ü) ve 827 ev koruma altına alınmıştır (yöredeki düğmeli evlerin % 23,4'ü).

Araştırma alanındaki "düğmeli evler" in yaklaşık %70'inde aileler barınmakta iken yaklaşık % 30'u metruk durumdadır. Metruk durumda olan evlerin yaklaşık % 60'ının ağır,

%40'ının hafif ve orta düzeyde onarım ihtiyacı bulunduğu tespit edilmiştir. Metruk olduğu halde oturlan meskenlerin oranı ise % 2 olarak bulunmuştur.

Tablo 2. Mahalle Muhtarlarının Düğmeli Evlerle İlgili Sunulan Yargılara Verdiği Yanıtların Dağılımı.

		Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Fikrim Yok	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
Düğmeli evlerin turizm potansiyeli olduğunu düşünüyorum.	Frekans	24	17	10	4	2
	Yüzde	% 42,1	% 29,8	% 17,5	% 7,0	% 3,5
Günümüzde düğmeli evlere ilginin arttığını düşünüyorum.	Frekans	19	12	6	12	8
	Yüzde	% 33,3	% 21,1	% 10,5	% 21,1	% 14,0
Mahallemiz düğmeli evler sayesinde tanınır oldu.	Frekans	7	15	9	15	11
	Yüzde	% 12,3	% 26,3	% 15,8	% 26,3	% 19,3
Düğmeli evlerin tanıtımına önem verildiğini düşünüyorum.	Frekans	16	13	12	6	10
	Yüzde	% 28,1	% 22,8	% 21,1	% 10,5	% 17,5
Hediyelik eşya olarak düğmeli ev maketlerinin yapılması tanıtıma katkı sağlayacaktır.	Frekans	24	18	8	4	3
	Yüzde	% 42,1	% 31,6	% 14,0	% 7,0	% 5,3
Mahallemizde tanıtım için festivaller ve resim sergileri düzenlenmeli.	Frekans	22	23	5	4	3
	Yüzde	% 38,6	% 40,4	% 8,8	% 7,0	5,3
Düğmeli evler sayesinde mahallemizde turizme bağlı olarak ekonomi canlandı.	Frekans	4	8	4	14	27
	Yüzde	% 7,0	% 14,0	% 7,0	% 24,6	% 47,4

"Düğmeli evler" in kullanılamaz durumda olmasının en temel nedeni, göçlerin etkisiyle yerleşmelerde nüfusun azalmasıdır. Ancak yöreden dışarıya yapılan göçlerin "düğmeli evler" üzerinde olumlu etkileri de olmuştur. Çünkü bu sayede, terk edilmiş ve kullanılmayan bazı "düğmeli evler", orijinal formu bozulmadan günümüze değin ulaşabilmiştir. "Düğmeli evler" in geleceğini olumsuz etkileyen diğer faktörler şu şekilde belirlenebilir: miras anlaşmazlıkları, yangınlar, modern malzeme ve yöntemlerle ev inşa etmenin yaygınlaşması, restorasyon maliyetlerini karşılayacak sermaye ve tasarruf yetersizliği, bilirkişilere danışmadan yapılan tamir ve diğer uygulamalar.

Günümüzde "düğmeli evler"i geleneksel teknikle inşa edecek yeni ustalar yetişmemektedir. Geçmişte, yöredeki tüm yerleşmelerdeki evlerin çoğu, o yerleşmede yaşayan ustalarla birlikte yapılırken (% 84,3'ü), diğer kısmı ise sadece komşu yerleşmelerde yaşayan inşaat ustaları tarafından yapılmıştır (% 15,7'si).

"Düğmeli evler"in inşasında en yaygın kullanılan malzemeler olan ağaç ve taşın yanı sıra evin içini sıvamakta kullanılan beyaz killi toprak, genellikle yerleşmelere en yakın yerlerden temin edilmektedir. 1970'li yıllardan sonra yörenin ulaşım bağlantılarının gelişme göstermesiyle birlikte modern inşaat malzemelerinin yöreye girişi hız kazanmıştır. Malzeme temininin yerleşmelere en yakın ilçe merkezine ve diğer ilçelere doğru kaydığı bu süreçte geleneksel "düğmeli evler"in inşası da ortadan kalkmıştır. Ancak son yıllarda birkaç yerleşmede (İbradı ilçe merkezi ile bu ilçedeki Ormana, Ürünlü mahalleleri; Sarıhacılar, Emiraşıklar, Bucakalan mahalleleri/ Akseki) bazı meraklı girişimciler tarafından bazı düğmeli evler restore edilmiştir. Birkaç "düğmeli ev" de aslına uygun şekilde yeniden inşa edilerek, pansiyon ve otel olarak turizme kazandırılmıştır (Ormana Mahallesi/İbradı ve Sarıhacılar Mahallesi/Akseki).

Mahalle muhtarlarına uygulanan anketin bir bölümünde bazı yargılar sunulmuş ve uygun yanıtın verilmesi istenmiştir. Yanıtlar beş nokta Likert Ölçeği ile "kesinlikle katılmıyorum" ile "tamamen katılıyorum" aralıklarında ölçülmüştür (tablo 2). Verilen yanıtlar genel olarak yöredeki muhtarlar arasında bazı yargılarda fikir birliği, bazı yargılarda ise görüş ayrılığı olduğunu ortaya koymuştur. Bununla birlikte "düğmeli evler"in turizm potansiyelinin olduğu", "hediyelik eşya olarak düğmeli evlerin maketlerinin yapılmasının tanıtıma katkı sağlayacağı", "tanıtım için festivaller ve resim sergilerinin düzenlenmesinin yararlı olacağı" vb. değerlendirme ifadeleri yüksek düzeyde onaylanmıştır.

Festivaller ve fuarlara katılımların tanıtım ve turizmin geliştirilmesi hedeflerine yardımcı olduğu bilinmektedir. Çalışma alanındaki hemen hemen bütün mahallelerde toplanma günleri, geleneksel yerel ve bölgesel nitelikte festivaller vb. etkinlikler düzenlenmektedir. Son yıllarda yörede uluslararası nitelikte festivaller de düzenlenmektedir. Bu tür etkinliklere Akseki'ye bağlı Sarıhacılar'da gerçekleştirilen Dünya Çocuklarının Toroslar'da Dostluk Buluşması Festivali ve İbradı'ya bağlı Ormana Mahallesinde düzenlenen ARTOROS Uluslararası Kültür ve Sanat Festivali örnek olarak verilebilir. Bunlardan ayrı olarak ITB Berlin Turizm Fuarı'nda (2016, Almanya), Avrupa'nın En İyi Köyü Konferansında (2015, İtalya), City Expo Antalya ve Expo 2016'da "düğmeli evler"in ve yörenin tanıtımları gerçekleştirilmiştir (foto.5).

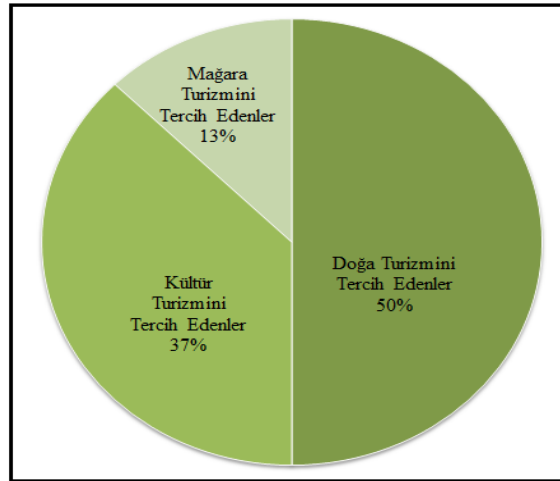
Geleneksel Bir Mesken Tipinin Turizmde Çekicilik Potansiyelinin Araştırılması: "Düğmeli Evler" (Antalya) Örneği

Foto. 5. Expo 2016 (Antalya)'da "Düğmeli Evler" in Tanıtımı İçin Hazırlanmış Bir Maket Ev Örneği (26.09.1016, Antalya).

5.4. Bölgenin Turizm Potansiyeli ve Analizi

Doğa, kültür ve mağara turizmi gibi alternatif turizm potansiyeline sahip olan yöreye, "düğmeli evler" in oluşturduğu çekiciliğin de etkisiyle 2010 yılından sonra düzenli olarak turlar düzenlenmeye başlanmıştır. Günümüzde yöreye yapılan ziyaretlerin amaçları arasında ilk sırayı macera ve sportif turizm aktivitelerini kapsayan doğa turizmi yer alırken; ikinci sırayı kültür turizmi, üçüncü sırayı mağara turizmi almaktadır (şekil 2).

Şekil 2. Düğmeli Evler İçin Tur Düzenleyen Operatörlere Göre, Yöreye Gelen Turistlerin Turizm Tercihlerinin Dağılışı.

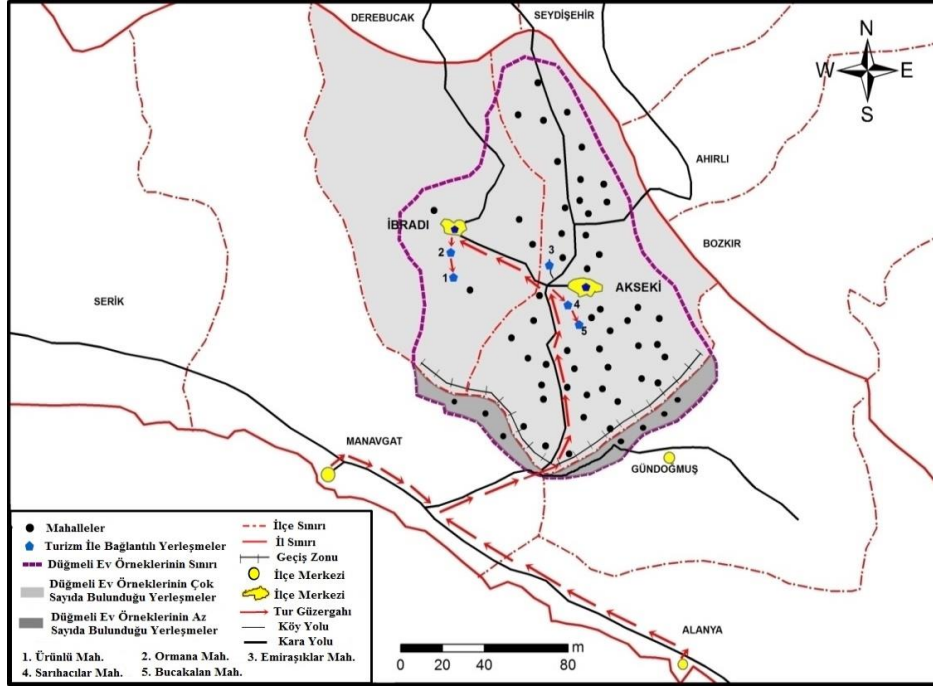
Akseki ve İbradı'ya ulaşan ziyaretçilerin büyük bir çoğunluğu Antalya'nın diğer ilçelerinden (en fazla Alanya ve Manavgat ilçelerine turist olarak gelenler) tur operatörleri aracılığıyla gelmektedir. "Düğmeli ev" örneklerinin bulunduğu yerleşmeleri gezmeye gelen ziyaretçilerin sayıları birbirinden oldukça farklılık göstermektedir. Örneğin bir yıllık süre boyunca Akseki'ye bağlı olan Bucakalan Mahallesi 5000 ziyaretçiyi ağırlarken, İbradı'ya bağlı olan Ormana mahallesi 30 000 ziyaretçiyi ağırlamaktadır. Gelen ziyaretçilerin çoğunun bu çevreye daha önce de geldiklerini belirtmeleri ve böyle bir mimari örneğe ilk kez rastladıklarını ifade etmeleri, "düğmeli evler" in turizmde çekicilik rolünün güçlü oluşuna işaret etmektedir. Yöredeki ziyaretçilerin % 99'u yabancı, %1'i ise yerlidir. Yabancı ziyaretçiler başta Almanya olmak üzere çeşitli Avrupa ülkelerinden gelmektedir. Turlarla yöreye ulaşan ziyaretçilerin tamamı bu ziyaretlerinin günübirlik olduğunu, burada konaklama yapmadıklarını belirtmektedir. Yörede konaklama yapan ziyaretçiler genellikle turlar dışında bireysel ve küçük gruplar olarak hareket eden, kültür turistleridir.

Esasen yılda 30 bini aşan ziyaretçi potansiyeline sahip yörede, bu ziyaretlerden en büyük payı İbradı ilçesine bağlı Ormana ve Ürünlü mahalleleri alırken; bu yerleşmeleri Akseki'nin Sarıhacılar ve Bucakalan Mahalleleri takip etmektedir. Yöre turizminin gelişmesinde bu çevredeki yerleşmelerde yaşayan girişimcilerin faaliyetleri de etkili olmuştur. Anket sonuçlarından elde ettiğimiz bilgilere göre "turizmin yerleşmelere ekonomik katkısı olduğunu düşünenlerin" oranı hayli yüksektir (%57,1). Yörede turizmin belirli yerleşmelere sıkışmasına karşın, "düğmeli ev" örnekleri bulunan diğer yerleşmelere doğru yayılış göstermemesinin esas nedeni, diğer yerleşmelerde henüz turizm altyapısının olmayışı ve turizmin yerel toplum tarafından yeterince benimsenmemesinden kaynaklanmaktadır (şekil 3). Bununla birlikte bu sonuç üzerinde, yöreye gelen turistlerin genellikle günübirlik amaçla gelmesi; sadece beş yerleşme (İbradı'ya bağlı Ormana, Ürünlü mahalleleri ve Akseki'ye bağlı Bucakalan, Sarıhacılar ve Emiraşıklar mahalleleri) haricinde "düğmeli evler"de konaklama olanağının olmayışı; tanıtım faaliyetlerinin yetersizliği, turizme açılma ve turizmi geliştirme konusunda henüz girişimlerin olmaması gibi faktörler de etkili olmuştur (şekil 3).

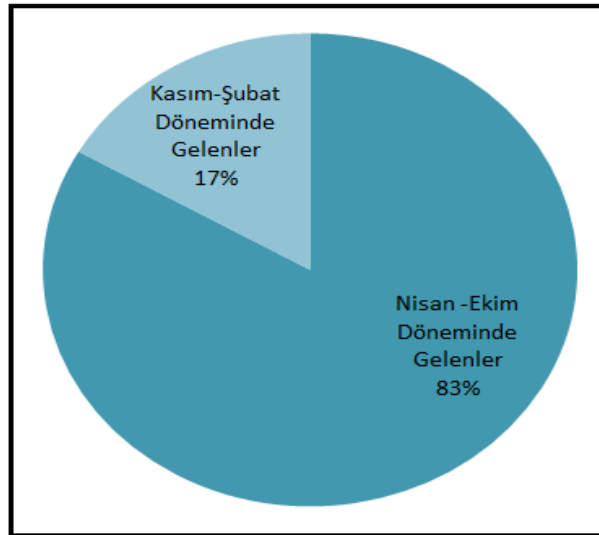
Tur operatörleri aracılığıyla yöreye gelen ziyaretçilerin eğitim yaş ve cinsiyet gibi parametreleri hakkında da bilgiler elde ettiğimiz çalışmada, ziyaretçilerin eğitim seviyesinin genellikle yüksek olduğu, hemen hemen her yaş grubundan katılımın olduğu (% 28,6'sı 40 yaş altı; %71,4'ü 40 yaş ve üzerinde). Ziyaretçilerin büyük bölümünün 40 yaş ve üzerindeki yaş aralığında olması, gelen ziyaretçilerin genellikle küçük çocuklu aileler tarafından tercih edilmesiyle yakından ilişkilidir.

Yöreye gerçekleştirilen turistik amaçlı ziyaretlerin hemen hemen yılın tüm aylarına dağılım göstermesi olumlu bir özelliktir (şekil 4). Genç ziyaretçiler yöreyi ziyaret için daha çok yaz aylarını tercih ederken, ileri yaş gruplarındaki ziyaretçiler yaz mevsiminde yüksek sıcaklıklardan rahatsız olmaları nedeniyle özellikle kış aylarını tercih etmektedir. Yöreye yapılan ziyaretlerde yaş gruplarına göre farklı mevsimlerin tercih edilmesi, turizmin yıl içinde dengeli dağılış göstermesine yardımcı olmuştur.

Geleneksel Bir Mesken Tipinin Turizmde Çekicilik Potansiyelinin Araştırılması: "Düğmeli Evler" (Antalya) Örneği

Şekil 3. Düğmeli Evlerin Dağılımı Gösterdiği Yerleşmeler ile Turizmde Düğmeli Evlerden Yararlanılan Yerleşmelerin Dağılımı.

Şekil 4. Gelen Ziyaretçilerin Yıl İçindeki Dağılımı.

6. "Düğmeli Evler" in SWOT Analizi

Araştırma kapsamında Akseki ve İbradı ilçelerinin ilçe merkezlerinin yanı sıra, bu ilçelerdeki tüm mahalle muhtarlarıyla yapılan anket ve bilirkşi görüşmelerinin sonucunda elde edilen verilerle SWOT analizi yapılmıştır. Analiz kapsamında "düğmeli evler" in kullanım durumları ve fonksiyonları ile turizm potansiyeli değerlendirilmiş; iç çevrede oluşabilecek, güçlü ve zayıf yönler ile dış çevreden gelebilecek fırsat ve tehdit unsurlarının belirlenmesine çalışılmıştır. Bu saptamalar, sahanın gelecekteki turizm durumu hakkında öngörü ve strateji geliştirilmesine yardımcı olabilecektir.

Tablo 2. Düğmeli Evlerin Dağılışı Gösterdiği Alanda Mevcut Durum ve Turizm Potansiyelinin SWOT Matrisi.

		Güçlü Yönler -S		Zayıf Yönler -W	
SO Stratejileri	Güçlü yönler fırsatları avantaja çevirmek için kullanılır.	1	Özgün örneklerin bugüne ulaşabilmiş olması,	1	Günümüzde Düğmeli evleri yapacak ustaların yetişmemesi,
WO Stratejileri	Zayıf yönlerin üstesinden gelmek için fırsatlardan yararlanır	2	Halkın turizme sıcak bakması,	2	Düğmeli Evlerin bakım, onarım maliyetlerinin çok yüksek olması,
ST Stratejileri	Tehditlerden kaçınmak için güçlü yönler kullanılır.	3	Son yıllarda birkaç yerleşmede düğmeli evlerin turizme kazandırılmış olması,	3	Turizm bilincinin bütün yerleşmelerde aynı olmaması.
WT Stratejileri	Tehditlerden kaçınmak için zayıf yönler minimize edilir.	4	Alternatif turizm potansiyelinin olması,	4	Yörenin yeterince tanınır olmaması,
		5	Koruma altına alınmış evlerin olması,	5	Tanıtım eksikliklerinin olması.
		6	Koruma, tescil işlemlerinin devam ediyor olması,	6	Genç nüfusun az olması,
		7	Turizm yatırımlarının günümüzde hız kazanması.	7	Evlerin günümüz ihtiyacına cevap verememesi.
SO Stratejileri		Fırsatlar-O		Tehditler-T	
1	Özgün mimarinin ulusal ve uluslararası tanıtım ve reklam çalışmalarında öne çıkarılması yararlı olacaktır.	1	Bu mimarinin dünyada hiçbir yerde görülmemesi,	1	Aslına uygun olmayan yapıım yöntemleri,
2	Desteklerin yeterli hale gelmesi ile evlerin korunması ve turizme kazandırılması artacaktır.	2	Turizm sayesinde evlerin korunurluğunun mümkün olması,	2	Yörede turizmin gelişmesine öncülük edecek insanların yetersiz olması,
3	Özgün örneklerin bozulmadığı yerlerde UNESCO dünya miras listesine adaylık başvurusu yapılabilir.	3	Antalya'ya olan mesafe yakınlığı,	3	Gelen turistlerin konaklama yapmadan ayrılması ve aynı güzergahları kullanmaları,
		4	Girişimcilerin alanda yatırımlar yapması,	4	Koruma konusundaki yetersizlikler,
		5	Destekleyen kuruluşların varlığı,	5	Evlerin yangınlara maruz kalması.
		6	Turizmin tüm yıla yayılması,	6	Ulaşım olanaklarının yetersizliği,
		7	Doğa, tarih ve kültür turizmine olan ilginin artması,	7	Göç nedeniyle evlerin yıkılma sürecine girmesi,
		8	Bölgenin tanınırlığının her geçen gün artması.		
		9	Tanıtım için fuar ve festivallere katılımın olması.		
WO Stratejileri		ST Stratejileri		WT Stratejileri	
1	Halka turizm konusunda eğitim programları düzenlenebilir,	1	Turizmin yaygınlaşması ile genç nüfusun göçü önlenir,	1	Ulaşım güzergahlarının iyileştirilmesi ve çeşitlendirilmesi ile gelen turist sayısı artabilecektir.
2	Destekleyen kuruluşların önderliğinde atölyeler açılarak ustalar tarafından düğmeli evler	2	Yapılacak entegre turizm çalışmaları ile hem yörenin alternatif turizm potansiyeli	2	Halka turizm bilincinin

Geleneksel Bir Mesken Tipinin Turizmde Çekicilik Potansiyelinin Araştırılması: "Düğmeli Evler" (Antalya) Örneği

3	yapacak gençler yetiştirilebilir. Liseler ve MYO okulu bünyesinde inşaat, restorasyon programları açılabilir.	gelişecek, hem de düğmeli evlerden konaklama, amaçlı yararlanılabilecektir.	kazandırılması ile koruma ve tanıtım faaliyetleri bütün yerleşmelere yayılabilecektir.
4	Turizme konu olmamış yerleşmelerde yatırım çalışmaları başlatılarak tanınırlığı artırılabilir.		3 İyi bir planlama ile direk ülkelerinden getirilen turistler konaklama yaparak, bölge ekonomisine katkı sağlayacaklardır.

SWOT analizi sonuçları "düğmeli evler" in görüldüğü yerleşmelerin iç durumlarından kaynaklanan zayıf yönlerinin genellikle evlerin bakımı, onarımı, yapımı ve turizm bilinci ile tanıtımı konularında yetersiz olduğunu göstermektedir. Akseki ve İbradı ilçelerinde bulunan çok programlı liselere ve Akseki MYO bünyesine restorasyon, inşaat, turizm ve kültürel miras vb. bölümlerin eklenmesi, yöredeki kültürel miras değerlerin gelecek nesillere taşınmasına yardımcı olabilecektir.

Belirlenen dış kaynaklı tehditler ise bölgede yaşayan insanların bireysel olarak aşabileceği nitelikte değildir. Koruma konusunda desteklerin ve kaynakların yeterli düzeye getirilmesi, ulaşım olanaklarının iyileştirilmesi ile turizm ve ekonomi canlanacak, yok olma tehdidi söz konusu olan bu geleneksel halk mimarisi ve mesken örnekleri yaşatılabilecektir.

7. Sonuç ve Öneriler

"Düğmeli evler" in sadece Toroslarda Akseki-İbradı yöresinde sınırlı bir dağılışı özelliği göstermesi bu geleneksel mesken örneğini oldukça ilgi çekici kılmaktadır. Antalya ilinin deniz seviyesinden en yüksekte yer alan iki yerleşmesinde, genellikle orman alt sınırına komşu alanlarda kurulu yerleşmelerde gözlenen bu geleneksel meskenlerin günümüze değin ayakta kalabilmesinin en büyük nedeni yine yörenin coğrafi özelliklerinde saklıdır. Yörenin yüksek ve engebeli arazi koşulları ulaşım olanaklarını olumsuz etkileyerek, yörenin modern inşaat malzemeleri ve yeni-modern yapım teknikleriyle geç tanışmasına yol açmıştır. Doğal çevre koşulları böylece yöreye özgü mesken geleneğinin uzun yıllar boyunca korunmasına yardımcı olmuştur. Yöre insanı, çevre şartlarının etkisi altında gelişen kültürüyle yörenin sunduğu doğal kaynak ve malzemelerden seçimini yaparak, kendi ihtiyaçları için en iyi uyarlamayı yapmayı ve en iyi yararlanma yolunu keşfetmeyi bilmiştir.

Malzeme kullanımı, inşa tekniği ve şekilsel form özellikleriyle özgün bir mimari karaktere sahip olan "düğmeli evler" doğal çevreden kolaylıkla temin edilen taş ve ağaç malzemeden inşa edildiği için aynı zamanda ekolojik bir mimari geleneği temsil etmektedir. 1960'lı yıllara kadar "düğmeli evler" i inşa eden ustaların hemen her yerleşmede ve her aile çevresinde bulunması, meskenlerin yapımının imece usulüyle nesilden nesile aile içinde öğrenilerek devam etmesi, bu geleneğin uzun süre yaşamasına katkı sağlamıştır. Ancak; 1970'lerden başlayarak yöredeki ulaşım yollarının iyileşmesine bağlı olarak, modern inşaat malzemeleri yöre inşaatlarında yaygın olarak kullanılmaya başlanmış ve (çimento, kiremit, tuğla vd.) bu süreçte geleneksel mesken formu giderek ortadan kalkmıştır. Bu geleneğin yapımı ve yaşatılması günümüzde destekçiler ve ustalar tarafından açılacak atölyeler sayesinde genç ustaların yetişmesiyle mümkün olabilecektir.

Yörede ilk olarak doğa temelli turizm faaliyetleriyle görünür hale gelen turizm, daha sonra "düğmeli evler" in tanınırlığının artması ile çeşitlenmiştir. "Düğmeli evler" in tanıtım ve korunması çalışmalarının bütün yerleşmelerde hız kazanmasıyla, özgün "düğmeli ev" örneklerinin görüldüğü bütün yerleşmeler ekonomik olarak turizmden yarar sağlayabilecektir. Ekonomik geçim kaynakları sınırlı olan bu yörede geleneksel değerlerin korunması ve yaşatılmasında turizmin aracılığı önemli yarar sağlayacaktır.

"Düğmeli evler" in dağılışı gösterdiği yörenin bölgesel ve ulusal ölçekte korunması çalışmalarının yanı sıra, yöre belediyeleri ile T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın işbirliği ile "düğmeli evler" in UNESCO Dünya Kültür Mirası olarak tescillenmesi amacıyla başvuru sağlanması önem taşıyan bir konudur. "Düğmeli evler" in elde edeceği uluslararası himaye statüsü aynı zamanda yörenin tanınırlığını da uluslararası boyuta taşıyacaktır.

Doğa, tarih ve kültürel çekiciliklerin hayli zengin olduğu yörede, turizmin mevsimsellik sorunu bulunmamaktadır. Yöreye yapılan turist ziyaretleri yılın tüm aylarına dağılmış olsa da belirli yerleşmelere sıkışmış durumdadır. Oysa turizm faaliyetlerinin "düğmeli ev" örneklerinin bulunduğu tüm kırsal yerleşmelere dengeli bir şekilde dağıtılması ile istihdam olanakları artacak ve yöre yerleşmelerinden dışarıya olan göçlerin önüne geçilebilecektir.

Küreselleşme ve modernleşme süreçleri bir yandan doğa ve kültürel çevreler üzerinde "aynılaştırıcı" olumsuz etkiler oluştururken; bir yandan bu duruma karşı gelişen tepkilere bağlı olarak geleneksel miras değerlerin günümüzde daha iyi anlaşılmasına ve önem kazanmasına yol açmaktadır. Günümüzde küreselleşme ve modernizmin etkisiyle giderek aynı görünüm kazanan çevrelere bir tepki olarak geleneksel-kültürel çevrelere karşı değerbilirliğin ve saygının arttığı bir döneme tanıklık edilmektedir. İnsan-kültür ve mekan etkileşimini en iyi şekilde yansıtan Anadolu'nun bu yerel-geleneksel-kültürel miras değeri de yakından tanınmayı ve geleceğe bir miras olarak bırakılmayı hak etmektedirler.

Kaynakça

- Aliagaoglu, A., (2015), *Balıkesir Şehrinde Güvenlikli Siteler, Çağdaş Kent Örneği*. Doğu Coğrafya Dergisi, Cilt:20, Sayı: 34, Erzurum, s.157-169, <http://e-dergi.atauni.edu.tr/ataunidcd/article/view/5000112544/5000119843>, 09.11.2016.
- Aliagaoglu, A., (2016), *Balıkesir Şehri'nde Kiracılık*. Doğu Coğrafya Dergisi, Cilt:21, Sayı:36,Erzurum, s. 183-200, <http://e-dergi.atauni.edu.tr/ataunidcd/article/view/5000171891/5000171081>, 09.11.2016.
- Altaş, N. T. ve Diğerleri, (2006), *Domaniçte Kır Meskenleri*. Doğu Coğrafya Dergisi, Cilt:11, Sayı:16, Erzurum, s. 63-88.
- Bekdemir, Ü., Sever, R., (2003), *Şavşat ve Çevresinde Tipik Bir Ev Eklentisi: Merek*. Doğu Coğrafya Dergisi, Cilt:8, Sayı: 9, Erzurum, s. 79-92.
- Boyd, S., (2001), "Cultural And Heritage Tourism In Canada: Opportunities, Principles And Challenges". *Tourism And Hospitality Research* .3(3), p. 211-233. <http://thr.sagepub.com/content/3/3/211.full.pdf+html>. 25.05.2016.
- Çalışkan, V. ve Sarış, F., (2008), *Çanakkale Şehrinde Üniversite ve Konut İlişkisi*. Doğu Coğrafya Dergisi, Cilt:13, Sayı:20, Erzurum, s.215-237.
- Çevre ve Kültürel Değerleri Koruma Vakfı, (2000), Akseki- İbradı Havzası Geliştirme Protokolü.
- Demir, E., (2002), *Adıyaman Ovasındaki Kır Yerleşmelerinde Mesken Tipleri*. Türk Coğrafya Dergisi, Sayı: 39, İstanbul, s. 55-78. <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/tcd/article/viewFile/1074000193/1074000186>, 06.06.2015.
- Doğanay, H. ve Orhan, F., (2014), *Şavşat'ta Geleneksel Köy Meskenleri ve Başlıca Sorunları*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 18, Sayı: 1, Erzurum, s. 273-297, <http://e-dergi.atauni.edu.tr/ataunisobil/article/view/5000033568/5000033596>, 06.06.2015.
- Doğanay, H., (1997), *Türkiye Beşeri Coğrafyası*. Erzurum Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Elibüyük, M. ve Güzel, A., (2003), *Şanlıurfa İli'nde Dönemlik ve Geçici Bir Yerleşme: Hollik*. Coğrafi Bilimler Dergisi, Cilt:1, Sayı: 1, Ankara, s.55-67, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/33/822/10449.pdf>, 11.10.2016.
- Emekli, G., (2005), *Avrupa Birliği'nde Turizm Politikaları ve Türkiye'de Kültürel Turizm*. Ege Coğrafya Dergisi, Sayı:14, İzmir, s. 99-107.
- Emekli, G., (2014), *İkinci Konut Kavramı Açısından Turizm Coğrafyasının Önemi ve Türkiye'de İkinci Konutların Gelişimi*. Ege Coğrafya Dergisi, Cilt: 23, Sayı:1 İzmir, s. 25-42, <http://coğrafya.ege.edu.tr/15-1-4-%20emekli.pdf>, 10.11.2016.

- Erol, O., (1993), *Türkiye'nin Doğal Yöre ve Çevreleri*. Ege Coğrafya Dergisi, Sayı: 7, İzmir, s. 13-41.
- Gök, Y. Ve Diğerleri, (2007), *Aşkale Depremlerinden Sonra İnşa Edilen Konutların Sosyo-Ekonomik Yönden İncelenmesi*. Doğu Coğrafya Dergisi, Cilt: 12, Sayı:18, Erzurum, s.111-133.
- Gök, Y. ve, Kayserili, A., (2013), *Geleneksel Erzurum Evlerinin Kültürel Coğrafya Perspektifinden İncelenmesi*. Doğu Coğrafya Dergisi. Sayı: 30, Erzurum, s.175-216. <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/ataunidcd/article/view/1021010002>, 24.05.2016.
- Göney, S., (1965), *Mengen Havzasındaki Köy Meskenleri*. İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 15, İstanbul, s. 112-132.
- Göney, S., (1973), *Büyük Menderes Bölgesinde Köy Meskenleri*. İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi, Cilt: 10, Sayı: 18-19, İstanbul, s. 307- 337.
- Göney, S., (1976), Adana Ovaları 1, İst. Üniv. Coğ. Enst. Yay. No: 88, İstanbul.
- Göngördü, E., (2003), Türkiye'nin Turizm Coğrafyası. Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Göngördü, E., (2011), Üniversiteler için Türkiye'nin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası (5. Basım). Nobel Yayıncılık, Ankara.
- Gürbüz, O., (1997), *Türkiye'de Göçebe Mesken Örneği: Çadır*. Türk Coğrafya Dergisi, Sayı: 32, İstanbul, s. 185-197.
- Güzel, A., (2013), *Coğrafi Özellikleri Bakımından Anadolu Şehirlerindeki Geleneksel Konutlar: Şanlıurfa Örneği*. Turkish Studies Dergisi, Cilt: 8 Sayı: 12, Ankara, s. 569-590, http://www.turkishstudies.net/Makaleler/984366946_40G%C3%BCzelAbdulkadir-sos-569-590.pdf, 30.05.2015.
- Hayır, M. ve Akyol, M., (2009), *Deprem Konutları ve Adapazarı Şehrinin Gelişmesine Etkisi*. Doğu Coğrafya Dergisi, Cilt: 14, Sayı: 22, <http://e-dergi.atauni.edu.tr/ataunidcd/article/view/1021006943/1021006370>, 09.11.2016.
- Hayli, S., (2001), *Erzincan Ovasında Köy Meskenleri*. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 11, Sayı: 2, Elazığ, s. 21-42.
- Işık, Ş., (1992), *Ezine Bayramıç Çevresinde Kır Meskenleri*. Ege Coğrafya Dergisi, Sayı: 6, İzmir, s.101-117.
- İzbırak, R., (1996), Türkiye II. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Öğretmen Kitapları Dizisi: 197, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Kahraman, N., Türkay, O., (2012), Turizm ve Çevre (5. Baskı). Detay Yayıncılık, Ankara.
- Kanadıkırık, E., (1972), *Maraş'ta Konut Tipleri*. Coğrafya Araştırmaları Dergisi (A.Ü. DTCF, Coğrafya Enstitüsü Yayını), Sayı: 5-6, Ankara, s. 253-283

Geleneksel Bir Mesken Tipinin Turizmde Çekicilik Potansiyelinin Araştırılması: "Düğmeli Evler" (Antalya) Örneği

- Kara, H., (2010), *Denizli Şehrinde Gecekondulaşmanın Önlenmesi ve Toplu Konutlar*. Doğu Coğrafya Dergisi, Cilt: 15, Sayı: 23, Erzurum, s.103-118,<http://e-dergi.atauni.edu.tr/ataunidcd/article/view/1021006955/1021006382>, 09.11.2016.
- Kayserili, A. ve Altaş, T.,N., (2010), *Horasan İlçesi'ndeki Kır Meskenlerinin Kültürel Coğrafya Bakış Açısıyla İncelenmesi*. Doğu Coğrafya Dergisi. Sayı: 23, Erzurum, s. 81- 102. <http://e-dergi.atauni.edu.tr/ataunidcd/article/view/1021006954>, 24. 05. 2016.
- Koca, H. ve Karadeniz, V., (2014), *Erzincan Ovasında Toki Uygulamaları ve Kentleşme Üzerindeki Etkileri*. Doğu Coğrafya Dergisi. Cilt:19, Sayı: 31, Erzurum, s.101-128, <http://e-dergi.atauni.edu.tr/ataunidcd/article/view/5000013850/5000014080>, 09.11.2016.
- Kocaman, S. ve Diğerleri, (2014), *Kültürel Coğrafya Açısından Bir Araştırma: Tarihi Kağızman Evleri*. Doğu Coğrafya Dergisi, Cilt: 19, Sayı: 32, Erzurum, s.145-170. <http://e-dergi.atauni.edu.tr/ataunidcd/article/view/5000070457/5000065653>, 05.12.2015.
- Köse, A., (2005), *Türkiye'de Geleneksel Kırsal Konut Planlarında Göçebe Türk Kültürü İzleri*. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Sayı: 2, Afyon, s. 165-200.
- Köse, A., (2007), *Balkesir Çevresinde Geleneksel Kırsal Avlu Peyzağı ve Değişimi*. Doğu Coğrafya Dergisi, Cilt:12, Sayı: 18, Erzurum, s. 7-38.
- Mansuroğlu, S. ve Baytekin, C., (2011), *Akseki (Antalya) İlçesinin Turizm ve Rekreasyon Potansiyelinin Peyzaj Planlama İlkeleri Doğrultusunda Belirlenmesi*. Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi.24(2):79-86. http://ziraatdergi.akdeniz.edu.tr/_dinamik/144/204.pdf, 02.04.2016.
- Özat, M., (2015, 22 Şubat), "Huğ Ev" Geçmişi Günümüze Taşıyor. <http://www.haberler.com/hug-ev-gecmisi-gunumuze-tasiyor-6994688-haberi/>, 20.11.2016.
- Özay, L. ve Yılmaz, H. H., (2007), *Çeltik İlçesi'nde Köy Konutları ve Temel Sorunları*. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:9, Sayı: 1, Afyonkarahisar, s. 135-151.
- Özdemir, Ü., (2000), *Safranbolu'da Köy Meskenleri*. Doğu Coğrafya Dergisi, Cilt:6, Sayı: 4, Erzurum, s. 159-171. <http://e-dergi.atauni.edu.tr/ataunidcd/article/view/1021006793/1021006237>, 14.05.2016.
- Özgüç, N., (2015), *Turizm Coğrafyası Özellikler ve Bölgeler* (8. Baskı). Çantay Kitabevi, İstanbul.
- Özkaynak, K., (1954), *Akseki Kazası*. Akgün Matbaası, Ankara.
- Rapoport, A., (1969), *House Form and Culture*. Prentice Hall Inc., London.

- Sarıkaya, N., (1993), *Güdü İlçesinde Yerleşme ve Konut Tipleri*. Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Sayı: 4, Ankara, s.189-209,
- Soylu, H., (2000), *Köprüköl'ün Tarihi Gelişimi ve Mesken Tipleri*. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı: 14, Erzurum, s.187-212, http://www.turkiyatjournal.com/Makaleler/299502715_1357-5363-1-PB.pdf, 06.06.2015.
- Şahinalp, M.,S., (2012), *Yok Olmaya Yüz Tutmuş Bir Kırsal Mesken Tipi Veya Kültürel Miras: Suruç Kümbet Evleri*. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 11, Sayı: 3, Gaziantep, s. 881-916.
- Şenol, F., (2008), *Türkiye Turizm Coğrafyası, (Yöresel Turizm Kaynaklarımız ve Dünya Harikaları)*. Detay Yayıncılık, Ankara.
- Şenol, F., (2011), *Turizm Coğrafyası ve Dünya Kültürel Mirası (2. Baskı)*. Detay Yayıncılık, Ankara.
- T.C Akseki Belediyesi Batı Toroslar Alternatif Turizm Potansiyeli Raporu.
- Tanoğlu, A., (1969), *Nüfus ve Yerleşme*. İstanbul Üniv. Yay. No: 1183, Edebiyat Fak. Coğrafya Enst. Neşriyatı. No: 45, Taş Matbaası, İstanbul.
- Tolun-Denker, B., (1977), *Yerleşme Coğrafyası; Kır yerleşmeleri*. İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Tunçdilek, N., (1960), *Orta Sakarya Vadisinde Meskenler*. Türk Coğrafya Dergisi. Sayı: 20, İstanbul, s. 36-50.
- Tunçdilek, N., (1967), *Türkiye İskan Coğrafyası, Kır İskanı (Köy-Altı İskan Şekilleri)*. İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Yay. No: 1283, Coğrafya Enstitüsü Yay. No: 49, İstanbul.
- Tümertekin, E. ve Özgüç, N., (2010), *Beşeri Coğrafya. İnsan, Kültür, Mekan*. Çantay Kitabevi, İstanbul.
- Uçkan, E. ve Olcay, Y., (1999), *3. Dönem Akseki Yaz Okulu Ön Raporu*. Akseki Kaymakamlığı.
- Uslu, O., (1991), *Turizm ve Çevresel Etkiler*. Turizm ve Çevre Konferansı: 3-5 Ekim 1990 Bildiriler (19-47). Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını. Ankara.
- Uzun, S., (1997), *Dereboğazı Köyü'nde (Ilıca-Erzurum) Mesken Tipleri ve Yerel Mesken Terminolojisi*. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt:10, Samsun, s. 216-243, <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/omuefd/article/view/5000118873/5000110018>, 28.05.2015.
- Ünal, Ç., (1997), *Pasinler'de Geleneksel Kır Meskenleri*. Doğu Coğrafya Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 2, Erzurum, s. 271-283, <http://ataturk-univ.dergipark.gov.tr/download/article-file/26758>, 24.05.2015.

Geleneksel Bir Mesken Tipinin Turizmde Çekicilik Potansiyelinin Araştırılması: "Düğmeli Evler" (Antalya) Örneği

Yılmaz, C., (1998), *Sinop-Kastamonu Yöresinde Geçici Bir Mesken Tipi: "Gelik"* Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. Cilt:11, Samsun, s.89-99, <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/omuefd/article/view/5000118017/5000109501>, 28.05.2015.

Yılmaz, H., (2015), Akseki ve İbradı Havzasında Bulunan Köylerde (Mahallelerde) Geleneksel Kent Dokusundan Örnekler. Antalya.

Zaman, M., (1995), *Tonya (Trabzon) İlçe Merkezinde Mesken Tipleri*. Doğu Coğrafya Dergisi. Cilt:1, Sayı:1, Erzurum, s.495-508. <http://e.dergi.atauni.edu.tr/ataunidcd/article/view/1021006752/1021006199>, 23.05.2016.

İnternet Kaynakları:

<http://www.antalyakulturturizm.gov.tr/TR,67759/turizm.html>

<http://www.milliparklar.gov.tr/mp/altinbesikmagarasi/index.htm>

<http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR,11533/yayl-turizm-merkezleri.html>

DOĞU COĞRAFYA DERGİSİ
EASTERN GEOGRAPHICAL REVIEW
Temmuz (July) 2016
Sayı (Volume): 36

İÇİNDEKİLER(Content)

- Doç.Dr. Ahmet NALÇACI –Araş.Gör Elif MERAL – Prof.Dr. İbrahim Fevzi ŞAHİN
Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Eleştirel Düşünme İle Medya Okuryazarlıkları Arasındaki İlişki.....1
- Prof.Dr. Çiğdem ÜNAL
Turizm Coğrafyasında Yeni Kavramlar ‘‘Yavaş Şehirler ve Yavaş Turizm’’13
- Prof.Dr. İbrahim Fevzi ŞAHİN – Zeynep TAŞYÜREK
Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Derslerde Kullanmış Oldukları Araç-Gereçler Hakkındaki Görüşleri (Erzurum Örneği).....29
- Prof.Dr. Ünsal BEKDEMİR – Yrd.Doç.Dr. İbrahim SEZER
Yedi Değirmenler ve Mağarası Tabiat Parkı'nın Coğrafi Özellikleri İle Ekoturizm Olanaklarının Değerlendirilmesi.....43
- Araş.Gör. Ozan Arif KESİK – Arif Çağdaş AYDINOĞLU – Bekir TAŞTAN
Ağ Analizi Tekniklerini Kullanarak Afetlerle Başaçaıkabilmede Erişebilirlik: İstanbul Fatih İlçesi Örneği.....79
- Yrd.Doç.Dr. Mehmet GÜRBÜZ – Yeliz özdemir
Afşin-Elbistan Termik Santrallerinin Çevre Kirliliği Üzerindeki Etkilerinin Mesafe Tabanlı Algı Analizi.....95

- Amanollah FARAJZADYAN – Prof.Dr. İhsan BULUT
Makü ve Köylerinin Toponimik Analizi.....119
- Yrd.Doç.Dr. Taşkın DENİZ
Türkiye 'de Ulaşım Sektöründe Yaşanan Değişimler ve Mevcut Durum.....135
- Prof.Dr. Hayati DOĞANAY- Yrd.Doç.Dr. Mehmet DENİZ
Sağlık Turizmi Merkezi Olarak Alangüllü- Elengüllü (Germencik- Bozköy) Kaplıcası.....157
- Prof.Dr. Alpaslan ALIĞAOĞLU
Balıkesir Şehri 'nde Kiracılık.....183
- Doç.Dr. Yavuz AKBAŞ – Araş.Gör. Saliha TOROS
Sınıf Öğretmenliği Öğretmen Adaylarının Coğrafi Bilgi Kaynakları ve Zihin Haritalarındaki Dünya İmajları.....201
- Geçmiş Sayı İndeksi.....225